

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI**

**18. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE:
KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI**

Yüksek Lisans Tezi

M. Miraz ÇALLI

Ankara-2017

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI**

**18. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE:
KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI**

Yüksek Lisans Tezi

M. Miraz ÇALLI

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Funda KESKİN ATA**

Ankara-2017

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI**

Mustafa Miraz ÇALLI

18. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE: KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Funda KESKİN ATA

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Funda KESKİN ATA

Yrd. Doç. Dr. Ceren ERGENÇ

Yrd. Doç. Dr. Kerem ALTIPARMAK

Tez Sınav Tarihi: 30.06.2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...19...../...09...../...2017.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Mustafa Mubaz ÇALLI.....

İmzası

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

1.1. MODERN DEVLETE DOĞRU	10
1.2. MİLLİYETÇİLİĞİN YÜKSELİŞİ	15
1.3. KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI VE DEVLET	25

İKİNCİ BÖLÜM 20. YÜZYILA GİRERKEN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

1.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI	34
1.2. KOMÜNİST SİYASET EKSENİNDE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI..	37
1.3. LİBERALİZM EKSENİNDE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI	48
1.4. PARİS BARIŞ KONFERANSI VE ULUSAL MÜCADELELERE ETKİSİ	53
1.5. MİLLETLER CEMİYETİ PRATİĞİ VE KONFERANSTAN SONRA ULUSAL MÜCADELELER	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YENİ ULUSLARARASI DÜZENDE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

1.1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN KURULMASI	67
1.2. BM KARARLARI VE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI 1945-1955	71
1.3. SÖMÜRGEÇİLİĞİN SARSILMASI	75
1.4. KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI İLKESİNİN HUKUK NORMUNA DÖNÜŞMESİ VE YENİ DEVLETLER	81
1.4.1. Dışsal Kendi Kaderini Tayin Hakkı	87

1.4.2. İçsel Kendi Kaderini Tayin Hakkı	94
1.5. KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKININ KULLANILMASI	102
1.5.1. Tam Egemenlik	102
1.5.2. Devlet-Federasyon	103
1.5.2.1. <i>Ayrılık</i>	106
1.5.2.2. <i>Federasyon</i>	115
1.5.3. Özerklik ve Demokrasi	117
1.5.4. Birleşme	119
1.5.5. Eski Duruma Dönme	121
1.5.6. Uzlaşma	122
1.5.6.1. <i>Anayasada Düzenleme</i>	123
1.5.6.2. <i>Referandumlar</i>	124
1.6. GÜÇ KULLANIMI	132

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ÖZGÜRLEŞTİRME Mİ, YOKSA PARÇALAMA MI:
YUGOSLAVYA VE SOVYETLER BİRLİĞİ

1.1. YUGOSLAVYA ÖRNEĞİ	137
1.1.1. Yeni Birliğin Milliyetçilikle İmtihanı	140
1.1.2. Yugoslavya'nın Parçalanması	144
1.1.3. Badinter Komisyonu Kararları ve Yeni Devletler	149
1.1.4. Bosna-Hersek	154
1.1.5. Kosova	157
1.1.5.1. <i>İç Savaş ve NATO Müdahalesi</i>	159
1.1.5.2. <i>Kosova'nın Bağımsızlığı</i>	160
1.1.5.3. <i>Uluslararası Adalet Divanı</i>	163
1.2. SOVYETLER BİRLİĞİ ÖRNEĞİ	170
1.2.1. Sovyetler Birliği'nin Ulus ve Kendi Kaderini Tayin Politikası	172
1.2.2. Merkezi Politikalara Karşı Direniş ve Kendi Kaderini Tayin Talepleri	177
1.2.3. Reform Çabaları	181

1.2.4. Yükselen Milliyetçilikler ve Sovyetler Birliği'nin Dağılması	183
1.3. YENİ DEVLETLERİN KURULMASINDA DIŞ GÜÇLERİN ROLÜ	190

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

1.1. LIBERALİZM VE KÜRESELLEŞME EKSENİNDE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI	194
1.2. KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI İÇİN YENİ ÇÖZÜM MODELLERİ ...	199
1.3. KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI <i>JUS COGENS</i> NORMA DÖNÜŞMÜŞ MÜDÜR?	210
SONUÇ	214
KAYNAKÇA	219
ÖZET	229
ABSTRACT	230

GİRİŞ

Kendi kaderini tayin hakkı hem mevcut uluslararası statükoyu sarsma ve hem de mevcut sistemi ayakta tutma aracı olarak görülmüştür. Azınlıklar ve konumundan memnun olmayan gruplar hakkı, kendi devletlerini kurmak ya da belirli bir özerklik elde ederek özgürlüklerine kavuşma için araç olarak görmüşlerdir. Devletler ise hakkın bu yönünü mevcut statükoya yönelen bir tehdit olarak görüp, onu devletlerin iç işlerine karışılmasını önlemeye yarayan bir unsur olarak ifade etmeyi tercih etmişlerdir. Bu açıdan, örneğin, Arap Baharı'ndan sonra Suriye'ye olası bir askeri müdahalede bulunmak ve bir bütün olarak Suriye halkını desteklemek, mevcut Suriye hükümetinin egemenliğine karışmamak ya da Suriye'deki etnik ve mezhebi grupların kendi yönetimlerini, hatta bağımsızlıklarını, kazanmaları için yardım etmek gibi birbirinden oldukça zıt seçeneklere aynı anda dayanak yapılan bir başka fenomene rastlamak oldukça güçtür.

Hakkın sözü edilen kullanışlılığına rağmen, onun daha çok radikal, yıkıcı, düzen-karşıtı bir unsur olarak anıldığını ifade etmek gerekir. Modern milliyetçiliğin yükselişiyle birlikte, bilhassa etnik ve dini azınlıklar için özgürlükle eşleşen kendi kaderini tayin hakkı, mevcut devletlerden yenilerini türetmenin en makul ve meşru normuna dönüştü. Ulus-inşa süreçleri yaygınlaşıp hızlanırken, kendi kaderini tayin hakkı da, ulusu bu inşa sürecinin en nihai amacına yani devlete taşıyacak araç olarak görüldü. Azınlıklar, başka ulusların egemenliği altında olan gruplar, sömürgeler kendi devletlerini kurmak için kendi kaderini tayin hakkına dayandılar. Egemenlerin bu taleplere baskıyla cevap vermesi neticesinde ortaya çıkan mücadelenin, yüzlerce savaşı ve milyonlarca insanın canına mal olması, hakkın yukarıda ifade edilen kötü şöhreti kazanmasına yol açtı.

20. yüzyılın ikinci yarısına dayandığında ise, kendi kaderini tayin hakkının devletle kurulan özdeşliği hızlı bir şekilde aşınmaya başladı. Kurulan çok sayıda devletin ardından milliyetçi hareketlerin sayısındaki azalma, yeni uluslararası sistemin devletlerin egemenliğini öncelemesi ve küreselleşme gibi gelişmelerden dolayı kendi kaderini tayin hakkının devlet dışı formüllerle karşılanmasına yönelik ilgi arttı. Her ne kadar milliyetçilik ve ulus-devlet, iddia edildiği gibi ortadan kalkmadıysa da bugün kendi kaderini tayin hakkının çoğulcu bir demokrasi, çokkültürcülük, farklı özerklik modelleri, güçlü yerel yönetimler gibi devlet dışı yöntemlerle de kullanılabileceği artık geniş kabul görmektedir. Fakat bu yeni bakış açıları ve önerilen modellerden bazılarının gerçek hayatta başarılı bir şekilde karşılık bulmaları dahi, kendi kaderini tayin hakkına yönelik geleneksel olumsuz tutumda bir değişim yaratmamış görünmektedir. Şimdilerde sadece devletler değil, ulusal hareketler de kendi kaderini tayin hakkına dayanmakta eskisi gibi istekli değildir.

Yukarıda, ulusal mücadeleler ve devletler açısından kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili çizilen tabloya rağmen akademi dünyasının konuya olan ilgisi neredeyse duraksamadan devam etmiştir. Batı dünyasının konuya olan ilgisi dekolonizasyon süreci, komünist rejimlerin yıkılması ve daha önce sözü edilen alternatif arayışlarla ilgili tartışmalar sayesinde günümüze kadar zinde kalabildi. Bugün Batı dünyasının, hem teorik hem de onlarca farklı grup hakkındaki saha çalışmaları açısından oldukça zengin bir külliyata sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Kendi kaderini tayin hakkı konusunda Batıda ve etnik uyuşmazlıkların yaşandığı bölgelerdeki bu ilgiye rağmen, Türkiye’de akademi konuya pek teveccüh

etmemiştir. Daha önce sözünü ettiğimiz ‘hakkın kullanılabilirliği’na rağmen meselenin gerek siyasi gerekse akademi camiasında bu denli zayıf bir ilgiye mazhar olabilmesi kanımca dikkate değerdir.¹ Gerçekten ne etnik, ne mezhebi ne de sosyal talepler kendi kaderini tayin hakkını güçlü bir gündeme dönüştürmüş, ne de akademi konuyu bu pencereden ele almıştır. Bir diğer deyişle Kürt sorunu, Alevilik, İslamcılık, bölgesel geri kalmışlık, cinsiyet ayrımcılığı gibi meseleler akademi camiasında çokça tartışılan meselelerden olmalarına rağmen, kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde ele alındıkları çalışmalar sınırlıdır.

Burada sözü edilen eksiklik bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Her ne kadar çalışma, Türkiye’deki meseleleri veya bunlardan birini kendi kaderini tayin hakkı açısından ele almamışsa da, kanımca, çizdiği tarihsel gelişim ve arka plan açısından önem taşımaktadır. Böylece, gerek ilgili meseleleri kendi kaderini tayin hakkı perspektifinden ele almak gerekse bu meselelere yönelik dünyanın diğer bölgelerinde üretilen çözüm modellerine, yeni metodlara daha yakından bakabilmek için, çalışma, rol üstlenmiştir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk Bölüm, öncelikle, kendi kaderini tayin hakkının beslendiği hürriyet arzusundan başlayarak hakkın köklerinin dayandığı modern dönem öncesi gelişme ve kavramları ele almaktadır. Aydınlanma Çağı, Fransız ve Amerikan devrimleri, sanayi devrimi gibi gelişmelerle birlikte hakkın diğer kavramlar gibi modern hüviyetini kazanması bölümde ele alınan başlıklardan bir diğerini teşkil etmektedir. Böylece milliyetçiliğin yükselişe geçmesi

¹ Türkiye’de solun güçlü olduğu 1960’larda kendi kaderini tayin hakkı, dünyanın her yerinde olduğu gibi, sömürgelerin özgürlüklerine kavuşması çerçevesinde oldukça popüler oldu. Bu tartışmalar bilhassa Kürt grupların meseleyi ulusal mücadeleleri açısından ele almalarını sağladı.

ve ulus-devlet fikrinin popülarite kazanması ile kendi kaderini tayin hakkının bu gelişmelerden nasıl etkilendiğinin irdelenmesi amaçlanmıştır. Bu açıdan, Fransız Devrimi sonrasında Napolyon'un işgallerinin yarattığı etkiler, yeni ulus inşa süreçleri ve buna karşı gelişen karşı milliyetçilikler burada ele alınan önemli gelişmelerin başında gelmektedir. Son olarak, bölüm kendi kaderini tayin hakkının, uzunca bir süre devam edeceği üzere, Alman milliyetçiliğinin de etkisiyle devletle kurulan özdeşliğinin felsefi ve tarihsel arka planını ortaya koymaktadır. Çalışma, kendi kaderini tayin hakkının 19. yüzyılın sonunda bu şekilde güçlenmesini, hakkın modern yolculuğunun ilk safhası olarak değerlendirmektedir.

İkinci Bölüm, I. Dünya Savaşı'na giden yolda kurumsallaşan milliyetçiliklerin kendi kaderini tayin hakkından nasıl bir şekilde etkilendiğini, onu kendi programlarını hayata geçirmek açısından hangi yolu izlediklerini incelemekle başlamaktadır. Savaşın başlamasıyla bazı devletlerin yıkılacağı ve yenilerinin kurulacağını gösteren gelişmeler, kurulacak yeni düzeni dizayn etmeye yarayan araçlar için arayışların hızlanmasına yol açtı. Kendi kaderini tayin hakkı, dönemin iki önemli ismi, daha sonra Sovyetler Birliği'nin başına geçecek olan Vladimir Lenin ve ABD Başkanı T. Woodrow Wilson'un da etkisiyle bu konuda başvurulan araca dönüştü. Bu gelişme yükselen milliyetçiliklerle beraber, dünya savaşının yaşandığı bu dönemin hakkın tarihsel gelişimindeki ikinci safha olarak öne çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla çalışma, gerek egemen devletlerin gerekse özgürlüklerine kavuşmak için mücadele veren milliyetçilerin bu amaçla kendi kaderini tayin hakkından nasıl yararlandıklarını ve hangi sonuçları elde ettiklerini ayrıntılı bir şekilde ele almayı önemli bulmuştur. Öte yandan, Paris Barış Konferansı neticesinde hüsrana uğrayan grupların tepkileri ve bundan sonraki mücadele stratejileri, kurulan

Milletler Cemiyeti'nin kendi kaderini tayin hakkı konusundaki talepleri ele alma biçimi ve iki dünya savaşı arası dönemdeki gelişmeler diğer önemli başlıklardır.

Üçüncü Bölüm, II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan yeni düzeni ve bu düzenin muhafaza ettiği yeni kurumlarla birlikte kendi kaderini tayin hakkını nasıl ele aldığını ve yaşanan gelişmeleri incelemektedir. Yaklaşık 30 yıllık süre zarfında Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde kendi kaderini tayin hakkının nasıl ele alındığı, hakkın sömürge rejimlerinin sonlandırılması açısından nasıl bir misyon yüklediği ve kapsamının hangi çerçeveye sınırlandırıldığı bölümde cevaplanması amaçlanan soruların başında gelmektedir. Belirtmek gerekir ki, bu bölümün yalnızca tarihsel bir değerlendirmeye sınırlandırıldığı anlamına gelmemektedir. Zira kendi kaderini tayin hakkının ulusal hareketler ve devletler açısından karşılığının ne olduğu ve ne şekilde hayata geçirileceği, gerek literatürdeki teorik tartışmalar gerekse mevcut pratikler ekseninde değerlendirilmiştir. Bu açıdan çok sayıda örnekle birlikte BM pratiği ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bölümün ele aldığı önemli bir başlık da hakkın dışsal açıdan yalnızca sömürgelerle sınırlı tutulmasına karşın, zamanla içsel kendi kaderini tayin hakkının sömürge dışındaki bölgelerde uygulanmasını sağlayacak gelişmelerdir. Çalışma, sömürgeciliğin sonlandırılması sürecini kendi kaderini tayin hakkının tarihsel gelişiminin üçüncü safhası olarak görmektedir.

Dördüncü Bölüm, esasen Yugoslavya ve Sovyetler Birliği örnekleri incelenmek suretiyle, kendi kaderini tayin hakkının dekolonizasyon sürecinin elde edilen bağımsızlıklar nedeniyle ivme kaybetmesinden sonra iki bölgedeki gelişimini ve bunun dünyanın geri kalanındaki bölgeler açısından etkilerini ele almayı hedeflemiştir. Konu özellikle iki açıdan önemli görülmüştür: İlkin her iki bölge de,

klasik anlamda, sömürgeler dışında yer almaları ve Batı dünyasını yakından ilgilendirmeleri açısından önem arz etmektedirler. Hakkın sömürgeler dışındaki bölgelerde nasıl uygulandığını göstermesi ve içsel kendi kaderini tayin hakkının tanınmasının etkilerini ortaya koymasından dolayı bu kanıya varılmaktadır. Nitekim Avrupa Topluluğu (AT), BM, Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü (NATO) gibi kurumlar ile egemen devletlerin meselelere yaklaşımı kendi kaderini tayin hakkı ve diğer uluslararası konulardaki geleneksel yaklaşımları oldukça değiştirmiştir. Söz konusu değişimleri simgelemeleri açısından Bosna-Hersek ve Kosova örnekleri de ayrıntılı olarak ele alınmışlardır.

İkinci olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılması mevcut dünya sisteminin değişmesi anlamına geliyordu. Soğuk Savaşın bitmesi, buna bağlı olarak iki kutuplu dünyanın nimetlerinden yararlanan ulusal hareketlerin yok olmaları veya zayıflamaları, kendi kaderini tayin hakkının süper güçler tarafından kullanılacak araç olarak eski önemini yitirmesi bu bakımdan önemli gelişmelerdir. Bu hakkın eski popülaritesini yitirmesi anlamına geliyordu. Buna karşın, Soğuk Savaşın bitmesi birbirlerinin etnik meselelerini çıkarları gereğince kullanan iki kutuplu dünyanın yol açtığı muhafazakar egemenlik anlayışının dönüşmesini sağlayacak yeni bir döneme perde aralaması açısından da önemlidir. Zira birçok devlet, Soğuk Savaşın bitmesi ve ardından Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber ülkesindeki etnik kesimleri tatmin etmek için daha cesur adımlar atmıştır. Bu süreç hakkın dönüşümünün dördüncü safhası demektir.

Son olarak, Beşinci Bölüm kendi kaderini tayin hakkının günümüzdeki farklı veçhelerini irdelemeyi amaçlamıştır. Küreselleşmenin devlet, egemenlik,

milliyetçilik, ulus-devlet üzerindeki etkileri hakkında ortaya atılan öngörüler ve bunların doğruluğu konusu bu amaçla ele alınan ilk tartışmadır. Bağımsızlıklarını yeni kazanan devletler, sınırların yok olup ulus-devletin ilerde kaybolacağı ya da form değiştireceği, dolayısıyla azınlık milliyetçiliklerinin de törpüleneceğine ilişkin küreselleşme eksenli yorumların yanlışlığı kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde değerlendirilmiştir.² Nihayet, bu değerlendirme söz konusu öngörülerin tam aksine azınlık milliyetçiliklerin form değiştirerek küreselleşmenin ortak pazar, emeğe ve sermayeye açık sınırlar, internet, bunlar sonucunda gerçekleşen kültürler arası etkileşim gibi etkilerine karşı kendilerini koruyarak güçlendikleri iddiasındadır.

Yukarıda sözü edilen, küreselleşmenin milliyetçilikleri zayıflatacağı iddiasının doğru çıkmaması, kendi kaderini tayin hakkının da hali hazırda devam eden alternatif modeller arayışını güçlendirmiştir. Zira bu görüşe göre milliyetçilikler zamanla ortadan kaybolacak ya da önemsizleşeceklerse, bu aynı zamanda, kendi kaderini tayin meselesinin de eski önemini kaybetmesi anlamına gelecekti. Ancak ulus-devlet ve milliyetçi hareketlerle bir süre daha yaşayacağımız anlaşıldığına göre, kendi kaderini tayin hakkı taleplerinin nasıl karşılanacağına ilişkin alternatif modeller konusundaki tartışmaların da incelenmesi elzem görülmüştür. Hakkın *jus cogens* bir norma dönüşüp dönüşmediği konusu ile birlikte bu alternatif modeller, kendi kaderini tayin hakkının evrildiği son noktayı ortaya koymaktadır.

² Nitekim Avrupa içerisindeki ülkelerarası sınırların geçirgenliği ve belirsizliği, Suriye'deki iç savaşın ardından ortaya çıkan mülteci krizinin de gösterdiği üzere, yerini bir gün içerisinde kontrol noktaları kurulan, dikenli teller çekilen ve hatta duvarlar örülen sınırlara terk edebildi.

BİRİNCİ BÖLÜM **KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI**

Bireyin otonom bir özne olarak hak ve özgürlüklere sahip olması ve ona hükmedenin kudreti çağlar boyunca hep tartışılmalıdır. Ne bu dünyadaki emelleri karşılığında onu cennetle mükâfatlandıran dinler, ne yapacağı işbirliği karşılığında onu korumayı vadeden klan ve aşiretler ne de kendisine koşulsuz itaat bekleyen uhrevi kostümlerle süslenmiş hükümdarlar bireyin özgürlük sorunundan kaçabildiler. İnsanların kendisi hakkında karar verebilmesi ve bu şanslı insanların kimler olacağı meselesi Sisiphos’lu Antik Yunandan Roma İmparatorluğu’na, Hz Ali ile Muaviye’nin halifelik meselesinden İngiltere Kralı John’un Magna Carta Libertatum’una; hep insanlığın en önemli meselelerinden biri oldu. İşte bireyin özgürlük ve itaati, yaşadığı mekandaki yönetimlere katılması, memnun olmadığı yönetimlere karşı direnme hakkının olup olmadığı tartışmalarının hepsi, esasında, ‘kendi kaderini tayin’ fenomeninden doğar. Başka bir kabileye savaş açmayı kabilenin onayına sunan gelenek, Atina’yı yurttaşlarla birlikte yöneten anlayış, Halifeyi oylamayla seçen zihniyet, yargılanmaksızın kimse hakkında idam kararı verilemeyeceğini hüküm altına alan irade bireyin kendisi hakkında karar verme arzusunun değişik tezahürleridir.

Bireyin ve topluluğun kendi hakkında karar alma isteği özgürlük mefhumunu, kaçınılmaz olarak, kendi kaderini tayin şevkinin amentüsü haline getirmiştir. Zira ancak özgür bir özne kendi hakkında karar verebilecektir. Bu sebeple ne bir mal olarak pazarda satılan köleden ne de savaşlar vesilesiyle imparatorluklar arasında el değiştiren şehir ahalisinden kendi kararlarını vermesi beklenmiştir. Özgürlük kendi

kaderini tayin etmenin ilk ve en önemli şartı olurken kendi kaderini tayin edemeyen bir öznenin özgürlüğü, hiç değilse, kuşkulu olacaktır.

Özgürlükle özdeşleşen kendi kaderini tayin kavramının bağımsız ve teşhis edilebilir bir öncül olarak yerini bulması ise daha yenidir. Zira konuyla ilgili diğer çoğu vakıa gibi kendi kaderini tayin meselesinin de bir hak olarak ortaya çıkması esasen modern bir gelişmedir. Devletin modern anlamda teşekkülünü sağladığı; millet, milliyetçilik teorilerinin geliştiği; demokrasi, cumhuriyet kavramlarının bugünkü niteliğine kavuştuğu süreçte kendi kaderini tayin hakkı da asıl hüviyetine kavuşmaya başlamıştır. Dolayısıyla kavramın siyasal sahnedeki yeri 200-300 yıllık bir yolculuğa dayanmaktadır.³ Bu nedenle kendi kaderini tayin hakkını kapitalizm, laiklik, milliyetçilik gibi modern kavram ve gelişmelerden ayrı ele almak mümkün değildir.

³ Elbette bireyin iradesine önem atfedip, onun hak ve mesuliyetleri taşıma misyonunu vurgulayan güçlü hareketler ortaya çıkmıştır. İnsanın yaptıklarının aslında Tanrının eylemleri olduğundan dolayı onlardan sorumlu tutulamayacağını iddia eden Cebriyye (Cehmiyye) fikrine karşı insan aklına vurgu yapan El Mutezile anlayışı bu bakımdan örnek verilebilir.
E. Xanî, **Mem û Zîn**, (Hzrl: Jan Dost), İstanbul, 2010, s. 96.

1.1. MODERN DEVLETE DOĞRU

Devleti anlamaya, egemenliğin kaynağını ve sınırlarını kavramaya dönük çabalar Ortaçağın son bulmasıyla yeni bir dönemece girmiş oldu. Bu çağda yaşanan bazı gelişmelerle birlikte ortaya çıkan kavramlar ve yapılar dünyayı radikal bir şekilde yeniden dizayn edecekti. Özellikle coğrafi keşifler, gelişen sanayi, matbaa ve ulaşımdaki ilerlemenin etkisiyle daha hızlı ve kolay hale gelen iletişim, kilisenin etkisinin zayıflaması ve Avrupa'daki merkezileştirme çabaları dönemin en önemli gelişmeleridir.⁴

Martin Luther'ın kiliseye karşı giriştiği mücadelenin ardından Protestanlık Avrupa'da daha fazla etkili olurken, Katoliklik her geçen gün zayıfladı. Bu rekabette, gelişen matbaanın da etkisiyle İncil daha çok insanla buluştu ve Hristiyanlıkla ilgili yazınlarda büyük çoğalma yaşandı. Fakat iki mezhebin on yıllarca süren savaşları ve kamplaşan ülkelerin rekabetinde hayatını kaybeden milyonlarca insandan sonra asıl kaybeden, eski gücünü -büyük oranda da malvarlığını- yitiren Kilise oldu. Reform Hareketi neticesinde Hristiyanlık bölündü, Kilise mutlak otoritesini yitirirken dogmatik ve mutlak kabul edilen değerler yerini rasyonel akla bırakmaya başladı.

⁴ Bu konuları çeşitli yönleriyle ele alan ilgili çalışmalardan bazıları şunlardır:

E. Kedourie, **Avrupa'da Milliyetçilik**, Ankara, 1971., E. J. Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848**, Ankara, 2013., E. J. Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik**, İstanbul, 2014., B. Anderson, **Hayali Cemaatler**, İstanbul, 2011., E. Gellner, **Nationalism**, London, 1997, D. Raic, **Statehood and the Law of Self-Determination**, The Hague, 2002., E. Aktoprak, **Devletler ve Ulusları**, Ankara, 2010., Antonio Cassese, **Self-Determination of Peoples**, Cambridge, 1995., A. Cobban, **The Nation State and National Self-Determination**, New York, 1979., A. R. Sureda, **The Evolution of the Right of Self-Determination**, Leiden, 1973., H. Hannum, **Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination**, Philadelphia, 1990., M. Pomerance, **Self-Determination in Law and Practice**, The Hague, 1982., A. D. Smith, **Nationalism and Modernism**, New York, 1998., U. Özkirimli, **Theories of Nationalism**, New York, 2010., R. Brubaker, **Citizenship and Nationhood In France and Germany**, Massachusetts, 1994., R. Brubaker, **Nationalism Reframed**, New York, 2009., A. Roshwald, **Ethnic Nationalism and The Fall of Empires**, New York, 2001., A. J. Motyl, **Encyclopedia of Nationalism**, California, 2001., H. Kohn, **Nationalism Its Meaning and History**, Florida, 1965.

Din savaşlarının yol açtığı bir diğer gelişme de, bu savaşlara son vermek için akdedilen Westphalia Antlaşması'yla ortaya çıkan ve bugüne dek dünya devletler sistemine egemen olan yeni ilkelerdi. Her devletin kendi mezhebini seçmesini, bireylerin dininin gereklerini özgürce yerine getirmesini hüküm altına almak ve başka güçlerin, devletin karar alma süreçlerine karışmasını men etmekle Antlaşma kendi kaderini tayin nosyonunu da güçlendirmiş oluyordu.⁵ Ancak Antlaşmanın asıl önemli sonucu, devletlerden müteşekkil eşitler arası bir modern uluslararası sistemi inşa etmeye başlamasıydı.

Bu gelişmelerin etkisiyle dinin devlet işleri üzerindeki etkisi zayıflarken, monarklar kiliseyi denetimleri altına almaya başladılar. İngiltere Kralı VIII. Henry, 16. yüzyılın başında kilisenin mal varlığına el koyup onu kendi mülkiyetine geçirmiş ve ardından da satışa çıkarmıştı.⁶ Daha sonra Birlik Yasaları'yla sembolleşen merkezi otoriteyi güçlü kılma çabaları, 17. yüzyılda giderek Avrupa'nın diğer ülkelerine de yayıldı. 'Aydınlanmış Despotlar' olarak bilinen hükümdarlarla birlikte önde gelen Avrupa devletleri tebaaları üzerindeki hakimiyetlerini etkin kılmak, devleti merkezileştirerek kurumsallaştırabilmek için değişik programlar devreye soktular.⁷ Bugüne kadar belirli olmayan ve sıklıkla da değişen, Anderson'un deyimiyle geçirgen ve belirsiz ülke sınırları içinde yaşanan değişimleri bazen ruhu duymayan, bulunduğu köy dışındaki hayattan ve kraldan bihaber yurttaş devlete

⁵ http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁶ E.Aktoprak, 2010, s. 93.

⁷ Kameralizm de denen bu anlayış loncaların, şehirlerin ve belirli zümrelerin özel imtiyazlarına son verilmesi, düzenli bir vergi sistemi, bu gelir sayesinde profesyonel bir ordu, liyakate dayanan bir bürokrasi, devlet otoritesini temsil eden kurumların güçlendirilmesi gibi temel yöntemlerle merkezi yapıyı güçlendirmeyi hedefliyordu.

Ş. Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İstanbul, 2015, s. 83.

giderek daha fazla bağlanmaktaydı.⁸ Gelişen sanayiden sonra taşrayı her yönden başkente bağlayan demiryolları, yeni telgraf sistemleri artık neredeyse her yeri ve her kişiyi erişilebilir kılıyordu. Sadece 1830'da tüm dünyada 30-40 mil olan demiryolu hattının 20 yıl içerisinde 23.500 milin üzerine çıkması dahi bu gelişmenin boyutlarını anlamak için yeterlidir.⁹

Fakat çelik ağırlarla birlikte başkente yüzlerce kilometre uzaklıktaki yurdunda yüce krala her geçen gün daha da yakınlaşan yurttaşın hayatının dingin akışını bozan tatsız gelişmeler de hızla artıyordu. Artık vergi sistemi değişmişti, merkez tarafından belirlenen vergi oranları ve bunları ödeme sıklığı köyüne düzenli olarak gönderilen tanımadığı memurlar tarafından kontrol ediliyordu. Yine gönderilen memurlar tarafından zorla askere alınıyor, bu arada çocukları açılan okullarda başkent tarafından belirlenen sisteme göre eğitim görmeye başlıyordu. Yargı ve din meseleleri alışlageldik geleneklere göre değil yeni ve tek tip bir sistemle görülüyordu. Ve derebeyler, ayrıcalıklı soylular ile şövalyelerin özerklikleri çoktan son bulmuştu.¹⁰

Artan bürokrasi Avrupa'nın her yerinde taşrayı merkeze daha çok bağlarken, buna oranla yurttaşlardan beklenen fedakarlığın düzeyi de günbegün artıyordu. Kilise ve feodal beyler, lokal cemaatler, soylular gibi yerel güç odaklarını zayıflatarak daha fazla güçlenen monark, devleti ve onun başı olarak kendisini tek ve en yüce kurumsallaşmış iktidar haline getirmişti. Ancak bu yolculuğu sonucunda bir yandan fedakarlık yapmalarını beklediği tebaasına daha bağımlı hale gelirken, öte yandan

⁸ B. Anderson, 2011, s. 33.

⁹ E. J. Hobsbawm, 2013, s. 55.

¹⁰ E. J. Hobsbawm, 2014; B. Anderson, 2011.

onları bu fedakarlıkları yapmaya itecek Tanrı'nın yeryüzündeki yüzü olmanın verdiği manevi güçten de yoksun kalmıştı. Onları daha fazla vergi ödemeye, topraklarını genişletmek için savaşa katılmaya ikna edecek kilise gibi bir gücü de yoktu. Bu noktada yardımına başvurulana yeni manevi değer milliyetçilik oldu. Bu şekilde; aynı değerleri paylaştığı bir cemaate aidiyet bağıyla bağlı olan bir erkeğin, onun uğruna canını feda etmesi en kıymetli değer haline geliyordu. Milliyetçilik sayesinde çağlar boyunca süregelen dil, etnik köken, ırk, renk, din birliğine dayanan aidiyet duygusunun yol açtığı fedakarlıktan farklı olarak artık insanlar aynı değerleri paylaştığını 'var saydığı' devasa cemaatin kurmuş olduğu birlik, yani devlet için kendini feda ediyordu. Gellner'in işaret ettiği üzere Aydın Despotların bürokratik merkezileşmesi, milliyetçiliğin güçlenmesi için uygun bir zemin yaratmıştı.¹¹

Merkezileştirme programlarıyla beraber ortak dil sorunu da ortaya çıkmıştı. Zira Hobsbawm'ın işaret ettiği devletin yurttaşlarıyla direkt iletişim kurma ihtiyacı ile teknik ve ekonomik gelişmeler standartlaşmış tek bir 'milli dil'in konuşulmasını gerektiriyordu.¹² Oysa ki, küçük toprak parçalarında onlarca dilin konuşulduğu Avrupa'daki hiçbir devlet 19. yüzyıl sonlarına kadar bugünkü manada bir 'çoğunluk' diline sahip değildi.¹³ Aynı şekilde merkezileştirme çabalarının başladığı döneme değin diller arasında belirgin bir hiyerarşiden söz etmek de zordur. Bu nedenle merkezileştirme programlarını önlerine koyan despotlar çoğunlukla pratik nedenlerle seçtikleri lehçeleri devletin resmi dili yapma konusunda adımlar attılar. Gerek

¹¹ E. Gellner, 1997, s. 23.

¹² E. J. Hobsbawm, 2014, s. 117.

¹³ 1789'da Fransa nüfusunun yarısı hiç Fransızca konuşamazken, nüfusun ancak yüzde 12-13'ü onu 'doğru olarak' konuşuyordu. 1860'da İtalya'da halkın yalnızca yüzde 2.5'inin gündelik konuşma dili olarak italyancayı konuştuğu tahmin edilirken, aynı tarihlerde Almanca yazılan eserleri okuyan Almanların sayısının 300.000 ila 500.000 olduğu sanılmaktadır.

E. J. Hobsbawm, a.g.e., s. 80.

memur yetiştirmek gerekse bu dili her alanda yaygınlaştırmak için açılan okullar yalnızca bu işlevi gormekle kalmadı, yetiştirilmesi istenen yeni yurttaş modelinin katalizoru olarak milliyetçiliğe hizmet etmeye başladılar.¹⁴ Boylice dil milliyetçilikleri gulendirmenin ve aynı zamanda kendini diğerinden ayırmanın mottosu oldu. Zira devletlerin ortak dil konusundaki çabalarını yoğunlaştırmaları diğer dillere duyulan ilgiyi de arttırdı. Sonuçta devletlerin tek dili egemen kılma ve asimilasyon programlarıyla birlikte, bunlara karşı çıkan ‘diğerleri’ dillerine daha sıkı sarılıyordu. 18. yyzyılın sonuna doğru Avrupa’nın tamamında kendi dilini ve klturunu keşif yolculuğuna ıkmiş bir mrşitler ordusu ortaya ıkmişti.¹⁵

Resmi dili, eğitim ve burokrasiyi yaygınlaştıran devletler yurttaşlarını ortak bir değer, ‘ulus’ şemsiyesi altında buluşturmak için çeşitli yollara başvurdular. Tarih yeniden yazılırken, tm yurttaşlar aynı ‘bayrağın’ glgesinde yaşadığı ‘ulu vatanındaki’ ‘kardeşlerini’ ‘diğerlerinden’ ayırt etmekte guluk ekmeyecekleri kriterlerle donatıldılar. Kahramanlar, destanlar, folklor, giysiler, semboller etrafında herkes kendi ‘hayali cemaati’ni kuruyordu.¹⁶ İnsanlar bir sure ncesine kadar varlığından haberdar bile olmadığı, gorse din dışında pek bir ortak paydaşlığın ortaya çıkmayacağı kişilere de kardeşlik besliyordu. Artık, ne hala şehirden şehre değişen diller ne de birbirine karışan farklı klturler onları aynı hisleri paylaştıklarına inandıkları kişilerin olduğu bir cemaate aidiyet hissetmelerinin nne geçebilirdi. Sonunda, yeni savaşlar için aranan motivasyon bulunmuştu. Yek diğeri için kendini feda edebilecek bir kardeşler topluluğu, uğruna canlarını verebilecekleri bir vatan hayali yaratılmıştı. Fakat bu aynı zamanda monarkların sonu demekti. Geleişen

¹⁴ E. J. Hobsbawm. a.g.e.; B. Anderson, 2011.

¹⁵ R. Pertev, **Edebiyata Kurdî ya Gelêrî**, İstanbul, 2015.

¹⁶ B. Anderson, 2011.

Alman milliyetçi doktrini ve nihayet, 18. yüzyılın sonunda gerçekleşen büyük devrimden sonra monarşi, Anderson'un deyimiyle, yarı-standart bir model haline geldi.¹⁷

1.2. MİLLİYETÇİLİĞİN YÜKSELİŞİ

Monarkın sınırsız kudreti, tebaasının hakları ve kralın tebaasına karşı sorumlulukları, egemenliğin kaynağı ve sınırları meseleleri Aydınlanma Çağı düşünürlerinin üzerinde en çok durdukları konuların başında geliyordu. Bu çağda devlet ve egemenlik konusu; rasyonalite, evrensellik, kozmopolitanlık, doğaüstü güçlerin boyunduruğundan kurtulan birey ekseninde değerlendirilmeye başlandı.¹⁸ Mutlak bir otoritenin keyfi yönetimi altındaki bireyin de haklarının olması gerektiği, akla ve adalete dayanmayan keyfi tasarrufların meşru olmadığı savunulması bireyin otonom iradesinin savunusuydu. David Hume özgürlüğü iradenin tayin ettiği biçimde eylemde bulunma ya da bulunmama gücü olarak tanımlıyor, iradeden kaynaklanmayan bir eylemin özgür olamayacağını söylüyordu.¹⁹ Kant daha da ileri giderek Tanrı ya da başka bir kudretten kaynaklanan buyruklara itaati sağlayan bağlılığın yerine kişinin manevi değerlerini ikame ediyor, bu manevi değerlere dayanarak yapılan en nihai seçimin kıymetli olduğunu savunuyordu.²⁰ Bu, Tanrıya giden yolun kendi öz-farkındalığımızdan geçtiğini söyleyen Saint Augustine'in

¹⁷ B. Anderson, 2011, s. 36.

¹⁸ A. J. Motyl, 2001, s. 144.

¹⁹ **Hume on Free Will**, Stanford Encyclopedia of Philosophy, pr. 6.

<https://plato.stanford.edu/entries/hume-freewill/> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

²⁰ E. Kedourie, 1971, s. 16

söylemleriyle bağdaşan bir anlayıştı.²¹ Zira Kant'a göre 'insan ahlâk yasasının öznesi, dolayısıyla kendi başına kutsal olanın öznesidir —ki ancak onun uğrunda ve onunla uyum içinde bir şey genellikle kutsal diye adlandırılabilir. Nitekim bu ahlâk yasası, özgür bir isteme olarak insanın istemesinin özerkliği üzerine temellenir.'²² Dolayısıyla kişiyi kişi yapan seçimleri, onu özgür ve irade sahibi bir özne haline getiren efsundur. Bu bakımdan 'iyi bir insan, muhtar bir insandır; ve onun bu muhtariyeti gerçekleştirme için hür olması şarttır.'²³ Bu da ancak onun kendi kaderini tayin etmesiyle mümkün olacaktır.

Aynı dönemde Herder, Kant'ın bireyin iradesine yaptığı vurguyu bir adım daha ileriye götürdü. O da bireyin özgün iradesine vurgu yaparak herkesin kendi ölçüsü olduğunu savunuyordu.²⁴ İnsan bu ölçüye göre yaşamalı, böylece kendine sadık kalmalıdır. Yalnızca birey değil, Volk* da kendine sadık kalmalı, Almansa Alman, Slavsa Slav gibi olmalıdır.²⁵ Böylece her iki düşünürün fikirlerinden hareketle bireyin kendi olması, kendi iradesiyle hareket etmesi ile toplumun kendi kaderini tayin etmesi arasında bir bağ, bir neden sonuç ilişkisi kurulmuş oluyordu.²⁶ Sonuç olarak; 18. yüzyıla gelindiğinde modern anlamda kurumsallaşmasını arttıran devletin nasıl ve neden egemenlik kazandığı, bireyin söz konusu egemenliği nasıl ve hangi koşullarda ona teslim ettiği meseleleri üzerinde zengin bir külliyat oluşmuştu. Hobbes, Spinoza, Hume, Montesqueau, Locke, Diderot, Rousseau, Voltaire, Burke gibi düşünürler egemenlik ve onun sahibi üzerine kafa yorarken, eserleriyle

²¹ C. Taylor, 2010, s. 50.

²² Immanuel Kant, **Pratik Aklın Eleştirisi**, Ankara, 1999., s.143.

²³ E. Kedourie, 1971, s. 21.

²⁴ C. Taylor, 2010, s. 51.

²⁵ C. Taylor, **a.g.e.**, s 53.

²⁶ *Volk: Halk, ulus.

D. Horowitz, "Self-Determination: Politics, Philosophy, and Law", **National Self-Determination and Secession** (Edt. Magaret Moore), New York, 2003, s. 197.

neredeysse tüm dünyayı etkileyecek olan Fransız Devrimi'nin değerlerine kaynaklık ettiler.

Filozoflar, bireylerin ortak yararlarını gözettiklerinden dolayı iradelerini birer birer teslim ettikleri bir bütün, en etkin bir otorite teşkil ettiklerini savundular. Buna göre bireyler diğer insanlardan gelecek kötülöklere karşı onları koruyacak bir güce,²⁷ mülkiyet ve diğer haklarının başkaları tarafından çiğnenmesini engelleyecek bir otoriteye²⁸ ya da özgürlüğünden feragat ederek parçası olmayı yeğledikleri bir bütüne²⁹ ihtiyaç duymuşlardır. Neticede ortak irade ile bir toplum sözleşmesi kabul edilmiş ve devlet bu sözleşmenin sonucu olarak onu hayata geçirme misyonunu yüklenmiştir. Topluluğun üyeleri böylece iradelerini kurdukları bu yapıya teslim ederek kaderlerini tayin yolunu seçmişlerdir. Bu anlayışa göre bireylerin teker teker iradelerini bahşetmekle doğurdıkları bu iktidar aracı, topluluğun iradesinin toplamıdır. Bu yönüyle her birey aslında devasa bir güce dönüşen bu küllün bir cüz'ü olmakla daha fazla güçlenmiş ve özgürleşmiştir. Rousseau ancak böylesi bir sözleşmeden güç alan ve dahası, halkın her kuşakta kabul ya da ret hakkının saklı olduğu bir yönetimin meşru olabileceğini söylüyordu.³⁰ Ona göre bu niteliği haiz olmayan iktidarlar meşru değildi ve halkın ancak meşru güçlere boyun eğme zorunluluğu vardır.³¹

İngiltere'ye karşı Amerikalılara bağımsızlık savaşlarında arka çıkan Fransa'nın kötüye giden ekonomisi, bu fikirler üzerinde filizlenen devrimin fitilini

²⁷ T. Hobbes, *Leviathan*, İstanbul, 2007.

²⁸ J. Locke, *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, New York, 2003.; J. Locke, *Concerning Civil Government*, Philadelphia, 1998

²⁹ J. J. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, İstanbul, 2011.

³⁰ J. J. Rousseau, *a.g.e.*, s. 9.

³¹ J. J. Rousseau, *a.g.e.*, s. 7.

ateşlemiş oldu. Reform Hareketi ve Aydınlanma Çağının entelektüel mirasından beslenip, Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik sloganlarıyla özetlenen Fransız Devrimi daha ilk zamanlarda tüm dünyayı etkilemeye ve onu kökten değiştirmeye aday bir olgu olarak serpildi. Gerçekten bu tarihe kadar tüm dünyayı bu denli güçlü bir şekilde etkileyen gelişmelerin sayısı sınırlıdır. Batı kültürünün o zamana dek sirayet edemediği İslam ve Doğu toplumları dahi, devrimin laik tutumunun da vesilesiyle ondan oldukça etkilenmişlerdi.³² Kısa bir süre önce meydana gelen Amerikan Devrimi, dönemin en büyük devleti İngiltere'yi dize getirmiş ve yönetim modeli olarak cumhuriyeti seçmiş olmasına rağmen aynı etkiyi yaratmamıştı.

Fransız Devrimi statükoyu ve onun kurumlarını hedef alırken onun yerine ikame ettiği değerleri de bir an önce kurumsallaştırmaya başladı. İlan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nin 3. Maddesi egemenliğin 'ulus'a ait olduğunu, kaynağını ulustan almayan hiç bir gücün meşru olmadığını belirtiyordu.³³ Artık millet, tasvip etmediği siyasal düzeni alaşağı etmek ve başkasıyla değiştirmek hakkını elde etmişti. Bir diğer deyişle Beyanname; milletin kendi kaderini, tabii olacağı hükümeti değiştirebilme ve yönetime katılma yoluyla tayin etmesini kayıt altına alıyordu. Bu yönüyle Fransız Devrimi, Amerikan Devrimi'ne benzer şekilde bireyin kendi kaderini tayin hakkı meselesini daha geniş bir konseptle, ulusun kendi kaderini tayin hakkına dönüştürüyordu. Mevcut hükümeti yıkıp yerine yenisini inşa etmenin halkın doğal hakkı olduğunu ifade eden Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi gibi³⁴ egemenliğin kaynağının ulus olduğunu yazan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları

³² E. J. Hobsbawm, 2013, s. 63.

³³ http://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³⁴ <https://www.wdl.org/en/item/2705/> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

bildirgesi de kendi kaderini tayin hakkının kolektif niteliğe dönüştüğünün göstergeleriydi.³⁵

Fransız Devrimi; vatan, özgürlük, millet, akıl-rasyonalite, eşitlik gibi yeni terimlerle kendi dilini yaratmakla kalmıyor mevcut anlayışa yeni bir form kazandırıyor. O ana kadar doğum yerini imleyen vatan kelimesi böylece ‘yurtseverliği’ çağrıştıran bir hüviyete bürünürken, kölelik karşısında hür olmayı ifade eden özgürlük ‘kendini yönetme’ anlamı kazanıyordu.³⁶ Durkheim’in deyişyle kendi dogmaları, sembolleri, kurbanları ve bayramlarıyla yeni bir din peydah olmuştu.³⁷ Halk ulusa dönüşürken aynı zamanda tam anlamıyla devletle eşitleniyordu. Halk=Ulus=Devlet formülasyonu milliyetçilik ve devlet kurumlarının, kurumsallaşmalarını Fransız Devrimi’yle taşıdıkları en üst seviyenin bir göstergesiydi aynı zamanda. Milliyetçilik artık yükselen bir değerdi.

Milliyetçilik, Fransız Devrimi’yle muazzam bir güce erişirken form da değiştiriyordu. İlk olarak, millet terimi geleneksel kullanımının dışında bir kimlik kazanmıştı. Zira Kedouri’nin ifade ettiği gibi bu dönem Fransız Milleti deyince İtalyanlar ve İspanyollar da dahil Latin dillerini konuşanlar, Alman Milleti deyince Almanlarla birlikte İngilizler de kast ediliyordu.³⁸ Yeni millet terimi ise esasen kökünü Fransa toprağından alıyordu. Millet in bu şekilde devlet sınırlarıyla betimlenmesi ona topraksal, dolayısıyla dışlayıcı bir nitelik kazandırıyor. İkinci olarak ise, bu durumun tam aksine, devrim millet kavramını dil, din, mezhep, ırk,

³⁵ J. M. Cooper, **State of the Nation: Therapeutic Jurisprudence and the Evolution of the Right of Self-Determination in International Law**, Behav. Sci. Law 17, 1999, S. 609.

³⁶ E. J. Hobsbawm, 2013, s. 62-74

³⁷ A. D. Smith, 1998, s. 16.

³⁸ E. Kedourie, 1971, s. 5.

renk, etnisite, coğrafya gibi başlıca ayırt edici kriterlerden arındırarak katılımını isteme bağlı bir cemaate dönüştürüyordu.³⁹ Devrimin evrensel ve kapsayıcı manevi niteliklerinden beslenen bu anlayışa göre birey kendini Fransız gördüğü takdirde Fransız milletinin bir ferdi, bir diğer deyişle Fransız vatandaşı olarak kabul edilecektir. Yani Devrim ‘Fransa’da kana ya da ırka değil de, siyasi gönüllü birlikteliğe dayalı bir ulus kavramının ortaya çıkmasını sağlayarak⁴⁰ ulusa politik bir konsept kazandırmıştır.⁴¹ Ernest Renan'ın ulusun her gün yenilenen bir plebisit, bir ruh ve manevi ilke olduğuna ilişkin görüşleri bu anlayışın iyi bir yorumudur.⁴² Devrimin ulusla ilgili bu anlayışı, Brubaker'ın deyişiyle, Fransa ile diğer devletler arasında hukuki ve manevi sınırların yaratılmasını sağlayan değerlerdir aynı zamanda.⁴³

Fransız Devrimi'ni radikal kılan unsurlardan biri de onun evrensel karakteriydi. Devrimin öncüleri özgürlük idealini yalnızca Fransa'ya hapsedmiyor,

³⁹ Devletler tarafından bir meşruiyet aracı olarak da görülen referandumlar, bu anlayışı sembolize eden tipik bir örnektir. Devrimden sonra sık sık plebisitlere başvuran Fransa'da Ulusal Meclisin Avignon ve Venaissin'in yapılan referandumla Fransa'yla birleşme kararı alması hakkında şöyle diyordu:

“Komünlerin ve yurttaşların çoğunluğunun Avignon'un Fransa ile birleşmesi konusunda özgür ve resmi isteklerini göz önünde bulunduran Ulusal Meclis, ... çoğunluğun özgür arzusuna uygun olarak ...her iki ülkenin Fransa'ya katıldığını deklare eder.”

M. Qwortrup, **Referendums and Ethnic Conflict**, Philadelphia, 2014, s. 19.

Ancak bu meşruluğun sağlanacağı yöntem konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Brubaker'ın sözünü ettiği bu ‘vatandaşlığa dayanan plebisiteriyen sistem’de kendi kaderini tayin hakkının esas alınacağı kriter konusunda ihtilaflar yaşanmıştır. Bu bakımdan en belirgin örnek Alsace-Lorraine bölgesinin kaderinin hangi kritere dayanarak belirleneceği tartışmasıdır. Fransızlar bölge halkının Fransa'ya katılmak istediğini, bu referandumla tespit edilebilecek katılım iradesinin tak başına yeterli olduğunu savunuyordu. Almanya ise Alsace-Lorraine halkının çoğunluğunun Almanca konuştuğunu, bu nedenle Almanya'ya katılmalarının gerektiğini ileri sürüyordu.

R. Brubaker, 1994, s. 2.

⁴⁰ E. Aktoprak, 2010, s. 420.

⁴¹ Brubaker'a göre bu durum, vatandaşlığın Fransız Devrimi'nin ana teorisi ve pratiği olmasına yol açmıştır.

R. Brubaker, 1994, s. 39.

⁴² E. Renan, What is A Nation, **Nationalism In Europe, 1815 to the Present**, (Edt: S. Woolf), New York, 2003, s. 58.

⁴³ R. Brubaker, 1994, s. 48.

boyunduruk altındaki tüm halkları özgürleştirerek kendi kaderlerini kendilerinin çizmesine yardımcı olmayı görev addediyorlardı.⁴⁴ Sonuçta, ‘dışarıda bulunan çok sayıdaki sempatanları için olduğu kadar, Fransızlar için de, Fransa’nın özgürleşmesi, özgürlüğün evrensel zaferinin yalnızca ilk perdesiydi; bu yaklaşım kolayca baskı ve tiranlık altında inleyen tüm halkları özgürlüğe kavuşturmanın devrimin anavatanının görevi olduğu inancına yol açtı.’⁴⁵ Böylece bir halkın özgürlüğünü kısıtlayacak fetih hareketlerini yasaklayan 1791 Anayasasının hükmü, ‘diğer halkları da özgürleştirme’ hayalinin gölgesinde kaldı. Devrimin öncüleri daha sonra yaptıkları değişiklikler ve çıkardıkları kararnamelerle Fransa’nın yapacağı yeni fetihleri tiranlık altındaki halkların özgürlüğüne kavuşmasına yardım etme ideali altında meşrulaştırdılar.⁴⁶

Nihayet, sıradan bir yurttaş olarak girdiği ordunun en tepesine kadar yükselen Napolyon bu kutsal görevi üstlendi. Kısa zamanda Avrupa’nın büyük bölümünü fetheden Napolyon, gittiği yerlerde Fransa’nın devrim fikirleriyle onun sonucunda ortaya çıkan kurumları da götürmüştü. Almanya, Belçika, Hollanda, İtalya, İspanya, Polonya gibi bölgelerde büyük fetihler gerçekleştiren Fransa, direkt yönettiği yerler ve kurduğu çok sayıda uydu devlet ile kendi sistemini hayata geçirmeye çalışıyordu. Anayasal değişiklikleri halkın oyuna sunan yeni anlayış, kanun önünde eşitlik ve jüri tarafından yargılanma, feodal ayrıcalıkların kaldırılması, reformlarla profesyonelleştirilen halkın ordusunun teşkili gibi Napolyon’un devrim sonrası

⁴⁴ Devrimle beraber ezilen uluslarla dayanışma, onları özgürlüklerine kavuşturma arzusu evrensel bir değere dönüşüyordu. Yunan halkının esaretiyle ilgili şiir yazan İngiliz şair Lord Byron’u Yunan bağımsızlık savaşına katılmak için gittiği Yunanistan’da ölmesine yol açan da bu duyuydu.

⁴⁵ E. J. Hobsbawm, 2013, s. 76.

⁴⁶ E. J. Hobsbawm, **a.g.e.**

Fransasındaki başlıca yenilikleri, bu fetihlerle beraber Avrupa'nın geri kalanıyla daha hızlı buluşuyordu.⁴⁷

Napolyon devrimle başlayan statükoyu yıkma aşamasında, devrimin kendisi kadar etkili olacak ikinci perdeyi oynuyordu. Zira o, gittiği ülkelerde halkların özgürlüğüne vurgu yaparken, her ülkenin siyasi ve etnik yapısına özgü bir politika izliyordu. Polonyalılara ecdatlarına layık olduklarını ispat etmelerini söyleyen, Yunanlara eski Atina ve Sparta'nın şanını hatırlatarak onları ayaklanmaya davet eden Napolyon, Macarlara yazdığı beyannamede şöyle diyordu:

⁴⁷ A. J. Motyl, 2001, s. 175.

“**Milli bir diliniz** ve gelenekleriniz var. **Eski ve asil soyunuzla** övünürsünüz. Öyleyse bir kez daha **millet olarak varlığınızı gösteriniz**. Yalnız **sizler için çalışacak, sizin aranızda yaşayacak** ve kendisine vatandaşlarınızın ve askerlerinizin itaat edeceği **kralınızı kendiniz seçiniz**. ... Bunun için, tıpkı ecdadınızın yaptığı gibi, **Milli Meclisinizi(Diyet) toplayınız**. ... Ve **kararlarınızı** bana bildiriniz. ...”⁴⁸

16. yüzyıldan beri gelişmekte olan milliyetçilik Fransız Devrimi'nin vesilesiyle güçlendikten sonra, şimdi Napolyon'un süngüsünün de yardımıyla Avrupa'yla buluşuyordu. Artık ne diğer Avrupa devletlerinin birleşerek Napolyon'u yenmesi ne de savaştan sonra toplanan Viyana Kongresi eski düzeni yeniden tesis edebilirdi. Milliyetçilik ve üniterleşme konularında bu alanın öncüleri İngiltere ve Fransa'yı örnek alan diğer devletler, Napolyon'un fetihleriyle yükselen milliyetçilik dalgasının da etkisiyle uluslaşma sürecine girdiler.⁴⁹ Statükoyu ayakta tutmaya çalışan Avrupa'nın büyük devletleri kendi milliyetçiliklerini hızla tesis ederken bir yandan da uyanan -uyanış bu dönemin en popüler sloganıydı- onlarca yeni milliyetçilikle yüz yüze kaldılar. Zira onların dil, eğitim, bürokrasi, kültür, folklor, semboller aracılığıyla yönetimleri altındaki kitleden tek bir ulus yaratma çabaları karşı milliyetçilikleri doğurdu, var olanları güçlendirdi. Dilleri, kültürleri ve hatta mezhepleri ikinci plana atılan halklar kendilerini tehdit altında hissedip merkezin politikalarına direndiler.

Burada, milliyetçiliğin yeni temeller üzerinde yükseltilmesini sağlayan Alman Romantizminden de söz etmek gerekir. Yoğun bir Fransız etkisi altında olan ve henüz ulusal birliğini sağlayamamış Prusya'da 18. yüzyılın sonunda dil odaklı

⁴⁸ E. Kedourie, 1971, s. 86.

⁴⁹ E. J. Hobsbawm, 2014, s. 107.

kültürel tartışmalar mevcuttu. Ancak Fransız Devrimi fikirleri ve Napolyon savaşları dil ve kültür eksenindeki bu eğilimin milliyetçilik olarak kurumsallaşmasına yol açtı.⁵⁰ Almancanın yaygınlaştırılıp devlet yönetimi tarafından itibar kazandırılması için mücadele eden J. G. Herder, F. Schleiermacher, F. Schlegel, J. G. Fichte, F. W. Schelling gibi Alman aydınların tartışmaları, Prusya'nın 1806'daki Fransız yenilgisinden sonra daha geniş bir ulusal meseleye dönüştü.⁵¹ Ancak Alman milliyetçiliğinin dil konusundaki hassasiyeti, dili toplumu bir araya getiren en temel kriter olarak görmesi⁵² onu Fransız milliyetçiliğinden ayırıyordu.⁵³ Bir diğer deyişle Alman milliyetçiliği, ulusu, halkın arzu ve iradesiyle bir araya gelen topluluk olarak değil; başta dil olmak üzere kültür, ortak köken gibi aynı özelliklerin birleştirdiği *Volksgeist* olarak tanımlıyordu. Buna göre bireyler, toplum sözleşmesi konusunda anlaşıp iradelerini teslim etmek istediklerinden dolayı devlet kurmazlar. Bu, insanların doğaları gereği farklı dili konuşan uluslar olarak ayrılmaları ve kendi ayrı ve bağımsız devletlerini kurmanın bu ulusların meşru hakkı olmasından dolayıdır.⁵⁴ Görüldüğü üzere burada ulusun kendi devletini kurması hak ve amaca dönüştürülürken, diğer yandan toplum sözleşmesi fikrinin yerini *Volksgeist*'in ortak özellikleri alıyordu.⁵⁵ Fransız Devrimi sayesinde önem kazanan dil ve onun saflık oranı, şimdi Alman romantik milliyetçilerinin etkisiyle daha da güçlenip, ayrı bir millet olmanın -ve dolayısıyla da devlet olmanın- kriterine dönüşüyordu.⁵⁶

⁵⁰ R. Brubaker, s. 114.

⁵¹ U. Özkirimli, 2010, s. 14.

⁵² E. Kedourie, 1971, s. 56.

⁵³ Herder'in "Prusyalıların geri kalanını Almanlardan ayıran şeyler tamamen yapay... Almanları diğer Avrupa uluslarından ayıran şeyse fitrattan kaynaklanıyor." tespiti, bu bakımdan yeterince açıktır.

U. Özkirimli, 2010, s. 14.

⁵⁴ A. Cobban, 1979, s. 119.

⁵⁵ D. L. Horowitz, 2003, s. 194.

⁵⁶ Hans Kohn, A.D. Smith, E.J. Hobsbawm gibi çoğu yazar bu değişimin Fransız Devrimi'nin başlangıcındaki özgürlükçü ve liberal karakterini -Smith ve Hobsbawm buna sol karakterini de

Egemenlerin asimilasyon politikalarıyla yok etmeye çalıştığı azınlıkların dili de, Foucault'un sözünü ettiği gibi, kendi imgelerini yani uluslarını doğuruyordu.⁵⁷

1.3. KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI VE DEVLET

Dil ve onun saflık oranı ayrı ve kadim bir millet olmanın ispatı ise, devlet de onun bir sonucuydu. Buna göre şayet bir halkın başta güçlü bir dile, ayrı bir kültür, kadim bir tarih ve devlet geleneğine sahip olmakla başka bir devletin egemenliğinde yaşaması yakışsız kalıyorsa, bu durumda onun özgür olması, kendi kararlarını kendisinin vermesi gerekir. Bu özgürlük ve kendi kaderini tayin ise o ulusun kendi devletine sahip olmasıyla gerçekleşecektir. Devlet sahibi olmanın egemenliğin en doruk haline erişmek anlamına geldiğinden, devlet tüm dertlerin reçetesi, ulusun kurtuluşu haline geldi. Haliyle kendi kaderini tayin hakkı da kendi devletini kurmakla özdeşleştirildi. Ulus-devleti en meşru model ve nihai hedef olarak belirleyen bu Avrupa menşeli düşünce, sömürgeciliğin başlamasıyla Dünyanın geri kalanına da hızlı bir şekilde yayılmaya başladı.⁵⁸

Gerçekten devlet kavramı bu dönemde deyim yerindeyse öylesine fetişleştirilmiştir ki ulusun yöneleceği tek gerçeklik, yegane gaye olarak kabul

ekliyor- kaybeden milliyetçiliğin sağa kayması olarak değerlendiriyor. Buna göre başlangıçta evrensel, kozmopolitan ve hümanist bir karaktere sahip olan milliyetçilik 1848 Devrimi'nin etkisiyle sağ bir eğilim kazanarak başta Almanya ve İtalya olmak üzere birçok devletin üniter yapıya geçişini kolaylaştırdı. Bu aynı zamanda ulus-devlet modelinin yeni devletler sistemine egemen olması anlamına geliyordu. Kohn kapitalizm, endüstrileşme ve ortan sınıf güçlenmesini bu eğilimi hızlandıran etkenler arasında saymaktadır.

H. Kohn, 1998.; E. J. Hobsbawm, 2013.; H. Kohn, 1965.

⁵⁷ M. Foucault, **Sonsuz Giden Dil**, Bilim Tarihi Dergisi, Ocak 1993, sayı 3, s. 54.

⁵⁸ J. M. Cooper, 1999, s. 617.

edilmiştir. Kant, kendi kaderini tayin eden ve kimsenin emir ve arzusuna bağlı olmayan insan topluluğunu devlet olarak nitelendirirken özgürlüğün tarifini de devlet ölçüğüyle yapmış oluyordu.⁵⁹ Dahası, ona göre eğer bir millet kendisini baskı altında bırakan komşu milletlerin gücüne karşı dayanabilecek bir kudret haline gelmek istiyorsa önünde tek yol vardır: Kendi devletini kurmak. Şayet bir millet kendisini teşkil eden bütün fertleri kanuna itaat etmek zorunda bırakacak -içtimai mukaveleden doğan- bir barış hali -yani devlet- tesis edemeyerek durmaksızın dövüşmeye dayanan amaçsız bir bağımsızlık aşkının sonucu olan, vahşilere yaraşır çılgınca bir hürriyeti yeğliyorsa⁶⁰ boyunduruk altında kalmaya mahkumdur.⁶¹ Bu nedenle bir halkın hürriyet ve çeşitlik haklarına dayanarak kendi devletini kurması ahlaki bir prensip, başka deyişle seçime bağlı bir mesele değil, ödevdir. Hegel de aynı şekilde özgürlüğü devletle özdeşleştiriyordu. Özgürlük, ulusların uzun bir tarihi sürecin ardından kendilerini devlet şeklinde örgütleyerek tamamladıkları yolculuğun adıydı. Objektif ahlaki cevherin, özgürlük olarak devlet olduğunu söyleyen Hegel şöyle devam ediyor:

“Bu özgürlük, devletin özel iradesinin otonomisi içinde bile evrensel ve objektiftir. Bu organik ve gerçek espri a) Belli bir milletin esprisidir. b) Kendisini, farklı özel milli espriler arasındaki ilişkilerde fiilen gerçekleştirir ve gösterir. c) Ve bu, onun, evrensel tarih içinde, evrensel espri olarak tecelli etmesine ve gerçekleşmesine kadar devam eder; evrensel esprinin hukuku[hakkı], en yüce hukuktur.”⁶²

⁵⁹ I. Kant, **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme**, Ankara, 1960, s. 9.

⁶⁰ Bugün dahi The New York Times sayfalarından akademisyenlerin kaleme aldıkları eserlere varan geniş bir skalada Kürtlerle ilgili yazılanlara baktığımızda, Kant'ın tarifinin ne kadar aşına olduğu konusunda hayretlere düşeriz.

⁶¹ I. Kant, 1960, s. 32.

⁶² G.W.F. Hegel, **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, İstanbul, 1991, s. 58.

Hegel devleti, evrensel çevrenin ve ona dayanmış kamu hayatının gayesi ve fiili realitesi olarak, esas cevhersel moment olarak adlandırıyor.⁶³ Max Weber'in devlete biçtiği rol de farklı değildir:

Millet kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen duygu birliğidir; o halde millet, normal olarak kendi devletini yaratma eğilimini de taşıyan bir topluluktur.⁶⁴

Sonuç olarak, ulus ve devlet kavramı 19. yüzyıl boyunca gittikçe birbiriyle özdeşleşen, birbirinin neden ve sonucu olan iki unsura dönüştüler. Bir ulusun özgür olabilmesinin şartı kendi devletini kurması iken, henüz kendi ulusunu 'yaratamayan' devlet de makbul görülüyordu. Bu durumda ulusun özgür olması, kendi kaderini tayin etmesinin yegane yolu kendi devletinin sahibi olabilmesidir. İlginç olmayan bir şekilde uzunca bir süre kendi kaderini tayin ve özgürlük meselesini devlet dışı bir formülle açıklayan sesler hiç çıkmamıştır.

Kendi kaderini tayin hakkı, dolayısıyla kendi devletini kurma hakkı, bu şekilde yaygın kabul görürken söz konusu haktan yararlanacaklar konusunda durum farklıdır. Gerçekten kim devlet kurma hak ve yeteneğine sahiptir? Eğer cevap uluslar ise bu uluslar nasıl tespit edilecektir? Nitekim bir kendi kaderini tayin teorisinin yokluğunda hemen her halk, ulus olma iddiasıyla sahneye çıkarak kendi devletini talep etme 'cüretini' gösterebilmiştir. Oysa türlerin kökeni teorisinin popülerleşeceği, ancak güçlü olanların doğal seleksiyondan geçerek hayatta kalırken daha zayıfların yok olmaya mahkum olduğuna inanılan ve siyasetin de biyoloji gibi fen bilimlerinden oldukça yararlandığı bu dönemlerde ulus olmak güçlü olanlara özgü

⁶³ G.W.F. Hegel, **a.g.e.**, s. 145.

⁶⁴ M. Weber, **Sosyoloji Yazıları**, İstanbul, 2004, s. 292.

bir 'ilerleme' olarak görülüyordu.⁶⁵ İngiltere, Fransa, İspanya gibi büyük ve kadim imparatorluklar doğal olarak ulus telakki edilirken diğer 'küçük' halklar bu isimlendirmeye mazhar olamamışlardı. Mill'e göre bu köken itibarıyla daha aşağı derecede ve geri kalmış küçük topluluklar için en iyi seçenek yurttaşı olmakla övüneceği, onların gücünden ve korumasından yararlanacakları büyük bir ulusa katılmalarıydı. Bu nedenle Breton ve Baskların Fransızlara, Galler ve İskoçyalıların İngilizlere katılması onların kendi yararınaydı.⁶⁶ Dolayısıyla bu imtiyaz ancak kadim bir geçmişe, devlet geleneğine ve en önemlisi kuracağı devleti komşularının kem gözlerinden koruyabilecek güçte olan ulusların hakkıydı.⁶⁷ Rousseau'nun 'eski bir halkın dirençkenliği' olarak özetlediği bu husus, Hegel ve Kant tarafından uygar uluslara tanınan bir ayrıcalık olarak değerlendiriliyordu.⁶⁸ Öyle ki Hegel bir millete 'a priori olarak, a priori bir siyasi anayapı vermeye kalkışmanın', bu yapı az çok rasyonel bir muhteva taşısa bile, bir fantezi olmaktan öteye gidemeyeceğini savunuyordu. Buna göre;

“Bireylerin örf ve adetleri ve bilinçleri, belirli bir milletin siyasi anayasası, o milletin kendilik bilincinin tabiatına ve kültürüne[eğitilmişliğine] tabidir. Devletin subjektif özgürlüğü ve dolayısıyla, siyasi anayasasının realitesi o milletin kendilik bilincine kök salmış durumdadır.”⁶⁹

⁶⁵ M. Keating, J. McGarry, **Minority Nationalism and the Changing International Order** (Edt: M. Keating, J. McGarry), New York, 2001, s. 2.

⁶⁶ J. S. Mill, “Nationality”, **Nationalism In Europe, 1815 to the Present**, (Edt: S. Woolf), New York, 2003, s. 44.

⁶⁷ Hobsbawm 'Saygın bir millet oluşturabilecek' büyüklükte olması kaydıyla, millet olarak kabul edilmesinin üç kritere bağlı olduğunu savunuyor: Birincisi mevcut devletle tarihsel bağı ya da oldukça eskiye dayanan ve yakın döneme uzanmış geçmişle bağı idi. İkincisi yazılı bir milli edebi ve idari anadile sahip olan, yerleşik bir kültürel elitin varlığıydı. Son olarak ihtiyaç duyulan unsur ise kanıtlanmış bir fetih yeteneğiydi.

E. J. Hobsbawm, 2014, s. 55.

⁶⁸ J. J. Rousseau, 2011, s. 48.

⁶⁹ G.W.F. Hegel, 1991, s. 226.

Haliyle bu kendilik bilinci Hegel'in sözünü ettiği örf-adetler, bilinç, eğitim, kültür gibi faktörlerin az gelişmişliğinden dolayı yeterince güçlü değilse, bu durumda o öznenin devlet kurma hakkından söz etmemiz mümkün değildir. Zira devlet kurmak öyle basit bir iş değildir. -Kant bunun şeytanlardan mürekkep bir millet için bile mümkün olduğunu söylüyordu, yeter ki zekaları olsun.

Gelgelelim durum bu şekilde gelişmedi. Neredeyse yüzlerce halk hayatta kalabilmenin çaresi olarak, ellerinde nur topu gibi bir devlet ajandasıyla yeni ulus-devletlerin karşısına dikildiler. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra Fransız Devrimi'nden de etkilenen Güney Amerika'daki milletler birer birer bağımsızlık mücadelelerini kazanıp kendi devletlerini kurdular. Ardından Yunanistan Avrupa'nın ilk milliyetçi ayaklanmasına sahne oldu. Antik Yunan imgesinin hayranlığından dolayı -ve İslam egemenliği altında bulunmasının da etkisiyle- Avrupa'dan destek bulmakta zorlanmayan Yunanlar kendi devletlerini kurmayı başardılar. Belçika bağımsızlığına kavuştu, Polonya iki yıl süren büyük bir ayaklanmaya sahne oldu, İrlanda'daki ulusal hareketlilik İngiltere'nin başını daha da ağrıttı.⁷⁰ Almanya ve İtalya da ulusal birliklerini sağlamışlardı. Girdikleri ulusal bağımsızlık kavgasında başarılı olamayan genç milliyetçiler ise, sürgünde oldukları Avrupa başkentlerine davalarını devam ettirdiler.⁷¹ Bu milliyetçi hareketlenme ve egemenlik iddiaları

⁷⁰ E. J. Hobsbawm, 2013, s. 124.

⁷¹ 19. yüzyılın ilk yarısında başarısızlığa uğrayan milliyetçi isyanların ardından Avrupa'nın birçok şehrine yayılan devasa bir diaspora milliyetçiliği mevcuttu artık. Ülkelerinden kaçmak zorunda kalan milliyetçiler, ulusal mücadelelerini Avrupa'nın diğer ülkelerinde örgütlemek için yoğun çaba sarf ettiler. Yaygınlaşmış modern eğitim sistemi sayesinde sayıları artan bu genç entellektüeller kendi ulusal mücadelelerinin öncüleriydiler. Gazeteler çıkarıyor, cemiyetler kuruyor, diğer Avrupa ülkelerinin politikalarını etkilemek için çalışıyorlardı. Onlar yalnızca milliyetçi değil aynı zamanda; rüşvet ve iltimasa dayanan köhnemiş devlet sistemini akıl ve liyakat esasına göre yeniden düzenlemek isteyen sistem karşıtı kişilerdi. Birçok milliyetçi harekete ilham kaynağı olan İtalyan Mazzini'nin Genç Avrupa doktriniyle bu karşıtlık bir yol haritasına da kavuşmuştu. Farmasonluk, gizli örgütlenmeler, suikastler, başarısız darbe girişimleriyle sürekli bir hareketlilik içinde olan bu gruplar

artıkça Avrupa'nın ne kadar küçük bir kıta olduğu da ortaya çıkmıştı. Mesela 'Polonyalılar, İtalyanlar, Macarlar, Almanların kendi kaderini tayin iddiaları vardı ancak onlarla birlikte yaşayan Danimarkalılar, Çekler, Ukrinalılar, Slovaklar, Hırvatlar, Slovenlerin de' aynı talepleri vardı.⁷² Artık aynı toprak parçası üzerinde hak iddia edenlerin sayısı artmış, devlet talepleri birbiriyle çatışır olmuştu. Tüm bunlar olurken 'ulusun kendi kaderini tayin hakkı', Hurst Hannum'un deyişiyle, milliyetçiliğin paradigmasına dönüştü.⁷³

19. yüzyıl boyunca büyük kazanımlar elde edemeseler de milli davalarını gündemde tutmayı başardılar.

E. J. Hobsbawm, 2013., E. J. Hobsbawm, 2014., B. Anderson, 2011., A. J. Motyl, 2001., M. Şükrü Hanioglu, **Preperation For A Revolution**, New York, 2001., Şerif Mardin, 2015., Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İstanbul, 2014., Eric Jan Zürcher, **Millî Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul, 2005., D. Natali, Jön Kürtler, İstanbul, 2010.

⁷² A. R. Sureda, 1973, s. 18.

⁷³ H. Hannum, "**Rethinking Self-Determination.**", Virginia Journal of International Law, Vol 34:1, 1993, s. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

20. YÜZYILA GİRERKEN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

1815'te kurulan Viyana sistemi, ulusal talepleri bastırma misyonunu yüklenmiş bir egemenler kulübüydü ve bu konuda görece bir başarı da elde etmişti.⁷⁴ Yine de azınlıkların yükselen karşı milliyetçilik dalgası yavaş yavaş kendine alan açmayı başardı. Bu bakımdan Avrupa başkentlerindeki milliyetçi öncülerin tesiri büyüktü. 19. yüzyılda ulusal mücadelelerin sönmesine engel olan ikinci neden sosyo-ekonomik gelişmelerdi. Özellikle belirli bir etnik kesimin ekonomik açıdan, genel olarak, daha kötü veya tam tersine daha iyi durumda olduğu bölgelerde; toplumsal ve ekonomik gelişmeler milliyetçilikle daha kolayca buluşarak büyük hareketlere dönüşmüştür.⁷⁵ Son olarak, mevcut devletlerin ulus-devlet programları çerçevesinde uyguladıkları baskı ve asimilasyon politikasının diğer kesimler üzerinde yarattığı etki milliyetçiliği canlı tutan diğer bir nedendir. Ulus-devletlerin söz konusu uygulamalarına maruz kalan kesimler, bir yandan bu politikalara direnirken ona karşı tepkisel bir milliyetçilik de üretiyorlardı.

⁷⁴ 1830'lardan sonra ivme kazanan milliyetçi isyanlar ve 1848 Devrimi sarstıysa da, 19. yüzyıl boyunca mevcut devlet sınırlarını radikal biçimde değiştiren gelişmeler sınırlıdır. Bu yüzyılda yaşanan başlıca gelişmeler Belçika, Yunanistan, Danimarka, Sırbistan ve Norveç'in bağımsızlıklarını kazanmaları, Prusya'nın Fransa'yı yenerek Alsace-Lorraine'i topraklarına katmasıydı. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde birkaç yıl içinde değişen haritalar ve sahneye çıkan devletler düşünüldüğünde milliyetçilik ve kendi kaderini tayin fikirlerinin 19. yüzyıldaki sonuçlarının oldukça mütevazı olduğu görülür. Güney Amerika devletlerinin birbiri ardına bağımsızlıklarını kazanmaları da Fransız ve Amerikan devrimlerinden beslenen gelişmelerdi. Ancak bağımsızlıklardan sonra kabul edilen *uti possidetis juris* ilkesi dışında burada meydana gelen gelişmeler hala Avrupa hegemonyasında olan uluslar arası sisteme direkt tesir etmekten çok uzaktı.

⁷⁵ Genel olarak merkezi sistemden dışlanarak yoksul bırakılmış, periferide yaşayan etnik kesimlerin milliyetçiliği haksızlığa uğradıkları inancından besleniyordu. Öte yandan belirli bir gelişmişlik düzeyine sahip, ekonomi ve merkezi yönetim alanlarında söz sahibi olanların milliyetçiliği ise kazanımlarından dolayı diğer gruplar tarafından hedef alınmalarından dolayı güçleniyordu. İlk için sosyal ve ekonomik açıdan geri olan Kürtler, Alman toprak sahiplerine bağımlı yoksul Letonlar ve Estonyalılar, ikinci gruba ise ekonomik ve idari açıdan daha iyi konumda olan Ermeniler, Çekler ve Yahudiler örnek verilebilir.

Osmanlı Devleti'nin geliştirdiği merkezileştirme ve Trklk programı Ermeni, Arap, Arnavut ve Kürt milliyetçiliğini besleyen en önemli sebeplerden biriydi. Osmanlı için Ermeniler söz konusu olunca mesele sermayenin el değiştirmesi anlamına da gelirken, pogromlar ulusal taleplerin bastırılması için başvurulan yollardan biriydi. Öte yandan mmet anlayışının yerini Türkleştirme programına bırakmasıyla Osmanlı'nın Müslüman unsurları da gazeteler, gizli cemiyetler, diaspora çalışmalarıyla ulusal mücadelelerini güçlendirmeye çalıştılar.⁷⁶ 19. yüzyılın sonunda yarısından fazlasının Rus olmadığı Rusya'da da Rusça dilini ve Ortodoksluğu yaymayı hedefleyen bir asimilasyon politikası vardı. Latin alfabeyi kullanmaları yasaklanan Katolik Litvanyalılar Litvanca ıkan *Ausria* (şafak) dergisiyle milliyetçi cepheyi güçlendirdiler.⁷⁷ ar II. Nicholas'ın Finlandiya'daki okullarda Rusçayı zorunlu hale getirip 1899'da şubat Manifestosu'yla Finlandiya Senatosunu lağvetmesi üzerine büyüyen milliyetçi tepki güçlü bir ğrenci hareketi doğurmuştu.⁷⁸ Rusça eğitime direnen Polonyalılar, Yiddişi kullanmayı tercih eden *Bund* Hareketini doğuran Yahudiler,⁷⁹ çoğu çıkarıldıkları sürgünü tamamlayamayan erkezlerin ulusal kimlikleri güçlenmişti. Büyük bir milliyetçi çekişmeye sahne olan bir diğer devlet ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu idi. lke yönetiminde söz sahibi olan Macarların diğer etnisitelere karşı geliştirdiği asimilasyon programı tepkilere yol açtı. Romanyalılar kendi ulusal partilerini kurdu, Slovaklar sosyoekonomik açıdan daha iyi konumda olan eklerle işbirliği geliştirdi. Bosna

⁷⁶ C. Celil, **XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler**, İstanbul, 1992., Bernard Lewis, **The Emergence of Modern Turkey**, London, 1968., David McDowall, **A Modern History of the Kurds**, New York, 2007., F. Ahmad, **Turkey: The Quest for Identity**, Oxford, 2003. S. J. Shaw, E. K. Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, Cambridge, 1977., T. Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul, 1988., M. ř. Haniğlu, **A Brief History of Ottoman Empire**, New Jersey, 2008.,

⁷⁷ A. J. Motyl, 2001, s. 304.

⁷⁸ A. J. Motyl, **a.g.e.**, s. 163.

⁷⁹ A. Roshwald, s. 25.

Hersek ve Hırvatistan'ın bir kısmını da alarak Sırbistan topraklarına katmak isteyen Sırplarla Viyana arasındaki gerginlik de her geçen gün büyüyordu.⁸⁰

Yukarıdaki tabloya rağmen, I. Dünya Savaşı'nın arifesinde ulusal mücadele yürüten grupların kitlesel bir halk desteğini arkalarına aldıkları söylenemez. Gerçekten, bu sürece kadar ulusal bilincin gelişiminde büyük mesafe alınmış olsa da somut ve kitleler tarafından desteklenen ulusal mücadele planlarına rastlamak zordur. Bunun yerine sınırlı sayıda entelektüelin öncülük ettiği ve egemen ulus-devletin politikaları, işçi hareketleri, sosyoekonomik gelişmeler gibi faktörlere bağlı olarak kitlesel desteğin yavaş yavaş büyüdüğü bir milliyetçilikten söz etmek daha doğru olacaktır. Diğer yandan ulusal mücadelelerin hedeflerindeki farklılık da hemen göze çarpmaktadır. Paris Barış Konferansı'nda devlet talebiyle sahneye çıkan grupların büyük bir bölümü bu dönemde federasyon ve özerklik için mücadele etmekteydiler.⁸¹ Örneğin Yahudiler, Ermeniler, Kürtler, Araplar, Çekler, Ukralılar, Slovaklar, Romanyalılar, Belarussular buldukları bölgelerde geniş kültürel ve siyasi özerklik talepleriyle mücadele yürütüyorlardı. Dolayısıyla ne kendi kaderini tayin hakkı ne de ona ulaşarak özgür olmanın yegane yolu olarak görülen devlet ulusal mücadelelerin başvurdukları tek silahtı. Gittikçe popülerleşen kendi kaderini tayin hakkının bağımsız devletle özdeşleşerek özerklik talebinin yerini alması; imparatorlukların yıkılması, ulusal mücadelelerin radikalleşmesi ve Bolşevik Devrimi gibi bir dizi gelişmenin sonucuydu. Bunlar ise bir dünya savaşının eserleriydi.

⁸⁰ A. Roshwald, **a.g.e.**, s. 14.

⁸¹ A. Roshwald. 2001, s. 33.

1.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Uzun süredir birbirlerini tehdit olarak gören Avrupalı devletler savaşa hazırlıksız yakalanmamışlardı. Yeni ittifak arayışları ve silahlanma yarışıyla herkesin gücünü pekiştirmeye çalıştığı savaş öncesi dönem, I. Dünya Savaşı'na giden yolun başlangıcıydı. Avusturya veliahtı Frantz Ferdinand'ın öldürülmesinden Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan ettiği güne dek geçen yaklaşık bir aylık kısa sürede 12 Milyon Avrupalı erkeğin silah altına alınması bu atmosferin bir sonucuydu.⁸² Kısa sürede başka müttefiklerle genişleyen savaş yeni silahlarla milyonlarca insanın öleceği, ülkelerin harabeye döneceği ilk gerçek anlamda modern savaştı.

Savaşla beraber eski düşmanlıklar hortladı, seçilen safa göre yeni düşmanlar kazanıldı. Savaşı fırsat olarak görenler kendi ulusal programlarını hayata geçirmek için var güçleriyle çalıştılar. Başka bir ulusu boyunduruk altına almak, etnik temizliğe girişmek, kendi milis kuvvetlerini oluşturmak, işgal hükümetinde yer almak ya da bir sürgün yönetimi kurmak bu amaca ulaşmak için girişilen yollardan bazılarıydı. Fakat savaşın ulusal mücadeleler üzerindeki en büyük tesiri; onların nihai hedefleri ile bu hedefe ulaşmak için seçtikleri yol haritasını radikal bir biçimde değiştirmesi ve mevcut milliyetçi koroya yenilerini dahil etmesiydi. Zira bu birkaç senelik kısa sürede yeni ulusal mücadeleler ortaya çıkarken, mevcutlar aşırı bir biçimde radikalleşti, devlet talebi bu mücadelelerin en biricik meşru hedefine dönüştü. Kendi kaderini tayin hakkı da bu hedefin en güçlü dayanağı olarak sahnedeki konumunu sağlamlaştırdı. Bu dramatik değişime yol açan aşağıdaki sebeplerin tümü de I. Dünya Savaşı'ndan beslenmişti.

⁸² N. A. Graebner, E. M. Bennet, **The Versailles Treaty and Its Legacy**, New York, 2011, s. 6.

İlkin, savaşın patlak vermesiyle çıkar çatışmaları daha da keskinleşmiş oldu. Savaşa sahne olan bölgelerdeki birçok grup, kökleri çok eskiye dayanan bir rekabet içerisindeydi. Balkanlardaki uluslar, Polonyalılarla Litvanyalılar ve Ukralılar, Araplar ve Yahudiler, Kürtler ve Ermeniler aynı bölgeler üzerinde hak iddia ediyorlardı. Çatışan hedeflere sahip ulusal hareketler bölgede hakimiyet kurmak için mücadele etti, birbirlerinin tezlerini boşa çıkarmak için çalıştı, savaşan devletlerle işbirlikleri geliştirdi. Kısa sürede dünya, ulusal hareketler arasındaki çıkar uyuşmazlıklarının yol açtığı büyük katliamlara ve soykırımlara sahne oldu. Savaşın yarattığı bu kayıplar grupların ulusal hafızalarındaki yerini alırken, kin ve nefreti de büyüttü.

İkincisi, savaşan devletlerin cephede üstünlük kazanmak ve rakip tarafın ülkesinde yaşayan etnik grupların desteğini kazanmak için geliştirdikleri yöntemlerdi. Başka bir anlatımla, devletler rakip devletin sınırları içerisinde yaşayan azınlıklara tesir etmeye çalışıyor, onların milliyetçiliğini teşvik ediyorlardı. İtilaf Devletleri, Rusya İmparatorluğu'nun çok etnili yapısından dolayı bu konuda daha dikkatli davranışlar da özellikle Almanya'nın bu dönem geliştirdiği politikanın etkisi büyüktü.⁸³ Almanya işgal ettiği yerlerde orada konuşulan azınlık dillerinde gazeteler yayınlıyor, o dillerde eğitim veren okullar açıyordu. Okullar, yayınlar, sergiler, tiyatrolar sayesinde Polonyalı, Litvanyalı ve Yahudiler gibi işgal bölgelerindeki halkların politik ve kültürel eylemlilikleri güçlenmişti.⁸⁴ Cobban Almanya'nın

⁸³ Rusya'nın çok etnili konumundan dolayı bu konuda daha temkinli olan İtilaf Devletleri ancak, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirip ulusların kendi kaderlerini tayin etmesini savunduklarını deklare etmesinden sonra kendi kaderini tayin hakkını kullanmaya başladılar.

A. Cobban, 1979, s. 50.

⁸⁴ A. Roshwald. 2001, s. 118.

yarattığı bu etkiyi Napolyon'un devrim sonrasında Avrupa'da yarattığı etkiye benzetir.⁸⁵

Üçüncüsü, savaşın kısa süre içerisinde yol açtığı yıkımlar ve gittikçe büyüyen bilançonun artık mevcut devletlerin eskisi gibi kalamayacağını kesinleştirmesiydi. Savaş henüz iki yılını doldurmadan birçok kesim, karşı tarafın kaybedeceği senaryoya göre planlarını revize etti. Bilhassa Bolşevik Devrimi'yle gün yüzüne çıkan gizli anlaşmalardaki paylaşım planları ulusal mücadeleleri oldukça etkiledi.⁸⁶ Artık herkes savaşı kazanıma dönüştürmenin peşindeydi. Bu kimileri için ganimetten olabildiğince çok pay alma, kimisi içinse hakkını başkasına kaptırmamanın muharebesiydi artık.

Son olarak Lenin ve Wilson'un ulusların kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili fikirleri de bu milliyetçi ve devlet talepli dalgayı besleyen en önemli unsurlardan biriydi. Lenin'in fikirleri Bolşevik Devrimi'yle hayata geçmiş, ardından imzalanan Brest Litovsk Antlaşması ile, istemeyerek de olsa, bazı halkların özgürlüğü resmen tanınmıştı.⁸⁷ Wilson ise yaptığı konuşmalarda küçük ulusların kendi kaderini tayin hakkını resmen savunmuş, bu çerçevede bir barış planı dahi sunmuştu. Farklı felsefi ve siyasi anlayışlardan beslenen bu iki self-determinasyon savunusu, kendi kaderini tayin doktrininin ulusal mücadelelerin iddialarını ispatlamak için başvurdukları en temel argüman olmasına katkıda bulundu. Sonuçta, tüm bu gelişmeler büyük bir

⁸⁵ A. Cobban, 1979, s. 49.

⁸⁶ Birleşik Krallık, Fransa, Rusya ve İtalya arasında imzalanan ayrı anlaşmalar 26 Nisan 1915-Londra Anlaşması, 9-16 Mayıs 1916 Sykes-Picot Anlaşması, 18 Ağustos 1917-Saint Jean de Maurienne Mutabakatı'dır.

P. C. Helmreich, **From Paris to Sevres**, Ohio, 1974,

⁸⁷ D. Heater, **National Self-Determination**, New York, 1994, s. 35.

milliyetçi dalgaya ve herkesin kendi kaderini tayin hakkına dayanarak kendi devletini talep ettiği, zaferler ve hayal kırıklıklarıyla dolu sancılı bir sürece yol açtı.

1.2. KOMÜNİST SİYASET EKSENİNDE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

Karl H. Marx ve Friedrich Engels'in teorilerini geliştirdikleri dönem aynı zamanda modern milliyetçiliğin doğduğu, ulus-devletlerin sahneye çıktığı bir süreçti. Bu bakımdan, ele aldıkları meselenin muhtevası gereği üzerinde durdukları milliyetçilik mefhumu kadar, dönemin güncel ulusal meseleleri hakkında da cevap vermek durumundaydılar. Onların milliyetçilik ve kendi kaderini tayin hakkında görüşlerini genel olarak ve net bir şekilde izah etmekteki güçlük de bu faktörden doğmaktadır. Zira Marx ve Engels, durumun özgünlüğüne göre değişik ulusal hareketler hakkında, birbirinden oldukça farklı değerlendirmeler yapmışlardır.

Marx ve Engels, ulus-devlet ile milliyetçiliği modernizm ve kapitalizmin bir sonucu olarak görürler. Buna göre ulusal birliğini sağlamış bir ulus-devlet sermayenin, malların ve emeğin serbestçe dolaşımını sağlayacak bir kapitalist pazarın burjuva sınıfı tarafından kurulmasının yegane yoludur.⁸⁸ Kapitalizm feodal yapıları yıkıp, halkın birbiriyle daha sık ve yakından iletişim kurmasını sağlayan pazarı kurarken bir yandan da onların daha kolay iletişim kurmalarını sağlayacak bir ortak aracı yani dili ön plana çıkarır.⁸⁹ Onlara göre kendi milli dillerini egemen kılabilecekleri bir pazar yani ulus-devlet inşa eden modern uluslar 'ilerici' olarak tanımlanırken, buna karşın kendi devletini kuramayacak kadar zayıf olanlar ise

⁸⁸ A. D. Smith, 1998, s. 47.

⁸⁹ E. Nimni, Marx, Engels, and the National Question, **The Rights of Minority Cultures** (Edt: W. Kylicka), New York 1995, s. 59.

‘gerici’, ‘köylü-feodal’ ‘milliyet’lerdir.⁹⁰ Bu gruplarla ilgili ulusal meseleler proleteryanın yararına uygun olarak, stratejik bir bakışla ele alınmalıdır. Buna göre şayet modern ulus-devlet, feodalizmi ortadan kaldıran ve proleteryanın egemenliğinden önceki safhaya geçişi sağlayan ilerici bir yöne sahipse desteklenmelidir.⁹¹ Dolayısıyla onun önünde engel olarak duran, Engels’in deyiimiyle tarihsiz, gerici-feodal küçük milliyetlerin talepleri de reddedilmelidir. Onlar için en makul seçenek, egemen ilerici grubun içerisinde erimektir.⁹²

Ancak Marx ve Engels durumun proleteryanın çıkarlarına hizmet ettiği durumlarda, yukarıdaki yaklaşımlarını değiştirmişlerdir. Başlangıçta Avrupa’nın en az sanayileşmiş ülkesi olarak ifade ettikleri İrlanda’nın bağımsızlığına karşı olan Marx, İngiltere ve ABD’nin öncülüğünün ön plana çıktığı uluslararası gelişmelerin ardından tavrını değiştirip bağımsızlığı desteklemiştir.⁹³ İngiltere’nin, İrlanda sorununu halletmeden gerçek manada devrimsel sürece giremeyeceğine inanıldığından dolayı bu yaklaşım sergilenmiştir.⁹⁴ Aynı şekilde Polonya’nın bağımsızlığı, Rus Çarlığına karşı feodal direnişini zayıflatacağından dolayı desteklenmiştir.⁹⁵ Dolayısıyla Marx Londra’daki I. Enternasyonal’e gönderdiği Polonya Sorunu Hakkında Bildiride tüm ulusların kendi kaderini tayin hakkına sahip

⁹⁰ E. Nimni, **a.g.e.**, s. 65.

⁹¹ E. Nimni, **a.g.e.**, s. 63.

⁹² Engels Avrupa’da, bu şekilde devrime karşı direnç sergileyen ve hatta varlıkları büyük tarihsel devrime karşı bir protestodan başka anlam taşımayan topluluklardan azade hiçbir devlet olmadığını altını çiziyor. İskoçya’da Gal, Fransa’da Breton, İspanya’da Bask, Avusturya’da Güney Slavlarını devam eden örnekler olarak ifade eden Engels’a göre, bu toplulukların çoğu tarihsel ilerleme yönünde bir araca dönüşen egemen ulus tarafından baskılanmış ya da esaret altına alınmışlardır. **a.g.e.**, s. 69.

⁹³ W. Connor, **The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy**, New Jersey, 1984, s. 13.

⁹⁴ E. Nimni, 1995, s. 70.

⁹⁵ A.D. Smith, 1998, s. 48.

olduğunu belirtse de, esasında bu hak belirli gruplarla sınırlı tutulmuştur.⁹⁶ Marx ve Engels'in kendi kaderini tayin hakkındaki görüşlerini belirleyen bu çerçeveye kendi ulus-devletlerini kurmalarından dolayı ilerici olarak tanımladıkları uluslar ve bağımsızlıklarını kazanmaları durumunda nihai devrimin gerçekleşmesini kolaylaştırabilecek olan uluslar ile sınırlandırılmıştır.

Marx ve Engels'in ulus sorununa yaklaşımı, kendi kaderini tayin hakkı konusundaki yaklaşımları oldukça etkiledi. Bunlar dönemin siyasi oluşumlarının çizgisine etki ederken,⁹⁷ diğer yandan Lenin, J. V. Stalin, Rosa Luxemburg, Otto Bauer, Karl Renner gibi çok sayıda öncünün fikirlerine yön verdi. Onlar bilhassa 20. yüzyılın başında yürüttükleri tartışmalar ve kaleme aldıkları eserlerle, kendi kaderini tayin hakkının ulusal mücadeleler üzerindeki etkisini güçlendirdiler.⁹⁸

⁹⁶ W. Connor, 1984, s. 11.

⁹⁷ Örneğin 1896'da Enternasyonalin Londra'daki Kongresinde kabul edilen kendi kaderini tayin hakkı Marx ve Engels'in meseleye bakış açısının bir yansımasıdır adeta:

“Kongre, bütün ulusların kendi kaderini tayin hakkını savunduğunu ve şu an askeri, ulusal veya başka despotizmlerin boyunduruğu altında olan işçilere sempati duyduğunu beyan eder, bütün bu ülkelerin işçilerini, birlikte enternasyonal kapitalizmi aşmak ve enternasyonal sosyaldemokrasinin hedeflerini gerçekleştirme mücadelesini vermek için, tüm dünyanın sınıf bilinçli işçilerinin saflarına katılmaya davet eder.”

Yine 1903 yılında Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi ‘Bir devlette yaşayan tüm uluslar için kendi kaderini tayin hakkı’ni parti programına dahil etmiştir. Tüm-Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin 24-29 Eylül 1899 tarihlerinde Brün'de yaptığı kongresi, Avusturya'da yaşayan tüm ulusların kendilerini yönetebilecekleri alternatif bir model arayışı olması sebebiyle Marx ve Engels'in görüşlerinden ayrılır.

Antonio Cassese, 1995, s.14.; R. Luxemburg, **Milliyetler Sorunu ve Özerklik**, Frankfurt Am Main, 2014, s. 22.; E. Nimni, “Introduction: The National Cultural Autonomy Model Revisited”, **National Cultural Autonomy and its Contemporary Politics**, (Edt. E. Nimni), New York, 2005, s. 2.

⁹⁸ Bu dönem komünistler arasında ulusal mücadeleler ve s kendi kaderini tayin konusunda yoğun bir ilgi söz konusudur. Örneğin Tüm-Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin 24-29 Eylül 1899 tarihlerinde Brün'de yaptığı kongresi Avusturya'da yaşayan tüm ulusların kendilerini yönetebilecekleri bir model arayışının sonucuydu.

E. Nimni, “Introduction: The National Cultural Autonomy Model Revisited”, **National Cultural Autonomy and its Contemporary Politics**, (Edt. E. Nimni), New York, 2005, s. 2.

Yine 1903 yılında Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi ‘Bir devlette yaşayan tüm uluslar için kendi kaderini tayin hakkı’ni parti programına dahil etmiştir.

Antonio Cassese, 1995, s.14.

Otto Bauer ve Karl Renner'in fikirleri birçok ulusal hareketin mücadele ajandasında yer edindi. Modeli, çok etnili Habsburg İmparatorluğu'ndaki milliyetçilikleri tatmin etmek ve böylece ayrılmayı önlemek için ortaya atılan bir ara formül olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Avusturyalı sosyalistlere göre şehirlere doğru göç, sanayileşme, artan okur yazarlık, iletişim araçlarının gelişmesi ile kitlelerin milli bilinçleri giderek artarken, bu eğilim ve kapitalizmin durmaksızın yeni azınlıklar yaratması kitlelerin birleşmesinin önüne geçen, hatta çatışmayı doğuran bir bünye de barındırmaktaydı.⁹⁹ Uluslar arasındaki etnik farklılıkların işçi dayanışmasını engelleyerek sol mücadeleyi zayıflatmasının önüne geçmenin en iyi yolu ise özerklik modeliydi.¹⁰⁰ Ulusları ülkesel birimler değil bireylerden oluşmuş birlikler, devletler değil halklar olarak görmenin önemine işaret eden Renner ve Bauer'in özerklik modeline bakışı farklıydı.¹⁰¹ Onların önerisi belirli grupların yoğunlaştığı yerleri esas alan topraksal bir özerklik değil, sayılarına ve nerede bulduklarına bakılmaksızın kişilere tanınan birey esaslı bir özerkliktir.¹⁰² Buna göre etnik gruplar bireylerin kaydedildiği ulusal kayıt sistemi yoluyla, buldukları bölgelerde kilise, okul gibi kurumları kendileri finanse ederek, ekonomi, eğitim, ulusal edebiyat, ulusal sanat, inanç gibi alanlarda kendi yönetimlerini belirleyecekleri bir özerkliğe sahip olurlar.¹⁰³ Nihayet her etnik kesimin yararlandığı bu geniş özerklikler sayesinde etnisite politik karakterini yitirir ve kültürel etkileşim ile

⁹⁹ O. Bauer, **The Question of Nationalities and Social Democracy**, Minneapolis, 2000, s. 270.

¹⁰⁰ O. Bauer, **a.g.e.**, s. 265.

¹⁰¹ K. Renner, "Karl Renner and the Problem of Multiculturalism", **National Cultural Autonomy and its Contemporary Politics**, (Edt. E. Nimni), New York, 2005, s.24.

¹⁰² K. Renner, 2005, s.24.

¹⁰³ K. Renner, **a.g.e.**, s. 26.; O. Bauer, 2000, s. 283.

gruplar arasındaki farklılıklar törpülenirken, proleter dayanışmasının önü de açılmış olacaktır.¹⁰⁴

Rosa Luxemburg 1908-1909 yıllarında sıkça kaleme aldığı ulus, özerklik meselelerinde kendi kaderini tayin hakkını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Luxemburg kendi kaderini tayin hakkını programına alan Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin formülasyonunun bağımsızlık demek olduğunu, bunun ulus sorunu açısından bir çözüm getirmediğini, aksine bir takım soyut ve boş söylemlerle sorunun kendisinden kaçmak anlamına geldiğini savunur. O, herhangi pratik bir metot içermediğine inandığı söz konusu maddenin örneğin Rus proleterlerine Polonya, Fin, Kafkas, Yahudi ulusal meselelerinin çözümü konusunda rehberlik etmediğini, bunun yerine 'kendi ulusal sorunlarını hepsinin istediği gibi çözmeleri için sınırsız bir yetki' verdiğini savunuyordu.¹⁰⁵ Sosyalist Enternasyonalin Kongresinde kabul edilen kendi kaderini tayin hakkının ise Polonyalı üyelerin talebi üzerine gündeme gelince kararlaştırıldığını, kaldı ki metnin proleterya arasındaki dayanışmayı esas aldığını söyleyen Luxemburg¹⁰⁶ Marx ve Engels'ın kendi kaderini tayin hakkı konusunda uluslara göre çifte standart uygulamakla eleştirir.¹⁰⁷ Sonuç olarak kendi kaderini tayin hakkını soyut, her durum ve şartlar altında farklı değerlendirilmesi gereken bir olgu olduğuna inanan Luxemburg, Polonya için özerkliği önermekte ve görüşlerini azınlıkların istatistiklerini çıkararak, taleplerinin nasıl karşılanacağını formüle ederek güçlendirmekteydi.

¹⁰⁴ Otto Bauer, "The Nation", **Nationalism In Europe, 1815 to the Present**, (Edt: S. Woolf), New York, 2003, s. 71.

¹⁰⁵ R. Luxemburg, 2014, s. 23.

¹⁰⁶ R. Luxemburg, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁰⁷ R. Luxemburg, **a.g.e.**, s. 25.

Yukarıdaki çalışmalara rağmen diyebiliriz ki, kendi kaderini tayin hakkı konusunda Lenin kadar sistemli bir çalışmayı daha önce ortaya koyan olmadığı gibi onun gibi fedaice savunan da olmamıştır.¹⁰⁸ Lenin ulusların kendi kaderini tayin hakkından ayrı bir ulusal devlet sahibi olmayı, yani ayrılmayı anlar ve bu inancını militanca savunur.¹⁰⁹ Öyle ki, Polonya'nın özerk kalması şeklindeki kendi kaderini tayin formülünü öne süren Rosa Luxemburg'u gülünç, destekçilerini de oportünist olarak adlandırır. Alaycı bir dille Luxemburg'u, yeni soyut kavramlar üreterek ulusların kendi kaderlerini tayin meselesini ulusların özerklik ve iktisadi bağımsızlıklarıyla değiştirmekle suçlamıştır.¹¹⁰ Oysa Lenin'e göre ulusların kendi kaderini tayin hakkının ne demek olduğu anlaşılmalı isteniyorsa, 'hukuksal tanımlar üzerinde oynamadan, soyut kavramlar 'icat' etmeden, buna karşılık ulusal hareketlerin tarihsel-iktisadi koşullarını inceleyerek, ulusların kendi kaderlerini tayinden onların yabancı ulusal topluluklardan devlet olarak ayrılmasının, bağımsız ulusal devletler kurmalarının anlaşılması gerekir.¹¹¹ Bunun dışında özerklik, ulusal kültürel özerklik, bölgesel ulusal özerklik, konfederasyon gibi hiçbir model kendi kaderini tayin hakkı demek olmadığı gibi bu hakka muadil de olamazlar. Luxemburg'un, Marx'ın İrlanda meselesinde kendi kaderini tayin hakkı konusunda

¹⁰⁸ Lenin'in görüşlerine geçmeden önce, Stalin'den kendi kaderini tayin hakkı konusunda hazırlamasını istediği çalışmadan da söz etmek gerekir. Stalin'in 1913 yılında, hakkın tanımı ve nasıl kullanılacağına ilişkin yöntemi radikal bir biçimde ele aldığı el kitapçığının adı Marksizm ve Ulusal Sorun'du. Yahudiler, Müslümanlar, Ukralılar ve Gürcüleri örnek vererek gittikçe güçlenen ulus milliyetçiliklerinin işçileri de içine katarak sürekli büyüdüğünü söyleyen Stalin, sosyalist mücadelenin bundan zarar görmemesi için sosyal demokratların ulus ve kendi kaderini tayin hakkı sorunsallarına nasıl yaklaşması gerektiğini incelemiştir. Ulusal taleplerin, bağımsız devlet için verilen mücadelelerin burjuva öncülüğünde gerçekleştiğini, bunun nedeninin de pazar arayışı olduğunu iddia eder. Burjuva öncülüğündeki bu hareketin işçilerin sınıfsal mücadelelerini proleterler ile burjuvanın ortak ulusal mücadelesine dönüştürmesini sosyalizm açısından bir tehlike olarak görür. Stalin bu eserde kendi kaderini tayin hakkının özerklik, federasyon, bağımsızlık gibi yöntemlerle mümkün olabileceğini savunur.

J. V. Stalin, **Marxism and The National Question**, 1913.

¹⁰⁹ V. İ. Lenin, **Ulusların Kendi Yazgılarını Belirleme Hakkı**, Ankara, 2014, s. 51.

¹¹⁰ V. İ. Lenin, **a.g.e.**, s. 63.

¹¹¹ V. İ. Lenin, **a.g.e.**, s. 60.

gösterdiği duruşu Çekler, Slavlar konusunda göstermediğine ilişkin eleştirilere de tarihsel okumayla karşılık verir. Buna göre o dönem Çekler ve Slavlar Almanların ileri karakolu görevi görürler. Oysa bu hak ezilenlerin, ezen ulusların boyunduruğu altında olanların hakkıdır.¹¹² Lenin böylece aslında burada Marx üzerinden hakkın esnekliği, kullanılışlılığı, tarihsel şartlar gibi faktörlere dayanarak kendine alan açar. Nitekim kendi kaderini tayin hakkı bir süre sonra tarihsel koşullar, kapitalizm ve burjuvanın vardığı evre, ezen-ezilen milliyetçiliği, proleteryanın durumu gibi esnek ve subjektif kriterler gerekçe gösterilerek farklı yorumlanan politik bir araca dönüşmüştür.

Lenin kendi kaderini tayin hakkına bir prensip gibi bakar, öyle yaklaşır ve sonunda bu hak onun için adeta bir turnusol kağıdı görevi görür. Buna göre kendi kaderini tayin hakkını kabul etmeyen, onu devletten başka taleplerle dile getiren hiçbir sosyalist gerçek sosyalist olamaz. Bu olsa olsa oportünizm ve gerici Büyük-Rus milliyetçiliğiyle savaşmaktan kaçınmadır.¹¹³ Ona göre sosyalistler, sosyal demokratlar nerede, hangi koşullarda ve zaman diliminde olursa olsun ezilenden yana tavır almalı, buna göre hareket etmelidir. Bu durumda ilhak yoluyla boyunduruk altına alınmış ya da her ne şekilde olmuşsa başka bir ulusun egemenliğinde yaşayan bir başka ulusun ezilmesi, zulüm görmesi durumunda ayrılma hakkını yani devlet sahibi olmasını ilkesel bir mesele olarak görür. Ancak öyle görünüyor ki, sadece görmekle yetinir. Zira Lenin'in Rusya'yla ilgili genel söylemlerine, Rusya'dan ayrılma konusunu eleştiren Polonyalı sosyal demokratlara verdiği cevaplara dikkatlice bakan biri Lenin'in bu hakkın tanınmasını birleştirici bir

¹¹² V. İ. Lenin, **a.g.e.**, s. 146.

¹¹³ V. İ. Lenin, **a.g.e.**, s. 18.

güç olarak gördüğüne de şahit olacaktır. Bir diğer deyişle Lenin ‘Asıl bu hakkın tanınmaması böler.’ demektedir.¹¹⁴

Lenin’e göre, bölünmeye yol açan neden kendi kaderini tayin hakkının tanınması değil milliyetçiliktir. Ayrılmayı önlemenin yolunun demokratizm ile mümkün olduğunu, bunun da egemenlik altındaki ulusları ezmeyi gerektirdiğini savunur. Böylece Lenin demokratizm ile sosyalizmi eş tutarak kendi kaderini tayin hakkını bu ikisinin doğal bir unsuru olarak ifade eder. ‘Rus Purişkeviçlerin gerici milliyetçiliği ezilen halkların ayrılıkçılığını körüklediğinden dolayı tehlikeli olduğunu’, bu nedenle Rus proleterlerinin her türlü milliyetçiliğe ve en başta da Büyük-Rus milliyetçiliğine karşı savaşması gerektiğini savunur. Aksi takdirde baskı politikası ve milliyetçiliğin Ukrayna, Müslüman hareketleri gibi kesimlerin milliyetçiliklerini yükselteceği ve ‘ezilen halkların zindanı’ diye isimlendirdiği Rusya’dan ayrılmayı getireceğini ihbar eder. Bu bakımdan, Rusya demokratik olmalı ve egemenliği altındaki diğer ulusları ezmemelidir ki, tanınan bu hak sadece yapabilme kabiliyeti olarak kağıt üstünde kalsın. Zira tıpkı tarafların boşanma hakkına sahip olduğu evlilikler gibi, kendi kaderini tayin hakkının tanınması da pratik olarak hemen ayrılmak, başka bir devlet sahibi olmak değil bu alternatifte sahip olabilmek demektir.¹¹⁵ Bu sebeple ezen ulusun baskısına maruz kalmayan bir ulus açısından onun için ayrılmak anlamına gelen kendi kaderini tayin hakkı elbette ki tartışılır olacaktır.¹¹⁶ Lenin adeta tedbir alır, ön keser. Onu ülkeyi bölmekle suçlayanların aksine, Rusya’yı en fazla düşünen odur.

¹¹⁴ V. İ. Lenin, **a.g.e.**, s. 90.

¹¹⁵ V. İ. Lenin, **a.g.e.**, s. 119.

¹¹⁶ V. İ. Lenin, **a.g.e.**, s. 186.

Lenin'in dünyasında en nihai hedef proleterya diktatörlüğüdür ve ezilen tüm ulusların kendi kaderlerini tayin ederek ayrılması yalnızca bir geçiş dönemidir. Lenin kendi kaderini tayin hakkını tanıırken bile proleteryanın iyiliğini ezilen ulusunkine tercih etmektedir:

“Hak eşitliğini ve ulusal bir devlet kurma eşit hakkını kabul eden proleterya, bütün uluslar proleterlerinin birleşmesini her şeyin üstünde tutuyor ve her ulusal istemi, her ulusal ayrılmayı işçilerin sınıf savaşımı açısından değerlendiriyor.”¹¹⁷

Yani Lenin için işçilerin kendi kaderlerini tayin hakkı uluslarinkinden daha önemlidir, nihai hedef proleteryanın olanaklı bütün yollardan kendi sınıfsal amacına doğru yürüyüşüdür. Dolayısıyla burada kritik kelime ‘sosyalizm’dir. Kendi kaderini tayin hakkı da sosyalizmle beraber değerlendirilmeli, onun iyiliği için kullanılmalıdır. Ve Stalin’in savunduğu gibi eğer sosyalist mücadeleye zarar veriyorsa o noktada haktan bahsedilmemelidir. Brest-Litosvk Antlaşması’nın savunurken ‘Hangisi öncelikli olmalı, ulusların kendi yazgısını belirleme hakkı mı yoksa sosyalizm mi?’ diye soruyordu Lenin. Cevabı kendisi veriyordu Pravda’daki yazısında: Sosyalizm.¹¹⁸

Bilhassa savaşın başlamasından sonra milli meselenin potansiyel etkisini daha iyi gözlemleyen Lenin, iktidarın Bolşeviklerin ele geçmesinden sonra Rusya’nın kırılğan siyasal yapısının taşıdığı risklerin önüne geçerek toplumsal destek kazanmak için halkların özgürlük davasının en iyi savunucusu olduklarını göstermeye çalışmıştır. Bu amaçla 15 Kasım 1917’de kendisinin hazırladığı Rusya Halklarının Hakları Bildirisini yayımlanır. Bildiri; Rusya’daki halkların eşit

¹¹⁷ V. İ. Lenin, **a.g.e.**, s. 77.

¹¹⁸ A. Cassese, 1995, s. 18.

olduğunu, kaderlerini Rusya'dan ayrılmak da dahil kendilerinin belirleyebileceğini, her türlü dini, etnik ayrımcılığını yasaklandığını, azınlıkların kendi kültürlerini özgürce yaşayabileceklerini kaleme almıştı.¹¹⁹ Bildiriyi Ukrayna, Finlandiya, Litvanya, Estonya, Belarus, Polonya, Letonya'nın bağımsızlık ilanları takip etmişti.

Bolşevikler iktidardaki yerlerini sağlamlaştırdıkça, Rusya'nın toprak bütünlüğü ile Rusya'daki halkların özgürlüğü arasındaki çatışmada daha önce savundukları değerleri görmezden gelmeye, ikinci plana atmaya, farklı yorumlamaya başladılar. Alman işgalinden dolayı Brest-Litovsk ile muazzam ödünler vermek zorunda kalan Bolşevikler Almanya'nın yenilgisinden sonra, bağımsızlık ilan eden Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'da tekrar otorite sağladılar.¹²⁰ Diğer yandan Lenin'in şiddetle karşı çıktığı federasyon modeline de Rusya'daki halkları bir arada tutmak için başvurulabiliyordu.¹²¹ Cobban'ın deyişiyle federasyon modeli 'komünistlerin kendi kaderini tayin hakkına karşı geliştirdikleri alternatifti.'¹²² Bolşeviklerin kendi kaderini tayin hakkını siyasi bir argüman olarak kullanmasının diğer bir örneği de, artık onun Avrupalı devletlerin çıkarlarına zarar verecek bir dinamik olarak görülmesiydi.¹²³ Bolşevikler, bilhassa kolonileri bu bakımdan Avrupalı devletlerin yumuşak karnı olarak görüyordu.¹²⁴

¹¹⁹ <http://www.prlib.ru/en-us/History/Pages/Item.aspx?itemid=320> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

¹²⁰ D. Heater, 1994, s. 49.

¹²¹ A. Cassese, 1995, s. 17.

¹²² Alfred Cobban, 1979, s. 200

¹²³ Troçki Brest Litovsk Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre önce; küçük ulusların özgürlüğünü dillendiren İtilaf Devletlerinin İrlanda'ya, Mısır, Hindistan, Madagaskar, Çinhindi gibi kendi sınırları içerisindeki yerlerle ve kolonilerinin de özgürlüğünü tanıyıp tanımayacağını soruyordu. E. Manela, **The Wilsonian Movement**, New York, 2007, s. 38.

¹²⁴ Henüz Sovyetler Birliği'nin BM'de sömürge halklarının savunuculuğunu üstlenmesine daha çok varken, 1922 gibi erken bir dönemde, Sovyetler Birliği Dış İşleri Bakanı Chicherin tarafından Lenin'e gönderilen mektupta şunlar yazar:

Tüm bu yönlerine rağmen Sovyetler Birliği'nin ve Lenin'in kendi kaderini tayin hakkını bu denli radikal ve kapsayıcı bir şekilde savunması büyük değişimler de yaratmıştır. Bu değişim ilk önce galiplerin dış politikasında etkisini göstermiştir. Fransız Devrimi'nden beri statükoyu sarsacak devrim fikirlerinin önüne geçmek isteyen Avrupa devletleri, yeni müttefiki ABD ile beraber, Bolşevik fikirlerinin yayılmasının önüne geçmeye çalışmışlardır. Devrime ilk başta tümüyle karşıt bir tutum almayarak, onları yanlarına çekmeye gayret gösterecekler de bu umut uzun sürmedi.¹²⁵ Bolşeviklerin kendi kaderini tayin ve işçilerin, halkın iktidarına ilişkin çağrılarını etkisiz kılmak için galipler benzer söylemleri aynı dozajda kullanmaktan çekinmediler. Bu da kendi kaderini tayin hakkının tüm güçlerin üzerinde uzlaştıkları bir siyasi ilke rolü oynamasını sağlamıştır. Öte yandan bazı ulusal hareketler artık Bolşeviklerle, esaret altındaki halkların imdadına yetişecek bir güç olarak işbirliği geliştirmek, onlardan yardım almak için çabalıyorlardı. Paris Barış Konferansı'ndan eli boş dönen milliyetçiler için artık kendi kaderini tayin hakkına dayanarak kendi devletini kurmak kadar, Bolşeviklerin yolundan giderek devrim gerçekleştirmek de gerçek bir alternatif olarak görülüyordu. Bu güçlü etkileşim daha uzun yıllar devam edecek ve nihayet Sovyetler Birliği'nin kendi kaderini tayin hakkını rakiplerinin çıkarlarını zedeleyecek güçlü bir faktör olarak kullandığı dış politikasıyla sömürgelerin direniş çizgisinin birleşmesi, uluslar arası hukuku ve dünya devletler haritasını oldukça değiştirecektir.

“Dünya Savaşı tüm ezilen halklarla sömürge halklarının kurtuluş hareketlerinin güçlenmesiyle sonuçlandı. Dünya devletleri, diktikleri yerlerden yırtılıyorlar. Bizim uluslararası programımız tüm baskı altındaki tüm sömürge halklarını uluslararası arenaya taşımalıdır....”

A. Cassese, 1995, s. 16.

¹²⁵ M. Dockrill, J. Fisher, **The Paris Peace Conference-1919**, New York, 2001.

1.3. LİBERALİZM EKSENİNDE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

Lenin'in görüşleri sosyalist felsefeden beslenirken, ABD Başkanı Wilson için sihirli kelime 'halkın rızası'dır.¹²⁶ Bir ülkedeki yönetimin orada yaşayan halkın devamlı rızasına dayanmasını savunan, halkın yöneticilerini kendisinin seçmesi anlamına gelen içsel kendi kaderini tayin dediğimiz bu görüşü savunmak Wilson açısından ilkesel bir tutumdur.¹²⁷ Bu Fransız ve Amerikan devrimlerinin en büyük sloganı 'halkın egemenliği' fikrine dayanan ve demokrasi modelini eksenine alan bir anlayıştı.¹²⁸ Wilson, Amerika'yı savaşın dışında tutarak üçüncü ve tarafsız bir güç olmak, böylece barış görüşmelerinde bir hakem misyonuyla yeni Dünya düzeni modeli için elini güçlendirmek istiyordu. Bundan dolayı Almanya'nın 1 Mayıs 1915'te Lusitania isimli buharlı gemiyi batırarak 128 Amerikan askerisini öldürmesi ve ardından gelen muhalefet baskısı da Wilson'u ABD'yi savaşa sokmak için ikna edememişti. Almanya'nın özür dilemesi ve denizdeki faaliyetleriyle ilgili sözler vermesi gibi birtakım diplomatik girişimlerle meseleyi kapatan Wilson için bu olay uluslararası siyasette daha aktif rol alması gerektiğinin bir işaretiydi adeta.¹²⁹ Kongrede yaptığı *Peace Without Victory* isimli konuşması bu fikirlerini dillendirdiği önemli adımlardan biriydi. Tüm insanlık adına konuştuğunu söyleyen Wilson ulusların büyüklüklerine bakılmaksızın hepsinin eşit olması gerektiği ve halkın bir eşya gibi bir elden diğerine değiştirilemeyeceğini vurgulamıştı.¹³⁰ Hiçbir ulusun

¹²⁶ Viadas Sirutavicius, **A Few Observations Regarding W. Wilson's Principle of National Self-Determination and Its Application**, Lithuanian Historical Studies 13, 2008, s. 13.

¹²⁷ Trygve Throntveit, **The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination**, The Journal of The Society For Historians of American Foreign Policy, Vol. 35, No. 3, June 2011, s. 455.

¹²⁸ Alfred Cobban, 1979, s. 63.

¹²⁹ E. Manela, 2007, s. 16.

¹³⁰ "A League for Peace.", 22 Jan 1917, 64th Cong., 23 Sess., Senate Doc. No. 685.

<http://web.mit.edu/21h.102/www/Wilson%20Peace%20Without%20Victory.htm>

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

başka bir ulus veya halk üzerinde egemenlik kurmaması, her halkın kendi yönetimi, gelişimi hakkında kendisinin karar vermesi Wilson'a göre tüm Dünya'nın ortak değerleri olmalıydı.

Ancak Almanya'nın Amerika'nın gemilerini tekrar batırmaya başlaması ve Meksika'yı ABD karşısında savaşa sokmak için gönderdiği telgrafların açığa çıkmasından sonradır ki Wilson Kongreye başvurup 6 Nisan 1917 tarihinde ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesini sağlamıştır.¹³¹ Yine de barış görüşmeleri için pozisyonunu kaybetmeyeceği ümidiyle Wilson Dünya barışı, demokrasi ve kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili fikirlerini toparlayıp daha güçlü bir şekilde dile getirmeye başlamıştır. Buna rağmen Wilson'un fikirlerinin tam olarak kimleri kapsadığı, hangi yöntemlerle hayata geçirileceği, etkilerinin ne olacağı konusunda yeterince düşündüğünü ya da en azından bunu dert ettiğini söylemek zordur. Keynes'in dediği gibi belirli bir planı, net fikirleri yahut taslak çalışması yoktu.¹³² Wilson'un asıl bomba etkisi yaratan konuşması, aslında kendi kaderini tayin terimini hiç kullanmasa da her ulusun kendi kaderini özgür ve bağımsız bir şekilde belirlemesi gerektiğine vurgu yapan, *14 İlke* demeci de bu kafa karışıklığından azade değildir. İçeriği ne olursa olsun bu vurgu, onu Dünya çapında bir fenomen haline getirmişti. Zira bu söylem sayesinde ki Dünya'nın dört bir yanından aşiretlerden devlet başkanlarına kadar milyonlarca insan Wilson'a inanmış, ona ulaşmaya

¹³¹ E. Manela, 2007, s. 16.

¹³² J. M. Keynes, **The Economic Consequences Of The Peace**, London, 1920, ebooks. s. 17.

çalışmış, onun sayesinde emperyalist güçlerin boyunduruğundan kurtulacaklarını düşlemişlerdir.¹³³

Kuşkusuz Wilson'un fikirlerine olan bu ilgi sebepsiz değildi. 1. Dünya Savaşı sonunda Avusturya, Osmanlı gibi imparatorluklar yıkılmış ve bölüşülmeyi beklemekteydi. Fransa ve İngiltere savaşı kazansalar da çok güç kaybetmişlerdi. ABD ise savaşın dışında kalarak hem ekonomisini dengede tutmuş, hem de savaşan devletlere yaptığı ihracat ve bankalarının sağladığı kredilerle savaşı ranta dönüştürmüştü.¹³⁴ İtilaf Devletlerine katılmasıyla savaşın son bulmasında önemli rol oynamış, şimdi de barış müzakerelerinin en önemli aktörlerinden biri haline gelmişti. Tüm bunlar demokrasi ve kendi kaderini tayin ilkesini bir süredir dillendiren ABD Başkanı Wilson'u, sömürgelerdeki halkların özgürlük taleplerini yerine getirmeye en yakın, en güçlü araç haline getiriyordu. Öte yandan savaş öylesine bir yıkımı beraberinde getirmişti ki, insanların barışa olan özlemleri her zamankinden daha yoğun hale gelmişti.¹³⁵ Evdilrehîm Rehmî Hekkarî bu durumu Kürdistan Teali Cemiyeti'nin yayın organı Jîn'de şöyle ifade eder:

¹³³ Bu inanç o kadar güçlendi ki Kore'den Kürdistan'a, Araplardan İrlandalılara kadar Wilson'un fikirlerinden ilham alan insanlar onun görüşlerine referans yaparak kendi uluslarının özgürlük taleplerini ve bunu hak ettiğini ispatlama arayışına girdiler. Neticede, sıra barış görüşmelerine geldiğinde müzakere masasına davet edilenler dışında, kendi kaderini tayin taleplerini dillendirmek için Paris'e gelen dünyanın değişik yerlerinden yüzlerce insan vardı. Bunlar arasında bağımsız devlet sahibi olmak isteyen Sırp, Çek, Polonyalılar, Koreli öğrenciler, işçiler, kadın hakları savunucuları, dini liderler vardı.

E. Manela, 2007.

¹³⁴ M. MacMillan, **Paris 1919: Six Months That Changed the World**, New York, 2002, iBooks. s. 58.

¹³⁵ Savaşta 8.5 Milyon asker hayatını kaybederken, milyonlarcası yaralanmış ya da akıbeti öğrenilememiştir. Savaşın neden olduğu kıtlık, sürgün, katliamlar, yaşam alanlarının cepheye dönüşmesi gibi nedenlerden dolayı askerlerden daha fazla sivil hayatını kaybetmiştir. Özellikle giderek tüm Dünya'ya yayılan grip salgını nedeniyle savaşın sonuna doğru 50 Milyondan fazla insanın hayatını kaybettiği belirtiliyor.

<http://global.britannica.com/event/World-War-I/Killed-wounded-and-missing>

‘‘Em li ser da’wa Reîsêcumhûrê Amerîqayê Wilson me da’wa sulhê kir, yanî mûtareke girêda. (...) Demek دنیا ji hemama xwînê derket, hemî kes nifret ji yêkdûkuştinê kir, her kes ji terefê xwe esbabê seadeta însanî fikir dikirin. Ji wan hemiyan fikra Wilson dirusttir e. Lewra ew dibêjt ‘Her millet divêt bi serê xwe şolê xwe çêket, kes xwe têkilê şola yê dî neket.’ Yanî millet muqedderata xwe bi destê xwe hell ket, çi milletê di xwe da dibînit bila bite hukumetek.’¹³⁶

Wilson, bu atmosfer sayesinde barış görüşmelerinden bir hafta önce ziyaret ettiği Avrupa ülkelerinin tümünde bir kahraman gibi, büyük törenler ve halk coşkusuyla karşılanmıştır.¹³⁷ Wilson’un, hem barış umuduyla iyi bir gelecek uman savaş mağdurlarınca hem de özgürlük ateşiyle tutuşan tüm dünyadaki halklar tarafından ilgiyle takip edilmesinde ABD basınının etkisini azımsamamak gerekir.

Savaşa girdikten bir hafta sonra Wilson tarafından büyük yetkiler verilerek oluşturulan Halk Enformasyon Komitesi(CPI) gelişen teknoloji sayesinde farklı dillerdeki propagandalarını her yere ulaştırmıştır, -düşman topraklarına bile.¹³⁸ Kendi kaderini tayin teriminin kendisini de kullanmaya başlayan Wilson ateşkes yaklaştıkça bu hakkın uluslararası politikadaki temel ilkelerden biri olacağını sürekli

¹³⁶ Biz ABD Başkanı Wilson’un niyeti üzerine sulh istedik, yani ateşkes imzaladık. (...) Bir süredir dünya kan banyosundan çıktı, herkes birbirini öldürmekten nefret etti, herkes kendi cenahında insani mutlululuğun yollarını düşündü. Bunların arasında Wilson’un fikri daha iyidir. Zira o diyor ki ‘Herkes işini kendi yapmalı, hiç kimse diğerinin işine karışmamalı.’ Yani millet kaderini elleriyle halletsin, hangi millet kendine güveniyorsa hükümet olsun.

E. R. Hekkarî, ‘‘Halê Me Yê Hazir’’, JÎN (Hzrl: M. E. Bozarslan), Uppsala, 1988, Cilt II, s. 347.

¹³⁷ M. MacMillan, 2002.

¹³⁸ Kendi kaderini tayin hakkından Wilson’dan önce Lenin, Stalin gibi liderler çok daha radikal olarak bahsettiyse de bu görüşler Wilson’un görüşlerinin yayıldığı alan, dönemin iletişim araçlarında yer alma sıklıkları ve verilme biçimleri bakımından kıyaslanamaz. Komitenin kayıtlarına göre bu uzun yolculuğa çıkma şansına sahip olan Wilson’un meşhur Fourteen Point konuşmasının ulaştığı yerler şunlardır: ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, İran, Liberya İspanya, İsviçre, Hollanda, İskandinavya, Rusya, Japonya, Çin, Sibirya, Güneydoğu Asya, Güney Afrika, Meksika, Hindistan, Yunanistan, Mısır, Canada. Bu tablo, kendi kaderini tayin doktrininin bir çığ gibi dünyanın her yanındaki ulusal mücadelelerin sloganına dönüşmesini de açıklamaktır.

E. Manela, 2007, s. 51.

tekrarladı.¹³⁹ Bu demeçler kısa sürede dünyanın farklı yerlerindeki ulusal mücadeleleri etkiledi. Ulusal hareketler kadim uygarlıklarına, dillerine, devlet geleneklerine, uğradıkları zulme dayandırdıkları davalarını ABD'nin savaş propagandasındaki en güçlü argümanlarından olan kendi kaderini tayin, küçük halkların hak ve özgürlükleri, dünya barışı gibi ilkelere uyarlamakta gecikmediler. Nitekim herkes ev ödevini Wilson'un demeçlerinden çalışıp Paris'e gitmişti.

Aslında Wilson hiçbir zaman kendi kaderini tayin hakkının sömürgelerde yaşayan halklar için de uygulanması gerektiğini söylememiştir. Konuşmalarında hakka ilişkin referanslarını sürekli Avrupa'dan veren Wilson buna rağmen bağımsız olmayan halkları da dışlamayacak politik bir dil kullanıyordu. Ona göre medeniyete henüz ulaşmamış, cahil halkların da elbette kendi kaderini tayin hakları vardı.¹⁴⁰ Ancak bu kendilerini himaye edecek bir gücün çabalarıyla bir süre sonra onlar da uygar ulusların seviyesine eriştiklerinde mümkün olacaktır.¹⁴¹

¹³⁹ Öyle ki, onun bu söylemleri Almanya'nın ateşkes ilanını da kolaylaştırmıştı. Bilhassa *14 İlke* konuşmasında, devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne yaptığı vurgu, bu ikeleri koruma altına alacak bir birliğin kurulması önerisi, açık diplomasi ve halkın egemenliği ilkeleri Almanya açısından önemliydi. Öte yandan gerek kendi sömürgeleri gerekse Rusya'nın çok etnili yapısından dolayı kendi kaderini tayin hakkına karşı başlarda mesafeli yaklaşan galiplerin fikirlerini değiştiren bir etken de ABD'nin bu konudaki baskılarıydı. Amerikalı diplomatlar ABD'nin etkisinin savaş kazanıldığı anda azalacağını, Wilson'un barış planı ile ABD'nin liderliğinin ülkelerinin desteğine en fazla ihtiyaç duyulan bu dönemde müttefiklere yapılacak baskıya bağlı olduğu konusunda Wilson'un ikna etmişlerdir. Wilson da henüz savaş devam ederken müttefiklerine kendi kaderini tayin hakkını kabul etmeleri için yoğun çaba sarf etmiş, nihayet bu konuda başarılı da olmuştur.

N. A. Graebner, E. M. Bennet, 2011, s. 34.; J. M. Keynes, 1920, s. 15.

¹⁴⁰ E. Manela, 2007, s. 28.

¹⁴¹ Öte yandan Wilson'un sömürgelerle ilgili pek parlak sayılmayacak sicili de onun popülaritesine pek etki etmemişti. Wilson borçlarını ödemek amacıyla gümrük idaresini 1905'ten beri ABD'nin yönettiği Dominik Cumhuriyetini kurduğu sistem çökünce 1916'ta işgal emrini vermişti. Meksika'da iş başına gelen Huerto Hükümetini tanımayarak Veracruz'u 1914'te, Monroe Doktrinine dayanarak Avrupalıların müdahalesini önlemek için Haiti'yi 1915'te işgal etmişti. 1898'deki savaşta İspanya'yı yendikten sonra Küba üzerindeki ABD vesayeti Küba'nın 1902 yılında bağımsızlığını kazanmasına rağmen 1934 yılına kadar devam etmiş, Filipinler ise Wilson'un 1916'daki bağımsızlık sözüne rağmen ancak 1962 yılında bağımsız olabilmıştır. Bu ülkelere demokrasi götürmek gibi ulvi bir misyon yüklenerek 'Güney Amerika cumhuriyetlerine iyi adamlar seçmelerini öğreteceğim.' diyordu Wilson.

Buna rağmen kendi yazgılarını çizmek için Paris'e gelenler Wilson'un gerçek niyetinin ne olduğuyla pek ilgilenmediler. Onlar Wilson'u anlamak istedikleri gibi anladılar, çünkü zaten Wilson olması gerekeni sadece dillendirmişti. Zira sömürgelerde yaşayan insanlar, Avrupa dışındaki azınlıklar kendi kaderini tayin hakkının tanınacağı Avrupalı diğer halklardan farklı görmüyorlardı kendilerini. Kendi kimlikleri ve bir zamanlar özgürce yaşadıkları toprakları ile onurlu bir tarihe sahip olduklarına inanıyorlardı. Ve şimdi onları diğer uluslar arasında hak ettikleri yerlerine kavuşturmak için Wilson'un dillendirdiği fikirler sadece bir araçtı. Öte yandan savaş, etkilerini sadece Avrupa'da göstermemişti. Üstün silahlı kuvvetleriyle kolonilerine hükmeden büyük güçlerin rıza ve meşruiyete de ihtiyaçları vardı. Savaş, ölümler, yoksulluk bu meşruiyeti zedelemiş, Wilson'un özgürlük söylemleri de buna katkıda bulunmuştu.¹⁴² Her yere yayılan savaş, ülkelerindeki zenginliklerin Avrupalı güçlerin iktidar mücadelesine harcandığı, milyonlarcasının savaşmak üzere topraklarından koparıldığı¹⁴³ bu insanlar için kendi kaderlerini tayin bir haktı, en az kendilerinin olmayan bir savaşta ölmek kadar.

1.4. PARİS BARIŞ KONFERANSI VE ULUSAL MÜCADELELERE ETKİSİ

1918 yazından itibaren aldığı yenilgilerden sonra geri çekilmeye başlayan Alman ordusu savaşan asker sayısında sıkıntı yaşıyor, ambargolarla boğuşan halk yoksullukla cebelleşiyordu. Alsace-Lorraine dahil 1914'ten beri kazandıkları

E. Manela, **a.g.e.**, D. Heater, 1994, s. 25.

¹⁴² E. Manela, **a.g.e.**, s. 11.

¹⁴³ Savaşta sadece taraf devletlerin askerleri cepheye gönderilmemiş, sömürgeci devletlerin kolonilerinden getirdikleri milyonlarca insan büyük devletlerin safında savaşmıştır. 1.5 Milyon askerle savaşa en çok asker gönderen Hindistan ve 18-49 yaş aralığındaki nüfusunun yüzde beşini gönderen Yeni Zelanda göz önünde bulundurulduğunda kolonilerin Batının savaşındaki etkisi daha iyi anlaşılacaktır. Canada, Güney Afrika, Tunus, Fas, Cezayir, Avustralya, Çin gibi sömürgelerden savaşa katılan insanların sayısı 4 Milyonu geçmiştir.

<http://www.bl.uk/world-war-one/articles/colonial-troops> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

topraklardan çekilen Almanya'yı Eylül'de Bulgaristan, Ekim'de Osmanlı sonra da Avusturya-Macaristan savaştan çekilerek yalnız bırakmışlardı. Almanya 11 Kasım 1918 tarihinde ateşkes imzaladı.¹⁴⁴

Barış Konferansı Fransa, İngiltere, ABD ve İtalya devlet başkanları ile dışişleri bakanlarının katılımıyla 12 Ocakta Paris'te ilk toplantısını yaptı.¹⁴⁵ Ülkelerini temsil etmek üzere gelen 30'dan fazla üyeden oluşan Konferansın neredeyse tüm kararları, Vittorio Emanuele Orlando'nun ayrıldığı iki haftalık süreyi saymazsak, bu dört devlet başkanı tarafından alınmıştır.¹⁴⁶ Ateşkes öncesi dönemde kendi kaderini tayin ilkesinin uygulanacağı adil bir barış için verilen taahhütler ve savaşın bir an önce son bulması istenci barış görüşmelerinden beklentileri yükseltmişti. Lakin Konferans başladığında ciddi bir barış planına sahip olmayan galipler asıl isteklerini dile getirmeye başladılar.¹⁴⁷ Kendi kaderini tayin ilkesi ise kimi zaman galiplerin bu amaçlarına ulaşmak için kullandıkları bir araç kimi zaman da onların planlarını bozan bir baş belası rolü oynuyordu. Örneğin güçlü bir Almanya'nın yanında güçlü bir Polonya'nın varlığını, Fransa'nın güvenliği açısından

¹⁴⁴ M. MacMillan, 2002.

¹⁴⁵ M. MacMillan, **a.g.e.**, s. 141.

¹⁴⁶ Aslında barışla ilgili çalışmalar da yapılmış; Birleşik Krallık, Fransa ve ABD 1917 yılında bünyelerinde uzmanların, tarihçilerin, diplomatların olduğu özel komisyonlar kurmuşlardır. Bu komisyonlar tarafından onlarca özel rapor, harita, analizler hazırlanmıştır. Ancak sıra masa başında toplanıp karar almaya geldiğinde her üç komisyon da adeta yok sayılmış, devlet başkanları görüşmeler esnasında bu komisyonlardan pek yararlanmamıştır.

D. Heater, 1994, s. 56.

¹⁴⁷ Fransa, nüfusunun büyük çoğunluğu Alman olan Saar, Rhineland, Alsace-Lorraine gibi Alman topraklarının topraklarının bir kısmının kendilerine verilmesini istiyor, Japonlar Şantung Yarımadası için ter dökerken İtalyanlar gizli anlaşmalarla teklif edilen bölgeler üzerinde hak iddia ediyordu. Birleşik Krallık içinse en önemli mesele sömürgelerine yönelebilecek tehditleri zayıflatmak ve Konferanstan kendisiyle rekabet edebilecek kimsenin çıkmayacağından emin olmaktı. Savaşın yarattığı yıkımların müsebbibi olarak Almanya'yı gören galiplerin genel olarak üzerinde uzlaştıkları konular ise Almanya'nın komşularının güvenliğini bir daha tehlikeye atamayacak şekilde cezalandırılması, ağır bir tazminata mahkum edilmesi ve sömürgelerinin elinden alınmasıydı. İtalya ise nüfusunun çok az bir kesimi İtalyan olan bölgeleri gizli anlaşmalara dayanarak talep ederken kendi kaderini tayin ilkesiyle mücadele etmek zorunda kalıyordu.

M. MacMillan, 2002.

avantajlı gören Georges B. Clemenceau Polonyalıların kendi kaderini tayin hakkının en güçlü savunucularından olmuştur. Galiplerin bu yaklaşımı neticesinde Konferansa Cezalandırma, Tazminat, Önleme¹⁴⁸ olarak özetlenebilecek üç anlayış damgasını vurdu.

Avrupa halkları açısından herhangi bir vesayet sisteminin uygulanmasını doğru bulmayan Wilson ve diğerleri Avrupa ülkelerinin sınırlarını çizmekle uğraşmışlardır. Değişik etnik köken, dil ve dinden halkların iç içe geçtiği, farklı hükümler altında sık sık el değiştiren Balkan ulusları bu uğraşın en zor safhası olmuştur, kuşkusuz. Avusturya, Almanya, Osmanlı'nın yenilmesi ve Rusya'nın savaştan çekilmesiyle toprak taleplerinde bulunan bu ulusların kendi kaderini tayin ilkesine dayanarak iddialarına tarihsel, kültürel ve ulusal bir dayanak sunma çabası durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmişti. Bu nedenle iddiaları daha iyi anlayarak kendi kaderini tayin ilkesini uygulamaya çalışan galipler, sınırlı da olsa, yer yer plebisitlere başvurmuş¹⁴⁹, bölgelere komisyonlar göndermiş, gelen raporları dikkate almaya çalışmışlardır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ M. MacMillan, *a.g.e.*, s. 361.

¹⁴⁹ Aslında galiplerle kendi devletlerini kurmaya çok yakın olan müttefiklerinin hiçbiri plebisitlere sıcak bakmıyordu. Savaştan sonra ihtilafli bölgelerde referandumlar yapılmasını en çok isteyen, nüfusunun çoğu Alman olmasına rağmen üzerinde hak iddia edilen toprakları kendi kaderini tayin ilkesi çerçevesinde korumak isteyen Almanya'ydı. Bu süreçte yoğun talep ve stratejik gerekçelerle 8 referandum yapılsa da Alsace-Lorraine, Danzig, Sudetenland, gibi galiplerin hoşuna gitmeyecek sonuçların çıkabileceği yerlerde referanduma başvurulmadı.

M. Qwortrup, 2014, s. 28.

¹⁵⁰ Macaristan ile Romanya arasındaki Transilvanya sorununa çözüm bulunamayınca ABD Profesör A.C. Coolidge'i bölgeye göndermiş, tarafların iddialarını, dayanaklarını ve mevcut durumu içeren bir rapor hazırlatmıştır. Ardından ABD, İtalya, Fransa ve İngiltere, Romanya ve Yugoslavya Ülkelerinin Toprak Sorunu Hakkında Komisyon'u kurarak 6 nisan 1919'da Komisyonun Transilvanya sorununa ilişkin önerileri içeren raporunu almışlardır. Yine Anadolu üzerindeki bir ABD mandasının da tartışıldığı dönemde ABD ve Birleşik Krallık tarafından bölgeye heyetler gönderilmiştir.

Wesley J. Reisser, *Self-Determination and Nation States: Transilvanya*, The Geographical Review, s. 242.

J. G. Harbord, *Report Of The American Military Mission To Armenia*, Washington, 13 Apr 1920,

Ne plebisitler ve bölgeye gönderilen komisyonlar ne de kendi kaderini tayin hakkının tespiti için başvuru dil kriteri Konferans sonucunda ortaya çıkan tabloya gerçek manada etkide bulunmuştur. Yalnızca yenilen devletlerin topraklarında uygulanan plebisitler galiplerin, savlarını meşrulaştırmak için başvurdukları bir araçtı. Plebisitler ve kendi kaderini tayin hakkı; tarihsel iddialar, ekonomik ihtiyaçlar, askeri ve stratejik çıkarlar uğruna feda edilen ya da onlar için yeri geldiğinde yardımına başvuru unsurları.¹⁵¹ Bu nedenle, savaş sürecinde galiplerle müttefik olan grupların tezlerinin yeni Dünya haritası üzerinde plebisit ve kendi kaderini tayin ilkesinden daha fazla etkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Konferans neticesinde kendi devletini kuranlar Polonyalılar, Çekler, Slovaklar, Romanyalılar, Araplar galiplerin müttefikleriydiler. Bir diğer deyişle galiplerin desteklemediği kendi kaderini tayin iddialarına başarıya ulaşma şansı tanınmamıştı. Bunun bir diğer olumsuz sonucu da galiplerin; destekledikleri milliyetçi liderlere, adına konuştukları uluslarını temsil ettikleri ve onun fikirlerini yansıttıkları inancıyla muamele etmeleriydi.¹⁵² Haliyle kendi kaderini tayin hakkının hangi kriterlere göre uygulanacağını belli olmadığı böylesi bir süreçte galiplerin müttefikleri olan milliyetçi liderlerin tezleri Komisyon tarafından kıymet görüyordu. Bu durumda bazı liderlerin kişisel becerileri, karizmaları dahi ülkelerin sınırlarını belirlemede rol oynamıştır. Masaryk'in girişkenliği, Paderewski ve Venizelos'un karizmaları,¹⁵³ Orlando'nun yabancı dil bilmeyişi gibi.

E. W. C.Noel, **Kürdistan 1919**, İstanbul, 2014.

¹⁵¹ A. R. Sureda, 1973, s. 21.

¹⁵² A. Cobban, 1979, s. 67.

¹⁵³ A. Cobban, **a.g.e.**, s. 87.

Konferansın sonunda Versailles Antlaşması'yla Almanya 6.6 milyar Sterlin tazminat ödemeye mahkum edilmiş, topraklarının yüzde 10'unu, nüfusunun yüzde 12'sini, kömür yataklarının yüzde 16'sını kaybetmiş, tüm kolonileri elinden çıkmıştı.¹⁵⁴ Polonya, Romanya, Çekoslovakya, Yugoslavya devletleri kurulurken tarihsel sınırlar ile etnik dağılımın dikkate alınmadı. Tablo böyle olunca yeni kurulan ulus-devletlerin etnik yapısı önceki monarşilerden daha çeşitli olmuştu. Çizilen yeni sınırların 30 milyon Avrupa sakini azınlık statüsüne sokması tabloyu yeterince açıklamaktadır.¹⁵⁵ Bu sayının büyük bir kısmını oluşturan Almanlar kendi kaderini tayin ve halkın egemenliği ilkelerinin hiçe sayıldığına inandıkları Konferans kararları karşısında şok olmuşlardı. Fakat işgal tehdidiyle yüz yüze kalan yeni Alman Hükümeti Antlaşmayı 28 Haziran 1919 tarihinde imzaladı. Savaş, galiplerin mağluplar hakkında verdiği bir lanetleme kararıyla son bulmuştu.¹⁵⁶

Kendi kaderini tayin hakkının yalnızca yenilen devletlere uygulandığı Konferans'ta, sömürgelerine hanel gelmesini istemeyen emperyal güçler Avrupa dışındaki halkların kaderiyle ilgili tartışmalara girmediler. Onlara göre masada zaten yeterince mesele vardı ve henüz uygarlaşmamış yerler için Milletler Cemiyeti ve diğer medeni ulusların çabalarıyla sorunlar ileride giderilmeliydi.¹⁵⁷ Henüz kendini yönetmeye hazır olmayan geri yerlere Milletler Cemiyeti ya da cemiyete üye medeni bir ülke hamiliğinde manda sistemi kurularak bu halkların da kendi kaderini tayin

¹⁵⁴ Antlaşmanın Almanya açısından yarattığı ayrıntılı bir ekonomik bilanço için bkz: J. M. Keynes, 1920.

¹⁵⁵ D. Raic, 2002, s. 191.

¹⁵⁶ Carl Schmitt, **Siyasal Kavramı**, İstanbul, 2014, s. 134.

¹⁵⁷ Britanya Dışişleri Bakanlığı Kasım 1918'de kaleme aldığı memorandumda Amerikalı siyahilerin, Güney İrlandalıların, Flamanların, Katalanların kendi hükümetlerini oluşturmaları konusundaki fikirlerin sakıncalarına değiniyor; kendi kaderini tayin hakkının Makedonlara ya da Bohemyalı Almanlara tanınması durumunda bu halkların taleplerinin reddedilmesinin zor olacağını ifade ediyordu.

A. Cobban, 1979, s. 61.

ilkesinden yararlanarak medeni dünya içindeki yerlerini almaları tasarlanmıştı.¹⁵⁸ Açıktır ki, ABD de dahil yenilen devletlerin topraklarını paylaşmak isteyen galiplerin hiçbiri, henüz tüm halkların kendi toprakları üzerinde egemen olmasını savunan bir ilkeyi ne siyasi açıdan ne de *jus cogens* norm olarak kabul etmeye hazırды. Böylece yenilenlerin topraklarını, kolonilerini paylaşmak ve galiplerin sömürgelerdeki çıkarlarına hanel gelmesini önlemek için manda sistemi geliştirilmiştir. Bu sisteme göre paylaşılacak topraklar üç sınıfa ayrılmış, burada yaşayan halklar için kendi kaderini tayin ilkesinin uygulanmasının henüz erken olduğu söylenerek galipler arasında paylaşılmıştı.¹⁵⁹

Yenilen devletlerin toprakları ve sömürgeleri bu şekilde paylaşılırken galip ülkeler herhangi bir çalışma yapmaya lüzum görmemişlerdi. Dolayısıyla burada yaşayan halkların talepleri, kimlikleri, dillerine ilişkin bir araştırma içerisine girilmemiş; bunun için plebisit, yoklama gibi yöntemlere de başvurulmamıştı. Ne Paris'e gelen milliyetçiler ne de devam eden özerklik mücadeleleri galiplerin meseleye bir özgürlük mücadelesi olarak değil de paylaşım ve suçluyu cezalandırma işlemi olarak bakmalarının önüne geçebilmiştir. Onlar yine egemenler arasında el değiştirmişlerdi.

¹⁵⁸ Milletler Cemiyeti Sözleşmesi, Madde 22.

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp

¹⁵⁹ Buna göre;

A Tipi Manda Sistemi: Belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşan, bir millet olarak varlığı kabul görmeye beraber ancak bir manda altında bir süre yardım ve yönetim alanında destek aldıktan sonra kendi ayakları üstünde durabilecek bölgeler: Filistin, Suriye, Lübnan, ve Mezopotamya'dır.

B Tipi Manda Sistemi: Mandacı devletin din ve inanç hürriyetini garanti ederek yönetiminden sorumlu olduğu bölgeler: Ruanda, Urundi, Togo, Kamerun, Tangayika'dır.

C Tipi Manda Sistemi: Mandacı devletin bir parçasıymış gibi kendi hukukunu uygulamasının en iyi seçenek olduğu bölgeler: Yeni Gine, Nauru, Samoa, Güney Pasifik Adaları, Güney Batı Afrika'dır.

D. Raic, 2002, s. 195.

Konferansa resmi olarak davet edilen Sırlar, Çekler, Polonyalılar kadar şanslı olmayan Arnavutlar, Hırvatlar, Estonyalılar, Ukraynalılar, Kürtler, İrlandalılar, Katalanlar, Ermeniler, Süryaniler ve daha onlarca milletten insan Paris'te alınacak kararlara etkide bulunmak için çalıştılar. Hicaz'dan gelen Emir Faysal'dan Siyonist lider Chaim Weizmann'a, talep ettikleri toprakların haritasını beraberlerinde getiren Süryanilerden siyahilerin hakları için mücadele yürüten liderlere kadar dünyanın dört bir yanından gelen insanlar seslerini duyurabilmek için Paris'teydi. Ülkelerindeki kamuoyunu da bu amaçla harekete geçirmeye çalışan bu kişiler kuşkusuz, kimisi çok sonra başarıya ulaşacak uzun soluklu mücadelelerin en önemli aktörlerindendi. Daha savaş devam ederken ateşkes için kurulacak masanın neredeyse tüm ulusların kaderini belirleyecek güç olduğuna inanan milliyetçilerin tüm çabaları yeni düzende kendi uluslarına da yer açmak içindi.

Creel'in ABD'yi ve Wilson'u dünyanın her yerine ulaştıran propaganda makinesi, egemenlere karşı ulusal mücadele yürüten milyonlarca insanı da birbirine bağlamıştı. Bir yerde ortaya çıkan gelişme dünyanın öbür yanındaki insanların dikkatini çekiyor, bir ulusa verildiği söylenen söz ötekilerince kıskançlıkla karşılanıyor, mücadele göçmenler aracılığıyla yurt dışına taşırılıyor, kullanılan dil ve talepler giderek ortaklaşıyordu.¹⁶⁰ Bedeviler Paris'e davet edilirken binlerce yıllık medeniyet tarihlerine rağmen görmezden gelindiklerini düşünen Mısır halkı bu durumu öfkeyle karşılıyordu mesela.¹⁶¹ Balkanlardaki küçük uluslara bağımsızlık sözleri verilirken toprakları işgal edilen Çin, Birleşik Krallık baskısı altındaki Hindistan nasıl görmezden gelinebilirdi? Böylece, kendi kaderini tayin hakkının

¹⁶⁰ E. Manela, 2007.

¹⁶¹ E. Manela, **a.g.e.**, s. 70.

küçük ya da büyük olmasına bakılmaksızın tüm ulusların hakkı olduğu ve bu ulusların kurulacak milletler cemiyetine üye olarak hak ettiği değeri bulması gerektiği sömürgeciler dışındakiler açısından artık ortak inanç haline gelmişti. Bu inanç savaşın sonuna doğru mücadelelerini daha da yükseltmelerini sağladı. Gazetelerde yazılar çıkıyor, Wilson'un söylemleri ve savaşla ilgili gelişmeler hemen tercüme edilip yayılıyor, diğer ulusal mücadeleler tartışılıp örnek alınıyor, dilekçeler yazılıyordu. Politik eylemlerden rahatsız olan sömürgeci güçler gazeteleri yasaklıyor, gazeteciler ile siyasi liderleri hapse atıyor ya da sürgüne gönderiyordu.¹⁶²

İngilizlerin Paris Barış konferansına katılmasını engellediği Mısırlılar Kıptilerin, kadınların ve en yoksul Arap kesiminin de katıldığı büyük protesto gösterileriyle milli mücadeleyi bir elit çabasından ulusal düzleme taşımışlardı. 'Mısır Mısırlıdır!', 'Yaşasın Bağımsızlık' sloganları atan Mısırlıların tepkisi sonuç vermiş İngilizler Wafd Partisi temsilcilerinin Paris'e gitmesine kabul etmişlerdi.¹⁶³ 'Mısır Halkının Ulusal Talepleri' isimli bir kitapçık hazırlayan temsilciler davalarını savunmak için konferans süresince durmadan çalıştılar. Japonya tarafından 1910-1919 dönemi boyunca asimilasyon ve sansüre maruz kalan, politik ve kültürel aktivitelerin yasaklandığı Kore'de 1 Mart 1919'da 33 dini ve siyasi liderin ilan ettiği Kore Bağımsızlık Bildirisi büyük gösterilerin başlangıcı olmuştu. Paris'teki öğrenciler ulusal bağımsızlık için uğraşırken Pagoda Parkı'nda toplanan Korelilerin ağzından dökülenler Mısırlılarınkinden farklı değildi: Yaşasın Kore'nin Bağımsızlığı!¹⁶⁴ Yine gizli anlaşmalara dayanılarak Japonya'ya verilen Şantung, Çin'de büyük protestolara yol açmıştı. Mao galip ülkeleri bir yandan kendi kaderini

¹⁶² E. Manela, **a.g.e.**

¹⁶³ E. Manela, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁶⁴ E. Manela, **a.g.e.**, 133.

tain savunurken öte yandan toprak ve tazminat elde etmeye çalışan hırsızlar olarak tanımlıyor, Çin halkına Sovyetler Birliği'ndeki Bolşevik Devrimi'ne referansla Komünist Parti'nin incelenmesi gerektiğini tavsiye ediyordu.¹⁶⁵ Paris'teki gelişmeleri yakından takip eden Kürtler de buradaki karar süreçlerine etki etmek için çalışmalar yürüttüler, Konferansa temsilci göndermenin yollarını aradılar. Gazeteler de Konferanstan Kürtlere özgürlük çıkması için tüm Kürtleri diğer halklar gibi mücadele etmeye davet ederken, Kürdistan Teali Cemiyeti İstanbul'da uluslararası gelişmeler ve Kürtlerin statüsünü de içeren bir konferans düzenleyip yayın organı Jîn dergisi aracılığıyla okuyucuları burada yürütülen tartışmalardan haberdar eder.¹⁶⁶ On yıldan kısa bir sürede milyonlarcasının hayatını kaybettiği, soykırım ve katliamlara maruz kalan, sahip oldukları her şey ellerinden alındıktan sonra yurtlarından koparılan Ermeniler de Paris'te ve diasporada yoğun faaliyet yürüttüler.

Ancak Konferanstan çıkan kararlarla ulusunun sözcülüğünü yapan binlerce lider, Konferansla özgür olmayı bekleyen milyonlarca insan beklediğini bulamamıştı. Mısırlılar, Koreliler, Süryaniler, Ukralıları, Hindistanlıları, sömürgeciler arasında el değiştiren Asyalı ve Afrikalı uluslar verilen sözlerin tutulmadığına inanmaktaydı. Bir süreliğine idealler ile reel politikanın çatışma sahnesine dönüşen Paris'ten, onlara

¹⁶⁵ E. Manela, **a.g.e.**, s. 195.

¹⁶⁶ Wilson'un prensiplerinin Cemiyetin programına dahil edildiğini söyleyen yazar konferanstan şöyle bahseder:

“Cemiyet, Kürdlerin umumîve millî menafiini sıyanet etmeye borçlu olduğundan, mütarekeden sonra işlerin aldığı şekil ve mahiyet ve dünyaca kabul edilip hükümet-i Osmaniyece de mütarekenin akdiyle beraber memalik-i Osmaniye idaresine esas itihaz olunan Wilson presiplerinin bahşettiği hukuk-ı milliyeyi istihsal maksadını, tabiatıyla programı miyanına idhal etti. Çünkü aksî takdirde Kürdlerin hakkı tanınmamış, Kürdler yine ezilmiş, Kürdler ihtimal asırlarca devam edecek bir esaret devresine girmiş olacaktı.”

Menduh Selîmbegî, “Kürt Kulübünde Bir Müsahebe”, **JİN** (Hzrl: M. E. Bozarlan), Uppsala, 1988, Cilt V, s. 894.

göre, büyük devletlerin ulusal ve ekonomik çıkarları ile hırsları galip çıkmıştı.¹⁶⁷ Konferansla yeni sınırlar çizilmiş, yeni devletler dünya sahnesine çıkmış, yeni haritalar yeni azınlıklar yaratmıştı. Wilson'un ve ABD'nin yoğun propagandası, Lenin'in söylemleri, Batılı eğitimle yetişmiş liderlerin öncülüğü ve büyük güçlerin ihtirasları ezilenleri ulusal hakları için mücadelelerinin tonunu yükseltmeye sevk etmişti. Şimdi ellerinde mücadelelerini daha güçlü temellendirebilecek Batılı argümanlar ve Paris'ten kalma hüsrانlarıyla, ulusal mücadeleleri giderek daha radikal, örgütlü ve gelişmiş bir boyut kazanıyordu.¹⁶⁸

Konferansın bir diğer önemli sonucu ise diğer ulusların devlet sahibi olmasıyla daha da bilenen milliyetçilerin yeni arayışlar içerisine girmeleridir. Lenin kendi kaderini tayin fikrini daha önce ve ezilen tüm uluslara uygulanacak şekilde daha radikalce savunsa da görüşleri yaygın değildi. Bolşevik Devrimi'nin başarıya ulaşması, Sovyetler Birliği'nin halkçı söylemleri, Lenin'in emperyalist güçler karşısındaki tavrı bu aldatıldığını düşünen insanlar için bir umut olmuştu. Böylece çoğu lider yüzünü Sovyetlere dönerken, galiplerin çok korktuğu devrim fikirleri de güçlenmeye başlamıştı.

1.5. MİLLETLER CEMİYETİ PRATİĞİ VE KONFERANSTAN SONRA ULUSAL MÜCADELELER

14 İlke konuşmasında Wilson, devletlerin siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü büyük ve küçük uluslar için eşit bir şekilde garanti altına almakla görevli, sözleşmelerle kurulan bir uluslar birliği kurulmasını da öneriyordu.¹⁶⁹ Ona

¹⁶⁷ M. Dockrill, J. Fisher, 2001, s. 15.

¹⁶⁸ E. Manela, 2007, s. 225.

¹⁶⁹ ABD ve Güney Amerika ülkeleri Aralık 1914'te, üyelerin siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüklerinin garanti altına alındığı Pan-Amerika Paktı'nı imzaladı. Bu fikir Wilson ve danışmanı

göre yeni bir düzen tesis edecek olan bu birlik sayesinde geri kalmış uluslar da medeniyetle buluşacaktı. Fakat bu ideallere rağmen elinde bir taslak olmadan Paris'e gelen Wilson'un yararlandığı asıl kaynak Lloyd George tarafından görevlendirilen General Jan Christiaan Smuts'ın hazırladığı rapordur. Dünya barışı, cemiyetin misyonu ve anayasasını konu alan *Milletler Cemiyeti: Pratik Bir Öneri* isimli bu taslak çalışma Milletler Cemiyeti için esas alınan kaynaktır.¹⁷⁰

Milletler Cemiyeti fikri Almanya'nın cezalandırılması, sömürgelerin paylaşılması ve diğer çıkarlar etrafında dönen tartışmaların gölgesinde kalmıştır. Nihai olarak Cemiyete yüklenen misyon dünya barışını sağlamaktan, galiplerin kolonilerini ellerinde tutmalarını sağlayacak meşruiyet sorununu çözmeye dönüştü. Böylece galipler sömürgeleri ellerinde tutabilmek için Milletler Cemiyetini bir araç olarak kullandılar. Bu amaca en iyi hizmet eden yöntem olarak manda sistemi ile Cemiyetin sorumluluğuna terk edilen kolonilere uygarlığı taşıma işinin medeni ülkeler aracılığıyla gerçekleşmesinde fikir birliğine varılmıştı.¹⁷¹ Öte yandan galipler uluslar ve kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili Konferansa yansıyan tüm talepleri değerlendirmekten ve sorunları çözmekten kaçınmışlardı. Bunun yerine bunların Milletler Cemiyeti'nin bünyesinde halledilmesi gerektiğini söyleyerek sorunları yeni kurulan, bir yaptırım gücü ve etkili organları bulunmayan, henüz üye devletlerin kuruma yaklaşımlarının kestirilemediği soyut bir organa havale etmişlerdir. Bu havaleci anlayış savaşa sebebiyet veren ulusal meselelerin, Konferans boyunca

E. M. House'u cumhuriyet modeliyle yönetilen hükümetlerin üye olduğu bir uluslar arası sistem kurmak için teşvik etmiştir.

G. J. Ikenberry, T. J. Knock, A. Slaughter, T. Smith, **The Crisis Of American Foreign Policy**, New Jersey, 2009, s. 36.

¹⁷⁰ J. C. Smuts, **The League Of Nations: A Practical Suggestion**, Hodder and Stoughton

¹⁷¹ Milletler Cemiyeti Sözleşmesi, Madde 22, f. 2.

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp

gündeme gelen ulusal taleplerin, yeni savaşlara kapı aralama ihtimali olan etnik çatışmaların yeterince dikkate alınmamasına yol açmıştı. Çizilen sınırlarla azınlık durumuna düşürülen halkların hakları da Milletler Cemiyetinin korumasına havale edilmişti.¹⁷²

İki dünya savaşı arasındaki dönemde de kendi kaderini tayin ulusların hakkı olarak görölüyordu. Ancak oluşan statüko, azınlıkların ve sömürgelerdeki halkların ulusal kendi kaderini tayin hakkı iddialarının daha görünür olmasını sağladı. Çekoslovakya, Romanya, Polonya arasında bölünen Almanlar, Gal Halkı, İskoçlar, Alsashlılar, Flamanlar, Valonlar, Katalanlar, Basklar, Hindular, Mısır, Irak, Suriye ve Filistin'deki Araplar,¹⁷³ Kürtler, diasporadaki Afrikalılar bu dönemin aktif ulusal hareketleriydi. Avrupa Azınlıklar Kongresi,¹⁷⁴ Alman Azınlıklar Cemiyeti (*Verband der Deutschen Minderheiten*),¹⁷⁵ Pan-Afrikan Hareketi¹⁷⁶ gibi örgütler konferanslar, kongreler, eylemler yoluyla kendi kaderini tayin hakkını gündemde tutuyorlardı.

¹⁷² Azınlıkların şikayetlerini dilekçelerle iletmeleri ve bunlar hakkında gerçekli işlemleri gerçekleştirmek için Milletler Cemiyeti'nin Sekreteryası altında ayrı bir azınlık birimi kurulması planlanmıştı. Eğer dilekçeler haklı görölürse, üyeleri Cemiyet Konseyi tarafından belirlenen üç kişilik azınlık komitelerine iletilecekti. Komitenin meseleyi çözüme kavuşturamadığı durumlarda, sorun Cemiyet konseyine havale edilecekti.

D. J. Smith, "Not-territorial Cultural Autonomy in Contemporary Europe: Reflections on the Revival of an Idea", **After the Nation?** (Edt. K. Breen, E. O'Neill), Hampshire, 2010, s. 89.

¹⁷³ A. Cobban, 1979, s. 90.

¹⁷⁴ Ekim 1925'te kurulan Kongre, 14 Avrupa ülkesinden 34 azınlığı temsilen 50 delegeden oluşuyordu. Avusturyalı Marxistlerin görüşlerinden etkilenerek, ulusal kültürel özerklik talebinde bulundular. Kongre yayılcı politikaları karşı olduğunu deklare edip azınlıkları buldukları ülkenin dilini öğrenmek konusunda teşvik etseler de, Avrupalı devletlerin gözünde Almanya'nın politikalarını hayata geçirmesine yarayan bir araçtı.

D. J. Smith, 2010, s. 91.

¹⁷⁵ D. J. Smith, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁷⁶ Siyahların iki savaş arası dönemdeki aktivizmini ne salt Afrikalı halkların bağımsızlık mücadelesi ne de Afrika dışındaki halkların eşitlik talebi olarak görmek gerektiğine ilişkin bir ayrıntı varsa o da, ABD'de Güney eyaletlerinin birinde bir siyah devleti kurma fikrinin 1930'lu yıllarda popülerleşmesidir.

W. Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık**, İstanbul, 2010, s. 58.

Öte yandan dünya barışını tesis etmesi ve küçük ulusları koruması beklenen Milletler Cemiyeti üstlendiği misyonu yerine getirmesi halinde ulusal sorunları, nispeten de olsa, dindirebileceği düşünülebilir. Zira savaşın ardından imzalanan azınlık sözleşmelerinin uygulandığını denetlemek de Milletler Cemiyeti'nin önemli görevlerinden biri olarak düzenlenmişti. Nitekim Polonya, Çekoslovakya ve Romanya anlaşmaların imzalanmasından çok kısa bir süre sonra ihlaller gerçekleştirdiler.¹⁷⁷ Fakat Milletler Cemiyeti ihlalleri önlemek ve azınlıkların şikayetlerine cevap olmak konusunda yetersiz kaldı. Cemiyetin ayakta kaldığı süreç içerisinde 325 şikayet azınlık komitesine ulaşmış ve bunlardan yalnızca 14'ü Cemiyet Konseyine iletilmişti.¹⁷⁸ Sonuç olarak, Milletler Cemiyeti'nin yetersizliği, devletlerin çıkarları, azınlıkların devam eden talepleri yeni bir savaşa perde araladı.

¹⁷⁷ E. Nimni, 2005, s. 131.

¹⁷⁸ D. J. Smith, 2010, s. 90.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YENİ ULUSLARARASI DÜZENDE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

1919'da kurulan düzen, ancak 20 yıl dayanabildi. Bu düzeni ayakta tutmak için oluşturulan kurumlar ve sağlanan güç dengesi yeni bir dünya savaşının önüne geçemedi. Nazilerin anavatanlarının dışında, azınlık olarak yaşamaya mecbur edilen Almanları birleştirmek için işgallere girişmesi II. Dünya Savaşı'nı başlamasının sebeplerinden biriydi.¹⁷⁹ Diğer önemli bir sebep ise, hızla gelişmekte olan Almanya ile diğer devletler arasındaki rekabetti. Sömürgelerini kaybeden Almanya'nın hammadde ve pazar arayışlarının yanı sıra Japonya ve İtalya'nın emperyal planları, tüm sömürgelerin neredeyse yarısını ellerinde bulunduran Birleşik Krallık ve Fransa'nın çıkarlarını doğrudan tehdit ediyordu. Her iki ülkenin Almanya'ya savaş ilan etmesi ise, Nazi ordularının 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgal etmesinden sonra geldi.¹⁸⁰

II. Dünya Savaşı da, bir önceki gibi, dünyanın değişik yerlerindeki milliyetçilere ilham verdi. Mücadelelerine devam edenler, ara verenler, yeni başlayanlar savaşı amaçlarına ulaşmak için değerlendirmeye çalıştılar. Fakat bu defa

¹⁷⁹ Farklı devletlerde azınlık olarak yaşamaya mecbur edilmeleri ve Almanya'nın Avusturya ile birleşmesine engel olunması, Alman halkının kendi kaderini tayin hakkının ihlali olarak görülüyordu. Almanya yeniden güç kazandıkça da, bu hak Alman politikasının propaganda argümanı olarak daha sık işitilir oldu. Nitekim Nasyonal Sosyalist Parti Programının 1. Maddesi ve Hitler'in demeçleri; Almanların, halkların kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde ortak vatan çatısı altında birleşmesiyle ilgiliydi.

A. Cobban, 1979, s. 93.

¹⁸⁰ http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwtwo/ww2_summary_01.shtml Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

sahne, kendi devletlerini kurmak isteyen çoğunluğu Avrupalı olan azınlıkların değil; Avrupalı egemenlerin yönetiminden kurtulmak isteyen sömürge halklarınınındı. Savaş, bir kez daha cepheye taşınan yüz binlerce sömürge yurttaşı,¹⁸¹ düşmana kaptırılan koloniler, değişik cephelerde alınan yenilgilerin etkisiyle, Asya ve Afrika ülkelerinde muazzam bir sömürge karşıtı harekete ebelik etti. Sömürgeciliğin ahlaki ve politik zemininin zayıflaması, bu bölgelerdeki yabancı egemenliğine karşı verilen mücadelelerin başarıya ulaşmalarını sağladı. Kendi kaderini tayin hakkı da, sömürge halklarını esaretten kurtarmak için iş başındaydı.

1.1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN KURULMASI

Öncülüğünü ABD ve BK'nın yaptığı Müttefik Devletlerin ittifak girişimleri, savaş sonrası düzen konusundaki çabaların hızlanmasını sağlıyordu. Mesela 1 Ocak 1942'de toplanan 26 devlet temsilcisinin mihver devletlerine karşı birlikte ve etkin bir şekilde hareket edeceklerini duyurdukları Washington Bildirisi'nde, '*United Nations*' imzası kullanılmıştı.¹⁸² Ardından ABD, BK, Sovyetler Birliği ve Çin 30 Ekim'de Moskova'da yaptıkları toplantıdan sonra açıkladıkları bildiriyle, eşit egemenlerden oluşan bir organizasyonun kurulması konusunda vardıkları fikir birliğini duyurdular.¹⁸³ Savaşın sona ermesine kadar geçen yaklaşık iki yıllık süreçte Kahire, Tahran, Dumbarton Oaks, Yalta gibi yerlerde yapılan toplantı ve konferanslarla söz konusu organizasyon konusunda müzakereler yürütüldü. Washington'daki bir buçuk aydan uzun süren Dumbarton Oaks görüşmeleri

¹⁸¹ 1940'ta Fransız ordusunun %10'u, BK'nın 370.000 askeri onlardan oluşuyordu.

N. C. Crawford, **Argument and Change in World Politics**, Cambridge, 2004, s. 293.

¹⁸² 1946-47 Part 1: The United Nations. Section 1: Origin and Evolution. Chapter A: The Declaration by United Nations. Page 1

<http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?bookpage=1&volume=1946-47>

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

¹⁸³ a.g.e., s. 3.

neticesinde organizasyon için taslak bir belge hazırlayan dört devlet, San Francisco’da bir konferans yapmak konusunda anlaştı.¹⁸⁴

25 Nisan 1945’te başlayan San Francisco’daki görüşmeler yoğun tartışmalarla geçti. Fransa’nın da eklenmesiyle sayıları 5’e çıkan süper güçlere tanınan veto yetkisi, güvenlik konseyindeki hegemonya, güvenlik konseyi kararlarının bağlayıcılığı, genel kurulun rolü ve gücü tartışmaların eksenindeki konulardı.¹⁸⁵ Belirtmek gerekir ki, her ne kadar ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt ve BK Başbakanı W. Churchill 14 Ağustos 1941’de duyurdukları Atlantik Şartı ile; toprak değişikliklerinin halkın arzularına dayanması gerektiğini deklare etseler de, San Francisco’daki taslak belgede kendi kaderini tayin hakkı yer almıyordu.¹⁸⁶ Avam Kamarasında yaptığı konuşmada Atlantik Şartı’ndaki ilkelerin koloniler için geçerli olmayacağını söyleyen Churchill,¹⁸⁷ bu düzenlemenin en çok 70’ten fazla sömürgeye sahip olan BK’yı etkileyeceğini biliyordu. Fakat Sovyetler Birliği’nin girişimleriyle hazırlanan öneri sayesinde kendi kaderini tayin konusu da görüşmelerdeki önemli konular arasına girdi. Sömürgeci ülkelerin kolonileri sebebiyle itiraz ettiği öneriye; Hitler ve Mussolini örneklerini gösteren diğer ülkelerin de, hakkın tekrar kötüye kullanılmasına dönük çekinceleri söz konusuydu.¹⁸⁸ Kolonilerin nihai kaderinin bağımsızlık olduğu şeklindeki düzenlemenin gerçekçi olmadığını, barışa ve güvenliğe zarar vereceğini söyleyen BK temsilcisi Lord Cranborne şöyle söylüyordu San Francisco’daki konuşmasında:

¹⁸⁴ a.g.e., s. 4.

¹⁸⁵ G. Simpson, **Great Powers and Outlaw States**, New York, 2004, s. 180.

¹⁸⁶ http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_16912.htm Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

¹⁸⁷ N. C. Crawford, 2004, s. 297.

¹⁸⁸ A. Cassese, 1995, s. 40.

“Bu halklar ne istiyor? Özgürlük istiyorlar. Bırakın, onlara özgürlük verelim. Adalet istiyorlar. Bırakın, onlara adalet verelim... Bırakın, onların öz yönetim merdiveninin basamaklarına tırmanmalarına yardım edelim. Amaç bu... böylece sonuçta bağımlı ya da bağımsız; barışçıl, müreffeh ve özgür bir dünyadaki yerlerini alabilirler.”¹⁸⁹

I. Komisyonun ilk komitesindeki tartışmalar ve sekreteryadan alınan görüşlerden sonra, nihayet, kendi kaderini tayin Birleşmiş Milletler isimli yeni organizasyonun kurucu belgesinde yer vermek konusunda uzlaşmaya varıldı. BM Şartının ‘Amaçlar ve İlkeler’ başlıklı 1. Maddesine şekil veren uzlaşmanın ürünü şu şekilde formüle edildi:

“Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak...”¹⁹⁰

Yukarıdaki düzenleme ile kurucu devletler, devletler arası ilişkilerde esas alınması gereken ilkelerden birini belirtmiş oldular. Bir diğer deyişle kendi kaderini tayin tanımı, kapsamı, koşulları, sonuçları belirlenmedi. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, devletlerin kendi kaderini tayin ilkesine uymaları konusunda ‘doğrudan ve acil’ hukuki yükümlülükler¹⁹¹ de mevcut değildi. Ancak buna rağmen hakkın ilk defa çok taraflı bir uluslararası sözleşmede düzenlenmesi, kendi kaderini tayin hakkının evrimi açısından kritik bir gelişmedir.

BM, sömürgeler konusunda da önceki manda sisteminden nispeten farklı bir rejim düzenledi. Bu çerçevede ‘Muhtar Olmayan Bölgeler’ için ayrı ‘Vesayet Rejimi’ altındaki bölgeler için ayrı hükümlere yer verildi. Vesayet rejimi altındaki

¹⁸⁹ N. C. Crawford, 2004, s. 310.

¹⁹⁰ http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

¹⁹¹ A. Cassese, 1995, s. 3.

bölgeler için nihai hedef XIII. Bölümde düzenlenen Vesayet Konseyi aracılığıyla ‘bu bölgelerin halklarının öz yönetim ya da bağımsızlığa doğru giderek gelişmelerini kolaylaştırmak’ olarak belirtilirken Muhtar Olmayan Bölgeler konusunda şu ifade kullanılıyordu:

“73-1-b. her bölgenin ve halkın özgün şartları ve farklı gelişmişlik seviyeleri doğrultusunda, halkların siyasi arzularını dikkate alarak onların özyönetimini geliştirmek ve özgür siyasi kurumlarının iyi gelişimini desteklemek.”¹⁹²

BM Şartının getirdiği yeni rejim konusundaki en önemli hususların başında; Madde 73 ile, bu bölgelerde yaşayanların çıkarlarının en önce geldiğini ve onların refahını ilerletmenin, sorumlu devletin ‘kutsal ödevi’ olduğunu belirtmesi geliyordu. Bu hüküm ayrıca sorumlu devletlerin bu bölgelerle ilgili sosyal, ekonomik ve eğitim koşulları hakkında istatistiksel ve başkaca teknik nitelikteki bilgileri BM Genel Sekreterine iletmesini kayıt altına alıyordu.¹⁹³ Diğer bir önemli nokta da halkların hak eşitliği; ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin eşitliğine vurgu yapan 1. Maddeydi.¹⁹⁴ Bu vurgular, ırkçılık ve bir başka halkın üstünlüğü konusundaki inancı yıkmak için kullanılacak başlıca araçlardı.

¹⁹² <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-xi/index.html> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

¹⁹³ İlgili düzenlemelerin tam metni şu şekildedir:

73-1-d. Bu maddede belirtilen sosyal, ekonomik ve bilimsel amaçlara uygulamada ulaşmak üzere yapıcı gelişme önlemlerini kolaylaştırmayı, bilimsel araştırmaları özendirmeyi, birbiriyle ve koşullar elverdiğinde uluslararası ihtisas kuruluşlarıyla işbirliği yapmak,

73-1-e. XII. ve XIII. Bölümlerin uygulama alanı dışında, sorumlulukları altında bulunan ülkelerin ekonomik, sosyal ve eğitim koşullarına ilişkin istatistiksel ve teknik nitelikte başka bilgileri, güvenlik gerekleri ve anayasalara ilişkin görüşler saklı kalmak üzere, bilgi için düzenli olarak Genel Sekreter’e iletmeyi kabul ederler.

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

¹⁹⁴ BM Şartının ‘Amaçlar ve İlkeler’ başlıklı bölümü altında düzenlenen hüküm şöyledir:

1-3. Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmeye ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak.

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

1.2. BM KARARLARI VE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI 1945-1955

BM Şartı'ndaki kendi kaderini tayin düzenlemesinin yetersizliği ve sömürgelerle ilgili hükümlerin genel bir çerçeve içinde kalması; BM'nin, ancak vereceği kararlar vesilesiyle bir işleyiş oturtmasını gerektiriyordu. Egemenlik, halk, ulus, muhtar olmayan bölgeler, özyönetim gibi ihtilafların çözümü ve bu rejimlerin kaderini belirleyecek terimlerin tanımlanması bile tek başına büyük bir görev olarak duruyordu. Nitekim BM faaliyete geçer geçmez, bu konular üye devletler arasında görüş ayrılıklarına neden oldu. BM'nin önüne gelen meseleler; fikir ayrılıklarını, sömürgeciler ile onlara karşı çıkanların sürekli mücadelesine dönüştürdü. Diğer bir deyişle BM, artık Asya-Afrika devletleri ile sömürgeci devletlerin, sömürgelerin özgürlüğü konusunda sürekli karşı karşıya geldikleri bir alandı. Sovyetler Birliği, diğer komünist ülkeler ve Latin Amerika devletlerinin desteğiyle beraber, -kendi kaderini tayin hakkının BM vesilesiyle kurumsallaşıp dekolonizasyon sürecinde hayati rol oynayacağı bir mücadele alanı.

BM 9 Şubat 1946 tarihli 9 No'lu Genel Kurul Kararında, sömürgelerdeki halkların politik talepleri ile sorunlarının farkında olduğunu belirterek, üye devletlerin BM Şartı'ndaki sorumluluklarını yine hatırlattı. BM ayrıca, Genel Sekreterin sorumlu devletlerden ilgili bölgeler hakkında aldığı bilgileri yıllık raporuna aktarmasını kararlaştırdı.¹⁹⁵ Karar üzerine BM Genel Sekreteri 29 Haziran 1946'da tüm üye devletlere bir mektup göndererek, sorumlulukları altındaki muhtar

¹⁹⁵ A/Res/9(I), 9 Feb 1946

olmayan bölgelerin isimlerini ve varsa bu konudaki önerilerini istedi.¹⁹⁶ Fransa, BK, ABD, Yeni Zelanda, Belçika, Danimarka, Hollanda ve Avusturalya devletlerinin Genel Sekretere gönderdikleri bilgilere göre toplamda 74 Muhtar Olmayan Bölge mevcuttu.¹⁹⁷ BM, 66 No'lu Genel Kurul Kararı ile bu bölgeler ve henüz kendisine bildirilmemiş diğer yerler hakkındaki bilgilerin her yıl 30 Hazirana kadar Genel Sekretere iletilmesini istedi. BM'nin, muhtar olmayan bölgeleri tespit ve takip etmek amacıyla kurguladığı bu raporlama sistemi, sorumlu devletlerin olumsuz yaklaşımı nedeniyle sağlıklı bir şekilde işleyemedi. Gerçekten, BM uzunca bir süre söz konusu bölgelerle ilgili raporların gönderilmesi için çok sayıda Genel Kurul kararı yayınladı.¹⁹⁸ Ayrıca 144 No'lu Kararla söz konusu raporların içermesi gereken konuları gösteren bir taslak standart form hazırlayan BM,¹⁹⁹ 1947'de kurduğu *ad hoc* komiteyi bölgelerdeki şartları incelemek ve Genel Kurula öneri sunmakla görevlendirdi.²⁰⁰

BM'in ısrarlı çağrılarına rağmen kolonyalist devletlerin bilgi vermemesi ya da eksik raporlar sunmalarının arkasında yatan neden; bu bölgelerle ilgili konuların birer iç mesele oldukları iddiasıydı. BM'nin ilk çağrılarında sonra bazı bölgelerle

¹⁹⁶ A. R. Sureda. **The Evolution of the Right of Self-Determination**. Leiden, 1973, s. 54.

¹⁹⁷ A/Res/66(I), 44 Dec 1946

¹⁹⁸ A/Res/9(I), 9 Feb 1946; A/Res/142(II), 3 Nov 1947; A/Res/144(II), 3 Nov 1947; A/Res/327(IV), 2 Dec 1949; A/Res/551(VI), 7 Dec 1951; A/Res/558(VI), 18 Jan 1952; A/Res/637(XII), 16 Dec 1952; 742(VIII), 27 Nov 1953; A/Res/752(VIII), 9 Dec 1953; A/Res/1274(XIII), 5 Dec 1958; A/Res/1413(XIV), 5 Dec 1959; A/Res/1468(XIV), 12 Dec 1959; A/Res/1535(XV), 15 Dec 1960; A/Res/1541(XV), 15 Dec 1960; A/Res/1542(XV), 15 Dec 1960; A/Res/2233(XXI), 20 Dec 1966; A/Res/2351(XXII), 19 Dec 1967; A/Res/2422(XXIII), 18 Dec 1968; A/Res/2558(XXIV), 12 Dec 1969; A/Res/2701(XXV), 14 Dec 1970; A/Res/3164(XXVIII), 14 Dec 1973;

¹⁹⁹ A/Res/144(II), 3 Nov 1947

²⁰⁰ Sömürgelerin yönetiminden sorumlu olan Avustralya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, Yeni Zelanda, BK ve ABD'ye karşılık, Komisyonun diğer yarısı da BM Genel Kurulu tarafından seçilen Brezilya, Çin, Küba, Mısır, Hindistan, Filipin, Sovyetler Birliği ve Uruguay'dan oluşuyordu. Bunlardan Hindistan ve Sovyetler Birliği, sömürge yönetimlerinin denetlenmesi konusunda oldukça aktif hareket ettiler.

A/ Res/66(I), 44 Dec 1946

ilgili coğrafya ve nüfus gibi konularda bilgi sunan sömürgeci devletler, bölgelerin yönetimi ve diğer politik meselelerin BM şartıyla belirlenen yükümlülük alanları dışında kaldığını savunuyorlardı. Buna karşı çıkan diğer BM üyeleri mevcut sistemin kolonilerdeki halkların çıkarlarını her şeyden üstün tuttuğunu ve nihai amacının da bu bölge halklarının özgürlüğünün sağlanması olduğunu; dolayısıyla BM'nin bu amaçların gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol etmesinin BM Şartı'nın bir gereği olduğunu ileri sürdüler.²⁰¹ Sorumlu devletlerin bilgi verme yükümlülüğü ve BM'nin denetleme yetkisi konusundaki tartışmalar, 1946'da kurulan Ad Hoc Komite ile 1947'de kurulup daha sonra belirli aralıklarla görev süresi uzatılan Özel Danışma Komitesini de ilgilendiriyordu. Afrika ve Asyalı üyeler bir yıllığına kurulan komitelerin süresiz olmasını, sorumlu devletlerden yalnızca teknik konuları değil aynı zamanda rapora eklenmesi ihtiyari olan politik konuları da istemesini savunuyorlardı. Fakat bu amaçla sunulan her teklif sömürgeci devletlerin sert muhalefeti ve ilgili çalışmalardan çekilme tehdidiyle sonuçlanıyordu. 1949'da varılan uzlaşma, komitelerin görev süresini 3 yıla çıkarmaya yaramıştı. 1961 yılına kadar komite her defasında yaşanan sert tartışmalardan sonra, tekrar 3 yıllığına görevlendirildi.²⁰²

1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de dekolonizasyon süreci açısından önemli bir rol oynadı. Kendi kaderini tayin hakkını doğrudan düzenlemeyen belge, anti-kolonyal güçlerin başvurdukları temel kaynakların başında geliyordu artık. Zira onlar kendi kaderini tayin hakkını en temel

²⁰¹ Y. El-Ayouty, **The United Nations and Decolonization: The Role of Afro-Asia**, The Hague, 1971, s. 37.

²⁰² Komitelerin görev alanı ve süresiyle ilgili Genel Kurulda yaşanan tartışmalar hakkındaki ayrıntılı bir çalışma için bkz: Y. El-Ayouty, **a.g.e.**

insan haklarından biri olarak yorumlayıp, mücadelelerini de kısa sürede insan hakları mücadelesine dönüştürdüler. Sömürgelerde yaşayan halkların hakları ve sorumlu devletlerin bu konudaki yükümlülükleri artık yalnızca BM Şartı'na değil, Beyannameye dayanılarak da savunuluyordu.²⁰³ Bu bakımdan Beyannameye yer alan tüm insanların eşit bireyler olarak yaşam, özgürlük ve kişi güvenliği haklarına sahip oldukları; ırk, renk, ulusal ve sosyal köken, cins, dil, din gibi hususlardan bağımsız olarak tüm hak ve özgürlüklerden yararlanacağı; halkın iradesinin hükümetin temeli olduğu ve herkesin ülkenin yönetimine katılma hakkına sahip olduğu gibi düzenlemeler onların sömürgelerle ilgili tartışmalarına güç veren noktaları.²⁰⁴ Dünya genelinde insan haklarına olan ilgi arttıkça, Asya ve Afrikalı temsilcilerin bu eğilimi de güçlendi. Öyle ki, ne halihazırda devam eden köle işçilik, protestolara açılan ateş, emperyalizmin olumsuz sonuçları ne de kolonyal baskı ve soykırımların yaşandığı geçmiş; sömürge hareketlerinin insan hakları ve evrensel değerler aracılığıyla dile getirdiği kendi kaderini tayin felsefesinin önüne geçebiliyordu.²⁰⁵

Beyannamenin yayınlanması ve insan hakları alanındaki gelişmeler, sömürgelerdeki halkların özgürlük talepleri, Asya-Afrika devletlerinin çabaları BM üzerindeki baskıyı arttırdı. BM 4 Aralık 1950'de bir adım daha ileri giderek, insan haklarıyla ilgili sözleşmelerin taslak çalışmasını yürüten İnsan Hakları Komisyonu'ndan 'halkların ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı üzerinde çalışıp',

²⁰³ Burke, insan haklarının Asyalı ve Afrikalı diplomatlar tarafından güçlü bir şekilde ele alınmasını, Batı ve Sovyetler Birliği'nin baskısını hissetmeden özgürce kendilerini ifade edebildikleri nadir bir alan olmasına bağlar.

R. Burke, **Decolonization and the Evolution of International Human Rights**, Pennsylvania, 2010, s. 7.

²⁰⁴ Bknz. Madde 1, 2, 3, 21

²⁰⁵ D. Phillipott, "Self-Determination in Practice.", **National Self-Determination and Secession** (Edt: M. Moore), Oxford, 2003, s. 82.

Genel Kurul için öneriler hazırlamasını istedi.²⁰⁶ Daha sonra 545 No’lu Kararla, kendi kaderini tayin hakkının ihlalinin savaşlara sebebiyet vermesinden dolayı barışa yönelen devamlı bir tehdit olduğunu belirten BM, ‘halkların ve ulusların kendi kaderini tayin hakkını’ çıkarılacak sözleşmelere ekleme kararı aldığını duyurdu.²⁰⁷ 7 Aralık 1951’de Standart Raporu güncelleyen BM,²⁰⁸ bir ay sonra yayınladığı 558 No’lu Genel Kurul Kararında; sorumlu ülkelerin, ilgili bölgelerin öz yönetim ya da bağımsızlıklarına kavuşmaları için nasıl bir planlamaya göre hareket ettiklerini ve bu hedefin gerçekleşmesi konusunda n gördükleri tarihi raporlarına eklemelerini istedi.²⁰⁹ BM, 742 No’lu Genel Kurul Kararına eklenen rehberde, sömürgelerin öz yönetim ya da bağımsızlığa kavuşmaları için gerekli kriterleri de yayınladı. Karara göre ulusal savunma, diğer devletlerle ilişki kurabilme kabiliyeti, sosyal, kültürel ve ekonomik kurumsallaşma gibi kriterler söz konusu halkın bağımsız olması, merkezden ayrı bir öz yönetime sahip olması, bir devletle birleşmesi ya da bir devlete katılmasını belirleyecekti.²¹⁰

1.3. SÖMÜRGE CİLİĞİN SARSILMASI

Avrupa devletlerinin dünyanın farklı bölgelerinde inşa ettiği sömürgeler milyonların zorla alıkonulduğu köle ticareti, kimi zaman nüfusunun tamamına yakınına yok eden soykırımlar, ülke zenginliklerinin taşınması, bölgenin demografik

²⁰⁶ A/Res/421(V), 4 Dec 1950

²⁰⁷ BM Genel Kurulu, bu kararın nedenlerini şöyle açıklıyordu:

- şimdiki ve gelecekteki nesilleri savaş felaketinden korumak,
- Temel insan haklarına duyulan inancı yeniden tasdik etmek,
- Halkların politik taleplerine cevap olmak ve böylece uluslararası barış ve güvenliği ilerletmek; uluslar arasında halkların eşit hakları ve kendi kaderini tayin hakkına sayėı temelinde kurulan dostane ilişkileri ilerletmek.

Bknz A/Res/545(VI), 5 Feb 1952

²⁰⁸ A/Res/551(VI), 7 Dec 1951

²⁰⁹ A/Res/558 (VI), 18 Jan 1952

²¹⁰ A/Res/742(VIII), 27 Nov 1953

ve siyasi açıdan Batılılaştırılması gibi büyük felaketlerin üssüydü. Bu felaketleri ve gayrimeşru politikayı meşrulaştırmak için hayli çaba sarf etmek gerekmiştir. Sömürgelelerin henüz medeniyete erişememiş bölgeler olarak tanımlayıp onları medenileştirmeyi, Hristiyanlaştırmayı amaç olarak gösteren sömürgeci anlayış,²¹¹ bu sebeple onların sömürgeciliği hak ettiklerini ve Batılıların çabalarının yerli halkların yararına olduğunu savunuyordu.²¹² Dahası, bölgede ‘medeni malikler’ olmadığından dolayı sömürgelelerin sahipsiz olduğu da iddia ediliyordu. Ancak bu fikirlere ve dolayısıyla sömürgeciliğe yönelik eleştiriler de gittikçe güçlenmiştir. Bu eleştiriler sömürgeciliğin adaletsiz yönetime sebebiyet vermesinden dolayı yanlış olduğunu savunan Araçsalıcı Görüş, yerli halkın kendi seçilmiş hükümetiyle yönetilmesini engellediğinden dolayı eleştiren Demokratik Görüş, sömürgelelerin yerli halkı kurulan Batı siyasi kurumlarını kabul edip bu kurumlar içerisinde yer almak için ikna edememesi sebebiyle yanlış olduğunu savunan Uzlaştırıcı Görüş şeklinde kategorize edilmiştir.²¹³ Sömürgelelerdeki halkların isyanlarının 19. yüzyılın başından itibaren köle ticaretini büyük ölçüde önlemesiyle sömürgecilik en karlı araçlarından birini kaybetse de, bu, uzun bir mücadelenin yalnızca ilk safhasıydı.

1930’larda Fransa’da güç bulan Alexander J. Motyl’in deyişiyle ‘hem kültürel bir hareket hem de humanizm felsefesi’ olan ‘Negritude’²¹⁴ ve Amerika’da yükselen Afrikalı aktivizmi, sömürgecilik karşıtlığından besleniyordu.²¹⁵ Avrupa ve ABD’de eğitim gören Afrikalılar, sömürgelelerdeki halkların kendi kaderini tayin

²¹¹ <https://plato.stanford.edu/entries/colonialism/>

²¹² N. C. Crawford, s. 160.

²¹³ A. Stilz, On Colonialism and Self-Determination, s. 2.

https://law.yale.edu/system/files/documents/pdf/Intellectual_Life/LTW-Stilz.pdf

²¹⁴ A. J. Motyl, 2001, s. 4.

²¹⁵ H. Seton-Watson, **Nations and States**, London, 1977, s. 332.

hakkı için örgütlenmeye başladılar. İki savaş arasında Brüksel, Londra, Paris, Lizbon, New York gibi merkezlerde öz yönetim hedefiyle konferanslar düzenleyen Pan-Afrika Hareketi sömürgeciliğe karşı dayanışmanın felsefesine katkıda bulunmuştu. 1945 yılında New York'ta Kolonyal Konferans, Londra'da Bütün Kolonyal Halklar Konferansı, Manchester'da Pan-Afrika Konferansı ve binlerce kişinin katıldığı yürüyüşler öz yönetim taleplerinin bir adım ileriye taşınıp 'tam ve mutlak bağımsızlık' hedefine dönüştürüldüğü alanlardı.²¹⁶ Asya ve Afrika'daki hareketliliğe, savaştan dönenlerin ve kolonyal sistem içerisinde yer alan yerli bürokratların tecrübelerini de eklemek gerekir. Tüm bu faktörler 'Doğu ile Batı' şeklinde vücut bulan cepheler arasındaki kutuplaşmayı da²¹⁷ muazzam biçimde derinleştirmişti.

Sömürgelerdeki halkların kendi kaderini tayin hakkı ve dekolonizasyon süreci açısından önemli rol oynayan üç temel etken başta gelmektedir. Birincisi, birçok sömürgecinin kısa süreliğine de olsa egemen güçlerin kontrolünden çıkmasıydı.²¹⁸ Sömürgeler el değiştirirken yeni bir siyasi işleyiş ve propagandaya maruz kalıyor,²¹⁹ öte yandan sömürge halklarının gözünde Batının üstünlüğü algısı sarsılıyordu.²²⁰ Diğer önemli bir gelişme de, sömürgelerin ekonomik ve askeri açıdan

²¹⁶ N. C. Crawford, 2004, s. 304.

²¹⁷ A. J. Motyl, 2001, s. 4.

²¹⁸ Bu dönem yaklaşık 750 Milyon insan sömürgelerde yaşıyordu.

Serap Akipek. "Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması, Sömürgeciliğin de Sonu Anlamına Mı Geliyor?" AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi 50, no. 1 (2001): 1–10., Sh 5

²¹⁹ Belçika, Fransa, Hollanda gibi Avrupalı devletler Alman işgaliyle cebelleşirken; Müttefik Devletler Uzak Asya, Güney Asya, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki sömürgelerinin çoğunu ya Japonya ve Almanya'ya kaptırdı ya da onlarla bağlantılarını kaybetti.

Y. El-Ayouty, 1971, s. 4.

²²⁰ Malaya, Singapur, Burma, Yeni Gine, Filipinler'in yanı sıra birçok ada ülkesine hakim olan Asya ülkesi Japonya'nın Britanya, Fransa ve Hollanda ordularına karşı aldığı zaferler de, sömürgelerdeki halkların gözünde Batının üstünlüğünü yerle bir etti.

A. J. Motyl, 2001, s. 123.

kârlılığının egemen devletlerde tartışılır hale gelmesiydi. Kolonyalist devletlerde yaşayan bazıları açısından, sömürgeler mevcut haliyle sırtlarındaki yükten başka bir şey değildi.²²¹ Bu da sömürgelerin bir an önce serbest bırakılmasını ya da bu bölgelerle ilgili reformlara gidilmesine yönelik taleplerin doğması demekti. Atom bombası, savaş uçakları ve yeni silahların etkisiyle cephede ihtiyaç duyulan asker sayısının azalması da, onların gözünde sömürgeciliğin cazibesini zayıflatan bir nedendi.²²² Son olarak, insan hakları alanındaki gelişmeler bu konulardaki anlayışı temelden değiştirdi. İnsanların eşit olduğu, hak ve özgürlüklere sahip olduğu felsefesi sömürgecilik açısından hayati önem arz ediyordu. Zira sömürgecilik kendini ‘beyaz ırkın’, ‘Batının’, ‘Avrupanın’ üstünlüğü inancı üzerinden tahkim ediyordu. Fakat sosyal Darwinizm ve ırkçı teorilerin bilim alanında itibar kaybetmesi, insan haklarına yönelik politik ve sosyal hassasiyetin artmasıyla birlikte; ırk, renk, dil, din, farkının diğerlerine hükmetmek için bir sebep olamayacağı inancı güçlendi. Özellikle Nazilerin işlediği soykırımlar, ırkçılığa karşı gösterilen tepkileri büyütüştü. Sömürgelerde yaşayan insanlar içinse, Neta C. Crawford’un belirttiği üzere, bunun anlamı açıktı: ‘Eğer anti-semitizm yanlışsa o halde diğer ırkçılıklar da yanlıştı.’²²³ Bu gelişmeler sömürgeciliğin gayri meşru görülmesinin temellerini attı. Özetlemek gerekirse, Asya-Afrika ülkelerinin kendi kaderini tayin hakkını insan hakları meselesi olarak ifade edip, dünya barışının sömürge halklarının bu haklarından yararlanıp özgürleşmelerine bağlı olduğunu söylemeleri mücadelelerine, meşru evrensel bir karakter kazandırdı.

²²¹ Köleliğe karşı büyüyen yerli isyanlar, sömürgecilerin mevcut köle ticaretini ancak güçlü askeri mekanizmalarla sağlamasını zorunlu kılıyordu. Askeri güç ise masraf demekti. Bu sebeple köle ticaretine son veren Batı için sömürgeciliğin en büyük kar aracı da ortadan kalkmıştı. N. C. Crawford, 2004, s. 160.

²²² Y. El-Ayouty, 1971, s. 7.

²²³ N. C. Crawford, 2004, s. 309.

Yukarıda sayılan üç sebep Asya-Afrika halklarının sömürgeciliği sona erdirmek için yürüttükleri mücadeleye ilham verdi. Bu mücadelenin halkalarına başta aydınlar olmak üzere Batı halklarının da eklenmesi ve silahlı kurtuluş hareketlerinin sahneye çıkması sömürge karşıtı hareketi görmezden gelinemez, dizginlenemez bir güce dönüştürüyordu. Bilhassa silahlı kurtuluş hareketlerinin sayısının artması, sömürgelerin istikrarlı bir şekilde idare edilmesini imkansız hale getirdi. Ülkeler arasındaki çıkar çatışmaları ve bazılarının dayanışma istekleri sayesinde kurtuluş hareketleri, silahlı mücadelelerini besleme şansı elde ediyorlardı. Esas silah tedarikçileri olan Sovyetler Birliği ve Çin'in yanı sıra; Fransa, İsrail, Suriye, Mısır gibi ülkelerin de seçtikleri hareketlere yaptıkları yardımlar silahlı mücadeleyi mümkün kılan temel faktördü.²²⁴ Yeni bağımsızlığa kavuşan ülkeler de silah ve diğer yardımların transferi ve üslenme konularında büyük rol oynadılar. Kongo ve Zambiya'nın Angola'ya, Tanzanya'nın Mozambik'e, Zambiya'nın Rodezya'ya, Fas ve Tunus'un Cezayir'e yaptığı yardımlar bu bakımdan önemliydi.²²⁵ Kurtuluş hareketlerinin giderek güçlenmesi ve büyük kayıpların yaşandığı savaşlara yol açması; BM'yi dekolonizasyon ve çatışmaların çözümü konusunda daha aktif bir rol oynamaya, diğer bir deyişle sahaya inmeye zorluyordu.

BM'e üye Asya-Afrika devletlerinin sömürgeciliği sonlandırmak için verdikleri mücadele de giderek güçleniyordu. Yeni üyelerin katılımıyla sayıları devamlı artan bu devletler, BM'yi dekolonizasyon sürecini hayata geçirmek için bir

²²⁴ Ulusal kurtuluş hareketlerinin dışardan aldıkları askeri, politik ve ekonomik yardımların ayrıntılı bir çalışması için bkz

A. Heraclides, **The Self-Determination of Minorities in International Politics**, London, 1991.

²²⁵ H. Seton-Watson, 1977, s. 335.

araç olarak görüyorlardı.²²⁶ Çoğu yeni bağımsız olan bu devletlerin nazarında, dünyanın kontrolünü ellerine almak ve daha az gelişmiş bölgelerdeki zenginlikleri ülkelerine taşımak isteyen Batılı devletlerin bu politikaları; aynı zamanda, onların da egemenliklerine yönelik bir tehditti. Bu tehdit algısı ve aynı duyguları paylaştıkları sömürge halklarıyla olan dayanışma istekleri, Asya-Afrika devletlerinin kolonyalist güçlere karşı ortak hareket etmelerini sağladı. Varşova Paktı üyeleri ve Latin Amerika ülkelerinin desteği sayesinde sömürge halklarının kendi kaderini tayin hakkı BM’de sürekli bir gündem oluşturdu.

Asya-Afrika devletleri, sömürgeciliğe karşı BM dışında da çalışmalar yürüttüler. 24 Nisan 1955’te yapılan Bandung Konferansı bu çalışmaların dönüm noktasıydı. İşbirliğini arttırmak, Soğuk Savaş döneminde manevra alanı sağlamak, Batı ve Sovyetler Birliği hegemonyasında olan uluslararası sistemde daha fazla söz sahibi olmak amacıyla yapılan konferansa 29 ülke katılmıştı.²²⁷ Kendi kaderini tayin hakkının temel gündem maddesi olduğu Konferans, iki kutuplu Soğuk Savaş sisteminin dışında yer alan ‘tarafsız devletler hareketinin’ önünü açtı.²²⁸ Bu politik misyon Üçüncü Dünya olarak ifade edilen blokun, kendi kaderini tayin ve dekolonizasyon mücadelesini dünya barışı ile birleştirerek ifade edebileceği daha

²²⁶ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin kabul edildiği 1948 yılından, İkiz Sözleşmelerin kabul edildiği 1966 yılına kadar çoğunluğu Asya ve Afrika kıtalarından toplam 63 devlet BM üyesi ünvanını kazanmıştı.

<http://www.un.org/en/member-states/> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

²²⁷ Konferansa katılan ülkeler şunlardı: Afganistan, Altın Sahili(Gana), Kamboçya, Mısır, Çin, Etiyopya, İran, Irak, Japonya, Hindistan, Endonezya, Burma, Seylan(Sri Lanka), Pakistan, Ürdün, Laos, Liberya, Lübnan, Libya, Nepal, Filipinler, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Taylan, Türkiye, Vietnam, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti, Yemen.

1.422.414.485 kişinin yaşadığı bu ülkeler, dünya nüfusunun yarısından fazlasını barındırıyorlardı. Tek başına bu gösterge dahi, konferansın moral gücünü göstermek açısından kafi.

Y. El-Ayouty. 1971, s. 62.

²²⁸ http://franke.uchicago.edu/Final_Communique_Bandung_1955.pdf Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

geniş katılımlı konferansların önünü açtı. 1957’de Kahire Asya-Afrika Konferansı, 1961’de Belgrad I. Tarafsız Devletler Konferansı, 1964’te Kahire II. Tarafsız Devletler Konferansı gibi buluşmalar bu bakımdan önemliydi. Bu uluslararası konferansların yanı sıra 1958 Akra Tüm Afrika Halkları Konferansı, 1964’te Arap Ligi’nin Kahire ve İskenderiye zirveleri gibi bölgesel toplantılar da mevcuttu. Sıklaşan konferanslar sonucunda yayınlanan bildiriler BM’nin yaklaşımını etkiledi. Sömürgelere karşı başlangıçtaki ‘kademeli ve ilerleyici’ yaklaşım yerini, buradaki halklara bir an önce bağımsızlık tanınmasına doğru giden bir eğilime terk ediyordu.²²⁹ Öte yandan Asya-Afrika devletlerinin konferanslarla daha fazla görünür olan yakınlaşmasını endişeyle izleyen Batılı devletlerin politikaları da bu dayanışmadan etkilendi.²³⁰ Zira Asya-Afrika ülkeleri, sömürgeciliğe karşı giderek radikalleşen somut adımlar atıyorlardı. Örneğin 47 katılımcı ve 10 gözlemci devlet tarafından gerçekleştirilen Kahire 2. Tarafsız Devletler Konferansının aldığı kararlar arasında ‘kahramanca bir mücadele’ veren kurtuluş hareketlerine silah dahil her türlü yardımı yapmak ve Portekiz, Güney Rodezya, Güney Afrika gibi ülkelerle ilişkileri kesmek de vardı.²³¹

1.4. KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI İLKESİNİN HUKUK NORMUNA DÖNÜŞMESİ VE YENİ DEVLETLER

Yukarıda belirtilen tüm gelişmelerin işaret ettiği üzere 1960’ların başında, artık sömürgeciliği sona erdirmek konusundaki genel bir kanaat söz konusuydu. 1960 yılında BM Genel Kurulu’na sunulan iki teklif bu kanaatin bir ürünüdür. Avrupa

²²⁹ D. Raic, 2002, s. 202.

²³⁰ R. Burke, 2010, s. 17.

²³¹

http://cns.miis.edu/nam/documents/Official_Document/2nd_Summit_FD_Cairo_Declaration_1964.pdf
f Page 8 Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

sömürgeciliği ve ulusal bağımsızlık konularına odaklanan ilk teklif Sovyetler Birliği'ne aitti. İnsan hakları ve demokrasi söylemini de içeren diğer teklif ise 42 Asya-Afrika devleti tarafından imzalanmıştı.²³² Sovyetler Birliği'nin teklifi Genel Kurul'da reddedilirken, ikinci teklif 14 Aralık 1960 tarihinde 98 kabul oyuna karşılık hiç ret almadan kabul edilerek 1514 Sayılı Karara dönüştü. Sömürgelere sahip güçler bile ret oyu vermek yerine, çekimser kalmayı tercih etmişlerdi.²³³

Sömürgeciliğin şartsız olarak sonlandırılmasının zamanının geldiğini belirten 1514 No'lu Karar, diğer adıyla Sömürge İdaresi Altındaki Ükelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine Dair Bildiri, sömürgelerdeki halkların kendi kaderini tayin hakkı açısından bir dönüm noktasıydı. Zira birincisi, Karar kendi kaderini tayin hakkı ile diğer temel insan haklarının inkarının çatışmalara yol açtığından dolayı dünya barışına tehdit oluşturduğunu ve sömürgeciliğin uluslararası ekonominin yanı sıra sömürge halklarının refahını engellediğini belirterek, kendi kaderini tayin hakkının egemen devletler tarafından tanınmasının önemine işaret etti. İkincisi, karar sömürge halklarının özgürlük tutkusuna ve tüm dünya halklarının sömürgeciliğin tüm biçimlerinin ortadan kaldırılması konusundaki fikir birliğine dikkat çekip, bunun sonucunda oluşan özgürlük sürecinin 'karşı konulamaz ve durdurulamaz' bir noktaya eriştiğini deklare etti. Üçüncüsü, karar politik, ekonomik, sosyal ve eğitimsel geri kalmışlığın bağımsızlık talebini ertelemek için gerekçe olmayacağını belirterek, egemen devletlerden yönetimleri altındaki halklara tüm yetkileri devretmek için gerekli adımları 'şartsız ve çekincesiz' bir şekilde atmalarını istedi. Son olarak, karar

²³² R. Burke, 2010, s. 50.

²³³

<http://unbisnet.un.org:8080/ipac20/ipac.jsp?session=1486576F2J74M.26395&profile=voting&uri=full=3100023~!900002~!1&ri=1&aspect=power&menu=search&source=~!horizon> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

bir ülkenin ulusal birliğini ve toprak bütünlüğünü kısmen veya tamamen hedef alan hiçbir eylemin BM Şartıyla bağdaşmayacağını da belirtti.²³⁴ İlk defa üye devletleri bu kadar ağır yükümlülükler altına sokan BM; bir gün sonra aldığı 1527, 1535 ve 1541 No'lu Kararlarla üye ülkeleri, söz konusu amaçların gerçekleştirilmesi için teknik ve ekonomik yardımda bulunmaya ve ilgili bölgelerin gelişimi konusunda Genel Sekreteri bilgilendirmeye davet etti.²³⁵

Sömürgeciliği suç olarak niteleyen BM,²³⁶ 1514 No'lu Karardan sonra, sömürgelere sahip devletlerin bildiriye hükümlere riayet etmesi için daha aktif çalışmaya başladı. Gelişmeleri takip etmek ve bildiriye konularla ilgili tavsiye görüşleri sunmak amacıyla 1961 yılında 17 kişilik Sömürge İdarelerini Sona Erdirme Özel Komitesi'ni kuran BM, üyeler üzerindeki baskıyı arttırarak, çatışmaların çözümü konusunda daha etkin rol oynadı.²³⁷ BM'nin bu kapsamdaki faaliyetlerinin başında tarafları müzakereye zorlamak,²³⁸ üye ülkeleri ırkçı ve baskıcı rejimlerle işbirliği yapmamaya ve onlara ambargo uygulamaya davet etmek,²³⁹ gayri meşru olduğunu ilan ettiği devletlerin tanınmaması çağrısında bulunmak,²⁴⁰ çözüm süreçlerine bizatihi katılıp referandumlar düzenlemek geliyordu. 1965-66 yıllarında yayınlanan iki kararla üye devletleri dış müdahalelere ve güç kullanımlarına karşı uyarın BM,²⁴¹ aldığı başka kararlarla ulusal kurtuluş hareketlerinin meşruluğuna

²³⁴ A/Res/1514(XV), 14 Dec 1960

²³⁵ A/Res/1527(XV), 15 Dec 1960; A/Res/1535(XV), 15 Dec 1960; A/Res/1541(XV), 15 Dec 1960

²³⁶ A/Res/2621(XXV), 12 Oct 1970

²³⁷ 1654 Sayılı BM Karara göre 17 kişiyle başlayan Komite, 1962'den sonra 24 üyeye çalışmalarına devam etti.

²³⁸ Cezayir, Goa, Falkland Adaları, Foroe Adaları, Batı Sahara, Cebelitarık, Filistin, Kıbrıs.

²³⁹ Portekiz, Güney Rodezya, Güney Afrika

²⁴⁰ BM Güney Rodezya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Republika Srpska için bu çağrılarda bulundu.

²⁴¹ A/Res/2131(XX), 21 Dec 1965; A/Res/2160(XXI), 30 Nov 1966

vurgu yaptı.²⁴² Çözüm süreçlerinde masada olmaları gerektiğini vurguladığı kurtuluş hareketlerinin 1949 Cenevre Sözleşmeleri kapsamında uluslar arası silahlı mücadele olarak kabul edilmelerine imkan veren Ek Protokolün çıkarılması da BM'nin bu politikasıyla uyumludur.

4 Aralık 1950 tarihinde İnsan Hakları Komisyonu'ndan kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili bir madde üzerinde çalışmasını isteyen BM, yaklaşık 15 yıl sonra bu maddeleri hayata geçirebildi. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme ile Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme isimleriyle (bundan sonra İkiz Sözleşmeler) imzaya açılan insan hakları metinlerinde bulunan kendi kaderini tayin hakkının, bu gecikmede payı vardı. Zira üye devletlerin, hakkın kimler için ve ne ölçüde uygulanacağıyla ilgili derin görüş farklılıkları vardı. Örneğin hakkın sözleşmelerde yer alması için en çok baskı yapan Sovyetler Birliği 1950'de sunduğu taslak metinde muhtar olmayan bölgelerdeki halkların ulusal kendi kaderini tayin hakkının gerçekleşmesi için kolonyalist devletlerin yükümlülüklerine, ayrıca azınlıkların dil ve kültürel haklarına yer veriliyordu.²⁴³ Bu önerilere ve hakkın kapsamının genişletilmesine, çoğunlukla Batı kanadından yapılan çeşitli itirazlar söz konusuydu. Bunların başlıcaları kendi kaderini tayin hakkının hukuki değil politik bir ilke olduğu, söz konusu sözleşmelerin bireysel hakları düzenlediği, oysa kendi kaderini tayin hakkının kolektif bir hak olduğu; kendi kaderini tayin hakkının

²⁴² A/Res/2548(XXIV), 11 Dec 1969; A/Res/2708(XXV), 14 Dec 1970; A/Res/3102(XXVIII), 12 Dec 1973; A/Res/3103(XXVIII), 12 Dec 1973; A/Res/3163(XXVIII), 14 Dec 1973

²⁴³ Sovyetler Birliği'nin teklifi şu şekildeydi:

“Her halkın ve her ulusun kendi kaderini tayin hakkı vardır. Muhtar Olmayan Bölgelerden sorumlu olan devletler; BM'in bu bölgelerin halklarıyla ilgili hedefleri ve ilkeleri doğrultusunda, hakkın gerçekleşmesi için çalışmalıdırlar. Devlet, ulusal azınlıkların kendi dillerini kullanmasını ve kendi ulusal okullarına, müzelerine ve diğer kültürel ve eğitimle ilgili kurumlarına sahip olmalarını sağlar.”

UN Doc., 1950, Annexes, A/C.3/L.96, 17.

A. Cassese, 1995, s. 48.

azınlıklara sahip egemen devletlerin toprak bütünlüğünü tehlikeye atabileceği; son olarak şayet kendi kaderini tayin hakkına sözleşmelerde yer verilecekse, ilgili düzenlemenin kendi hükümetleri tarafından ezilen egemen devletlerin halkını da kapsamı gerektiği şeklindeydi.²⁴⁴ Sonuçta, bu kesimler arasındaki görüş ayrılıklarından sonra varılan uzlaşma her iki Sözleşmenin 1. Maddesine şöyle şekil verdirdi:

MADDE 1

1. Bütün halklar kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahiptirler. Bu hak gereğince halklar, kendi siyasal statülerini özgürce kararlaştırırlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sağlarlar.

2. Bütün halklar, kendi amaçları doğrultusunda, karşılıklı yarar ilkesine dayanan uluslararası ekonomik işbirliği ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine hanel getirmemek kaydıyla, kendi doğal zenginlik ve kaynaklarından özgürce yararlanabilirler. Bir halk, hiç bir durumda, kendi varlığını sürdürmesi için gerekli olan kendi olanaklarından yoksun bırakılamaz.

Bu düzenlemenin de gösterdiği üzere, Neta C. Crawford'un sözünü ettiği, kendi kaderini tayin hakkının normatif bir değer olarak kurumsallaşma süreci hukuksal olarak da güçlenmiş oldu.²⁴⁵ Sözleşmeler, kendi kaderini tayin hakkının tüm yönleri ve nasıl hayata geçirileceğiyle ilgili ayrıntılı hükümler barındırmıyordu. Ancak bu ifadelerin de gösterdiği üzere hakkı, bu denli açık ve güçlü bir şekilde ifade eden ilk uluslararası metinler olmaları nedeniyle oldukça önemlidirler. Devletlerin sınırları içerisinde yaşayan halkların bir bütün olarak siyasal kaderlerini

²⁴⁴ A. Cassese, **a.g.e.**, s. 50.

²⁴⁵ N. C. Crawford, 2004.

belirlemelerine imkan tanıyan 1. Fıkra, içsel kendi kaderini tayin hakkını da garanti altına almıştır. Böylece kendi kaderini tayin hakkının sömürgeler dışındaki bölgelerde, demokrasi yoluyla hayata geçirilmesi anlayışı güçlenmiştir. Bu gelişme kendi kaderini tayin hakkına süregelen bir karakter kazandırdı. Bir diğer deyişle bu hükme göre egemen devlet, nerede olursa olsun, yurttaşlarının kendi politik, kültürel, sosyal, ekonomik gelişmelerini sağlayacak demokratik ve katılımcı bir düzeni sürekli olarak tesis etmek zorundadır. Bu imkanın kısıtlandığı anda, yurttaşların kendi kaderini tayin hakkı da engellenmiş demektir. Diğer yandan hakkın kapsamını doğal zenginlik ve kaynaklar üzerindeki egemenlik ile genişletmek, sömürgeciliğin dolaylı yollardan ya da bir diğer deyişle neo-kolonyal biçimlerle devam ettirilmesine karşı bir hukuki güvence yaratılmıştır.

Belirtmek gerekir ki, kendi kaderini tayin hakkının uluslararası alanda politik ve hukuki açıdan bu şekilde güçlenmesine, onun sınırlandırılması için alınan önlemler de eşlik etmiştir. Gerek BM kararları gerekse hazırlanan uluslararası metinler, hakka yapılan vurguların hemen ardından, devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenliğine ilişkin kayıtlara da yer vermiştir. Kendi kaderini tayin hakkının sömürgelere ve azınlıklara sahip egemen devletlerin bölünmesine ya da başka devletlerin iç işlerine karışmak için araç olarak kullanılmasına yol açacağından korkan devletler için bu çekince ortak bir hassasiyetin ürünüdür. 24 Ekim 1970'te kabul edilen 2625 No'lu BM Kararı, kendi kaderini tayin hakkını bu çekincelerle sınırlandıran en kapsamlı metindir. BM Şartı Doğrultusunda Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri'yi ihtiva eden 2625 No'lu Karar, aynı zamanda uluslar arası çatışmaların

giderek yükseldiği bir dönemin eseridir. Kendi kaderini tayin hakkı konusundaki ilkelere değinen Bildiri, hakkın ileri gidebileceği sınırı şu şekilde belirlemiştir:

“Yukarıda yer alan paragraflardaki hiçbir şey, yukarıda tanımlanmış bulunan halkların eşit hakları ve kendi geleceğini tayin etmesi ilkesine uygun olarak kendilerini yöneten ve böylece ırk, inanç ya da renk ayrımı yapmadan ülkede yaşayan bütün halkı temsil eden bir yönetimi bulunan egemen ve bağımsız devletlerin toprak bütünlüğü ya da siyasal birliğini tamamen ya da bir kısmı ile parçalayacak ya da bozacak olan herhangi bir harekete izin veriyormuş ya da bunu teşvik ediyormuş gibi yorumlanamaz.”²⁴⁶

Bu hüküm kendi kaderini tayin hakkını, en çok çatıştığı toprak bütünlüğü ilkesi karşısında zayıflatan bir düzenlemedir. Böylece devletlerin sınırlarının kutsal olduğu anlayışı, başka bir belge vesilesiyle tekrar güvence altına alınmış oldu. Afrika ülkelerinde sınır ihtilaflarının, kolonyal sistemde çizildiği haliyle kabul edilmesinin altında yatan eğilim de Batı kaynaklı bu anlayışın bir ürünüdür.

1.4.1. Dışsal Kendi Kaderini Tayin Hakkı

1776 Amerikan Devriminde kendi kaderini tayin hakkı, farklı etnik kökenlerden gelseler de Amerikan kimliği altında Birleşik Krallığa karşı savaşanların hakkıydı. 1789 Devriminde bu hak Breton, Bask, Korsika, Katalan, Alman, İtalyan etnisitelerinden oluşan, 25 milyonluk nüfusunun ancak 3 milyonunun Fransızca konuşabildiği²⁴⁷ Fransa devletinin sınırları içerisinde yaşayan halka atfediliyordu. Burada ırk, dil, din, etnik köken değil fakat birlikte yaşamak isteyen insanların iradesi söz konusudur. Bu bakımdan çoğunluğu Almanca konuştuğu halde Fransa'ya

²⁴⁶ Bknz İlke V Par 7

[http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/2625\(XXV\)_24_Ekim_1970.pdf](http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/2625(XXV)_24_Ekim_1970.pdf) Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

²⁴⁷ E. Aktoprak, 2010, s. 437.

katılmak isteyen Alsace Lorainne sakinlerinin tercihinde gariptenecek bir durum görülmemiştir. Ancak devrimden sonra gelişip kurumsallaşan Fransız milliyetçiliği²⁴⁸ ve Alman romantizminin etkisiyle birlikte bu anlayış değişti. 1789 Devrimi öncülerinin savunduğu farklı etnik köken ve dillerden oluşan ulus şimdi aynı etnik köken, dil ve kültüre sahip Fransız, Alman, İtalyan uluslarına dönüşmüştü. Artık kendi kaderini tayin hakkının öznesi, aynı özelliklere sahip bireylerden oluşan uluslardı. 19. yüzyılda milliyetçiliğin kurumsallaşması da hakkın, ‘ulusal kendi kaderini tayin’ şeklinde bilinmesine katkıda bulundu. Buradaki temel güçlük hangi grupların ulus sıfatını haiz olduğunu belirlemektir. Nitekim ulus olduğunu iddia eden çok sayıda grup kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde taleplerde bulunuyordu. I. Dünya Savaşı’ndan sonra kendi kaderini tayin hakkına dayanarak özgürlüklerine kavuşanlar bu ulus akreditasyonundan geçmiş şanslı gruplardı.

BM sonrası yeni dönem uluslararası sistem genel olarak kolektif haklara karşı olumsuz bir tutum izledi. Dil, kültür, din, etnik köken farklılığından doğan grup hakları, dolayısıyla kendi kaderini tayin hakkı, tehlikeli addedildi.²⁴⁹ Sekretaryanın bu yorumu sayesinde halk terimi, BM Şartının kendi kaderini tayin düzenlemesinde kullanıldı. BM’in kurulma aşamasında kendi kaderini tayin hakkından kimlerin yararlanacağı konusunda görüş ayrılıkları, halk teriminin tercih edilmesiyle

²⁴⁸ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için Bknz E. Aktoprak, **a.g.e.**

²⁴⁹ Bu eğilim 1945’te San Francisco’da buluşan devletlerin, uluslara tanınacak kendi kaderini tayin hakkının ayrılıkçılığı özendirceği konusundaki tartışmalara kaynaklık etti. Görüş birliği sağlanamayınca, kendi kaderini tayin hakkının öznesinin halk, ulus ya da devlet mi olacağıyla ilgili ihtilafın çözülmesi için Konferans Sekreteryasından rapor istenilmesine karar verildi. Sekreteryaya halk kelimesinin ‘halkların kendi kaderini tayin hakkı’ deyişiyle beraber kullanıldığını ve bireylerden oluşan tüm grupları kapsayan bu kelimenin yerini doldurabilecek başka bir terimin bulunmadığını belirtiyordu.

A. R. Sureda, 1973, s. 100.

sonuçlandı.²⁵⁰ Burada kendi kaderini tayin hakkının öznesi, mümkün olan en geniş anlamıyla tüm kesimlere uygulanabilecek şekilde, halktı.²⁵¹ Fakat Konferansta yapılan tartışmalardan da anlaşıldığı üzere, üye devletler bu düzenlemeyle sömürgeler dışındaki bölgelerin statülerini belirlemelerini kast etmemişlerdi.²⁵²

BM, göreve başlamasından itibaren kararlarında ‘ulusların ve halkların kendi kaderini tayin hakkı’ terimlerini kullanmaktan çekinmedi. Bu retorik, BM’nin kendi kaderini tayin hakkını sömürgelerle özdeşleştiren pratiğiyle çelişiyordu. Zira çalışmaya başlamasından itibaren kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili alınan neredeyse tüm kararlar, bir şekilde sömürgelerle ilgiliydi. 1960 yılında alınan Sömürge İdaresi Altındaki Ükelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine Dair Bildiri de, adından da anlaşılacağı üzere, bu eğilimin bir ürünüydü. Bildiri ‘Tüm halklar self-determinasyon hakkına sahiptir.’ ifadesini kullanıyordu. Fakat Bildirinin amacını açıklayan giriş kısmı sömürgeciliğin sebep olduğu olumsuz sonuçlara ve dünya halklarının sömürgeciliğin sona erdirilmesine yönelik taleplerine vurgu yapıyordu. Böylece halk ibaresi geniş anlamda kullanılsa da, Bildiri yaptırım hükümleri yalnızca sömürgelerde yaşayan halklarla sınırlı tutuluyordu. Yine bu

²⁵⁰ Elbette tek başına halk belirlemesi haktan kimin yararlanabileceği konusunda bir rehber sunmuyordu. Jennings bu paradoksu şöyle ifade ediyor: “İlk bakışta mantıklı geliyor: Bırakın halk karar versin. Ama gerçekte aptalca, çünkü halk, birileri kimlerin halk olduğunu tespit etmeden karar veremeyecektir.”

M. Moore, “The Terriotrial Dimesnsion of Self-Determination.”, **National Self-Determination and Secession**, New York,1998, s. 134.

²⁵¹ Bu belirsizlik BM’in, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul gibi organların alacakları kararlar vesilesiyle kendi kaderini tayin hakkından kimlerin yararlanacağını belirleme inisiyatifi elde etmesini sağladı.

A. R. Sureda, 1973, s. 101.

²⁵² Nitekim BM göreve başlar başlamaz Genel Sekreterin muhtar olmayan bölgeleri tespit etmek amacıyla kendilerine gönderdiği mektuplarda gösterilen 74 bölge de sömürgelerde yer alıyordu. Daha sonraki süreçte de hiçbir üye devlet, kendi sınırları içerisinde bir bölgede çoğunluğu oluşturup, kendi kaderini tayin iddiasında bulunan halkların ismini BM’e vermedi. Bu, devletlerin egemenlik alanı olarak görülüp aksi durum iç işlerine karışmak olarak değerlendiriliyordu.

A/Res/66(I), 44 Dec 1946

karardan bir gün sonra alınan 1541 Sayılı Karar da Bildiriden sadece sömürge halklarının yararlanabileceğini gösteriyordu.²⁵³ Karar sorumlu ülkelerin BM Şartının 73. Maddesi çerçevesinde bilgi sunma zorunluluğu konusundaki ilkeleri sıralamaktadır. 4. ilke muhtar olmayan bölgeleri ‘sorumlu ülkeden coğrafi olarak ayırık, etnik ve/veya kültürel olarak farklı’ olan yerler olarak tanımlayarak, tuzlu su doktrininden hareketle sömürge bölgelerini işaret ediyordu.

1966 yılında kabul edilen İkiz Sözleşmelerin, bu bağlamın dışına çıktığı görülür. Tüm halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu belirten her iki sözleşmenin ortak 1. maddesi, hakkın kapsamını genişletmiştir. Buna göre haktan yararlanacak olanlar; 1- Siyasal statülerini özgürce kararlaştırmak ve ekonomik, sosyal, kültürel gelişimlerini özgürce sağlamak suretiyle, bir devletin halkının tümü; 2- Başka devletlerin iç işlerine karışmasını önlemek ve doğal kaynaklarla zenginlikler üzerinde tam egemenlik sağlamak suretiyle, bağımsız bir devlet; 3- Sorumlu devletler tarafından bağımsızlığının sağlanması suretiyle, muhtar olmayan ülkelerdi. İkiz Sözleşmelerin 1. Maddesi, kendi bağımsız devletlerine sahip olmak isteyen sömürgeler dışındaki grupları kapsamamaktadır. Onlar için kendi kaderini tayin; yurttaş oldukları devletin nüfusunun tümünü içeren halkın, istediği hükümeti ya da rejimi seçmesine olanak sağlayan demokratik bir ilke olarak ele alınmıştır.²⁵⁴

Devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenliğine yönelik vurguların ön plana çıktığı 1970 yılında yayınlanan BM Şartı Doğrultusunda Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslar Arası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri, BM’nin

²⁵³ M. Poerance, 1982, s. 15; D. Raic, 2002, s. 206; A. Rigo. Sureda, 1973, s. 105; M. Weller, 2008, s. 34; A. Heraclides, 1991, s. 21; M. N. Shaw, “Self-Determination and Use of Force.”, **Minorities, Peoples and Self-Determination** (Edt. N. Ghanea, A. Xanthaki), Leiden, 2005, s. 40.

²⁵⁴ A. Cassese, 1995, s. 59.

kendi kaderini tayin hakkını sömürgelemlerle sınırlayan çeyrek yüzyıllık politikasını devam ettirdi.²⁵⁵ Mevcut BM kararlarında ve sözleşmelerde bulunan hükümleri tekrarlayan Bildiri, 5. İlkede sadece sömürge ülkelerini anıyordu. 1971 yılında Namibya davasını inceleyen UAD da, hakkın kolonyal rejimle yönetilen halklara tanındığını teyit etti.²⁵⁶

Sömürgelemlere özgülünen kendi kaderini tayin hakkının da sınırları vardı. Bunlardan en önemli olanlar, hakkın sömürge ülkesindeki halkın tümü için ve bir defa uygulanacağı hususlarıdır. Bu bakımdan kendi kaderini tayin hakkının sömürgelemlerdeki öznesi kabileler, uluslar, azınlıklar, halklar değil; halihazırda sömürgeci egemen tarafından yönetilen ülke halkının tümüdür. Ekonomik kaygılara göre, hatta bazen gelişigüzel çizilen sınırlar tarafından bölünen veya zorla birleştirilen halklardan dekolonizasyondan sonra da bu sınırları koruması bekleniyordu. Sınırları kabul etmeyerek silahlı mücadeleye girişen ulusal hareketler, kendi kendi kaderini tayin argümanlarını geliştirdiler. Biafra Afrika'daki sınırların sömürgeciler tarafından zorla ve keyfi bir şekilde çizildiğinden çatışmaları doğurduğunu ve gelişmeyi engellediğini öne sürüyordu.²⁵⁷ Güney Sudanlılar, ırksal ve kültürel açıdan Kuzeyden farklı olduklarını ve Kuzeyin Araplaştırma ve şiddet politikasına karşı tarihsel bir direnişlerinin mevcut olduğunu savundular.²⁵⁸ Eritre'nin daha politik olan argümanına göre; Eritre'nin durumu Etiyopya'dan ayrılık değildi. Buna göre Eritreli BM ve Afrika Birliği Örgütü(ABÖ) tarafından kabul edilen ilkelerde geçen 'kendi kaderini tayin hakkına dayanarak sömürgeci sisteme

²⁵⁵ A/Res/2625(XXV), 24 Oct 1970

²⁵⁶ UAD Namibya Hakkında Danışma Görüşü, 1971, s. 31., p. 52.

²⁵⁷ A. Heraclides, 1991, s. 91.

²⁵⁸ A. Heraclides, **a.g.e.**, s. 117.

son vermeyi' amaçlıyorlardı.²⁵⁹ Zira kolonyal dönemden önce; Eritre ile Etiyopya arasında, her iki bölgeyi birleştiren istikrarlı bir topraksal ilişki kuran bir ulus-devlet mevcut olmamıştır.²⁶⁰ Yani bu argümana göre Eritre, 'sömürgecinin sömürgesi'ydi.

Yukarıdaki argümanlar Batılı güçlerin uyguladığı *uti possidetis juris* ilkesinin önüne geçemedi. Bu ilkeye göre kurulan devletler, bağımsızlık kazandıktan sonra Batının toprak bütünlüğü ayrıcalığından sonuna kadar yararlandılar. ABÖ, İslam Konferansı, Arap Ligi gibi kurumlar aracılığıyla ayrılıkçı ve yayılmacı hareketlere karşı işbirliği geliştiren devletler, sınırların korunması konusunda en az eski sömürgecileri kadar istekli olduklarını gösterdiler. 'Balkanlaşmayı önlemek', 'kabileciliği ortadan kaldırmak' gibi misyonlarla birleşen bu işbirliğinin ortak paydası aynı zamanda milliyetçi ve merkezîyetçi politikaları.²⁶¹ Sonuçta, söz konusu fikir birliği ve Batılı devletlerin desteği sayesinde, bağımsızlık sonrası ayrılıkçı ve yayılmacı hareketlerin çoğu başarısızlığa uğradı. Bunlar arasında sağlam kendi kaderini tayin dosyaları, iyi ekonomik kaynakları ve güçlü silahlı mücadeleleriyle Katanga ve Biafra gibi ulusal hareketler de vardı.²⁶²

Kendi kaderini tayin hakkının, birden çok gruba ayrı ayrı uygulandığı istisnai örnekler de mevcuttur. BM önceleri tek çatı altında kalmasını istediği Ruanda-Urundi devletinin, Rwanda ve Burundi devletleri olarak ayrılmalarına müsaade etmek durumunda kaldı.²⁶³ Elice Adası sakinleri referandumda verdikleri oylarla,

²⁵⁹ A. Heraclides, **a.g.e.**, s. 186.

²⁶⁰ A. Cassese, 1995, s. 221.

²⁶¹ H. Seton-Watson, 1977, s. 340.

²⁶² A. Heraclides, 1991.

²⁶³ A. R. Sureda, 1973, s. 52.

Gilbert ve Elise Adaları Kolonisi'nden ayrılarak Tuvalu devletini kurdu.²⁶⁴ Pasifik Vesayet Bölgesi, ABD'ye katılan Kuzey Mariana ve Mikronezya Federal Devletleri olarak bölündü. BK denetimindeki Kamerun'un Güney ve Kuzey bölgelerinde yapılan referandumlar neticesinde; Kuzey bölgesi Nijerya'ya, Güney ise Kamerun'a katıldı. Burada kendi kaderini tayin hakkının öznesi olarak BK kontrolündeki tüm bölge halkı değil, ayrı entiteler referans alınmıştır. Bu durum bölgenin kaderine direkt etki etmiştir. Zira şayet tüm bölgeyi kapsayan bir referandumla karara gidilmiş olsaydı Kamerun'la birleşmek için verilen oylar toplamda 331.230, Nijerya'yla birleşmek için verilen oylar toplamda 244.037 olduğundan; her iki bölge de Kamerun'la birleşecekti.²⁶⁵ Elbette başka bir seçenek de, her iki referandumda da sorulmayan bağımsızlık tercihiydi.

Kendi kaderini tayin hakkından kimlerin yararlanacağı konusunu karmaşık kılan bir husus, hakkın hangi zaman dilimi dikkate alınarak belirleneceği ve önceden yürütülen bazı politikaların sonuçlarıyla ilgilidir. Birçok rejim, belirli bölgelerdeki nüfusu soykırım, zorunlu göç, asimilasyon, iskan gibi yollarla değiştirerek oradaki halkların kaderine etki etmiştir. Örneğin 1915'te Türkiye'de yapılacak bir referandum, soykırıma uğrayan yaklaşık 1,5 milyon Ermeni ile göç etmek zorunda kalanların iradesinin yansımayacağı bir seçim olacaktı. Yahudilerin yerleşmesinden sonra Filistin, Arap Kemerli projesinden sonra Suriye, Araplaştırma politikasından sonra Irak, Tatarların zorla göç ettirilmesinden sonra Kırım benzer örneklerdir. Nitekim bu sorunlar Bermuda, Cebelitarık, Fiji gibi uyuşmazlıklarda BM'nin önüne gelmiştir. Bu bakımdan en azından bölgede bir rehabilitasyon süreci başlatmadan

²⁶⁴ M. Pomerance, 1982, s. 16.

²⁶⁵ A. R. Sureda, 1973, s. 167.

yapılacak her türlü oylama, kendi kaderini tayin hakkının öznesinin yanlış belirlendiği tartışmalarını beraberinde getirecektir.

Son olarak BM, sömürgeci egemenlerden ayrılarak bağımsızlığını ilan eden ırkçı azınlık rejimlerinin bu tasarrufunu kendi kaderini tayin hakkının uygulanması olarak görmemiştir. Buna göre haktan yararlanması gereken, bütün ülke halkıdır. Dolayısıyla, yönetimin beyaz bir azınlık tarafından devralınarak bağımsızlık ilan edilmesi kendi kaderini tayin hakkının kullanıldığı anlamına gelmemektedir. BM bu sebeple halkın çoğunluğunun beyaz azınlığın ırkçı politikalarına maruz kaldığı Transkei, Rodezya, Güneybatı Afrika(Namibya) hükümetlerinin meşruiyetini kabul etmeyerek, üye devletlere bu yapıları tanımama çağrısında bulunmuştur.²⁶⁶

1.4.2. İçsel Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Aslında I. Dünya Savaşının başlangıcında Wilson, kendi kaderini tayin hakkının öznesini kendi hükümetini özgürce seçmek yoluyla haktan yararlanacak olan halk şeklinde kullanmıştı.²⁶⁷ Ancak Paris Barış Konferansı yaklaştıkça Wilson'un söylemlerinde de ulus vurgusu ön plana çıktı. Uzunca bir süre ulusla anılmaya devam eden kendi kaderini tayin hakkı, BM'in kurulmasıyla sömürgelerdeki halklara uygulandı. Ancak gerek azınlıkların ulusal mücadele yürüttüğü sömürgeler dışındaki ülkelerde, gerekse mevcut rejimi değiştirmek isteyen nispeten homojen toplumlarda kendi kaderini tayin hakkı talepleri devam etti. Ayrılıkçı hareketler dışında; ülkelerindeki demokratik sistemin gelişmesini ve daha fazla hak ve özgürlüklere sahip olmayı isteyen bu gruplar içsel kendi kaderini tayin hakkının öznesiydiler. Macar Devrimi-1956, Prag Baharı-1968, Polonya Dayanışma

²⁶⁶ M. Pomerance, 1982, s. 27.

²⁶⁷ E. Manela, 2007, s. 32.

Hareketi (*Solidarność*)-1981 gibi halk hareketleri içsel kendi kaderini tayin taleplerinin sonucuydu.

İnsan hakları mücadelelerin yaygınlaşıp güçlendiği 1970’li yıllarda, uluslararası kurumlar ve devletler de içsel kendi kaderini tayin hakkını ön plana çıkardılar. Bu çerçevede kendi kaderini tayin hakkı sömürge dışındaki ülkeler için, tüm halkın demokrasiye erişmesi ve katılımcılıkla beraber değerlendirildi. Buna göre şayet bir devlet demokratik ise ve yurttaşlarının iradelerinin yönetime katılmasına imkan veriyorsa, bu durumda oradaki halk kendi kaderini tayin hakkını kullanıyor demektir. Bilhassa Batılı devletler Soğuk Savaş sürecinde, komünist ülkelerdeki rejimler üzerinde baskı yaratmak amacıyla hakkın içsel kendi kaderini tayin dediğimiz bu yönüne daha fazla önem verdiler. 1966 yılında imzaya açılan İkiz Sözleşmelere dahil edilen içsel kendi kaderini tayin hakkını düzenleyen madde de, bu anlayışın eseridir.²⁶⁸ Sonuç olarak, gerek bu insan hakları belgeleri gerekse 1975 yılında yayınlanan Helsinki Nihai Senedi kendi kaderini tayin hakkının öznesi olarak, ülkelerindeki yönetimler üzerinde söz sahibi olmak isteyen halkın tümünü işaret ediyordu. Kendi kaderini tayin hakkının bu şekilde halkın katılımına ve yönetimlerin demokrasi düzeyine odaklanması, doğal olarak, azınlıklar, yerli halklar, göçmenler ve diğer grupların kendi kaderini tayin hakkını daha güçlü bir gündem haline getirdi. Bu gruplar da kendi kaderini tayin haklarının sağlanması için ülkelerin politikalarındaki yerlerini aldılar. Öte yandan BM ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan metinler azınlıklar, yerli halklar, mültecilerin kendi kaderini

²⁶⁸ A. Cassese, 1995, s. 46.

tain haklarının hayata geçirilmesi konusunda doğrudan ve dolaylı düzenlemeler getirdi.²⁶⁹

Kendi kaderini tain hakkının çerçevesinin genişletilmesine dönük her çabayı, toprak bütünlüğü ve egemenlik kriterlerinden taviz vermek olarak algılayan devlet merkezli anlayışı zorlayan gelişmeler de yaşandı, aynı süreçte. 1960'lardaki insan hakları ve özgürlük atmosferi, İkiz Sözleşmelerdeki düzenlemelerin moral etkisi, Soğuk Savaşın sonlandırılmasını sağlayacak politik ve ekonomik gelişmeler, sömürgeler dışındaki azınlıkların talepleri; kendi kaderini tain hakkının, sömürgeler dışındaki bölgelerde oynadığı rolün güçlenmesini sağladı. Böylece Batılı devletlerin uzunca bir süredir, komünist ülkelere karşı bir koz olarak savundukları içsel kendi kaderini tain hakkının uluslararası düzende yer alması için gerekli şartlar oluştu. 35 Avrupa devleti tarafından imzalanan 1975 Helsinki Nihai Senedi, ilk kez kendi kaderini tain hakkının sömürgeler dışındaki bölgelerde de gerçek manada uygulanmasına imkan verdi. Ancak bu düzenlemelerin de sınırları vardı.

Federal Almanya Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşından sonra bölünen ülkelerinin birleşmesi için çare olarak gördüğü kendi kaderini tain hakkının Helsinki Bildirisi'ne eklenmesini önerdi. Genel olarak hakkın düzenlenmesine sıcak

²⁶⁹ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme; Çocuk Hakları Sözleşmesi; İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı veya Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme; Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri; Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Haklar Komitesi'nin bireylerin sağlık haklarından yararlanma konusundaki 14 No'lu (2000) Görüşü; BM tarafından 2006 yılında kabul edilen Ağır Uluslararası İnsan Hakları Hukuku İhlalleri ve Ciddi Uluslararası İnsancıl Hukuk İhlalleri Mağdurlarının Çözüm ve Tazminat Hakkına Dair Temel Prensipler ve Kurallar; Avrupa Konseyi tarafından 2011 yılında kabul edilen Ciddi İnsan Hakları İhlalleri Bakımından Cezasızlığın Sona Erdirilmesine Yönelik Rehber İlkeler; Soykırım Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme; Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü; ILO Ayrımcılık (İstihdam ve Meslek) Sözleşmesi; ILO Çalışma Yaşamında Temel Haklar ve İlkeler Bildirgesi; UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi; Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi; BM Yerli Halklar Hakları Bildirisi.

bakılsa da Sovyetler Birliği, Fransa, Yugoslavya, Hollanda gibi devletler kendi önerilerini sundular.²⁷⁰ Hazırlanma aşamasında ayrılıkçı hareketleri özendirme, ulusal birliği bozma, toprak bütünlüğünü tehdit etme gibi hakka yönelik çekinceler tekrar açığa çıktı. Diğer yandan Sovyetler Birliği ve bazı komünist ülkeler, halkların bir defa kendi yönetim rejimlerini seçmekle artık kendi kaderini tayin haklarını tükettiklerini, dışsal kendi kaderini tayin hakkının da yalnızca sömürgeleri kapsadığını savunuyorlardı.²⁷¹ Ancak Sovyetler Birliği'nin, 1945 sonrası statükonun Batı tarafından tanınmasının verdiği kazancı, bu savları esnetmekten çok daha önemli görmesi içsel kendi kaderini tayin hakkı üzerindeki uzlaşmaya imkan verdi. Nihai Senedin ilgili düzenlemesi şöyledir:

“Halkların haklarının eşitliği ve kendi kaderlerini tayin hakkı ilkeleri uyarınca, bütün halklar; dışarıdan bir müdahale olmaksızın, istedikleri zaman ve istedikleri biçimde, iç ve dış siyasal statülerini tam bir özgürlük içerisinde saptama ve siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini diledikleri gibi sürdürme hakkına her zaman sahiptirler.”²⁷²

Bu düzenleme, kendi kaderini tayin hakkını sömürgelerle sınırlamayıp tüm halklar için tanımaktadır. Düzenlemeyle halkın rızasına dayanmayan statü değişikliklerinin kabul edilmemesi, tüm halkların dışsal kendi kaderini tayin hakkının korunması demektir. Yine tüm halklar politik, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini istedikleri gibi tayin ederek, içsel kendi kaderini tayin hakkından yararlanacaklardır.

²⁷⁰ A. Cassese, 1995, s. 280.

²⁷¹ A. Cassese, **a.g.e.**, 283.

²⁷² Bknz İlke 8 s. 7

<http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

Helsinki Nihai Senedi içsel kendi kaderini tayin hakkı boyutuyla önemli gelişmelere olanak sağladı. Düzenleme azınlıkları içermese de, devletleri bir bütün olarak kendi halklarının istedikleri rejimi seçme, yönetimlerini değiştirme ve yönetime katılma yoluyla içsel kendi kaderini tayin haklarını kullanmalarına fırsat vermekle yükümlü kılıyordu. Belge hukuki açıdan bağlayıcı değildi, ancak hem politik açıdan önemli bir gelişmeydi hem de sağladığı mekanizma, onun etkisini güçlendiriyordu. Zira Sened’de yer alan ayrıntılı düzenlemeler imzacı devletlerin teknoloji, eğitim, kültür, ekonomi, insan hakları gibi alanlarda işbirliği yapmasını hedefliyordu. İnsan hakları başlığı altında Batılı devletlerin Sovyetler Birliği ve diğer komünist ülkelerde gözlemci rol oynamaları; bu ülkelerdeki farklı halkların kendi kaderini tayin taleplerini insan hakları çerçevesinde dünya kamuoyunun gündemine taşımalarını sağladı.

Helsinki Nihai Senedi, kendi kaderini tayin hakkının mevcut sınırlar korunarak ve sadece tüm halkın yararlanacağı şekliyle uygulanmasını benimseyen başka uluslararası metinleri de etkiledi. Kimlik politikalarının gelişmesi liberal sistemin egemenlik, merkeziyetçi yapı, eşit hak ve yükümlülüklerle sahip vatandaşlık sistemi, çoğunlukçu demokrasi gibi ilkelerinin başka bir perspektifle yorumlanmasını sağladı.²⁷³ Demokrasi ve insan haklarının yeni yorumu, kendi kaderini tayin taleplerini bu çerçevede çözmeyi özendirdi. 1989’da kabul edilen Viyana Toplantısı Kapanış Belgesi, Nihai Senedin kendi kaderini tayin hükmünü aynen kabul ederken; insan haklarının geliştirilmesi ve demokratik bir yönetimin tesis edilmesine yönelik çok sayıda düzenlemeye de yer verdi. Bireysel hakların ön plana çıkarıldığı

²⁷³ Y. Ghai, “Nature and Origins of Autonomy.”, **Practising Self-Government** (Edt: Y. Ghai, S. Woodman), Cambridge, 2013, s. 4.

belgedeki insan hakları ve demokrasi vurgusu açısından şu hüküm örnek gösterilebilir:

“(13.1) [imzacı devletler], kamusal, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki hukuklarını, düzenlemelerini ve politikalarını geliştirerek, söz konusu hak ve özgürlüklerin etkin bir biçimde kullanılabilmesini sağlamak için pratiğe geçirir.”²⁷⁴

Azınlıkların ve yerli halkların haklarını da ele alan Dünya İnsan Hakları Konferansının ardından kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı-1993 şu kararı aldı:

“Demokrasi, ilerleme ve insan hakları ve temel özgürlüklerine saygı birbirine bağlıdır ve birbirini karşılıklı pekiştirir. Demokrasi insanların kendi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemlerini belirlemek ve hayatları hakkındaki tüm meselelere katılmak konusundaki serbestçe dile getirilmiş arzularına dayanır. Yukarıda belirtilenler çerçevesinde, insan hakları ve temel özgürlüklerini ulusal ve uluslararası alanda teşvik etmek ve korumak evrensel hale gelmeli ve çekincesiz bir şekilde uygulanmalıdır. Uluslararası kamuoyu tüm dünyada demokrasi, ilerleme ve insan hakları ve temel özgürlüklerinin güçlendirilmesini ve teşvik edilmesini desteklemelidir.”²⁷⁵

‘Demokrasi, Barış ve Birlik Dönemi’ felsefesiyle kaleme alınan Paris Şartı-1990²⁷⁶; Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nın, ‘çoğulcu demokrasi’, ‘politik çoğulculuk’ gibi terimlerin tercih edildiği Helsinki Bildirgesi-1990; Demokrasi, hukuk devleti, azınlıkların korunması gibi başlıklarla üyelik için politik şartları da

²⁷⁴ <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

²⁷⁵ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/vienna.pdf> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

²⁷⁶ <http://www.osce.org/mc/39516?download=true> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

kapsayan Avrupa Konseyi Kopenhag Kriterleri-1993²⁷⁷ ; Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı bünyesinde, Ulusal Azınlıklar Yüksek Komisyonunun kurulmasını sağlayan Helsinki Zirvesi Bildirgesi-1992 ve daha sonra kabul edilen çok sayıda önemli insan hakları belgeleri kendi kaderini tayin hakkının mevcut sınırlar korunarak sağlanması konusundaki çabaları da barındırıyordu.

Kendi kaderini tayin hakkının içsel olarak desteklenme trendi, BM'nin politikalarına da yansımıştır. Kampuçya halkının kendi kaderini tayin hakkının ancak uluslararası gözlem altında gerçekleştirilecek serbest seçimlerle sağlanabileceği, Burma yönetiminin demokratik bir devletin inşası ve halkın özgürce politik süreçlere dahil olması için çabalaması gerektiğine ilişkin BM kararları bu bakımdan en belirgin örneklerdir.²⁷⁸ BM'nin içsel kendi kaderini tayin hakkının sağlanması açısından demokrasiye verdiği önemi, serbest seçimler hakkında aldığı 43/157 Sayılı Genel Kurul Kararındaki şu ifadelerden çıkarmak mümkündür:²⁷⁹

“BM, halkların kendi kararlarını alabilmelerinin farklı alternatifler barındıran seçim süreçlerinin varlığına bağlı olduğunu beyan eder. Bu süreç tüm vatandaşlara aday olabileme şansının tanınmasını, herkesin bireysel ve grup halinde politik görüşlerini ifade edebilmelerini sağlamalıdır.”

Seçimlerin kendi kaderini tayin hakkının gerçekleşmesi açısından önemini vurgulayan BM, 1991 yılında kabul edilen 46/137 No'lu Kararla ulusal seçimleri gözlemlemek için bir birim kurulmasını kabul etti.²⁸⁰ Serbest seçimlerin önemine ve tüm kesimlere bu seçimlere katılma fırsatı verilmesine dair önerilerini farklı ülkelerle

²⁷⁷ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en

²⁷⁸ A. Cassese, 1995, s. 307.

²⁷⁹ A/Res/43/157, 8 Dec 1988

²⁸⁰ A/Res/46/137, 17 Dec 1991

ilgili kararlarında dile getiren BM, bu amaçla direkt müdahale yoluna da gitmiştir. BM tarafından Haiti'ye 1994 yılında yapılan askeri müdahalenin gerekçesi 'demokratik düzeni yeniden sağlamak ve meşru seçimlerle seçilmiş Haiti devlet başkanının bir an önce görevine dönmesini sağlamak' olarak ifade ediliyordu.²⁸¹

Sonuç olarak, kendi kaderini tayin hakkının geçirdiği evrimsel sürecin 20. yüzyılın sonuna doğru vardığı noktayı iki temel tespitle özetlemek gerekirse; birincisi, mevcut bir devletten koparak kendi devletini kurmayı amaçlayan dışsal self-determinasyon hakkı yalnızca sömürgelere tanınmıştır. Uluslararası bir *jus cogens* hukuk normuna dönüşen bu hak, çoğu sömürgecin bağımsızlığını kazanması sayesinde 20. yüzyılın sonunda eski önemini yitirmiştir. İkincisi, içsel kendi kaderini tayin hakkı sömürgeler dışındaki tüm devletlerde de uygulanacak şekilde kabul edilmiştir. Demokrasi, hukuk devleti, eşitlik, yönetime katılma, kültürel hakların tanınması ve diğer insan haklarının sağlandığı ülkelerin, halkların kendi kaderini tayin hakkını gerçekleştirdiği varsayılmıştır. Devam eden bir niteliğe sahip olan kendi kaderini tayin hakkı, bu ülkelerin etnik, ulusal, dilsel, dini azınlıklarına değil; yalnızca ülke halkının tümüne tanınmıştır. Bu çerçevede birçok Avrupa ülkesi, demokratikleşme yönünde adımlar atarken; Avrupa Birliği, Afrika Birliği Örgütü, Amerikan Devletleri Örgütü gibi bölgesel kuruluşlar da bu girişimleri teşvik eden politikalar geliştirdiler.

²⁸¹ S/Res/940; 31 July 1994

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2337\(2017\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2337(2017)) Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

1.5. KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKININ KULLANILMASI

1.5.1. Tam Egemenlik

Kendi kaderini tayin hakkı, bir devletin egemenliğini etkin bir şekilde kullanabilmesiyle de yakından ilişkilendirilmiştir. Bir devleti, kendi kararlarını özgürce verebilmesi için dış müdahalelerden koruyan kendi kaderini tayin hakkının bu yönü Westphalia Antlaşmasına kadar uzanır. Devletlerin başka ülkelerdeki halkların hangi dini seçeceklerine müdahale etmesini men eden uzlaş, karışmazlık ilkesi olarak bilinmektedir. İşte ‘klasik devletlerarası hukukun egemenlik anlayışı, uluslararası tanınmış bir devletin içişlerine karışılmasını’ ilkesel olarak engellerken,²⁸² o devletin kendi kaderini tayin hakkını da korumaktadır. BM de karışmazlık ilkesini, kendi kaderini tayin hakkının bir unsuru olarak değerlendirmiştir. Bir yandan devletlerin birbirlerinin iç işlerine müdahalesini önleyen uluslar arası sözleşmeler düzenleyen BM, kararlarıyla da bu politikasını pekiştirmiştir.²⁸³ Bu politikanın en bariz göstergesi haksız işgal ve savaşıardan kaynaklı kuvvet kullanımı karşısından verilen tepkilerdir. BM Keşmir,²⁸⁴ Kıbrıs,²⁸⁵ Doğu Timor,²⁸⁶ Falkland Adaları²⁸⁷, İsrail²⁸⁸ ile ilgili kararlarında zor kullanan

²⁸² J. Habermars, “ ‘Öteki’ Olmak ‘Öteki’yle Yaşamak”, İstanbul, 2015, s. 55.

²⁸³ A/Res/1514(XV), 14 Dec 1960, A/Res/2131(XX), 21 Dec 1965, A/Res/2160 (XXI), 30 Nov 1966

²⁸⁴ S/Res/47, 21 Apr 1948; S/Res/80, 14 Marc 1950; S/Res/96, 10 Nov 1951; S/Res/98, 23 Dec 1952

²⁸⁵ A/Res/3212(XXIX), 1 Nov 1974; A/Res/3395(XXX), 20 Nov 1975; A/Res/31/12, 12 Nov 1976; A/Res/32/5, 4 Nov 1977; A/Res/33/15, 9 Nov 1978; A/Res/34/30, 20 Nov 1979; A/Res/37/253, 13 May 1983

S/Res/353, 20 July 1974; S/Re/355, 1 Aug 1974; S/Res/360, 16 Aug 1974

²⁸⁶ A/Res/3485(XXX), 12 Dec 1975; A/Res/31/53, 1 Dec 1976; A/Res/32/34, 28 Nov 1977; A/Res/33/39, 13 Dec 1978; A/Res/34/40, 21 Nov 1979; A/Res/35/27, 11 Nov 1980

S/Res/384; 22 Dec 1975; S/Res/389, 22 Dec 1976

²⁸⁷ BM, Falkland Adalarıyla ilgili kararlarında güç kullanımı veya güç kullanma tehditini yasaklayan ilgili düzenlemelere ve ada sakinlerinin çıkarlarının üstünlüğüne dikkat çekti:

A/Res/37/9, 4 Nov 1982; A/Res/38/12, 16 Nov 1983; A/Res/39/6, 1 Nov 1984

²⁸⁸ BM geride kalan yarım asırlık döneme, İsrail’in işgal ettiği topraklarla ilgili çoğu nafîle kalan onlarca karar sığdırmayı başarmıştır. Bunlar arasında, işgal edilen bölgelerdeki halkın İsrail tarafından ihlal edilen insan hakları üzerinde çalışan özel komitenin onlarca raporu da mevcuttur. Ancak İşgal

devletlerin, işgal ettikleri bölgelerden çekilmelerini istedi. Benzer talepler bazen olumlu sonuçlanırken; Sovyetler Birliği'nin Macaristan ve Afganistan'ı işgalleri, İsrail'in Mısır'ı işgali gibi durumlara karşı yapılan girişimlere Güvenlik Konseyindeki vetolara takıldı.²⁸⁹

Egemenliğin bir diğer yönü de ülkelerin doğal kaynaklarla zenginlikleri üzerindeki tasarruf yetkisidir. Buna göre bir halkın bu kaynakları üzerindeki egemenliğinin sınırlandırılması aynı zamanda kendi kaderini tayin hakkının ihlali olarak kabul edilmektedir. İkiz Sözleşmelerde bu konuyu düzenleyen bariz hüküm ve çeşitli BM kararları, kendi kaderini tayin hakkının bu yönünü pekiştirmiştir.²⁹⁰

1.5.2. Devlet-Federasyon

Milliyetçilik ulusların yalnızca kendi devletlerini kurmakla özgürleşebilecekleri inancını beslerken diğer yandan ulusun kendi devletini kurması kültürün korunması, demokrasi ve sosyal refaha ulaşmak ile meşrulaştırılıyordu.²⁹¹

edilen Arap bölgelerine yapılan inşaat ve Yahudilerin iskanı projeleri halen devam etmektedir. Son olarak, İsrail'in uluslar arası hukuku ihlal eden fiillerini ayrıntılı olarak kaleme alan 6 Aralık 2016 tarihli, 71/95, 71/96, 71/97, 71/98 kararları da İsrail'in yeni yerleşim birimleri inşa etmesine mani olmadı. BM'in işgallere yönelik diğer kararların bazıları şunlardır:

A/Res/32/5, 28 Oct 1977; S/Res/446; 22 March 1979; S/Res/452; 20 July 1979; S/Res/465; 1 March 1980; S/Res/468; 8 May 1980; S/Res/471, 5 June 1980

²⁸⁹ S/3730/Rev.1, 4 Nov 1956 (Macaristan); S/10974, 26 July 1973 (Mısır); S/13729, 7-9 Jan 1980 (Afganistan)

²⁹⁰ A/Res/626(XII); 21 Dec 1952; A/Res/1314(XIII), 12 Dec 1958; A/ Res/1515(XV), 15 Dec 1960; A/Res/1803(XVII), 14 Dec 1962; A/Res/3005(XXVII), 15 Dec 1972 (İsrail hakimiyetindeki Arap toprakları); A/Res/3175(XXVIII), 17 Dec 1973 (İsrail hakimiyetindeki Arap toprakları); A/Res/3281(XXIX), 12 Dec 1974; A/Res/3336(XXIX), 17 Dec 1974 (İsrail hakimiyetindeki Arap toprakları),

S/Res/1457, 24 Jan 2003 (Kongo); S/Res/1976, 11 Apr 2011 (Somali)

²⁹¹ Y. Ghai., 2013, s. 4.

Bu bakımdan gerek devlet sahibi olma ayrıcalığını kaybettikten sonra yeniden eski konumuna dönmek isteyen; gerekse devlet geleneğine sahip olsun ya da olmasın, şimdi bu hayalini gerçekleştirmeyi arzulayan grupların kendi kaderini tayin hakkıyla amaçladıkları çözüm kendi devletlerini kurmaktı. Belirtmek gerekir ki bu tabloya rağmen, 20. yüzyılın başına kadar da, ulusal programlarını özerklik, dil ve kültürel haklar, yönetime katılma, merkeziyetçiliği ortadan kaldırma gibi amaçlar üzerinden kuran hareketlerin de sayısı fazlaydı.²⁹² Bu gruplar dil, din birliği, başkaca ortak bağlar, ekonomik gelişmişlik, modern milliyetçiliğin henüz güçlenmemiş olması gibi nedenlerden dolayı devlet dışındaki çözümlere açıldılar. Ancak I. Dünya Savaşına doğru kendi kaderini tayin doktrinin popülerleşmesiyle beraber, bu milliyetçiliklerin neredeyse tümü ulusal programlarını bağımsız devletlerini kurmak şeklinde revize ettiler.

BM de, kendi kaderini tayin=devlet formülünü benimseyip hayata geçirmiştir. Hakkın sömürge ülkelere hasredildiği politika ile, kolonyal sınırlar tarafından belirlenen ülkelerin kendi devletlerini kurmaları temel hedef haline getiriliyordu. Bir diğer deyişle eskinin sömürgeleri, otomatik olarak ulus-devlete dönüşeceklerdi. Aslında BM, 1514 No'lu Kararda kendi kaderini tayin hakkının gerçekleştirilmesi için 'siyasi statülerini özgürce belirlemek' ifadesini kullanıyordu. Fakat BM'in bu ifadeden anladığı, koloniler açısından kendi kaderini tayin hakkının şu dört şekilde uygulanabileceğidir: 1-Bağımsızlık, 2-Başka bir devletle birleşme, 3-Başka bir devlete katılma, 4-Halkın iradesi neticesinde kararlaştırılmış başkaca bir

²⁹² Bknz. s. 31.

statü.²⁹³ BM'in bu sömürge politikası şu üç önemli sonucu doğurdu: Birincisi; bu otomatik geçiş sistemi, söz konusu ülkelerin devletleşmesi konusunda kriter aranmamasına yol açtı. Geleneksel uluslararası hukukun dışına çıkan BM, toprakları üzerinde etkin bir denetime sahip olmak bir kenara devletin işleyişini sağlayacak en temel kurumlardan dahi yoksun olan bu yapıların devlet olmalarını sağladı.²⁹⁴ İkincisi; topraksal olarak değerlendirilen kendi kaderini tayin hakkı, yapay sınırlarla oluşturulan sömürge ülkesindeki farklı grupların kendi kaderini tayin iddialarının dikkate alınmamasına neden oldu. BM'in bazı istisnalar dışında, bir bütün olarak sömürgeye devlet statüsünü kazandırıp diğer talepleri görmezden gelmesi, önlenmesi muhtemel büyük çatışmalara yol açtı. Son olarak; yukarıda sayılan devlet odaklı çözümler başka alternatiflerin masaya yatırılmasına da engel oldu.²⁹⁵ Marc Weller'in deyişiyle kendi kaderini tayin 'ya hep ya hiç oyunu' olarak gören BM,²⁹⁶ Eritre ve Sudan gibi başarısız federasyon girişimleri dışında ne özerklik, ne demokratik haklar, ne azınlıklara garantiler, ne de başkaca mekanizmaları hayata geçirmek konusunda ciddi bir çaba gösterdi. Bağımsızlıktan sonra sınırları içerisindeki tüm halk üzerinde sınırsız bir yetkiye sahip olduklarını düşünen yeni liderlerin, farklı kimlik taleplerini

²⁹³ Dördüncü seçenek daha 1953 yılında BM tarafından 742 No'lu Kararda ifade ediliyordu. Yine Togo'yla ilgili 860-1954 ve 944-1955 No'lu Kararlarda 'başka bazı öz yönetim ve bağımsız statüler' ibarelerine de yer verilmiştir. Fakat 1960 yılında yayınlanan 1541 No'lu Kararda yalnızca ilk üç seçeneğe yer verilmiştir. BM'in devlet ve bağımsızlık odaklı politikası söz konusu eğilimin doğmasında etkili olmuştur.

²⁹⁴ Kolonyalist devletlerin uyguladığı politikalara göre, sömürgelerin yönetsel mekanizmalara dahil olma şansı da değişiyordu. Fransa, Belçika, Portekiz sorumluluklarındaki bölgelerin bağımsızlığına karşı çıkıp, hatta onları kendi devletlerinin birer asli parçası olarak gördüklerinden; sömürge halklarının devlet mekanizmalarında sorumluluk almalarını zorlaştırmışlardır. Böylesi bir seçenek Batılılaştıkları ölçüde mümkün olmuştur. BK ise egemenliğindeki halkların asimilasyonunda bir derece daha ağır hareket ederek, yetiştirdikleri Afrikalı elit kesimlere teslim edebilecekleri bir devlet kurumsallaşmasını sağlamayı hedeflemiştir.

H. Seton-Watson, 1977, s. 330.

²⁹⁵ BM sömürgelerin özyönetimlerine kavuşması için seçenek olarak en sık kullandığı kelime 'bağımsızlık'tır. Sömürgeciliği sonlandırmak amacıyla alınan 1514 Sayılı Kararın başlığı 'Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine Dair Bildiri'dir.

²⁹⁶ M. Weller, **Escaping the Self-Determination Trap**, Cambridge, 2008, s. 19.

gayrı meşru yöntemlerle bastırmasını engelleyebilecek uluslar arası bir mekanizma da inşa edilmedi. Bir diğer deyişle BM, kendi kaderini tayin hakkının bir defa kullanılmakla tükendiğine hükmederken, hakkı sürekli kılan içsel yönünü ihmal etmiştir. Tüm bu faktörler sebebiyle dekolonizasyon süreci aynı zamanda, kimisi uzun yıllar süren yeni çatışmaların başlama sürecidir.²⁹⁷

1.5.2.1. Ayrılık

Her ulus kendi devletine sahip olacaksa, bu elbette, başka devletlerden ayrılmak yoluyla gerçekleşecektir. Zira uzunca bir süredir bir devlet tarafından üzerinde egemenlik iddia edilmemiş yaşanılabilir bir toprak parçası kalmadı. Üstelik, neredeyse hiçbir devlet tamamen homojen değildir. Bazı durumlarda tek kimlik yaratma çabalarının kısmen başarıya ulaştığını kabul etsek bile; ilerde farklı etnik, sosyal, kültürel, demografik değişimlerin ve hatta coğrafi değişimlerin yaşanması yüksek bir olasılıktır. Durum böyle olunca, devlet kurmak için ayrılmak en doğal sonuçtur. Dolayısıyla, ayrılık devlet kurmayı meşrulaştıran kendi kaderini tayin hakkının *prima facie* sonucudur. Bu tespitlerden yola çıkarak şu şekilde bir ayrılık tanımı yapmak mümkündür:

²⁹⁷ Endonezya, Lübnan, Ruanda, Nijerya Gana, Malezya gibi ayrılıkçı taleplerden kaynaklanmasa da farklı gruplar arasındaki anlaşmazlıklardan kaynaklanan çatışmaları saymazsak; kolonyal sistemin sona ermesinden sonra başlayan önemli ayrılıkçı hareketlerin doğduğu yerlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

Cezayir, Angola, Burma, Kamerun, Çad, Komorlar, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Kıbrıs, Etiyopya, Gana, Gine, Hindistan, Endonezya, Fildişi Sahili, Kenya, Laos, Mali, Mozambik, Namibya, Nijer, Nijerya, Umman, Pakistan, Papua Yeni Gine, Filipinler, Saint Kitts ve Nevis Federasyonu, Saint Vincent ve Grenadinler, Senegal, Solomon Adaları, Somali, Sri Lanka, Sudan, Tanzanya, Uganda, Vanuatu, Zambiya

M. Fabry, **Recognizing States**, New York, 2010, s. 163.

“Ayrılık mevcut bir devletin sınırları içerisindeki bir toprak parçasını kopararak, bu ülke üzerinde yeni bir devlet kurmak demektir”.²⁹⁸

Halen devletler sisteminde önemli bir müşkül olarak görülen ayrılık hakkını uluslar arası hukuk açısından bu kadar önemli kılan özellik, onun kendi kaderini tayin hakkının ulaştığı ‘en ekstrem nokta’ olmasından ileri gelir. Zira ayrılık ile bir devlet, üzerinde egemenlik sahibi olduğu bir toprak parçasını kaybetmekle, onun üzerindeki tüm haklarını kendisiyle eşit yeni devlete devretmektedir. Bu nedenle egemen devlet, toprak bütünlüğünü koruyarak ayrılıkçı hareketleri önlemek için genelde her yola başvurmaktadır. Büyük çoğunluğu şiddet ve baskıyla sonuçlanan bu mücadeleler, ayrılık meselesinin ‘lanetli bir fenomene’ dönüşmesine neden olmuştur. Kutuplaştırmak, parçalamak, birlik ve beraberliği bozmak, toplumu bölmek, düzeni bozmak gibi olumsuz kavramlar, ayrılık mevzularının vazgeçilmez terimleridir.²⁹⁹

Ayrılık için çabalayan her grup, karşısında devletin toprak bütünlüğünü korumak isteyen merkezi yapıyı bulur. Ama ayrılıkçıların ikna etmeleri gerekenler bununla sınırlı değildir. Genel kanı ayrılıkçı hareketlerin, domino etkisi yoluyla başka hareketleri özendirmesinden dolayı diğer devletlerin de güvenliğini tehlikeye attığı yönündedir. Bu yönüyle ayrılıkçılık uluslar arası istikrarı tehdit eden bir olgu olarak görülmektedir.³⁰⁰ Bu sebeple ayrılıkçı hareketlere karşı yürütülen mücadeleler

²⁹⁸ M. Moore, 1998; A. Buchanan, **Secession**, San Francisco, 1991.; A. Buchanan, **Justice, Legitimacy and Self-Determination**, New York, 2007.; W. Norman, “The Ethics of Secession as the Regulation of Secessionist Politics.” **National Self-Determination and Secession**, New York, , 2003.;

²⁹⁹ A. Heraclides, 1991, s. 1.

³⁰⁰ Buchheit, ayrılık karşıtı görüşleri şu şekilde özetlemektedir:

-Kendi kaderini tayin ilkesi bir defa uygulanmakla tüketilir;
-Uluslararası hukuk devletler hukukudur, halkların ve bireylerin değil (Crawford tam da bu nedenle ayrılıkçı grupların kendilerini uluslar arası hukukta korunan devletlerin toprak bütünlüğü ilkesiyle kayıtlı görmediklerini belirtir. Zira onlar söz konusu bu hukuk sisteminden dışlanmış, bir özne olarak temsil edilme şansını yakalayamamışlardır.);

çoğu zaman uzun süren savaşlar, soykırımlar, toplu tecavüzler, kitlesel göçler doğurmuştur. Buna rağmen 19. yüzyıldan beri bir realite halini almış bu ihtilafları çözmeye hasredilmiş uluslar arası hukuk normları mevcut değildir. Konuyla ilgili kurumsal bir mekanizmanın yokluğuna dikkat çeken W. Norman'ın deyişiyle mevcut sistemde, en azından kağıt üstünde, yasaklanmayan ayrılık hukuki bir boşluk durumundadır.³⁰¹

Ayrılık yanlısı hareketlerin doğması konusunda politik, ekonomik, etnik, ideolojik etkenlere bağlı olarak farklı nedenler ileri sürülmüştür. Merkez ile çevre arasındaki güç paylaşımı ve ekonomik gelişmişlik farkı, farklı etnik köken, modernleşme ve grup elitlerinin kendi menfaatlerini korumak için ayrılmayı daha iyi bir seçenek olarak görmeleri gibi başlıklar ilk akla gelen tezlerdir.³⁰² Tüm bu farklı görüşlere rağmen ayrılıkçı hareketlerin temel olarak iki ortak özelliğe sahip olmaları gerektiğini söylemek mümkündür. Birincisi kendisini farklı gruplardan ayrı görüp kendi aralarında dayanışma duygusu taşıyan, normatif açıdan teşhis edilebilir bir grup; ikincisi bu grubun yurt olarak kendisiyle özdeşleştiği bir toprak parçası. Bu grupların ayrılık hakkına sahip olduğuna yönelik moral teorileri ise üç başlık altında

-Bir devlet zorla bir bölgeyi sınırlarından çıkaramayacağına göre, bir bölge zorla o devletten ayrılamaz;

-‘Pandoranın kutusu’, ‘Balkanlaşma’, ‘domino etkisi’ gibi korkular;

-Çok az devletin etnik açıdan homojen olmasından dolayı ortaya çıkan bölünme korkuları;

-Demokratik sistem üzerinde olumsuz etkide bulunma riski. Buna göre böylesi bir hakkın tanındığı azınlık, istekleri yerine gelmediği durumlarda ayrılık şantajında bulunabilecektir;

-Uluslar arası destek olmadan yaşayamayacak küçük entitelerin artma riski;

-Ayrılık durumunda yeni devlet sınırları içerisinde kalacak azınlıkların karşılaşabileceği riskler;

-Ayrılan bölgenin egemen devletin ekonomisi açısından hayati önemde olması.

A. Heraclides, 1991, s. 28.

Bu argümanlara Buchanan'ın belirttiği çoğunluk görüşüne aykırı hareket edilmiş olunacağı ve haksız kazanç sağlanacağı (merkezi hükümetin daha önce yaptığı yatırımlara istinaden) başlıklarını da eklemek gerekir.

A. Buchanan, 1991, s. 104.

³⁰¹ W. Norman, 2003, s. 46.

³⁰² A. Heraclides, 1991, s. 8

sınıflamak gerekirse: 1- Son Çare Teorileri, 2- Referandum Teorileri, 3- Ulusal Kendi Kaderini Tayin Teorileri. Son teori üst başlıkta ayrıntılı olarak ele alındığından bu bölümde yalnızca diğer ikisi incelenecektir.

A. Buchanan ve W. Norman'ın öncülük ettiği Son Çare Teorisine göre şayet bir grup mevcut devlet çatısı altında uğradığı baskı, ayrımcılık, zor politikaları nedeniyle varlığını sürdüremez durumda ise; ve mevcut durumdan kurtulmanın tek yolu bu devletten ayrılarak kendi devletini kurmak ise bu durumda ayrılık meşrudur.³⁰³ Kaynağını yönetimin adalet ilkesine dayanması gerektiğinden alan bu anlayışa göre, ayrılık son çaredir. Eğer yönetim adil değil ve yurttaşların rızalarıyla verdiği gücü kötüye kullanıyorsa ya da üçüncü bir taraftan gelen tehlikeye karşı onu koruma yükümlülüğünü yerine getirmiyorsa artık söz konusu grubun bu yönetime itaat etme zorunluluğu yoktur. Bu görüş, çeşitli uluslar arası uyuşmazlıklara da uygulanmıştır.³⁰⁴ İsveç'in 'evrensel olarak tanınan bir ilke' şeklinde ifade ettiği kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde Aaland Adaları'nın Finlandiya'dan ayrılması gerektiği konusunda, Milletler Cemiyeti tarafından kurucu sözleşmenin 11. Maddesi gereğince oluşturulan Raportörler Komisyonu şu değerlendirmeyi yaptı:

"Dinsel olsun ya da dinsel; azınlıkların veya halkın herhangi kısmının istekleri bu yönde ya da canları öyle istedi diye ait oldukları topluluktan kopmalarını kabul etmek; devletlerdeki düzenin ve istikrarın bozulmasına ve uluslararası alanda anarşinin başlamasına sebebiyet verecektir. Bu, toplumsal ve siyasi bir birlik olan devletle bağdaşmayan bir teoriyi onaylamak

³⁰³ A. Buchanan, 1991., A. Buchanan, "Democracy and Secession.", **National Self-Determination and Secession** (Edt. Magaret Moore), New York, 2003., A. Buchanan, 2007.; W. Norman, 2003., W. Norman, *Negotiating Nationalism*, New York, 2006.

³⁰⁴ 1809 yılında Fredrikshamn Antlaşması'yla Rusya verilen Aaland Adaları'nın %92 oranında İsveç kökenli olan halkı, Finlandiya'nın 1917 yılında Rusya'dan bağımsızlığını kazanmasıyla tekrar İsveç'e katılmak istediler.

A. R Sureda, 1973, s. 29.

anlamına gelecektir...Bir azınlığın parçasını oluşturduğu devletten ayrılması ve başka bir devletle birleşmesi yalnızca söz konusu devletin adil ve etkin garantiler sağlamak ve uygulamak konusunda isteksiz ya da güçsüz olması durumlarında istisnai bir çözüm, bir son çare olarak kabul edilebilir.³⁰⁵

Milletler Cemiyeti bu görüşlerden hareketle Aaland sakinlerinin içsel kendi kaderini tayin haklarını kullanabilmeleri ölçüsünde, Finlandiya'dan ayrılmalarının haklı olmayacağına hükmetti. Finlandiya bu çerçevede, bölge halkının kültürel ve yönetsel hakları konusunda Milletler Cemiyetine bir dizi taahhütte bulunduktan sonra, 1920 yılında Aaland Garanti Yasasını çıkardı.³⁰⁶ Yine Kanada'dan ayrılmak isteyen Quebecilerin taleplerini inceleyen Kanada Yüksek Mahkemesi; Quebecilerin ülkedeki demokrasi ve federal sistemle sağlanan otonom yetkiler sayesinde kültürel ve dilsel azınlıkların kolektif amaçlarını gerçekleştirmek, kendi toplumlarını geliştirmek için her türlü imkana sahip olduklarını belirterek,³⁰⁷ ayrılmalarını sağlayacak bir hakka sahip olmadıklarına hükmetti.³⁰⁸

Buchanan, bu teori açısından iki duruma daha işaret eder. Buna göre şayet ortada haksız işgale dayanan bir birliktelik söz konusu ise veya otonomiye sahip bir

³⁰⁵ Report of the Commission of Rapporteurs, LN Doc. B7.21/68/106, 1921, Page 4 <https://www.ilsa.org/jessup/jessup10/basicmats/aaland2.pdf>

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³⁰⁶ H. Hannum, 1990, s. 371.

³⁰⁷ Reference Re Secession of Quebec [1998] 2 S.C.R Page 217-297, Pr 58, 59

<https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/en/1643/1/document.do> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³⁰⁸ Mahkemenin ilgili kanaati şöyleydi: Özetle uluslararası hukuk, en fazla şu durumlarda kendi kaderini tayin hakkını doğurur: Eski sömürgeler söz konusu olduğunda dışsal self-determinasyon hakkı; bir halkın topraklarının işgal edilmesi örneğinde olduğu gibi yabancı bir gücün baskısına maruz kalması; ya da belirli bir grubun siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini gerçekleştirmelerinin hükümete katılmalarına mücade edilmediğinden dolayı mümkün olmadığı durumlarda. Her üç durumda da söz konusu halklar içsel kendi kaderini tayin hakları inkar edildiği için dışsal kendi kaderini tayin hakkını kazanmışlardır. Bu tür istisnai durumlar, mevcut şartlar altında Quebec açısından açıkça başvurulamayacak durumdadır. Bu sebeple ne Quebec bölgesinin nüfusu- 'halk' ve 'halklar' olarak nitelendirilse dahi-, ne de Ulusal Meclis, Quebec parlamentosu ya da hükümeti gibi temsil gücüne sahip kurumları uluslararası hukuk çerçevesinde Kanada'dan tek taraflı ayrılma hakkına sahiptir.

a.g.e., pr. 139.

bölgenin bu hakkı elinden alınır ise; her iki durumda da ayrılık hakkı son çare olarak gündeme gelebilecektir. İlki için 1944'teki işgalle Sovyetler Birliği'ne katılan Baltık ülkeleri; ikincisi için Etiyopya, Kosova, Irak, Türkiye³⁰⁹ örnekleri verilebilir. Buchheit tarafından dile getirilen yerinde eleştiri, son çare teorisine göre bir grubun ayrılığa hak kazanması için uğradığı zulmün ölçütünün ve sınırının ne olacağına dönüktür.³¹⁰ Nitekim Kosovalı Arnavutlar, Miloşeviç'in baskı politikalarına karşı barışçıl direnişi seçtiklerinde değil, ancak tüm dünyanın gözleri önünde katliam ve toplu göçlere maruz kaldıklarında bağımsızlıklarına kavuşabildiler. Teorinin tartışılan diğer bir yönü de haklı bir ayrılığın gerçekleşmesi açısından demokratik bir karar alma prosedürü ön görmemesidir.³¹¹ Burada grubun uğradığı yıkımın önemi, söz konusu toprak parçası üzerinde uygulanacak referandum benzeri süreçlerin önüne geçmiştir. Norman ayrılıkçılığın ancak modern ülkelerdeki demokratik işleyişle çözülebileceğini savunduğundan, ayrılığı çözüme bağlayacak yöntemlerden biri olarak referandumu savunmaktadır.³¹²

Referandum teorisine göre belirli bir grubun bağlı devletten ayrılmasını sağlayacak olan kriter, grubu oluşturan bireylerin ortak arzusudur. Buna göre eğer söz konusu grup iradelerini ayrılmak yönünde ortaklaştırmış ve bunu ortaya koymuşsa ayrılık haklı bir yöntemdir. Halkın iradesine ve rızaya dayanan toplum sözleşmesine kadar uzanan bu görüşe göre, bu durumlarda ayrılık seçeneği

³⁰⁹ Konu bu bağlamda hiç gündeme gelmese de 1921 Kurucu Anayasası yerel bölgelere geniş bir özerklik tanıyordu. Kürtler için büyük önem taşıyan bu husus daha sonraki süreçlerde de gündeme gelmiştir. M. Kemal'in demeçleri dışında, ayrıca 10 Şubat 1922de yapılan Meclis gizli oturumunda Kürtlere özerklik tanıyan bir kanun tasarısı görüşüldü. Çok geçmeden kabul edilen 1924 Anayasası bu yetkileri kaldırıp, katı bir merkeziyetçi sistem ve tekçi bir politikayı hayata geçirdi. Nitekim bir yıl sonra doğan güçlü Şeyh Said isyanı aynı zamanda bu politikaya bir tepkiydi. M. Bayrak, **Kürt Sorunu ve Demokratik Çözüm**, Wuppertal, 1999, s. 470.

³¹⁰ A. Heraclides, 1991, s. 30.

³¹¹ A. Pavkovic, P. Radan, *Creating New States*, New York, 2007, s. 204.

³¹² Wayne Norman, 2003, s. 53.

demokratik bir yönetimin en doğal gereğidir.³¹³ Bir diğer deyişle katılma iradesini gösteren grubun ayrılma iradesini kabul etmemek çelişkili olacaktır. Belirtmek gerekir ki, burada iradesi esas alınması gereken gruptan kasıt ilgili devletten koparılmak istenen toprakla bağı olan gruptur. Burada kullanılan bağ kavramı, ihtilafli bölgelerdeki göç ve iskanlardan dolayı tercih edilmiştir. Yoksa, bu teoriye göre söz konusu grubun hak iddia ettiği topraklar üzerinde tarihsel veya başkaca bir hakka sahip olma şartı aranmamaktadır.³¹⁴ Öte yandan söz konusu grubun egemen tarafından baskıya maruz kalması ya da ekonomik açıdan geri bırakılması gibi şartlara da gerek yoktur. Demokratik ve müreffeh bir ülkede de, belirli gruplar ayrılmak istediklerinde bu haklarını kullanabileceklerdir. Bu teori söz konusu grubun ayrılması için belirli şartlar ön görmeyip, salt grubun iradesine vurgu yapması bakımından eleştirilere maruz kalmıştır. Norman, referandum teorilerinin böylesi ihtilafların çözülmesi konusunda birleştirici bir rol oynamadan hemen ayrılmayı bir seçenek olarak ortaya atmalarının yanlışlığına dikkat çekmektedir.³¹⁵ Benzer şekilde Buchanan, ayrılmanın bu kadar kolay olduğu bir birlikteliğin uzun ömürlü olamayacağını ve dahası ayrılmanın her zaman azınlık tarafından bir şantaj aracı olarak kullanılabileceğini ileri sürmektedir.³¹⁶ Yine Buchanan ve Horowitz teorisinin belirli ilke ve ölçütlerden yoksun olması nedeniyle sayısız etnik ayrılıkçı hareketlerin doğmasına ve böylece uluslar arası barışı tehdit eden insani felaketlere yol açacağını savunmaktadırlar.³¹⁷ Her ne kadar teoriyi savunan Margaret ve Raz gibi yazarlar, ayrılığın yeni azınlık sorunları veya diğer ülkelerin yurttaşlarının çıkarlarına mühim

³¹³ W. Norman, 2006, s. 183.

³¹⁴ W. Norman, 2003, s. 37.

³¹⁵ W. Norman, **a.g.e.**, s. 40

³¹⁶ A. Buchanan, 2003, s. 21.

³¹⁷ A. Buchanan, 2007, s. 377.

zararlar vermesi halinde haklı olamayacağına belirtseler de;³¹⁸ yeni azınlık sorunlarına yol açmayacak bir ayrılık örneği sunmak oldukça zordur.

Donald L. Horowitz'ın dikkat çektiği üzere, 'temiz ayrılık' yoktur.³¹⁹ Yukarıda ifade ettiğimiz üzere, ayrılık meselesi egemen devlet tarafından ciddi bir tehdit olarak algılandığı anda, çoğunlukla, çatışmaların yaşanması kaçınılmazdır. Bir an için egemen devletin sınırlarının küçülmesine, gelir kaynaklarının azalmasına, kudretinin zayıflamasına rıza göstermesini sağlayacak uzlaştırıcı uluslar arası mekanizmaların kurulduğunu varsayalım. Böyle bir durumda dahi ayrılarak bağımsızlığını kazanan devletin sınırları içerisinde kalan farklı azınlıkların durumu ve muhtemelen yeni ayrılık talepleri, devletin kurumsallaşması ve istikrar kazanması için gerekli çalışmalar hayati konulardır. Nitekim uzun süren bir ulusal mücadelenin ardından 2011'de bağımsızlığını kazanan Güney Sudan, çok geçmeden etnik çatışmalara sürüklenmiştir.³²⁰ Söz konusu faktörler ve devletlerin toprak bütünlüğüne verilen önem, ayrılık konusunun günümüze kadar negatif bir bakışla değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu sebeple artık son bulan dekolonizasyon sürecinin içerisindeki bölgeleri saymazsak, uluslar arası hukukta bir 'ayrılık hakkından' söz etmek mümkün değildir. Ancak son çare teorisine gerek doktrinde gerekse uluslararası kurumların pratiğinde genel olarak olumlu bakılmaktadır.³²¹

³¹⁸ A. Pavkovic, P. Radan, 2007, s. 203.

³¹⁹ D. L. Horowitz, 2003, s. 190.

³²⁰ Bağımsızlığa rağmen bölgede hala barış ve istikrar sağlanamadı. Güney Sudan'da tekrar başlayan çatışmalar sivilleri de hedef alırken, BM 3,4 milyon Güney Sudanlının açlık sebebiyle hayati risk taşıdığını duyurup uluslararası kamuoyuna duyarlılık çağrısı yaptı.

<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=56074#.WO3dTLTxvUo>

http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=56291#.WO3c_rTxvUo

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³²¹ Bilhassa Bosna Hersek, Kürdistan Bölgesel Hükümeti (Irak) ve Kosova'da yaşanan felaketler egemen devletlerin aşırı ve haksız güç kullanımı halinde, ayrılığın meşru bir seçenek olacağı konusundaki inancı pekiştirmiştir. Milena Sterio BM'in son teorisini kabul ettiğini işaret eden

Burada ayrılık istisnai ve alternatifi olmayan bir yöntem olarak görülmektedir. Buchanan, haksız işgal neticesinde bir devletin topraklarına katılmış bölgenin ayrılması-her ne kadar bunu eski durumun tesisi olarak ifade etmek gerekse de- konusunda da uluslar arası hukukta fikir birliği oluştuğunu ifade etmektedir.³²²

örneklere de dikkat çekmektedir. BM Özel Temsilcisinin 1993 yılında BM Ayrımcılığın Önlemesi ve Azınlıkların Koruması Alt Komisyonu için hazırladığı Azınlıkları İlgilendiren Sorunların Barışçıl ve Yapıcı Çözümünü Sağlayacak Muhtemel Yollar ve Araçlar isimli rapor, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin 1996'da sunduğu XXI. Genel Tavsiyeleri bu bakımdan örnek verilebilir. Yine Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonun da bu görüşü benimsemediğini ifade etmektedir. M. Sterio, **The Right to Self-Determination Under International Law**, New York, 2013, s. 20.

³²² A. Buchanan, 2007, s. 333.

1.5.2.2. Federasyon

Kendi kaderini tayin hakkının gerçekleşmesi açısından başvuru bu model zayıf bir merkezi sistem kurulmasından dolayı, federatif yapıların çok geniş yetkiler kazanmalarını sağlamıştır. Federasyonu etnik, dilsel, dinsel, sınıfsal farklılıklara bağlı ayrı ya da otonom yetki dağılımını sağlayan modellerden ayrı tutmak gerekir.³²³ Zira genel olarak tüm federasyonlar, belirli bölgelerin topraksal olarak tanımlanması yoluyla ifade edilirler.³²⁴ Günümüzde bu kriterlere göre federasyon olarak gösterilebilecek yaklaşık 28 devlet mevcuttur.³²⁵

Federasyon modelinin bir özelliği, farklı grupların kendi kaderini tayin iddialarının uzlaştırıldığı bir model olmasıdır. Norman burada, ulus inşa niyetinde olan iki grubun çatışmasına;³²⁶ Weller ise, ne bağımsız olabilecek kadar güçlü ne de daha azıyla yetinebilecek kadar istekli olan grupların uzlaşmasına işaret eder.³²⁷ Kesin olan husus, farklı otonom taleplerin merkezi otoritenin zayıflatılması yoluyla birden çok özneye dağıtıldığıdır. Bu bakımdan federasyon modelinin, çatışmalı süreçlerin sona erdirilmesini sağlayan model olarak ön plana çıkması tevekkeli değildir. Bosna-Hersek, Kongo, Irak, Nepal, Sudan, Güney Afrika gibi ülkelerde uygulanan değişik federasyon modelleri, etnik çatışmaların ardından sağlanan uzlaşmaların eseridir. Bu bakımdan olumlu bir rol oynadığı düşünülse de, federasyonların ayrılığı özendirildiğine dair eleştiriler daha ön plandadır. Brendan

³²³ W. Norman, 2006, s. 78.

³²⁴ Yash Ghai, federasyonların coğrafi bakımdan büyük ve merkezin, ülkenin her yanına erişiminin nispeten zorlu olduğu devletler bakımından daha fazla tercih edildiğini savunmaktadır. Bu bakımdan topraksal bir kriter belirlemiş olurken, aynı zamanda otonomilerin daha çok etnik gruplar üzerinden inşa edildiğini söyleyerek iki model arasındaki bir farkı da açıklamış olmaktadır.

Y. Ghai, 2013, s. 16.

³²⁵ G. R. M. Anderson, *Federalism: An Introduction*, New York, 2008, s. 1.

<http://www.forumfed.org/publications/a-primer-on-federalism/> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³²⁶ W. Norman, 2006, s. 70.

³²⁷ M. Weller, 2008, s. 79.

O’Leary, söz konusu eleştirileri dile getirenlerin federasyonların niye dağılma tehlikesi taşıdıklarını tam olarak açıklayamadıklarını ve velev ki böyle bir tehdit olsa bile, federasyon modelinin yerine belirli bir grubun hegemonyasıyla kurulacak birliktelik dışında bir model önerisi sunamadıklarını savunur. Yazara göre dağılma tehlikesinin yüksek olduğu federasyonlar, gönüllü birlikteliğe dayanmayan ve demokratik olmayan devletlerdir.³²⁸ Pavkoviç ve Radan, federal devletlerde görülen ayrılıkçı eğilimlerin fazlalığını; grupların ellerinde tuttıkları kurumsallaşmış gücü bağımsızlıklarına kavuşmak için kullanmalarına ve topraksal olarak sınırların belirlenmiş olmasının verdiği avantaja da bağlarlar.³²⁹

Federasyon modelinin kendi kaderini tayin iddialarını çözmek konusunda bir alternatif olmasına yönelik kuşkuları arttıran bir gelişme de Sovyetler Birliği ve Yugoslavya’nın yıkılması oldu. Badinter Komisyonunun, Yugoslavya’nın dağılma sürecinde olduğunu belirttiği 1 No’lu Görüşü;³³⁰ federasyon modelinin devletin birliğini tehdit eden bir unsur olduğunu düşündürmüştür. Karar Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetinin federal organları artık işlemediğinden dolayı dağılmakta olduğunu belirtirken, devletlerin toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik uluslar arası normlara değinmiyordu.³³¹ Yapılan bağımsızlık ilanlarının yerindeliğini incelemeye geçen Komisyonun kararının ortaya çıkardığı sonuca göre federatif

³²⁸ B. O’Leary, “**The Logics of Power-Sharing, Consociation and Pluralist Federations.**” *Settling Self-Determination Disputes*, Leiden, 2008, s. 57.

³²⁹ A. Pavkovic, P. Radan, 2007, s. 13.

³³⁰ Bknz. s. 140.

³³¹ Badinter Komisyonun ilgili tespiti şu şekildedir:

“Belirli bir otonomiye sahip toplulukları içeren ve dahası federasyonun ortak kurumları aracılığıyla siyasi gücün kullanılmasına katılan Federal bir devlet açısından ‘devletin varlığı’; federal organların Federasyonun bileşenlerini temsil etmesi ve yetkisini etkili bir şekilde kullanması demektir.”

1 No’lu Görüş Par 1/d

http://www.pf.uni-lj.si/media/skrk_mnenja.badinterjeve.arbitrazne.komisije.1..10.pdf

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

devletler, federasyonu oluşturan yapılar bir arada durabildikleri müddetçe devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenlik garantilerinden yararlanabileceklerdir..³³² Kendi içinde tutarsız olan bu yorum da, devlet mekanizmasını bilinçli bir şekilde işlevsiz bırakan ya da ayrılma tehdidinde bulunan grupları özendirerek federasyonun dağılmasına yol açabileceği kaygılarını doğurmuştur. Hannum bu kaygıları taşıyan devletlerin, sınırları içerisindeki gruplara, kendi kaderini tayin taleplerinin en realist ve etkin biçimde karşılanmasını sağlayacak politik ve ekonomik hakları sağlamaktan alıkoyacağını savunmaktadır.³³³

1.5.3. Özerklik ve Demokrasi

Muhtemelen, Yash Ghai'nin formülü mevcut çok renkli otonom modellerini bir tanım altında izah etmek açısından en faydalı formülasyonlardan biridir. Buna göre;

'Özerklik kendi kimliğini korumayı talep eden etnik ya da diğer gruplara belirli meselelerde doğrudan kontrolü devreden, ancak devletin genel çıkarları ile ilgili yetkileri daha kapsamlı bir şekilde örgütlenmiş devlet apartına bırakmayı hedefleyen bir araçtır.'³³⁴

³³² Horowitz Komisyonun kararını şöyle yorumluyor:

Bu yeni doktrin eskiden, Etiyopya ile federal bir bağına sahip olan Eritre'nin ayrılmasını meşrulaştırıyor ve Hindistan, Pakistan, Malezya, Kanada, Belçika, Nijerya ve Rusya Federasyonu gibi diğer federasyonlara bağlı yapıların da ayrılmasını pekala meşrulaştırabilir. Bir federasyondaki birleşik cumhuriyetlerden birinin yönetime katılmayı durdurmasının dağılma sürecini başlatacağı şeklindeki yeni kuralı ortaya atmakla Komite, en başta, etnik çatışmaların federal çözümlerle sona erdirilmesinin önüne muazzam bir engel çıkarmış oldu. Bu yanlışlıkla, karar vericilerin, bölgesel yapılara yetki devrinin ayrılığın ilk adımı olduğu şeklindeki başka açılardan temelsiz fakat çok yaygın olan korkuyu doğruladı.

D. L. Horowitz, 1998, s. 192.

³³³ Hurst Hannum, **Rethinking Self-Determination**, Virginia Journal of International Law, Vol 34:1, 1993, s. 39.

³³⁴ R. Lapidoth'un tanımında devletin bütünlüğünü koruyan iktidar paylaşımı olması, A. Lagare ve M. Suksi'nin ortak tanımında topraksal olması ve yasama yetkisini içermesi hususları ön plana çıkarılmıştır. Daha fazla örnek için bkz.

T. Benedikter, **Modern Özerklik Sistemleri**, Ankara, 2016, s. 139.

Özerk yapıları 16. yüzyıl Avrupasında otonom konumları tanınan farklı dinler, Osmanlı Devletinde uygulanan Millet sistemi, 19. yüzyıla kadar devam eden Kürt mirlikleri, 1809 ile 1917 yılları arasında Rusya İmparatorluğuna bağlı bir Özerk Çar Dukalığı olarak yönetilen Finlandiya gibi farklı örneklerle epeyce geriye götürmek mümkündür. Ancak bugünkü anlamıyla modern özerklik modelleri, 20. yüzyılın başında doğmaya başlamıştır.³³⁵ Ancak I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra özerklik, etnik uyuşmazlıkları çözmek için bir yöntem olarak öne çıksa da kendi kaderini tayin hakkının gerçekleştirilmesi açısından devlet modeline alternatif bir yöntem olamamıştır.³³⁶

1945'te kurulan uluslararası düzenin kolektif haklara karşı olumsuz yaklaşımı özerkliğin de tercih edilen bir yönteme dönüşmesine mani oluyordu. Devletlerin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini birincil sıraya koyan yeni dönem politikada, Heraclides'in deyişiyle, 'her derde deva ilaç', 'entegrasyon' kelimesinde gizliydi.³³⁷ Fakat Soğuk Savaşın bitmesi ve ardından, Sovyetler Birliği ile Yugoslavya devletlerinin yıkılması, özerklik modelleri hakkındaki algıları kökten değiştirdi. Bu tarihe kadar devletlerin toprak bütünlüklerine karşı bir tehdit olarak görülen özerklik, birdenbire çatışmaların hem önlenmesi ve hem de çözümü konusunda en çok başvurulan yöntem oldu.³³⁸ Diğer bir deyişle özerklik, kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde kendi devletini kurmak isteyen gruplar ile topraklarını kaybetmek

³³⁵ Y. Ghai, 2013, s. 7.

³³⁶ 1920 yılında Aaland Adalarında oturan İsveç kökenlilerin kendi kültürlerini özgürce yaşamalarının önemine vurgu yapan Milletler Cemiyeti, Finlandiya'nın bölge halkına özerklik tanınmasının önünü açtı. Yine bu dönem Danzig, Saar, Memel, Klaipeda gibi bölgelerde özerklik modelleri uygulandı. Y. Ghai, 2013, s. 8.

³³⁷ A. Heraclides, 1991, s. 3.

³³⁸ S. Wolff, M. Weller, 2005, s. 1.

istemeyen devletler arasında bir orta yol işlevi görmeye başladı.³³⁹ Özerklik aynı zamanda, genelde kendi kaderini tayin taleplerini demokrasi ve insan hakları alanında reformlar sağlayarak gerçekleştirmeyi hedefleyen ülkelerin başvurduğu ikinci çaredir. Örneğin İspanya, Fransa, Kanada, BK gibi ülkeler demokratikleşme reformlarını bir adım daha ileri götürüp özerklik tanımakla, ülkelerindeki azınlıkların kimlik taleplerini karşılamakta önemli mesafe kat ettiler.³⁴⁰

1.5.4. Birleşme

Çizilen sınırların böldüğü halklar açısından bir araya gelebilecekleri kendi devletlerini kurmak ya da mevcut bir devlet çatısı altında birleşmek kendi kaderini tayin hakkının gerçekleşmesinin yegane yolu olarak görülmektedir. Söz konusu taleplerin ortaya çıkmasının temel nedenleri ekonomik çıkarlara göre belirlenen kolonyal sınırlar ve savaşlardan sonra egemenlerin stratejik planlarına göre dizayn edilen devletlerdi. Dört devlet arasında bölünen Kürtler, kolonyal sınırların böldüğü Yoruba, Somali, Bakongo, Luo, Ewe halkları, iki devletin paylaşım savaşlarının böldüğü Keşmirliler, zorla göç ettirilen Tatarlar, ikiye bölünen 1945 sonrası Almanya akla ilk gelen örneklerdir. Bu halklar için birleşmek ulusal mücadelelerinin en temel hedeflerinden biridir.

³³⁹ Bu çerçevede Soğuk Savaş sonrasında, özerklik modelinin uygulandığı bazı bölgeler şunlardır: Tuareq-Mali; Afar-Cibuti, Oromo-Etiyopya, Kazamans-Senegal, Cabinda-Angola, Güneyliler-Çad, Chittagong Tepesi Kabileleri ve Bodolar-Hindistan, Moro-Filipinler, Açe ve Batı Papua-Endonezya, Wa-Burma, Miskito Yerlileri-Nikaragua. M. Weller, 2008, s. 81.

³⁴⁰ Weller ve Wolff, otonominin uluslar arası kuruluşlar tarafından teşvik edildiğine dair bazı örneklerle dikkat çekmektedirler. AGİT'in iyi yönetim ve devlet kurumsallaşması açısından otonomiye bir alternatif olarak sunduğu Lund Tavsiyeleri, BM'nin ayrılıkçı kendi kaderini tayin eğilimlerine karşı bir alternatif olarak otonomiye önerdiği Self-Determinasyonun Özyönetim ile Sağlanması Hakkında Lihtenştayn İnisiyatifi bu açıdan örnek verilebilir. Yine BM Azınlık Çalışma Grubunun da otonomiye işaret ettiği çalışmaları mevcuttur. S. Wolff, M. Weller, "Self-Determination and Autonomy: A Conceptual Introduction." **Autonomy, Self-Governance and Conflict Resolution** (Edt. S. Wolff, M. Weller), New York, 2005, s. 3.

Yayılmacı talepleri, devletlerin toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak değerlendiren uluslararası hukuk sistemi, bu taleplerin hayata geçmesini önleyen güçlü bir mekanizma kurmuştur. Devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenliğine dayanan bu mekanizmayı delen istisnalar ancak egemenlerin stratejik çıkarlarının tersini gerektirmesi durumunda mümkün olabilmektedir. Örneğin Sovyetler Birliği'nin zayıflamasıyla Soğuk Savaşın sona ermesi, Berlin Duvarının yıkılmasını sağlamıştır. Bu eğilimi bir kenara bırakmak gerekirse BM'in desteklediği Ewe halkının talepleri, kendi kaderini tayin hakkının söz konusu halkın arzularına göre yerine getirilmesi açısından nadir bir örnektir.³⁴¹ Kuşkusuz Ewe halkının talebini mümkün kılan en önemli etken, dağıldığı üç ülkenin de henüz bağımsızlığını kazanmamış olmasıydı. Bu ülkelerden herhangi birinin bağımsız olması durumunda, bu devletin BM'nin yukarıda özetlenen politikası gereği toprak bütünlüğü korunarak Ewe halkının geri kalanıyla birleşmesi imkansız kılınacaktı. Sömürgeler dışındaki bölgelerin dışsal kendi kaderini tayin hakkı tanınmadığı gibi onlar için birleşmek gibi bir alternatif de söz konusu değildir. Bu bakımdan Basklar, Katalanlar, Kürtler güçlü ulusal hareketlere sahip olsalar da henüz başarıya ulaşabilmiş değiller. Bu durumun önemli bir sebebi bölündükleri devletlerin, Afrika'da olduğu gibi, statükoyu korumak konusunda yaptıkları işbirliğidir.

³⁴¹ Tüm Ewe Halkı Konferansı katılımcıları Altın Sahilleri (Gana), Fransa somululuğundaki Togo ve BK sorumluluğundaki Togo bölgeleri arasında bölünen halklarının birleşmesi için 1947'de BM'e başvurdu. BM 1950 yılında aldığı 441 No'lu Kararla Ewe meselesinin önemine önemine dikkat çekti. Bu amaçla Togo ülkelerinin birleşmesini savunan BM, BK'nın 1954'te Altın Sahilleri'nin bağımsızlığını tanıyacağını açıklamasından sonra konuya ağırlık verdi. Yapılan referandumlarla Altın Sahilleri ve British Togoland birleşince (yeni adıyla Gana) Ewe halkı kısmen bu isteğine kavuşmuş oldu.

A. R. Sureda, 1973, s. 151.

1.5.5. Eski Duruma Dönme

Bazı durumlarda self-determinasyon hakkının gerçekleşmesi, eski durumun tesis edilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu, Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşıyla topraklarına kattığı Baltık ülkeleri açısından yeniden bağımsız olmak anlamına geliyordu. Öte yandan çoğu durumda da, dekolonizasyon süreciyle birlikte bağımsızlığına kavuşması beklenen bir ülke üzerinde hak iddia eden üçüncü bir devletin kendi kaderini tayin talebi söz konusu olabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, üçüncü devlet söz konusu bölgenin kolonyal sistemden önce kendi toprakları içerisinde olduğunu, haksız işgalle sömürgeleştirilen bu toprakların kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde kendisine iade edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu durum birçok açıdan ilginç özellikler taşımaktadır. Zira iddia edilen egemenlik ilişkisi çoğu zaman yüzlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Modern devlet sisteminin yokluğunda hanedan, kabile, aşiret yapılarının güçlü olduğu bölgelerde; sözü edilen dönemde her iki bölge arasında nasıl bir egemenlik ilişkisinin olduğunu tespit etmek de oldukça zordur. Öte yandan aradan geçen birkaç asırlık dönemde yaşanan doğal gelişmelerin yanı sıra kurulan kolonyal sistemin söz konusu bölgenin demografik ve kültürel yapısı üzerinde derin izler bırakması pek muhtemeldir.

Yukarıda sayılan handikaplara rağmen söz konusu bölgenin geçmişteki ve şimdiki politik, kültürel, sosyal şartları dikkate alınmaksızın, salt doğruluğu şüpheli olan egemenlik bağına dayanılarak kendilerine verilmesine yönelik talepler de oldukça fazladır. Goa, Batı Papua, Doğu Timor, Cebelitarık, Moritanya, Batı Sahara gibi bölgeler üzerindeki uyuşmazlıklar bunların başında gelmektedir. Bu konudaki tabloyu göstermek açısından Batı Sahara ilginç bir örnektir. Zira önce Moritanya 1960 yılında bağımsızlığını kazanınca 4 yıl önce bağımsız olan Fas, Moritanya'nın

sömürgeci yönetimden önce kendi topraklarına dahil olduğunu ve kendi kaderini tayin hakkı gereğince kendisine iade edilmesini istedi. Bu amaçla BM'e yaptığı başvuru sonuç vermedi ve Moritanya BM üyesi oldu.³⁴² Fakat birkaç yıl sonra, İspanya egemenliğindeki Batı Sahara'nın bağımsızlığı gündeme gelince bu defa her iki ülke de aynı iddialarla ortaya çıktılar. BM tarafından UAD'na havale edilen mesele, daha sonra uzun süre devam eden savaflara yol açtı. Bu tür taleplerin önüne geçmek için başvuru için kullanılan araç, ilerde değineceğimiz, sınırların mevcut haliyle kabul edilmesini düzenleyen *uti possidetis juris* ilkesidir.³⁴³

1.5.6. Uzlaşma

Tarafların kendi kaderini tayin hakkı konusundaki uyuşmazlıklarını, çatışmaların önüne geçen uzlaşmayla sonuçlandırdıkları durumlar da mevcuttur. Nadiren görülen bu durumlarda; İsveç-Norveç örneğinde olduğu gibi egemen devlet, kendi kaderini tayin hakkını tanımak konusunda adım atmaktadır. Ya da Çekoslovakya'da olduğu gibi devleti oluşturan ana unsurlar müzakereyle, yollarını ayırmak konusunda ortaklaşabilirler. Her iki durumda da kendi kaderini tayin hakkı, ayrı bir devlet kurmakla sonuçlanmıştır. İspanya, BK, Kanada gibi ülkelerde ise müzakereler neticesinde gerçekleşen reformlar ve varılan uzlaşma üniter yapıyı bozmamıştır. Diğer yandan, kendi kaderini tayin taleplerinin uzlaşma ile sonuçlandırılmasını kolaylaştıran faktörlerin başında konunun önceden düzenlenmiş olması gelmektedir. Bu da genelde, kendi kaderini tayin hakkına anayasa ve diğer düzenlemelerde yer verme ve hakkın gerçekleştirilme prosedürü olarak referandumu işaret etmek şeklinde olur.

³⁴² A. R. Sureda, **a.g.e.**, s. 171.

³⁴³ UAD Batı Sahara Hakkında Danışma Görüşü, 1975.

1.5.6.1. *Anayasada Düzenleme*

Ülkelerin kendi kaderini tayin hakkının hangi yöntemlerle sağlanacağı konusunu anayasa ve diğer mevzuatlarında düzenlediği nadir durumlar da mevcuttur. Hakkın nasıl gerçekleşeceğini açıklamadan, hakkı tanıdıklarını ifade eden Angola, Rusya Federasyonu ve Slovakya anayasaları örnek verilebilir.³⁴⁴ Yine spesifik olarak, Gagavuzların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu belirten Moldova anayasası (Madde 111) ve Güney Afrika halkının kendi kaderini tayin hakkının, diğer grupların bu hakkına bir mani teşkil etmediğini ifade eden Güney Afrika anayasası benzer düzenlemelerdir. (Madde 235) Her iki ülke de çatışma süreçlerinin ardından grubun taleplerinin ve kimliğinin kabul edildiğini göstermek için farklı formülasyonlara başvurulmuştur. Öte yandan Sovyetler Birliği ve Yugoslavya örneklerinde, egemen devletin ideolojisi ve politik şartlar ayrılığı da içeren kendi kaderini tayin hakkının çok açık ve radikal bir biçimde anayasada yer bulabilmesini sağlamıştır. Elbette, bu durumlarda hakkın nasıl gerçekleşeceğini belirlemek şöyle dursun; gerçekleşmemesi için çok sayıda mekanizma kurulmuştur.

Saint Kiss ve Nevis Federasyonu (Madde 113), Etiyopya (Madde 39) ve Sudan (Bölüm XVI), kendi kaderini tayin hakkının nasıl gerçekleştirileceğinin ayrıntılı olarak düzenlendiği anayasalara sahiptirler. Yine Sırbistan-Karadağ anayasası da benzer bir düzenlemeye yer vermişti.³⁴⁵ Bazı durumlarda ise ülkeler, başka düzenlemelerle konuyu ayrıntılı olarak ele almayı tercih etmektedirler. Örneğin Gagavuzya'nın Özel Hukuki Statüsü Hakkında Kanun, Moldova'nın egemen devlet statüsünde bir değişim yaşanması halinde Gagavuzya'nın dışsal kendi

³⁴⁴ <https://www.constituteproject.org/search?lang=en> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³⁴⁵ M. Weller, 2008, s. 133.

kaderini tayin hakkında sahip olduğunu düzenlemektedir.³⁴⁶ 1990 yılında M. S. Gorbaçov tarafından hazırlanan Ayrılık Yasası da 1977 tarihli Sovyetler Birliği anayasasındaki kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili prosedürü düzenledi.³⁴⁷

Egemen devlet belirli bir prosedüre mevzuatında yer vermekle taviz veriyor gibi görünse de, kimi zaman, bu hakkın gerçekleşmesi için öngörülen parlamento kararı, referandumda nitelikli çoğunluk ve karar çıkarsa bekleme süresi gibi şartlarla esasen tam tersine hareket etmektedir.³⁴⁸ Devletler hem bölünmeyi önlemek amacıyla hem de ayrılık konusunun ciddiyetini göstermek için bu düzenlemeleri gerekli görmektedirler. Aksi takdirde Albert O. Hirschmann'ın belirttiği üzere, çıkmanın çok kolay olduğu ve ayrılanların hiçbir bedel ödemeyeceği bir birliği hayatta tutmak için özel bir neden olmayacaktır.³⁴⁹ W. Norman, her halükarda, sınır değişikliklerini meşrulaştırmak amacıyla demokratik kurumların kullanılmasının taşıdığı güçlüğü işaret eder.³⁵⁰

1.5.6.2. Referandumlar

Dekolonizasyon sürecinin başlamasıyla beraber hem devletler hem de BM, yeni devletlerin kurulması ve sınırların belirlenmesinde referanumlara sıkça

³⁴⁶ <http://www.regione.taa.it/biblioteca/minoranze/gagauziaen.pdf> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³⁴⁷ Sovyetler Birliği'nin dağılmasını önlemek isteyen Gorbaçov'un Ayrılık Yasası, bu kaygının nasıl doruğa vardığını göstermek açısından önemlidir. Yeni kanuna göre yapılacak referandumda ayrılık için en az üçte iki çoğunluğun oyu sağlandığı takdirde 5 yıllık bir süreç içerisinde ayrılık gerçekleşecek. Şayet bu süre içerisinde nüfusun %10'nun imzasıyla tekrar bir seçim yapılmak istenirse, yine üçte iki çoğunluk aranacak. Eğer sağlanamaz ise, 10 yıl boyunca bir başka referandum teklif edilemeyecek. Görüldüğü üzere şartları hayli zor olan bu prosedürü gerçekleştirmek neredeyse mümkün değildir. Büyük bir Rus nüfusu barındıran Baltık ülkeleri açısından durum daha da zor görünüyordu.

<http://archives.chicagotribune.com/1990/04/04/page/1/article/soviet-law-on-secession-imposes-a-5-year-wait>

³⁴⁸ Bu bakımdan Litvanya, Makedonya, Slovakya örnek gösterilebilir.

İ. G. Şen, **Sovereignty Referendums in International and Constitutional Law**, London, 2015, s. 235.

³⁴⁹ A. Buchanan, 1991, s. 134.

³⁵⁰ W. Norman, 2006, s. 175.

başvurdular.³⁵¹ Öte yandan azınlık mücadelelerinin güçlenip yaygınlaşması, referandumların sömürgeler dışındaki bölgelerde de popülerleşmesini sağladı. 1978-1980 yılları arasında Danimarka (Grönland), BK (İskoçya ve Galler), İspanya (Galiçya, Katalonya, Bask, Endülüs), Kanada (Northwest Territory ve Quebec) devletleri, farklı grupların kendi kaderini tayin taleplerini otonomi sağlayarak çözmek için referandumlar düzenlediler.³⁵² Son dönemlerde yeni bir referandum dalgasına yol açan bir başka faktör de, referandumların, bağımsızlık ilan eden yapıların devlet olarak tanınmasının ön şartı olarak görülmesidir. Yugoslavya ve Sovyetler Birliği örneklerinde görüldüğü üzere, bu yapılar bağımsızlık ilanlarının meşruiyetini halka dayandırmak için referandumu bir araç olarak görmektedirler. Öte yandan Badinter Komisyonu'nun Bosna-Hersek'le ilgili 4 No'lu Kararından da anlaşıldığı üzere, uluslararası kurumlar ve diğer devletler de halkın arzusunu gösteren bir referandum yapılmasını yeni devleti tanımak için şart olarak görmektedirler.³⁵³ 20. yüzyılda ayrılarak bağımsızlığını ilan eden devletlerin yaklaşık dörtte üçünün aynı zamanda bir referandum da gerçekleştirmiş olması,

³⁵¹ Demokrasiyle özdeşleştirilen bu yöntem, halkın; kaderini etkileyen konularda söz sahibi olması gerektiğinden hareketle doğmuştur. Bu bakımdan 1420'de Cenevre, 1552'de Metz, Verdun ve Toul referandumları, halkın bir başka devlete katılmak isteyip istemediğinin belirlenmesi için başvuru olan eski örneklerdendir. Ancak bu dönemlerde, meşruiyetini Tanrıdan alan krala dayanan egemenlik halkın iradesinden önce geldiği için, referandumlara da nadiren başvurulmuştur. Fakat Fransız Devrimi egemenliğin kaynağı olarak milleti işaret edip işgal savaşlarını gayri meşru ilan edince, halkın rızasını tespit etmek daha kritik bir önem kazandı. Nitekim Comtat Venaissin, Savoy ve Nice bölgelerinin Fransa'ya katılmasını sağlayan referandumları daha sonra yenileri izledi.

İ. G. Şen, 2015, s. 18.

Napolyon'un işgal yönetimleri, İtalya'nın birleşmesi, Kırım Savaşının ardından Moldova ve Eflak'ın birleşmesi gibi örneklerde referandumlar da etkili oldu. I. Dünya Savaşı sonrasında stratejik kaygılara göre yapılan 8 referandum ve iki savaş arasında Almanları birleştirmek için yapılan referandumlar da, kendi kaderini tayin hakkına dayandırılan sınır değişikliklerinin meşrulaştırılma araçlarıydı.

M. Qwortrup, 2014, s. 23.

³⁵² M. Qwortrup, **a.g.e.**, s. 151

³⁵³ http://www.pf.uni-lj.si/media/skrk_mnenja.badinterjeve.arbitrazne.komisije.1..10.pdf

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

referandumların kendi kaderini tayin hakkını meşrulaştıran temel bir yöntem ve hatta ön şarta dönüştüğünü göstermektedir.³⁵⁴

Yeni devletlerin kurulmasını, sınırların değişmesini, egemenliğin paylaşılmasını sağlayan referandumların sonucu, hangi koşullarda ve hangi esaslar çerçevesinde yapıldıklarına göre bağlı olarak değişmektedir. Hatta bu faktörlerden bazılarının doğacak sonuç üzerinde hayati bir etkiye sahip olduğunu söylememiz mümkündür. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

Referandumda oy kullanacaklar: Referandumla bölgenin kaderini belirlemesi gerekenler, burada oturanlarla bu bölgede doğmuş olanlar mıdır; yoksa, ayrılmak istenen egemen devletin tüm halkı mıdır? Aaland Adaları'nın İsveç'e katılması konusunda yalnızca Aalandlılar mı yoksa tüm Finlandiya halkı mı söz sahibi olacaktır? Daha yakın zamandan bir örnek vermek gerekirse referandumda oy vermesi gerekenlerin İrlandalılar mı yoksa Birleşik Krallık yurttaşlarının da oy hakkı olduğu yakın zamanda tartışılan konulardan biriydi.³⁵⁵ Kuşkusuz referandum için vatandaşlık bağının esas alınması, azınlığın görüşünün hiçbir zaman sandığa yansımaması anlamına gelecektir. Dolayısıyla grubun kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde kendi kararını verebileceği adil bir referandumun, üzerinde hak iddia edilen topraklarla sınırlı tutulması gerekmektedir. Eğer referandum tüm ülkeyi ilgilendiren ve söz konusu azınlığın kaderini doğrudan etkileyecek bir konu hakkında ise, bu durumda da azınlık için ayrı bir referandum yapılıp buna göre sonucun belirlenmesi gerektiği savunulmuştur. Böylece çoğunluğun hegemonyasının

³⁵⁴ M. Qwortrup, 2014, s. 56.

³⁵⁵ M. Moore, "The Territorial Dimension of Self-Determination.", **National Self-Determination and Secession**, New York, 1998, s. 135.

önlenmesini amaçlayan görüşler, Kıbrıs³⁵⁶ ve Filistin³⁵⁷ meselelerine yansımıştır. Bu kaygıların dikkate alınmadığı 1992’de yapılan Bosna-Hersek bağımsızlık referandumu; bir grubun tümüyle dışında kaldığı referandumların nasıl uzun süreli etnik çatışmalara yol açabileceğini ispatlamıştır. Bu referandum, bağımsızlığa karşı olduklarından dolayı sandığı boykot eden Sırp’ların nüfusun üçte birini teşkil etmesi gerçeğine rağmen Bosna-Hersek’in devlet olarak tanınmasını sağladı.

Kimlerin oy kullanacağı konusundaki bir başka önemli konu oy verme hakkının kimlere ait olacağı meselesidir. Kadınların oylarının sayılmadığı ya da örf ve adetlere göre farklı oylama sistemlerinin yalnızca elitlerin görüşlerini yansıttığı durumlarda, halkın iradesinin ortaya çıktığını söylemek mümkün olmayacaktır. BM Fiji’yle ilgili kararında; BK’nın, seçimlerin kabile sistemi esasına göre yapılma önerisini reddedip ‘bir kişi bir oy’ ilkesinin gözetilmesini istedi.³⁵⁸ Diğer yandan bilhassa çatışmalı bölgelerde zorla göç ettirilen ya da mülteci durumunda bulunan kişilerin de oy vermesi gerektiği, üzerinde hemfikir olunan bir konudur.³⁵⁹

Referandum için gerekli güvenli ortam: Bireylerin özgür iradeleriyle, herhangi bir zor kullanımıyla yüz yüze kalmayacakları özgür bir ortamda sandık başına gitmeleri; halkın gerçek arzusunun sonuçlara yansması bakımından önemlidir. Bağımsız bir

³⁵⁶ Kıbrıs’ta yapılacak bir referandumun sonucunu çoğunluk olan Rumların belirleyeceği, oysa ki Türk kesiminin etnik, kültürel, tarihsel, hatta coğrafi açıdan farklı bir topluluk olması nedeniyle burada ayrı bir referandum yapılması gerektiği iddia edilmiştir.

A. R. Sureda, 1973, s. 141

³⁵⁷ Filistin’de yapılacak bir referandumun çoğunluk olan Arapların görüşünü yansıtacağı, oysa konunun ancak hem Arapların hem de Yahudilerin kendi kaderini tayin hakkı gözetilerek çözülmesi gerektiği savunulmuştur.

A. R. Sureda, **a.g.e.**, 123

³⁵⁸ A. R. Sureda, 1973, s. 180.

³⁵⁹ Bknz Güney Sudan’ın 2011 Bağımsızlık Referandumu:

<https://unmis.unmissions.org/Portals/UNMIS/Referendum/The%20Southern%20Sudan%20Referendum%20Act%20FAQ.pdf>

seçim komisyonunun kurulması, tarafların yayın organlarında eşit sürelerle yer bulmaları, sonucu etkilemek için kamu bütçesi kullanmamak, tarafların eşit bütçelere sahip olması, tüm harcamaların seçim komisyonunun bilgisine sunulması onaylanması ve yayınlanması, uluslararası gözlemci bir heyetin denetiminde olmak kaydıyla diasporada bulunan ve yerlerinden edilen vatandaşların da seçime katılması, %50 basit çoğunluğun karar için yeterli olması serbest ve adil bir referandum süreci için başlıca şartlardır.³⁶⁰ Referandumların, çoğu durumda çatışma süreçlerinin ardından meydana gelmesi ve bazen doğacak sonuca göre çatışmaların yeniden başlamasının muhtemel olması bu şartların yerine getirilmesini daha hassas kılmaktadır.³⁶¹ Bu bakımdan BM referandumların 'halkın, aydınlatıldığı demokratik süreçler neticesinde yaptığı özgür ve gönüllü bir tercih' olması gerektiğini vurgulamıştır.³⁶² BM'in konuya verdiği önemden dolayı, kendi gözlemciliğinde geçmemiş ya da başka gerekçelerle onaylamadığı referandumların sonuçlarını kabul etmemiş, hatta bazı durumlarda üyelerine referandumun doğurduğu sonuçları tanımama çağrısında bulunmuştur. Cebelitarık,³⁶³ Cibuti (eski ismiyle Fransız Somaliland),³⁶⁴ Kırım³⁶⁵ bunlardan bazılarıdır. Kimi durumlarda BM referandum sürecini gözleme misyonunu bir adım daha ileri götürüp, ilk olarak, sağlıklı bir

³⁶⁰ M. Qwortrup, 2014, s. 137.

³⁶¹ Güney Sudan Referandum Yasası, BM'in konuyla ilgili politikasını detaylı bir biçimde ele almaktadır:
<https://unmis.unmissions.org/Portals/UNMIS/Referendum/The%20Southern%20Sudan%20Referendum%20Act%20FAQ.pdf> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³⁶² A/Res/1541(XV), 15 Dec 1960

UAD da BM'nin konuya verdiği önemi Batı Sahara'yla ilgili kararında vurgulamıştır.

UAD Batı Sahara Hakkında Danışma Görüşü, 1975, s. 32, p. 55.

³⁶³ **“Decolonization: Fifteen Years of the United Nations Declaration of the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples,”** December 1975. Vol. II No:6. UN Department of Political Affairs.

http://www.un.org/en/decolonization/pdf/decolonization/decon_num_6-1.pdf, s. 21. Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³⁶⁴ A/Res/2356(XXII), 19 Dec 1967

³⁶⁵ A/Res/262(68), 27 March 2014

referandumun gerçekleşmesi için gerekli gördüğü geçiş sürecini inşa etmeye girişmiştir. Bilhassa çatışma ihtimalinin olduğu Namibya, Batı Sahara, Angola, Kamboçya, Sudan, Doğu Timor gibi bölgelerde BM bir yandan barış gücü olarak görev yaparken diğer yandan uygun bir demokratik ve güvenli bir seçim süreci için de çalışmaktadır.³⁶⁶

Referandumda sunulan seçenekler ve sorular: BM açısından kendi kaderini tayin hakkının gerçekleşmesi için ön görülen üç temel seçenek bağımsız olmak, bir başka devletle birleşmek ya da ona katılmaktır. Eğer söz konusu bölge BM Şartının 73. Maddesi kapsamında muhtar olmayan bir bölge ise, bu durumun devam etmesi de seçeneklerden biri olabilmektedir. Politik güç dengelerine göre referandumda belirlenen seçenekler değişebilir, sayıları artabilir.³⁶⁷ 1998 yılında Porto Riko’da yapılan referandum, çoklu seçenekler bakımından iyi bir örnektir. Sandık başına gidenlerin bağımsızlık, ABD’ye katılma, ABD’ye bağlı milletler topluluğu olarak kalma, *free association* ve hiçbirini seçeneklerinden birini tercih etmeleri bekleniyordu.³⁶⁸

Referandumdaki seçenekler kadar bunların soruluş biçimi de sonuca etki etmektedir. Genel görüş, oy verecek kişilerin verdikleri oyun yaratacağı sonucu net bir şekilde karşılayan, anlaşılması kolay soruların sorulması gerektiği yönündedir.³⁶⁹

³⁶⁶ İ. G. Şen, 2015, s. 98.

³⁶⁷ Referandumların politik yönünü göstermek açısından Kamerun iyi bir örnektir. BM, BK egemenliğindeki Kamerun’un Güney kesimine Nijerya’ya katılmak ve mevcut durumun devam etmesi seçeneklerini sundu. İkinci seçeneğin tercih edilmesinden memnun olmayan BM, bir referandum daha yapıp bu kez Nijerya’ya katılmak ve Fransa egemenliğindeki Kamerun’a katılmak arasında seçim yapmalarını istedi.

A. R. Sureda, 1973, s. 166.

³⁶⁸ M. Qwortrup, 2014, s. 68

³⁶⁹ BM’in 14 Aralık 1960 tarih ve 1514 No’lu kararının yanı sıra Venedik Komisyon’nun referandumlar hakkındaki rehber ilkeleri de bu konuda vurgular içermektedir:

Sandık başına gidecek kesimlerin eğitim seviyesi bu konuyu daha önemli hale getirmektedir. Bu bakımdan sorular, referandumda oy kullanacak kişilerin ne için oy verdiklerini anlayabilecekleri açıklıkta olmalıdır. Sorular arasındaki farklılığın görülmesi açısından şu örnekleri kıyaslamak faydalı olacaktır:

İskoçya: “İskoçya bağımsız bir ülke olmalı mıdır?”³⁷⁰

Letonya: “Demokratik ve bağımsız bir Letonya Cumhuriyeti için var mısınız?”³⁷¹

Karadağ: “Karadağ Cumhuriyeti’nin tamamen uluslararası ve yasal kişiliği bulunan bağımsız bir devlet olmasını ister misiniz?”³⁷²

Quebec: “12 Haziran 1995’te imzalanan anlaşma ve Quebec’in geleceğiyle ilgili sözleşme bağlamında, yeni bir ekonomik ve siyasi ortaklık için Kanada’ya resmi bir teklif götürdüktan sonra, Quebec’in egemen olması gerektiğine katılıyor musunuz?”³⁷³

Sovyetler Birliği: “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini, tüm milliyetlerin hak ve özgürlüklerini garanti eden ve eşit egemen cumhuriyetlerden oluşan yenilenmiş bir federasyon olarak korunmasını gerekli buluyor musunuz?”³⁷⁴

European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), **Code of Good Practice on Referendums**, Strasbourg, 19 March 2007.

[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad\(2007\)008-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad(2007)008-e)

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³⁷⁰ <https://www.gov.uk/government/topical-events/scottish-independence-referendum/about>

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³⁷¹ M. Qwortrup, 1973, s. 54.

³⁷² Hüseyin Kalaycı. “Referandumla Ayrılma Konusunda Yüksek Mahkemenin Tutumu: Kanada-Quebec Örneği.” AÜ SBF Dergisi, Ankara, 2008, s. 155.

³⁷³ <http://www.elections.ca/content.aspx?section=res&dir=eim/issue4&document=p6&lang=e>

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³⁷⁴ M. R. Beissinger, **Nationalist Mobilisation and the Collapse of the Soviet Union**, Cambridge, 2002, s. 420.

Doğu Timor: “1- Doğu Timor’a, Endonezya Cumhuriyeti üniter devleti içerisinde özel özerklik sağlayan öneriyi kabul ediyor musunuz?

2- Doğu Timor için önerilen ve kabul edilmediği takdirde Doğu Timor’un Endonezya’dan ayrılmasına yol açacak olan özel özerklik önerisini reddediyor musunuz?”³⁷⁵

Referandumda aranan çoğunluk: BM, referandumlarda basit çoğunluk esasına göre hareket etmiştir. Ancak ülkelerin bu konudaki düzenlemeleri farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Sovyetler Birliği ayrılmayı zorlaştırmak için, Ayrılık Yasası’nda üçte iki çoğunluk şartını düzenlemiştir. Rus nüfusunun ülkenin her yanına yayıldığı Sovyetler Birliği’nde, bu oranı sağlamak bazı ülkeler açısından daha zor görünüyordu. Yine Sudan’da, Ulusal Kongre Partisi %75 çoğunluk için ısrar etse de Güney’i SPLM/A’nın itirazları üzerine %60 üzerinde uzlaştı.³⁷⁶ Kanada Yüksek Mahkemesi Quebec referandumunun geçerli olması için bir oran dillendirmeyip, ‘net bir çoğunluk’ ifadesini kullanmıştı.³⁷⁷

Referandumlar BM pratiğinde önemli bir yer tutsa da, bazı durumlarda yukarıdaki ilkelerin birkaçının ihlal edildiği seçimler de geçerlilik kazanmıştır. Örneğin BM’in gözlemcilik ettiği Batı Papua referandumu Endonezya’nın askeri birliklerinin bölgede mevcut olduğu bir süreçte gerçekleştirildi.³⁷⁸ Dahası referandumda oylarına başvuru alanlar tüm ada halkı değil, yalnızca Endonezya ordusu tarafından halk arasından seçilen 1000 ileri gelendi. Adaletsiz seçimlere rağmen Batı

³⁷⁵ M. Sterio, 2013, s. 109.

³⁷⁶ M. Qwortrup, 2014, s. 50.

³⁷⁷ Reference Re Secession of Quebec [1998] 2 S.C.R Page 220, Question 1, Pr 1

<https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/1643/1/document.do>

³⁷⁸ M. Sterio, 2013, s. 64.

Paua'nın Endonezya'ya katılması BM tarafından da kabul edildi.³⁷⁹ BM Hindistan, Pakistan, Cezayir, Kongo, Fiji gibi devletlerin bağımsızlıklarını da, referandum süreçlerine katılmadığı halde tanıdı.

1.6. GÜÇ KULLANIMI

Ülkelerindeki farklı grupların kendi kaderini tayin haklarını tanımayı ya da bu grupların temsiliyetine kalkışan kurtuluş hareketlerini muhatap almayı egemenlikten taviz vermek olarak algılayan devletler, baskı ve zor kullanmayı tercih etmektedirler. Diğer taraftan, karşı tarafı müzakere masasına çekemeyen ya da devletin sunduğuyla yetinmeyen hareketler de silaha başvurmadan çekinmemektedirler.³⁸⁰ Uluslararası hukuk ise, güç kullanımını engellemeyi esas alan bir mekanizma üzerine kurulmuştur. BM Şartının 2(4) Maddesine göre tüm üye devletler 'herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.'³⁸¹ 1970 yılında kabul edilen, devletler arasında dostane ilişkiler ve işbirliği hakkındaki bildiride belirtilen ilk ilke de bu hükmün daha ayrıntılı bir tekrarıdır.³⁸² Bu düzenlemelerin ortaya çıkardığı sonuca göre devletler ancak kendilerine yönelen haksız bir saldırı karşısında meşru savunma gereği ya da BM'in aldığı kararlar doğrultusunda kuvvet kullanma yetkisine sahiptirler. Fakat bu genel çerçeveyi not edip, BM pratiği ile reel politik gelişmelerin

³⁷⁹ M. Sterio, ag.e., s. 64.

³⁸⁰ II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan çatışmaların ayrıntılı bir dökümü için bkz: http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/charts_and_graphs/
Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

³⁸¹ 1928 tarihli Briand-Killogg Paktı (Diğer adıyla Harbin Milli Siyaset Aleti Olarak Kullanılmaması Hakkında Umumi Muahede) da meşru savunmayla sınırlı kalmak üzere, savaş yapma yasağı getiriyordu.

F. K. Ata, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara, 1998, s. 78.

³⁸² Çatışmaların artması BM'nin 1974 yılında, güç kullanımını tanımlayıp bu konuyla ilgili ilkeleri belirlediği bir karar almasına yol açmıştır. Bknz: A/Res/3314(XXIX), 14 Dec 1974

uluslararası hukuktaki yansımalarını incelemeye geçerse, kuvvet kullanımı konusunun daha girift ve çok politik bir mesele olduğu görülecektir.

BM'in kurulmasından sonra başlayan dekolonizasyon sürecinde, kolonilerinden vazgeçmek istemeyen ya da egemenliğini kısmen devam ettirebileceği bağımsızlık dışındaki formülleri zorlayan sömürgeci devletlerin, bu bölgelerdeki halkların özgürlük taleplerini şiddet kullanarak bastırması ve buna karşı örgütlenen silahlı direniş; kuvvet kullanımı meselesini BM'nin gündemine taşıdı. Cezayir'le sembolleşen kurtuluş hareketlerinin birçok bölgede uluslararasılaşması, görmezden gelinmelerini imkansızlaştırıyordu. Ama komünist ülkelerle Asya-Afrika blokunun sömürgeciliğe karşı verilen mücadelenin BM tarafından meşru savunma olarak değerlendirilmesi için verdikleri mücadele hemen sonuç vermedi.³⁸³ 1960 yılında Goa'yı işgal eden Hindistan'ın kuvvet kullanımı bu konudaki politikayı doğrudan etkiledi. Hindistan, toprakları olduğunu iddia ettiği Goa'nın Portekiz tarafından işgal edildiğini ve kendi eyleminin BM'nin kararları çerçevesinde kaldığını iddia etti.³⁸⁴ Güvenlik Konseyi'nin bu kuvvet kullanımına karşı attığı adım ise Sovyetler Birliği'nin vetosuna takıldı. Daha sonra, Hollanda hakimiyetindeki Batı Papua'yı işgal eden Endonezya da aynı gerekçeleri ileri sürdü.³⁸⁵ Bu gelişmelerin etkisiyle BM artık kolonyalist güçlerin sömürgelerdeki halklara karşı kullandığı kuvvet kullanımını daha açık bir şekilde eleştiren kararlar almaya ve hatta kimi durumlarda yaptırımlar uygulamaya başladı.³⁸⁶ Portekiz, Güney Rodezya ve Güney Afrika bunların başında gelmektedir. Bu, bağımsızlık mücadelesi veren

³⁸³ M. Pomerance, 1982, s. 49.

³⁸⁴ A. R. Sureda, 1973, s. 329.

³⁸⁵ A. R. Sureda, **a.g.e.**, s. 330.

³⁸⁶ A/Res/2160(XXI), 30 Nov 1966; A/Res/2918/(XXII), 14 Nov 1972; A/Res/3102(XXIII), 12 Nov 1973; A/Res/3103(XXIII), 12 Nov 1973;

Endonezya'yı kolonisi olarak gören Hollanda'nın 1947'de Java ve Sumatra'da askeri operasyonlar yürütmesini; her iki tarafı kuvvet kullanmaya son verip müzakere yürütmeye davet ederek çözmeye çalışan BM politikasının 20 yıldan kısa bir sürede, tamamıyla değişmesi demektir.³⁸⁷ Artık kuvvet kullanmayı sonlandırması gereken her iki taraf değil, sömürgeci devletti.

Sömürgeci devletlerle mücadele eden kurtuluş hareketlerinin başvurduğu kuvvet kullanımını politik olarak destekleyen BM, bu hareketlerin meşruiyetini kabul ediyor ve onların çözüm süreçlerinde masaya davet edilmeleri gerektiğini belirtiyordu.³⁸⁸ Öte yandan 1973 yılında alınan 3103 Sayılı Kararla bu hareketler 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri kapsamında uluslararası silahlı çatışma statüsüne kavuşturulup, yakalanan savaşçıların savaş esiri muamelesi görmesi gerektiğine hükmedildi.³⁸⁹ BM 1977 yılında Cenevre Sözleşmelerine ilave edilen Uluslararası Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunması Protokolü kapsamında silahlı mücadele yürüten kimi hareketlerin uluslar arası çatışmalar olarak değerlendirmesi diğer bir radikal politikaydı. II. Protokolle de uluslar arası olmayan çatışmalarla ilgili hükümleri düzenleyen II. Protokolle birlikte BM, silahlı mücadeleler arasında bir ayrıma gidiyordu.

Söz konusu Protokollere rağmen hangi grupların mücadelelerinin meşru görüleceği ve kurtuluş hareketi olmak için gerekli kriterlerin ne olduğu konusunda uluslararası hukukta bir netlik yoktur. Bu belirsizliğe rağmen kurtuluş hareketlerinin en azından belirli bir bölgede yaşayan halkın yönetimini elde etmek için sömürgeci,

³⁸⁷ S/Res/27(II), 1 Aug 1947

³⁸⁸ A/Res/3163(XXVIII), 14 Dec 1973

³⁸⁹ <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/470?OpenDocument>

işgalci ya da ırkçı rejimlerden birine karşı mücadele etmesi ve bu mücadelesinde söz konusu halkların desteğini kazanarak, onların temsiliyetini sağlaması gerektiği kabul edilmektedir.³⁹⁰ Silahlı mücadelelerin BM akreditasyonundan geçip Cenevre Ek I. Protokolü çerçevesinde uluslararasılaşması, onların buldukları devletin iç meselesi ya da bir terör sorunu olarak görülmemelerini sağlamaktadır. Ancak önemle işaret etmek gerekir ki BM ne bu hamleyle ne de başka bir kararıyla, kurtuluş hareketlerinin kuvvet kullanımının ‘hak’ olduğunu belirtir. Onların BM tarafından meşru görülen silahlı mücadelesi, kuvvet kullanmak için bir hukuki hakka değil fakat hukuki ehliyete imkan sağlamaktadır.³⁹¹

Kurtuluş hareketlerine biçilen bu rol, onların üçüncü devletler tarafından aldıkları desteği de etkilemektedir. Devletler egemenlikleri gereği kendi politikalarına göre, hangi hareketlere destek vermeleri gerektiği konusunda inisiyatif sahibidirler. Gerek iki kutuplu Soğuk Savaşın vekalet savaşları, gerekse Suriye’de Baas rejimine ve DAİŞ’e (İslam Devleti) karşı mücadelede ‘muhaliflere’ verilen destek; bu inisiyatifin ortaya çıkardığı ekstrem tabloyu yeterince iyi göstermektedir. Çoğu zaman kurtuluş hareketlerinin kaderini belirleyebilen dış destek, devletlerin bizzat müdahale hakkına sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Zira uluslararası hukuk hala, devletlerin üçüncü bir taraf olarak bir başka devletteki kendi kaderini tayin uyuşmazlıklarına kuvvet kullanarak müdahale etmesine müsaade etmemektedir.³⁹² Buna karşın Sureda’nın vurguladığı üzere BM Şartında belirtilen bu

³⁹⁰ A. Cassese, 1995, s. 166.

³⁹¹ A. Cassese, **a.g.e.**, s. 153

³⁹² Yukarıda ifade edilen Briand-Killog Paktı ve BM Şartına ek olarak, BMGK’nun ‘devletlerin İçişlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi’ başlıklı kararını da eklemek gerekir.

A/RES/21318(XX), 21 Dec 1965

yasak, mutlak değildir.³⁹³ Zira sömürge yönetimlerine; haksız kuvvet kullanımından kaynaklı işgallere ve ırkçı rejimlere karşı verilen mücadelelere silah ve cephane de dahil lojistik, politik ve ekonomik yardımda bulunmaları Cenevre Ek I. Protokolünün 1(4) Maddesi gereğince uluslar arası hukukta meşru sayılmaktadır.³⁹⁴ Dolayısıyla, kurtuluş hareketlerini bastırmak için kullanılacak yardımları temin etmek de gayri meşru sayılmaktadır.³⁹⁵ Burada yatan esas mantığı şöyle ifade etmek mümkündür: Şayet sömürgecilik suç ise, bu durumda sömürgeci devletlere karşı mücadele edenleri desteklemek de meşrudur. Ancak gerçek hayatta devletler başka ülkelerdeki silahlı mücadeleleri direk kurtuluş hareketi olarak addetmeden, konjonktürel gerekliliklerine göre istediği zaman istediği gruba destek vermeyi tercih etmektedirler.³⁹⁶

Kendi Kaderini tayin hakkının sağlanması için başvuru olan diğer bir kuvvet kullanımının aktörü de Birleşmiş Milletler'in kendisidir. İnsani felaketleri önlemek, uluslararası barışı tehdit eden gelişmeleri sonlandırmak için kuvvet kullanan BM aynı zamanda kendi kaderini tayin hakkının sağlanması için de harekete

³⁹³ A. R. Sureda, 1973, s. 346.

³⁹⁴ İlgili düzenlemelerin tam metni şöyledir:

Madde 1-3. Savaş mağdurlarının korunması hakkındaki 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerini tamamlayan bu Protokol, Sözleşmelerin müşterek 2. Madde'sinde öngörülen durumlarda uygulanacaktır.

4. Önceki fıkrada sözü edilen durumlara, Birleşmiş Milletler Şartı'nda ve Birleşmiş Milletler Şartı uyarınca Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliği Hakkındaki Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirgesi'nde hüküm altına alınan kendi kaderini tayin hakkını kullanan halkların, sömürgeci tahakküme, yabancıların işgaline ve ırkçı rejimlere karşı mücadele ettiği silahlı çatışmalar da dahildir. M. B. Yamaner, A. E. Öktem, B. Kurtarıcan, M.C. Uzun, **12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri**, İstanbul, s. 180.

³⁹⁵ Funda Keskin Ata kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde hareket etmeksizin mücadele eden ayaklanma ve iç savaş benzeri silahlı hareketlerin, uluslararası hukuktaki geleneksel karışmazlık ilkesi gereğince devletlerin yardımlarından yararlanamayacağını belirtmektedir. Kendi kaderini tayin hakkını ileri süren mücadeleler açısından ise sömürge ve sömürge dışındaki bölgeler arasındaki mevcut bariyerin altını çizerek, ilk gruptaki hareketlere yardım edilmesinin artık meşru kabul edildiğini ifade etmektedir.

F. K. Ata, 1998.

³⁹⁶ M. N. Shaw, 2005, s. 47.

geçebilmektedir. Nitekim daha önce değindiğimiz Haiti m¼dahalesi, BM tarafından Haiti'deki demokratik d¼zenin yeniden sağlanarak meşru devlet başkanının koltuğuna kavuşması amacıyla d¼zenlenmiştii.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **ÖZGÜRLEŞTİRME Mİ, YOKSA PARÇALAMA MI:** **YUGOSLAVYA VE SOVYETLER BİRLİĞİ**

1.1. YUGOSLAVYA ÖRNEĞİ

I. Dünya Savaşından sonra meyvesini veren 'Yugo-Slav', yani Güney Slavları, fikri yaklaşık bir asırlık geçmişe dayanıyordu.³⁹⁷ Fakat Yugoslav birliği fikri uzunca bir süre yaşamasına rağmen dar bir milliyetçi çevreyle sınırlı kaldı ve güçlü bir halk hareketine dönüşmeyi başaramadı.³⁹⁸ 19. yüzyılın sonuna doğru Alman ve Macar milliyetçiliklerine karşı bir reaksiyon olarak güçlendi ve hatta politik programında 'ulusların kendi kaderini tayin hakkını' savunan bir Hırvat-Sırp

³⁹⁷ A. Pavkovic, **The Fragmentation of Yugoslavia**, New York, 2000, s. 12., R. H. Ullman, **The World and Yugoslavia's Wars**, New York, 1996., R. G. C. Thomas, **Yugoslavia Unraveled**, New York, 2003., Edt. J. Summers, **Kosovo: A Precedent?**, Boston, 2011., E. Hasani, 2003., P. Radan, **The Break-Up Yugoslavia and International Law**, New York, 2002., A. B. Wachtel, **Making A Nation, Breaking A Nation**, California, 1998., K. Transchel, **The Break-Up of Yugoslavia**, New York, 2007.

³⁹⁸ Kendi başlarına, parçalanmış 'Büyük Hırvatistan' topraklarını birleştirmenin güç olduğuna inanan Hırvat milliyetçileri uzunca bir süre bu fikre öncülük ettiler. Başlangıçta Sırp, Hırvat, Slovak ve Bulgarların bir devlet çatısı altında birleşmesini savunan İlyrant Hareketi'ne Hırvat kökenli Ljudevit Gaj öncülük ediyordu. Hareketin etkisiyle Yugoslav kültürel birliğini sağlamak için, 19. yüzyıl boyunca çeşitli elit buluşmalarının örgütlendi. Diđer yandan ikisi de rahip olan Josip Strossmayer ve Franjo Rački'nin Zagreb'te kurdukları Ulusal Parti 1860'tan itibaren, Yugoslav birliğinin sağlanması için Habsburg İmparatorluğu'ndaki Slav halklarının kendi kaderini tayin hakkını savunuyordu. A. Pavkovic, 2000, s. 12.

Koalisyonu (*Hrvatsko-Srpska Koalicija*) doğdu.³⁹⁹ I. Dünya Savaşı, özellikle iki açıdan Slav birliği fikrine yeniden can verdi. İlk olarak Sırbistan Hükümeti, savaş ilanından 4 ay sonra bir bildiri yayımlayarak savaştaki temel amacının “Avusturya-Macaristan’da esaret altında olan Sırp, Hırvat ve Sloven kardeşlerini” özgürleştirmek ve birleştirmek olduğunu açıkladı. Ardından, Avrupa’nın değişik şehirlerindeki sürgünlerin bir Yugoslav Birliği fikri için çalışmasını teşvik etti.⁴⁰⁰ İkincisi savaş sürdükçe, birliğin önündeki en büyük iki engel olan Osmanlı ve Avusturya-Macaristan devletlerinin kaybetme ihtimali kuvvetlenirken, sonuç her ne olursa olsun Balkan sınırlarının değişeceği kesindi. Bu da, şartları Slav birliğini kurmak yönünde kullanmak isteyen milliyetçilerin arayışlarına hız kazandırdı. Sürgünde bulunan milliyetçiler önce, Korfu’ya taşınan sürgündeki Sırbistan Hükümetinin Başbakanı Pasic’in yokluğunda, Güney Slavlarının birleşeceği bir federasyon talep eden Viyana Bildirisi’ni yayınladılar. Fakat kaybedenlerin safında yer alan Hırvatlarla Slovenlerin politik ve askeri bakımdan güçlü olmamaları, Sırpların ise tüm Sırpı birleştirecek ‘Büyük Sırbistan’ projesine daha meyilli olması nedeniyle bu proje pek ümit vermiyordu.⁴⁰¹

Gelgelelim, üç önemli gelişme bu aktörleri Yugoslav yurdunun temellerini atacak bir ittifak kurmaya zorladı. İlk olarak Yugoslavya taraftarları, İtilaf Devletlerinin büyük bir Slav birliğine olumlu bakmadıklarını biliyorlardı. Wilson ve Lloyd George’un; Ocak 1918’de yaptıkları açıklamayla Habsburg Krallığı’nın yıkılmasını amaçlamadıklarını, yalnızca burada ezilen halkları desteklediklerini

³⁹⁹ J. Motyl, 2001, s. 598.

⁴⁰⁰ A. Pavkovic, 2000, s. 20.

⁴⁰¹ J. Udovicki, “Nationalism, Ethnic Conflict, and Self-Determination in the Former Yugoslavia.”, **The National Question** (Edt. B. Berberoglu), Philadelphia, 1995, s. 292.

duyurmaları kaygılarının yersiz olmadığını kanıtladı.⁴⁰² İkincisi, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesiyle Rusya'nın savaştan çekilmesiydi. En büyük destekçisi olan Çarın yokluğunda Sırbistan, menfaatlerini beraber savunabileceği bir koalisyona daha ılımlı bakmak durumunda kaldı. Son olarak, ortaya çıkan gizli anlaşmalar bir kısım Yugoslav topraklarının İtalya, Romanya ve Bulgaristan arasında paylaştırıldığını gösteriyordu. Sonuçta, barış masasına geçmeden önce Slav milliyetçilerinin Yugoslavya ortak davası etrafında birleşmesi, herkes açısından en makul seçenek haline geldi. 20 Temmuz 1917'de buluşan liderler Korfu Bildirisi'ni yayınlamak üzere kurulacak Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı konusunda anlaşmalarını duyurdular.⁴⁰³

Eylül-Ekim 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ordusu dağılıncaya Hırvatlar ve Slovenler kendi topraklarında hakimiyeti ele geçirdiler. Kısa süre sonra her iki bölgede ve Bosna-Hersek'te ulusal meclisler kuruldu. Hırvatistan 29 Ekim'de bağımsızlığını ilan ederken Sırp-Hırvat-Sloven Ulusal Konseyi'ne katılmak istediğini de ekledi.⁴⁰⁴ Fakat üç bölgede de yaşanan iç çatışmalar, buradaki Sırpların Sırbistan'a katılmak istediklerini ilan etmeleri ve İtalyan ordusunun ilerleyişi karşısında çaresiz kalan Ulusal Konsey bölgede bir düzen tesis edemedi. Neticede, Sırpların egemen olacağı ortak bir devleti çaresizce kabul etmek durumunda kaldılar.⁴⁰⁵ Aradan geçen sürede galipler de Sovyet ve Alman tehdidine karşı, bölgede Çekoslovakya, Romanya ve Polonya'yla birlikte bir bariyer görevi

⁴⁰² E. Hasani, 2003, s. 134.

⁴⁰³ E. Hasani, **a.g.e.**, s. 133.

⁴⁰⁴ E. Hasani, **a.g.e.**, s. 135

⁴⁰⁵ J. Udovicki, 1995, s. 292.

görecek Slav devletine sıcak bakmaya başlamışlardı.⁴⁰⁶ Sonuçta, ortak çıkar birliği ve şartların zorlaması neticesinde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı 1 Aralık 1918 tarihinde kurulmuş oldu.

1.1.1. Yeni Birliğin Milliyetçilikle İmtihanı

Anayasa Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nı 'aynı halktan gelen üç ayrı aşiret (*Plemenski*)' olarak tanımlıyordu.⁴⁰⁷ Kurulduktan hemen sonra Hırvatlarla Sırlar arasındaki güç müdahalesine sahne olan Yugoslavya istikrarsız bir döneme girdi. Etnik anlaşmazlıkların artması ve kitlesel protestolara dönüşmesi üzerine Kral Aleksandar parlamentoyu feshetti.⁴⁰⁸ Ülkenin adını Yugoslavya Krallığı olarak değiştiren Kral, Yugoslav ulusu fikrini güçlendirmeye çalışsa da ülkedeki etnik tansiyon dinmedi. Sonuçta yeni adıyla Yugoslavya Krallığı, II. Dünya Savaşı'na dek kısa süren koalisyonlar ve Sırların egemenliğine karşı Hırvatların öncülüğünde mücadele verilen, suikastlerle dolu bir dönem yaşadı. Ancak Avrupa'da faşizm güçlenip savaş emareleri belirginleştikçe Komünistler aralarındaki ihtilafa son verip, faşizme karşı ortak bir cephe kurmak konusunda anlaştilar. Ağustos 1939'da sağlanan uzlaşma (*Sporazum*) ile Hırvatistan'a geniş otonom yetkiler de tanındı.⁴⁰⁹

Ortak cepheye rağmen Yugoslavya, II. Dünya Savaşı'nda her iki tarafta yer alan güçleriyle iç savaş ve soykırıma sahne oldu. Nazilerle işbirliği yaparak

⁴⁰⁶ E. Hasani, 2003, s. 139.

⁴⁰⁷ Madde 1(2)

http://www.arhivyu.gov.rs/active/en/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_fnrj.html

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴⁰⁸ A. Pavkovic, 2000. s. 29.

⁴⁰⁹ A. Pavkovic, **a.g.e.**, s. 31.

Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan eden Ustaşalar ve buna karşı örgütlenen milliyetçi Sırp Çetnik müfrezeleri büyük katliamlar gerçekleştirdiler. Josip Broz Tito öncülüğündeki Partizanlar ise, etnik kökenine bakmaksızın tüm Yugoslavyalıları işgalcilere karşı mücadele etmeye çağırdı. Kısa sürede sayıları artan Partizanlar Yugoslavya'nın tek meşru direniş odağı haline geldi. Bunda, YKP'nin halkların kendi kaderini tayin hakkına tekrar vurgu yapmasının rolü de vardır.⁴¹⁰ Tito'nun bu politikası ve Partizanların hiçbir dış güçten yardım almadan işgal edilen topraklarını kurtarması, Yugoslavya'nın bir süre daha ayakta kalmasını sağladı.

Savaştan sonraki yeni Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti daha çoğulcu bir karaktere sahipti. Diğer herhangi bir milletin -özellikle de Sırların- egemen olmasını önlemeyi hedefleyen bir politikanın sonucu olarak, 1946 Anayasası 6 cumhuriyet ve 2 otonom bölgeden oluşuyordu. Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya, Karadağ cumhuriyet olarak tanınırken; Voyvodina Sırbistan'a bağlı otonom bölge, Kosova-Metohija ise yine Sırbistan'a bağlı otonom toprak olarak kabul edilmişti.⁴¹¹ Anayasa kendi kaderini tayin haklarını kullanarak bir araya gelen ulusların iradeleriyle kurulduğunu vurguladığı Yugoslavya devletini 'Ayrılma hakkı da dahil, kendini belirleme hakkı temelinde, iradelerini bir arada yaşama şeklinde belirtmiş olan halklar topluluğu' şeklinde tanımlıyordu.⁴¹² Tito, bu düzenlemeyle her federal yapının, kültürel ve ekonomik gelişimini özgürce

⁴¹⁰ Tito 1942'de Proleter dergisinde yayınlanan makalesinde Sırp milliyetçiliğini eleştirirken; Makedon, Arnavut, Karadağlılar ve Müslümanları ezilen halklar olarak anıyordu.

I. Uzgel, **Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması**, AÜ SBF Dergisi, Ankara, 1992, s. 221.

⁴¹¹ Madde 1(2)

http://www.arhivyu.gov.rs/active/en/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_fnrj.html

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴¹² I. Uzgel, 1992 s. 224.

ilerletebileceği tam bir bağımsızlığa sahip olduğunu söylüyordu.⁴¹³ Stalin'in Yugoslavya'yı Sovyetler Birliği Politikası doğrultusunda diğer Komünist ülkelerle birlikte yönlendirmesini engelleyerek, 1948 yılında ondan bağıını koparan Tito'nun bu politikası⁴¹⁴ Batı tarafından ekonomik yardımlarla desteklendi. Yugoslavya'nın Varşova Paktı'na katılmasını istemeyen Batının mali yardımları, Tito'nun hızlı kalkınma planı, Avrupa'ya çalışmak için giden 1 Milyonu aşkın Yugoslavyalının ekonomiye katkısı ülkeyi refahla buluşturdu. Ülke ekonomisindeki ilerleme, Tito'nun karizması ve denge siyasetine dayanan otoriter yönetim nispeten stabil bir döneme olanak sağladı.

1963'te ülkenin adını Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) olarak değiştiren Tito bürokratik ve merkezîyetçi yapıyı önlemek amacıyla bölgesel yönetimlerin yetkilerini arttırdı. 1974 Anayasası bu gücü pekiştirirken, iki otonom bölgeye tanınan yetkilerle onların konumunu da Cumhuriyetlerden farksız hale getirdi. Bu düzenlemelere rağmen, Cumhuriyetlerin talepleri ülkedeki istikrarı sarsmaya devam ediyordu. Ekonomik açıdan daha iyi durumda olan Hırvatistan ve Slovenya ekonomik açıdan daha kötü durumda Kosova, Bosna Hersek ve Karadağ'a aktarılmak üzere kendi bütçelerinden yapılan kesintilerden şikayetçiydi.⁴¹⁵ Bu

⁴¹³ A. Pavkovic, 2000, s. 48.

⁴¹⁴ Tito'nun kopuşunu tetikleyen gelişme, Stalin'in Bulgaristan ve Yugoslavya'yı da içeren bir sosyalist federasyon ve Sovyetler Birliği'nin dış politikasına göre hareket etme projesiydi. Tito, Stalin'in önerilerini reddederken II. Dünya Savaşı'nın mirasına güveniyordu. Zira Sovyetler Birliği savaşta Doğru Avrupa ülkelerine destekte bulunmuş, işgalin son bulmasında önemli rol oynamıştı. Oysa Yugoslav Partizanlar hiç bir dış yardım almadan ülkelerini kurtarıırken, Yugoslav ulusal hafızasında gururla anılan bir sayfa bırakmıştı. Bu özgüvenle hareket eden Tito'nun politikası Sovyetler Birliği'nin ambargolarına neden olsa da, hem Tito'nun sosyalist kamp içerisinde yeni bir otorite olmasını sağlamış hem de Batı dünyasından siyasi ve ekonomik destek almasının önünü açmıştır.

K. Transchel, 2007, s. 98.

⁴¹⁵ Merkezi yönetim Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan'ın yıllık gelirinin %3'ünü daha az gelişmiş Makedonya, Bosna-Hersek, Kosova ve Karadağ bölgelerine aktarıyordu.

A. Pavkovic, 2000, s. 75.

bölgeler ise ucuz iş gücü ve bölgeler arası gelişmişlik farkından dert yanıyordu. Sırlar da Komünist yönetimin Sırlara haksızlık yaptığını, Yugoslavya için en fazla fedakarlık yapan Sırların egemen olmasını önlemek için alınan önlemlerden dolayı Sırları geriye götürdüğünü savunuyorlardı.⁴¹⁶ Yüksek oranda dış borç, bölgeler arasındaki ekonomik işbirliğinin zayıflaması, dünya genelindeki mali bunalım neticesinde ülke ekonomisinin daha da kötüye gitmesi milliyetçiliğin yükselmesine neden oldu.⁴¹⁷ Öte yandan 1974 Anayasasıyla Sırbistan'a bağlı iki otonom bölgenin yetkilerinin aşırı derecede artırılması Sırp milliyetçiliğine ivme kazandırmış, bu da Sırp birliği fikrinin yeniden canlanmasına neden olmuştu.

1980 yılında Tito'nun ölümü, Yugoslavya'nın dağılma sürecinin önünü açtı. Zira yaklaşık 60 yıllık Yugoslavya geçmişine rağmen hala etnik aidiyet Yugoslav kimliğinden önce geliyordu.⁴¹⁸ Tito'nun II. Dünya Savaşının kötü anılarını silmek için ortaya attığı *bratstvo i jedinstvo* (kardeşlik ve birlik) sloganı da geçmişi silmeye yetmemişti.⁴¹⁹ Tarihin yeniden deşilmesiyle Hırvatlar Ustaşa, Sırlar savaş öncesi

⁴¹⁶ J. Udovicki, 1995, s. 297.

⁴¹⁷ J. Udovicki, **a.g.e.**, s. 294.

⁴¹⁸ Her ne kadar 1989'da yapılan bir anket nüfusun %36'sının kendilerini mensup oldukları etnisite yerine 'Yugoslav' olarak ifade etseler de, hızla yükselen milliyetçilik ve etnik çatışmalar bu tabloyu kısa sürede değiştirdi. Neredeyse tüm Cumhuriyetlerin farklı etnik gruplardan oluşan heterojen yapılar olmaları ve kendini güvende hissetmeyen Bosna-Hersekli Müslümanlar gibi grupların Yugoslav kimliğine daha meyilli olmaları göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkan sonuç daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim kendini Sovyet kimliğiyle tanımlayan Rusların da etnik kutuplaşmayla birlikte kısa sürede Rus kimliklerine dönüş yaptıkları hatırlanacaktır.

M. McQuay, **Inevitable War? Examining Yugoslavia as a Fault Line Conflict**, *Securitologia*, 2, 2014, s. 27.

⁴¹⁹ Bu slogan II. Dünya Savaşı'ndaki kayıpların yarısından fazlasının kendi aralarındaki çatışmalar sonucu ortaya çıktığı Yugoslavya bileşenlerinin, geçmişi unutarak yeniden başlamalarını sağlamak için Yugoslav Komünist Partisi tarafından kullanıldı. Her kesimden Partizanların cephedeki dayanışmasının ürünü olan 'Yugoslav Halklarının Kardeşliği ve Birliği' sloganı, üç baskın ulus olan Sırp-Hırvat-Sloven devleti fikrinden daha kapsayıcı görülüyordu.

A. B. Wachtel, 1998, s. 131.

baskı dönemi ve Çetniklerle özdeşleştirilmeye başlandı.⁴²⁰ Kitlelerin desteğini kazanmak için en kestirme yola, milliyetçiliğe başvuran liderler bu ekonomik kriz sürecinde milliyetçi dalganın büyümesini teşvik ettiler. Öte yandan Tito'nun bürokrasi ve merkezileşmeyi önlemek amacıyla Cumhuriyetleri güçlendirme politikası bu yetkilerin halka yayıldığı demokratik bir sisteme imkan tanımamış, aşırı yetkilerle donatılmış yeni güç odaklarının ortaya çıkmasına neden olmuştu. Merkezi yönetimin zayıflamasıyla bu güç odakları kısa sürede, kendi topraklarını millileştirmeye çalışan ulusal kurtuluş hareketlerine dönüştüler. Milliyetçiliğin yanı sıra, tüm Cumhuriyetlere tanınan veto yetkisi ve devlet yönetimi konusundaki anlaşmazlıkların yol açtığı siyasi ve yönetsel kriz nihayet Yugoslavya'nın sonunu getirdi.

1.1.2. Yugoslavya'nın Parçalanması

Tito'nun ölümünden hemen sonra, ülkenin genelinde, demokratik bir sisteme ilişkin talepler ve milliyetçi iddialar daha yüksek sesle dile getirildi. Kosova'nın otonom bölge statüsünden Cumhuriyete geçmesi için protestolar gerçekleştiren Arnavutlar, daha geniş haklar talep eden Bosna-Hersekli Müslümanlar,⁴²¹ daha etkin bir demokrasi ve özerklik talep eden Slovenlerin eylemsellikleri⁴²² Sırp ve Hırvat milliyetçilerin söylemleri kadar güçlü değildi. Sırpların yoğun olduğu bölgelerde milliyetçi gösterileri teşvik eden Miloşević, 28 Mart 1989'da her iki bölgenin

⁴²⁰ Hırvat Ustaşalar tarafından uygulanan soykırım, kiliselerin katliamlardaki rolü, Osmanlı Devleti'yle yapılan Kosova Savaşı bu tarih keşfinin başlıca köşe taşlarıydı.

A. B. Wachtel, **a.g.e.**, s. 19.

⁴²¹ 1983 yılında, Müslümanlar için bireysel, sosyal ve siyasal alanları kapsayan bir yaşam modeli olarak sunulan İslam Bildirisi'nin yazarı Aliya İzzetbegović İslami rejimi getirmeye çalışmak suçlamasıyla 14 yıl hapse mahkum edildi.

A. Pavkovic, 2000, s. 95.

⁴²² Slovenlerin ifade özgürlüğü, insan hakları, çevre hakları konularında artan dilekçe ve bildirimlerini 20 Şubat 1987'de Nova Revija gazetesinde yayınlanan Sloven Ulusal Programı takip etti.

A. Pavkovic, P. Radan, 2007, s. 144.

otonom statüsüne de son verdi. Hırvat lider Franjo Tudjman da 28 Şubat 1989'da Hırvat Demokratik Birliği isimli programını açıkladı. Sırp lar güçlendikçe Hırvat ve Sloven milliyetçilerinin bağımsızlık sloganları daha sık işitilir oldu. Her iki bölgenin bu yöndeki politik manevralarını ambargolar, grevler, elektrik kesintileri ve toplu işten atmaların yol açtığı daha da kötüleşen bir ekonomik gidişat izledi. 1990'ların başında artık parçalanacağına kesin gözüyle bakılan bir devlet, ülkedeki milliyetçi atmosferle uyumlu polemiklere ve güç mücadelesine girişen Katolik ve Ortodoks kiliseleri,⁴²³ milliyetçi gösterilerdeki kalabalıklarla yarışan rock konserleriyle Yugoslavya; Komünist bir rejimden başka her şeyi andırıyordu.

Hırvat lider Tudjman HDZ (Hırvat Demokratik Birliği) ile girdiği 22 Nisan 1990 tarihli ilk çok partili seçimlerde birinci olurken, Bankovic, Korenika, Krayina gibi Sırp yoğunluklu bölgelerde SDP (Sırp Demokratik Partisi) hakim oldu. Sırp hakimiyetindeki JNA (Yugoslavya Ulusal Ordusu) Hırvatistan ve Slovenya'yı silahsızlandırmaya çalışırken diğer yandan Hırvatistanlı Sırp lar silahlanmış, barikatlar kurarak kendi bölgelerinde Hırvat güvenlik güçlerinin giremeyeceği alanlar oluşturmuşlardı. 1990 yazından itibaren bir yıldan az bir sürede Hırvatlar ve Slovenler bağımsızlık için, Hırvatistan'ın Bankovic, Korenika, Krayina gibi Sırp çoğunluklu bölgeleri de önce özerklik sonra da Sırbistan'a katılmak için referandumlar düzenlediler.⁴²⁴

⁴²³ Yugoslavya'nın kurulmasından itibaren her iki kilise de, etnik meselelerde önemli etkilerde bulunmuşlardır. Miloşević'in katıldığı Kosovo anmalarının organizasyonunda yer alan Ortodoks Kilisesi de; çoğulculuk, bağımsız yargı ve demokrasi çağrısı yapan bildiriler yayınlayan Katolik kilisesi de her iki grup tarafından milliyetçilik eleştirileriyle karşılaşıyordu.

S. P. Ramet, **Balkan Babel**, Colorado, 2002, s. 95.

⁴²⁴ M. Qwortrup, 2014, s. 152.

Slovenya'nın 25 Haziran 1991'de bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, JNA ile Slovenya güçleri arasında 10 gün sürecek bir savaş başladı. Krize müdahale eden Avrupa Topluluğu'nun girişimleriyle 7 Temmuz 1991 tarihinde Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan ve Yugoslavya Brioni Bildirisi üzerinde uzlaştılar.⁴²⁵ AT 27 Ağustos'ta da Yugoslavya krizini çözmek üzere bir barış konferansı kararı alındığını, ek olarak krizin aşılmasında uluslar arası hukukun işletilmesi için konferansa görüş bildirmek üzere 5 kişilik bir tahkim komisyonu kuracağını açıkladı. Fransa, Almanya, Belçika, İtalya ve İspanya yüksek mahkeme başkanlarından oluşan komisyon, Fransız üyenin başkan seçilmesinin ardından Badinter Komisyonu olarak anılmaya başlandı.

Brioni Antlaşması'yla Slovenya'daki çatışmalar durduysa da, müzakereler Hırvatistan'da çatışmaların şiddetlenmesinin önüne geçemedi. 27 Ağustos 1991'de Brüksel'de toplanan AT Bakanlar Konseyi bu gelişme üzerine, Hırvatistan'daki ateşkese gözlemlemek için gönderilen misyonun sayısını artırma kararı aldı. Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü konusunda görüş birliğini yineleyen Konsey ayrıca, 1 Eylül tarihine kadar bir ateşkese varılamaması halinde yaptırımlar uygulanacağı konusunda tarafları uyardı.⁴²⁶ BM Genel Sekreteri tarafından atanan Cyrus Vance'in girişimleriyle 11 Şubat 1992'de taraflar arasında yeniden ateşkes sağlandı. BM daha sonra, Sırp güçleri tarafından işgal edilen Hırvat topraklarında görev yapmak üzere Birleşmiş Milletler Koruma Gücü'nü (UNPROFOR)

⁴²⁵ Taraflar üç aylık süre için çatışmaları durdurmayı, en geç 1 Ağustos tarihinde müzakerelere başlamayı ve bir gözlemci misyonun çatışmalı bölgelerde çalışmasını kabul ettiler. Yanı sıra Slovenya ve Hırvatistan üç aylık ateşkes süresince bağımsızlık çalışmalarını durdurmayı da taahhüt ettiler.

<http://www.ucdp.uu.se/downloads/fullpeace/Yug%2019910712.pdf>

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴²⁶ R. H. Ullman, 1996, s. 98

görevlendirdi.⁴²⁷ Bu süreçte Yugoslavya'dan kopuşlar da devam ediyordu. 8 Eylül 1991'de Makedonya'da nüfusun %76'sının katıldığı referandumda oyların hemen hepsinin bağımsızlık yönünde sonuçlanması üzerine, Makedonya Parlamentosu 18 Eylül'de bağımsızlık ilan etti.⁴²⁸ 7 Ekim 1991'de de Hırvatistan Parlamentosu bağımsızlık ilan etti.⁴²⁹ Karadağ yönetimi ise 27 Ocak 1992'de Sırbistan'la birlikte Yugoslavya Federasyonu içinde kalmak için referanduma gitti. Yugoslavya'nın parçalanışı kesinleştiğinde, Miloşeviç'in artık Sırp egemenliğindeki Yugoslav Federasyonu projesinin yerine yedekte tuttuğu; Sırp'ların yaşadığı tüm bölgelerin dahil olduğu olabildiğince fazla toprak ele geçirme politikası iç savaşı derinleştirdi.

ABD ve Avrupa ülkeleri, Yugoslavya'daki krizi başlangıçta toprak bütünlüğü ekseninde çözmek yönünde bir politika sergilediler. Devlet başkanlarından önemli uluslar arası örgütlere kadar çoğu aktör bu konuda benzeri açıklamalar yaptı.⁴³⁰

⁴²⁷ M. Ragazzi, "Introductory Note", **Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising from the Dissolution of Yugoslavia**, 11 Ocak ve 4 Temmuz 1992.
http://www.pf.uni-lj.si/media/skrk_mnenja.badinterjeve.arbitrazne.komisije.1.10.pdf

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴²⁸ **Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising from the Dissolution of Yugoslavia**, 11 Ocak 1992, s. 1508.

http://www.pf.uni-lj.si/media/skrk_mnenja.badinterjeve.arbitrazne.komisije.1.10.pdf

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴²⁹ P. Radan, 2002, s. 178.

⁴³⁰ ABD Başkanı George Bush, Yugoslavya Başbakanı Ante Markoviç'e yazdığı 28 Mart 1991 tarihli mektubunda 'ABD'nin Yugoslavya'dan kopmaları cesaretlendirmeyeceğini.' yazdı. 21 Haziran 1991'de Yugoslavya'yı ziyaret eden Dışişleri Bakanı James Baker Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri halinde tanımayacaklarının sözünü verirken, Slovenya ve Hırvatistan başkanlarını da Yugoslavya'dan ayrılmamaları için ikna etmeye çalıştı. Baker, kendi kaderini tayin hakkının ve sınırların belirlenmesinin diyalog, uzlaşma ve barışçıl yöntemlerle icra edilmesi gerektiğini vurguladı. Mayıs ayında AT Komisyon Başkanı ve Lüksemburg devlet başkanı Belgrad'a giderek birlik önerisinde bulundu. Yugoslavya'daki iç savaşın barışçıl çözümü halinde 4 Milyar Dolarlık yardım sözünde bulunan heyet, ayrıca Topluluğun Yugoslavya'dan kopan Cumhuriyetleri tanımayacağını ve yardımda bulunmayacağını ekledi. 19 Haziran'da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü destekleyen bir açıklama yaptı. 23 Haziran'da yapılan AT Bakanlar Toplantısının ardından yapılan açıklama da Slovenya ve Hırvatistan'ndan gelecek olası bağımsızlık ilanlarını tanımayacaklarını duyurdu. Bağımsızlık ilanlarından sonra patlak veren savaşın ardından Avrupa Konseyi de Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne vurgu yaptı ancak aynı zamanda 3 aylık bir moratoryum çağrısında bulundu.

P. Radan, 2002, s. 160.; R. H. Ullman, 1996, s. 97.; M. Fabry. 2010, s. 191.

Başını Almanya'nın çektiği bazı Avrupa ülkelerinin olumlu yaklaşımına rağmen bağımsızlık konusunda net bir duruşun olmayışının esas nedeni Sovyetler Birliği'nin belirsiz durumu idi. Sovyetler Birliği'nin ilan edilen bağımsızlıkları tanıyacağını duyurmasıyla Avrupa devletleri Yugoslavya'dan ayrıldığını duyuran Cumhuriyetlerin bağımsızlık ilanlarını tanımak konusunda daha istekli davrandılar. AT 16 Aralık 1991'de, uluslar arası hukukta, devletlerin tanınmasına ilişkin hukuk konusunda belirleyici olacak 'Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki Yeni Devletlerin Tanınmasına İlişkin Rehber İlkeler'i ve 'Yugoslavya Bildirisi'ni yayınladı. Bu belgelerle AT, üye devletlerin yeni devlet ilanlarını tanımaları için gerekli şartları ve bu konudaki ilkeleri açıklıyordu. Avrupa Konseyi'nin talebi üzerine hazırlanan rehber; AT ile üyelerinin Helsinki Nihai Senedi ile Paris Şartında belirlenen ilkeler ile kendi kaderini tayin ilkesine bağlılıklarını teyit ettikten sonra; demokratik bir sistemi esas almış, uluslar arası yükümlülöklere uymayı taahhüt eden, barışçıl geçiş ve müzakereler için gerekli hassasiyeti göstermiş yeni devletleri tanımaya hazır olduklarını beyan ediyordu.⁴³¹ AT ve üye devletlerin güç kullanımı sonucu doğmuş yapıları tanımayacağını Rehberde belirterek, devam eden iç savaşı önlemek için taraflar üzerinde baskı kurmayı amaçlıyordu. Aynı gün yayınlanan Yugoslavya Bildirisi, Rehber İlkelerdeki başlıklara ek olarak, cumhuriyetlerin

⁴³¹ Topluluğun yeni devletlerin tanınması için öne sürdüğü şartlar şunlardı:

-BM Şartı, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı belgelerinde yer alan ilkelere saygı; bilhassa bu belgelerde düzenlenen hukuk devleti, demokrasi ve insan haklarına bağlılık taahhüdü;

- AGİK kapsamına göre de taahhüt edilen, etnik ve ulusal gruplarla azınlıkların hakları konusundaki güvenceler,

-Değiştirilmesi yalnızca barışçıl yöntemler ve ortak karara bağlı olan sınırların tümünü olduğu gibi kabul etmek,

Silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önleme ve aynı zamanda güvenlik ile bölgesel istikrar konularındaki tüm taahhütleri kabul etmek,

-Egemenliğin devri ve bölgesel anlaşmazlıklarla ilgili tüm meselelerin gerekli görülen durumlarda hakeme başvurma yolu da dahil olmak üzere uzlaşmayla sağlanacağını kabul etmek.

C. Hill, K. E. Smith, **European Foreign Policy**, London, 2003, s. 282.

bağımsız devlet olarak tanınmayı dileyip dilemedikleri, insan hakları sözleşmelerini kabul edip etmedikleri ve 27 Ağustos 1991’de kurulan Yugoslavya Konferansı’nın devam etmesini destekleyip desteklemediklerini açığa kavuşturmalarını istiyordu.⁴³² Bildiri Konferans Başkanlığına ulaşan bildirimlerin, görüş bildirmek üzere önce Badinter Komisyonu’na gönderileceğini de karar altına almıştı.

1.1.3. Badinter Komisyonu Kararları ve Yeni Devletler

Komisyonun çözmeye çalıştığı ilk mesele; Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle Yugoslavya’dan ayrılmanın mı, yoksa Yugoslavya’nın dağılmasının mı gerçekleştiği konusuydu. Kendisini Yugoslavya’nın devamı olarak gören Sırbistan açısından bu konu hayati önemdeydi. Zira Cumhuriyetlerin ilanlarla Yugoslavya’dan ayrıldığı kabul edilirse; Sırbistan toprak bütünlüğünü gerekçe göstererek, söz konusu girişimleri bastırmayı meşrulaştıracak bir koz elde etmiş olacaktı.⁴³³ Diğer yandan bu karar, Yugoslavya’nın sahip olduğu tüm hak ve üyelikleri de otomatik olarak yüklenmesi demektir. Konuyu ele alan Badinter Komisyonu Federal Başkanlık, Federal Konsey, Cumhuriyet ve Bölge Konseyleri, Anayasa Mahkemesi ile Federal Ordu gibi temel devlet kurumlarının katılımcı ve seçime dayalı olarak çalışmadığını; Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek’in bağımsızlıklarını ilan ettiklerini; farklı gruplar arasındaki silahlı çatışmaların büyük kayıplara neden olmasına rağmen ateşkesin sağlanması konusunda ülkedeki aktörlerin çaresiz kaldığını tespit etti. Sonuçta, bu şartlar altında devletlerin varlığı açısından hayati önemde olan egemenlik ile siyasi ve anayasal

⁴³² C. Hill, K. E. Smith, *a.g.e.*, s. 375.

⁴³³ M. Sterio, 2013, s. 33.

mekanizmaların işler olması gibi kriterlerin mevcut olmadığı Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti devletinin ‘dağılma sürecinde’ olduğuna kanaat getirdi.⁴³⁴

Komisyon 2 No’lu görüşünde Hırvatistan ve Bosna-Hersek’teki Sırların kendi kaderini tayin hakkına sahip olup olmadığını inceledi. Her iki bölgede yer alan Sırların azınlık ve etnik gruplar için uluslar arası hukuk tarafından sağlanan tüm hak ve özgürlüklere sahip olduğunu vurgulamakla birlikte, Komisyon self-determinasyon hakkı konusunda farklı bir yol izledi. İlk olarak, Self-determinasyon hakkının sağladığı kazanımların tüm yönleriyle uluslar arası hukuk tarafından düzenlenmediğinin altını çizdi. Önüne gelen konu bakımından ise kendi kaderini tayin hakkının doğuracağı sonucun, Hırvatistan ve Bosna-Hersek’te yaşayan Sırların vatandaşı olmak istedikleri devleti seçme hakkı olacağına karar kıldı.⁴³⁵ Bu, Yugoslavya’daki kendi kaderini tayin meselesini ‘topraksal’ olarak değerlendirmek anlamına geliyordu.⁴³⁶ Bu şekilde Komisyon, etnik kökene dayanılarak iddia edilecek bir kendi kaderini tayin hakkını aynı etnik kökeni paylaştıkları diğer devlete katılma hakkını tanıma yoluyla ortadan kaldırmış oluyordu. Bu görüşle Hırvatistan ve Bosna-Hersek’ten koparak Sırbistan’a katılmak isteyen Sırların referandumlarını anlamsızlaştıran ancak yine de kendi kaderini tayin hakkına sahip olduklarını ispatlayan bir ara formül bulunmuştu. Kuşkusuz bu formül, Komisyonun her iki grubu da ‘halk’ yerine ‘azınlık’ olarak tanımlamasından da kaynaklanıyordu.

⁴³⁴ **Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising from the Dissolution of Yugoslavia**, 11 Ocak 1992, s. 1497.

http://www.pf.uni-lj.si/media/skrk_mnenja.badinterjeve.arbitrazne.komisije.1..10.pdf

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴³⁵ a.g.e., s. 1498.

⁴³⁶ J. Headley, “**National and Transnational Challenges In the Former Soviet Union and Former Yugoslavia.**”, *Global Change, Peace & Security*, Vol. 24, no. 2, June 2012, s. 252.

3 No'lu Görüşü ile Komisyon yeni kurulacak devletler arasındaki sınır ihtilaflarının çözülmesinde ve kendi kaderini tayin iddiasının değerlendirilmesinde, *uti possidetis* ilkesi çerçevesinde, 1974 Anayasasındaki federal sınırların esas alınması gerektiğini açıkladı.⁴³⁷ 4 No'lu Görüşünde Bosna-Hersek'teki Sırların itirazlarını hatırlatıp, tüm kesimleri kapsayacak bir referandumun yerine getirilmesi halinde Bosna-Hersek'in egemen ve bağımsız bir devlet olarak tanınması konusunda daha iyi bir değerlendirme yapılabileceğinin de altını çizdi.⁴³⁸ 5 No'lu görüşünde Hırvatistan'ın azınlıkların hak ve özgürlükleri konusundaki yükümlülüklerini yerine getirdiği takdirde Yugoslavya Bildirisi çerçevesinde tanınabileceğini belirtti.⁴³⁹ 6 No'lu Görüşünde Komisyon, Makedonya'nın AT tarafından belirlenen tüm kriterleri yerine getirdiğini, komşu ülkelere yönelik tüm toprak taleplerinden kaçınacağını ve Makedonya adının bir toprak talebi anlamına gelmediğini taahhüt ettiğini belirtti.⁴⁴⁰ Komisyon 7 No'lu Görüşünde Slovenya'nın, AT tarafından tanıma için belirlenen tüm kriterlere uyduğunu açıkladı.⁴⁴¹ Beraber açıkladığı 8, 9 ve 10 No'lu Görüşlerde Komisyon ilk olarak; 1 No'lu Görüşünü revize ederek, son gelişmelerle birlikte Yugoslavya'nın dağılma sürecinin tamamlandığını belirtti.⁴⁴² Komisyon bağımsızlıklarını ilan eden devletler arasındaki sınır meselelerinin çözümünde başvurulacak metotları belirledikten sonra, son olarak, Federal Yugoslavya

⁴³⁷ **Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising from the Dissolution of Yugoslavia**, 11 Ocak 1992, s. 1500.

http://www.pf.uni-lj.si/media/skrk_mnenja.badinterjeve.arbitrazne.komisije.1_10.pdf

Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴³⁸ a.g.e., s. 1503.

⁴³⁹ a.g.e., s. 1505.

⁴⁴⁰ Yunanistan kendi topraklarını tehdit edebilecek yayılcı politikalara yol açabileceği kaygısıyla 'Makedonya' isminin kullanılmasına karşı çıkıyordu.

a.g.e., s. 1511.

⁴⁴¹ a.g.e., s. 1517.

⁴⁴² **Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising from the Dissolution of Yugoslavia**, 4 Temmuz 1992, s. 1518-1526.

Cumhuriyeti'nin YSFC'nin devamı olmadığını dile getirdi. AT üyeleriyle diğer Batılı devletler Badinter Komisyonu'nun görüşleri doğrultusunda, eksikleri yerine getiren Hırvatistan ve Bosna-Hersek'le birlikte, kısa sürede dört Cumhuriyeti de devlet olarak tanıdı.

AT Yugoslavya Bildirisi'nde yalnızca Cumhuriyetlerin, devlet ilanlarını iletmelerini karar altına aldı. Kosova ve Voyvodina otonom yönetimlerini dışlayan bu kararın dayanağı 1946'dan beri birçok değişikliğin yapıldığı 1974 Anayasasıydı. Anayasaya göre 6 Cumhuriyet ve 2 otonom bölgeye ayrılan ülkedeki sınırlar da tarih, etnik köken, din birliği ya da uzlaşmayla değil politik dengelere ve güç odaklarına göre belirlenmişti. Komünist liderlerin hedeflediği üzere, mevcut federal harita Yugoslavya'da homojen hiçbir Cumhuriyetin varlığına imkan tanımıyordu. Özetlemek gerekirse, Yugoslavya Anayasasında ne hangi kesimin ulus ya da milliyet olacağı, ne hangi grubun cumhuriyet ya da otonom bölgeye sahip olacağı ne de bu yapılar arasındaki sınırlar; AT ya da Badinter Komisyonu'nu, oluşturulan bu statükoya bağlı kılmaya mecbur edecek bir meşru zemine dayanıyordu. Bunların hepsi tek kişi ve tek partinin tasarrufuna dayanan otoriter bir yönetimin eseri idi. Bir başka deyişle şayet Tito ve YKP Karadağ ya da Makedonya'nın özerk bölge ve Kosova'nın da Cumhuriyet olmasını uygun görmüş olsaydı; Bandinter Komisyonu Kosova'nın tanıma için gerekli şartları taşıyıp taşımadığını incelerken diğer ikisinin iddialarını incelemeyecekti bile. Nitekim Yugoslavya; 1946 Anayasasından önce neredeyse 30 yıl boyunca Sırp, Hırvat ve Sloven aşiretlerinin birliğinden kurulu bir devlet olarak Anayasada ifadesini bulurken Karadağ, Makedonya ve Bosna-Hersek'ten hiç söz edilmiyordu bile.

Badinter Komisyonu'nun *uti possidetis* ilkesini uygulayarak meseleleri çözüme yaklaşımının başka yönlerine de değinmekte fayda vardır. Birincisi uluslar arası hukuk açısından uygulanmasında zorunluluk bulunmayan ve ancak içinden çıkılması güç bir meseleyi daha kolay çözmek için başvuru geleneksel bir metot olan *uti possidetis* ilkesinin etkili ve kalıcı bir çözüm için doğru yöntem olup olmadığı konusudur. Nitekim *uti possidetis* ilkesinin uygulandığı Afrika, yıllarca sınır ihtilaflarının yol açtığı soykırım ve savaflara sahne oldu. Komisyonun ve AT'nun hiçbir arayış içerisine girmeksizin sınırları olduğu gibi kabul etmesi ve böylece tüm kendi kaderini tayin iddialarına kulaklarını tıkaması bölgedeki etnik savafları tetiklemiş olabilir.⁴⁴³ Zira Mahkeme, Sırların çoğunluğu oluşturdukları bölgelerin statüsünü ve orada yaşayanların taleplerini kendi kaderini tayin çerçevesinde incelemek, belki de tarafların sınırları müzakere etmesini önermek yerine; deyim yerindeyse arzu etmeleri halinde taşınmalarını önerdi. İkincisi, son olarak 1974 Anayasasıyla getirilen düzenlemelerle birlikte cumhuriyetlerle otonom bölgeler arasındaki fark da belirsizleşmiştir. Nitekim Kosova her ne kadar otonom bölge olarak adlandırılıp, Cumhuriyet sıfatıyla taltif edilmediyse de sahip olduğu yetkiler bakımından değerlendirildiğinde neredeyse bağımsız bir devlet konumundadır. Bu durumda pratikte eşit konumda olmalarına rağmen kağıt üzerinde statüleri farklı olan iki bölgeden %37'lik kesimin muhalefetine rağmen Bosna-Hersek'in self-determinasyon hakkını tanıyıp, nüfusunun %90'ı Arnavut olan Kosova'nın kendi kaderini tayin hakkını tartışmamak söz konusu kararların sorgulanmasına neden olmuştur.

⁴⁴³ M. Fabry, 2010, s. 205.

1.1.4. Bosna-Hersek

Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle, Bosna-Hersek'te de aynı konu gündeme geldi. Fakat nüfusunun %44'ü Müslüman, %31'i Sırp, %17'si Hırvat olan ve karışık evliliklerin yoğun olduğu Bosna-Hersek açısından daha kompleks bir tablo söz konusuydu.⁴⁴⁴ Yugoslavya'nın parçalanacağını açıkça dillendirildiği bu dönemde, Sırlar ve Hırvatlar eski Yugoslavya'dan doğacak yeni yurtlarındaki ulusdaşlarıyla birleşmek istiyorlardı.⁴⁴⁵ Ekim 1991'de Sırların protestolarına rağmen Müslüman ve Hırvat milletvekilleri Bosna-Hersek'in Yugoslavya'dan ayrılmasını öngören bir teklif üzerinde çalıştılar. Bunun üzerine 10 Kasım'da Bosnalı Sırlar oyların büyük çoğunluğunun Yugoslavya devleti içerisinde kalmaktan yana kullanıldığı bir plebisit yaptılar. 29 Şubat-1 Mart 1992 tarihlerinde ise Hırvatlar ve Müslümanlar, Badinter Komisyonu'nun 4 No'lu görüşüne binaen, her kesimin katılımına açık bir referandum düzenlediler. Sırların boykot etmesi nedeniyle %63 katılımı gerçekleşen referandumda Yugoslavya'dan ayrılmak yönünde oy kullananların oranı %99 olarak açıklandı.⁴⁴⁶ AT ve ABD, 7 Eylül 1992'de Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanıdı.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ M. McQuay, 2014, s. 26.

⁴⁴⁵ Esasen kimse Yugoslavya'nın birliği konusunda bir çaba göstermiyordu. Aksini gösteren sayısız örnek vermek de mümkün. Ekonomik tedbirler ve politik çoğulculuk ekseninde hazırlanan reform programıyla Yugoslavya Federasyonu'nu bir arada tutmak için çabalayan Başbakan Ante Markoviç'in çabaları neredeyse tüm Cumhuriyetler tarafından birlikte baltalanırken, uluslar arası güçler de Markoviç'in reform çabalarını ne politik ne de ekonomik anlamda etkin biçimde desteklediler.

J. Udovicki, 1995, s. 307.

⁴⁴⁶ A. B. Rrecaj, "A Contemporary Interpretation of the Principles of Sovereignty, Territorial Integrity and Self-Determination, and the Kosovo Conundrum", **Kosovo: A Precedent?** (Edt: J. Summers), Leiden, 2011, s. 118.

⁴⁴⁷ A. Pavkovic, 2000, s. 160.

Jasminka Udovički'nin ifade ettiği üzere, bağımsızlık tanımakla uluslararası güçler Bosna-Hersek'e bir bayrak ve devlet etiketi hediye ederek, Sırbistan ile Hırvatistan'ın artık bağımsız bir devlet olan Bosna-Hersek toprakları için savaşmamalarını beklemekten başka bir şey yapmadı.⁴⁴⁸ Bu semboller, her iki devletin milis güçleriyle Bosna-Hersek'i iç savaşa götüren bir vekalet savaşına engel değildi, tabi ki. Zira bağımsızlığa götüren referandumun hemen sonrasında iç savaşa gark olan ülke, katliam ve soykırımların tüm dünyanın gözü önünde cereyan ettiği bir dönem yaşadı. BM'in ekonomik ambargoyu da kapsayan art arda yayınladığı kararları da durumu değiştirmede. Üç yıl süren iç savaş devam ederken Eylül 1995'teki NATO güçlerinin Sırp mevzilerini vurmasıyla ateşkes sağlanmış oldu.⁴⁴⁹ Uluslararası kamuoyunun tepkisi, televizyon kanallarında adeta canlı yayınlanan savaşın bilançosunun ağırlığı ve bölgedeki istikrarsızlığın yayılma tehlikesi önceki bir dizi başarısız plana rağmen barışın tesis edilmesi için yapılan girişimleri hızlandırdı. İzzetbegoviç, Miloşeviç ve Tudjman'ın katılımıyla ABD'nin Ohio eyaletinde yapılan görüşmelerin ardından 14 Aralık 1995'te Paris'te imzalan Dayton Anlaşması ile Bosna-Hersek'teki savaş sona erdi. Anlaşmaya göre Bosna-Hersek, Müslüman-Hırvat Federasyonu ve Bosna Sırp Cumhuriyeti olarak bölünüyordu. Anlaşmayla, Hırvatistan ve Sırbistan birbirlerinin eşit egemenliğini tanımayı ve aralarındaki ihtilafları barışçıl yollarla çözmeyi kabul etti.⁴⁵⁰ Serbest seçim, silahsızlandırma, göçmenlerin geri kabulü, ulusal eserler gibi 11 başlıkla düzenlenen barış planını kabul eden taraflar BM ve NATO güçlerinin barış sürecini

⁴⁴⁸ J. Udovicki, 1995, s. 308.

⁴⁴⁹ http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52122.htm Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴⁵⁰ <http://www.osce.org/bih/126173?download=true> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

gözlememesi konusunda da anlaşılabilir. İzzetbegoviç Anlaşmayı, ‘...Belki adil bir barış değil, fakat devam eden bir savaştan daha adil.’ diye tanımlıyordu.⁴⁵¹

Bosna-Hersek’in bağımsızlığının tanınmasını uluslar arası hukuk açısından tartışılabilir hale getiren konuların başında egemenlik meselesi gelmektedir. Badinter Komisyonu’nun 1 No’lu Görüşünde Yugoslavya’nın dağılma sürecinde olduğuna gerekçe yaptığı egemenliğin zayıfladığı tespiti, Bosna-Hersek açısından aynı ihtiyatla değerlendirilmemiştir. Bosna-Hersek devlet ilanından hemen sonra iç savaşa girmiş, ülke üç aktörün kendi hakimiyet alanlarını tesis etmeye çalıştığı bir kaos ortamına girmişti. Ne bağımsızlık ilan etmelerine rağmen zaman zaman karşı karşıya gelen Hırvat-Müslüman koalisyonu, ne de Sırbistan’ın hakimiyetindeki Yugoslavya’da kalmak isteyen yeni adıyla Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti çatışmaları kontrol altına alma ya da ateşkesler konusunda anlaşma güç ve arzusuna sahipti. ABD ve AT tarafından desteklenen Hırvat-Müslüman koalisyonu ülkedeki kontrolü sağlamak bir tarafa, halkı meydana gelen büyük katliamlardan koruyacak güce de sahip değildi. Ancak nüfusun üçte birlik bir kesiminin komple boykot ettiği referanduma dayanarak bağımsızlık ilan eden Bosna-Hersek; toprakları üzerinde egemen olmadığı konusunda kuşku bulunmamasına rağmen ABD ve AT ülkeleri tarafından tanındı. Bir diğer deyişle egemen olmadığı için Yugoslavya’nın dağıldığına kanaat getiren güçler; egemen olmadığı halde Bosna Hersek’i bağımsız devlet olarak tanıdı. Hiç kuşku yok ki, ABD’nin desteği ve uluslar arası güçlerin silahlı müdahalesi olmasaydı; Bosna Hersek’in -en azından kısa vadede- toprakları üzerinde egemen olması mümkün olmayacaktı.

⁴⁵¹ S. P. Ramet, 2002, s. 280.

1.1.5. Kosova

Kosova, Sırbistan'a bağılı otonom bir topraktı. Anayasada sayılan diğerleri gibi 'ulus' olarak da kabul edilmiyordu. Başlangıçta 'ulusal azınlık' olan statüsü 1963 değişikliğiyle 'milliyet' olarak değiştirildi.⁴⁵² Bu dzenlemelerin bir sonucu olarak Kosova, kendi Cumhuriyet ynetimine sahip değildi. Her ne kadar 1974 Anayasası Kosova'nın statüsünü Cumhuriyetlerden farksız hale getirdiyse de kağıt üzerinde halen bir Cumhuriyet değildi ve bir Cumhuriyet olan Sırbistan'a bağılıydı. Bunun dışında Kosova da diğer Cumhuriyetler gibi kendi parlamentosu, hıkümeti, başkanı, yksek mahkemesi, ulusal bankası ve idari kurumlarıyla gclü bir otonomiye sahipti.⁴⁵³

Nfusunun %90'ı Arnavut olmasına rağmen Sırlar için Kosova, Sırbistan'ın ayrılmaz bir parçasıydı. Sırp milliyetçilerinin ulusal hafızasında 14. yzyılda Osmanlı Devleti'ne yenilmenin ardından koptukları anayurt imgesi goren Kosova, aynı zamanda ulusal gururun yeniden dirtilmesinin bir aracı olarak gcrlecekti. Nitekim 28 Haziran 1989'da, Kosova'nın kaybedilişinin 600. yildonümü anmalarında 1 Milyonu açan Sırp kalabalığa hitap eden Miloşeviç, konuşmasında Kosova'yı 'Sırbistan'ın Kalbi' olarak adlandırıyordu.⁴⁵⁴ Birkaç ay nce Kosova'nın otonom yetkilerinin kaldırılarak, Sırbistan'ın etkin egemenliğine tabi kılınmasındaki asıl saik bu tarihsel arka plandı. II. Dnyaya Savaşından sonra bir dizi anayasa değişikliği sayesinde geniş bir otonomiye kavuşan, 1946 Anayasasındaki ismiyle,

⁴⁵² J. Summers, 2011, s. 7.

⁴⁵³ B. Rrecaj, "A Contemporary Interpretation of the Principles of Sovereignty, Territorial Integrity and Self-Determination, and the Kosovo Conundrum.", **Kosovo: A Precedent?** (Edt. J. Summers), Leiden, 2011, s. 115.

⁴⁵⁴ D. L. Phillips, **Comprehensive Peace in the Balkans: The Kosovo Question**, Human Rights Quarterly, 1 Kasım 1996, n. 18-4, s. 822.

Kosova-Metohija'nın adından Sırpı imleyen Metohija'nın çıkarılması bu tarihsel bağdan bir şey eksiltmeyecekti.

Yugoslavya'nın geri kalanına egemen olan iç savaş ve katliamları göz önünde bulunduran Kosovalılar, silahlı mücadele yerine diğerlerinden farklı olarak pasif direniş ve paralel örgütlenme yolunu seçtiler.⁴⁵⁵ Başkanlığını İbrahim Rugova'nın yaptığı Kosova Demokratik Birliği (*Lidhja Demokratike e Kosoves LDK*)'nin öncülüğünde Arnavutlar Sırbistan Parlamento seçimlerini boykot ederken aynı zamanda eğitim, sağlık, iletişim alanlarında Sırp yönetime paralel örgütlenmeler kurdular. Bu amaçla Kosova'nın bağımsızlığı konusunda uluslar arası kamuoyunun desteğini kazanmaya çalışan Kosovalılar, 22 Eylül 1991'de %87 katılımı ile gerçekte bir referandum düzenlediler.⁴⁵⁶ Fakat Kosovalı Arnavutların %99.87'lik bağımsızlık isteğine rağmen, 22 Aralık'ta AT'na tanıma için başvuran Rugova'nın talebi reddedildi.⁴⁵⁷ Rugova'nın Başkan olmasından sonra da, Kosova'nın bağımsızlığı için uluslar arası alanda yapılan diplomatik girişimler ve Sırpılarla yürütölen müzakereler hiçbir sonuç vermedi.

⁴⁵⁵ Bu tarihe gelene kadar Kosova birçok etnik sürtüşme ve baskı uygulamalarına da sahne olmuştu. Genel olarak Tito'nun ölümlünden önceki dönemi, Arnavutların Kosova'nın Cumhuriyet ilan edilmesine dönük eylemleri ve Sırpıların göç etmesine yol açan politikası; Tito'dan sonraki dönemi ise, Sırbistan yönetiminin uyguladığı baskı politikası olarak şeklinde tarif etmek mümkündür. Tito'nun ölümlünden sonraki 10 yıl içerisinde 584,373 Kosovalı Arnavut tutuklanmış, sorgulanmış ya da alıkonulmuştu. Öte yandan Arnavut kültürünü imleyen hemen her şeyin engellendiği katı asimilasyon ve Sırp göçmenlerin yerleştirilerek demografik yapının değişimini hedefleyen planlar da uygulanıyordu.

M. McQuay, 2014, s. 33.

İ. Uzgel, **Yugoslavya'da Miloseviç Döneminin Sonu**, AÜ SBF Dergisi, Ankara, 2000, s. 178.

J. Summers, "Kosovo: From Yugoslav Province to Disputed Province", **Kosovo: A Precedent?**, (edt. J Summers), Boston, 2011, s. 15.

⁴⁵⁶ J. Summers, **a.g.e.**, s. 10.

⁴⁵⁷ Haziran 1992'de yayınlanan Lizbon Bildirisi'nde AT, ancak barışçıl sınır değişikliklerini tanıdıklarını yineleyerek Kosovalıların otonomi taleplerini AT'nun barış konferansı çerçevesinde dile getirmelerini gerektiğini belirtiyordu. Ayrıca AT Kosovalı Arnavut yönetimini de, ölçölü ve yapıcı bir şekilde hareket etmeleri yönünde uyarıyordu.

M. Fabry. 2010, s. 202.

1.1.5.1. İç Savaş ve NATO Müdahalesi

Dayton Anlaşması'ndan sonra Bosna-Hersek'in de bağımsızlığını kazanmasıyla Yugoslavya'daki neredeyse tüm grupların özgürlüklerine kavuştuklarını gören Kosovalılar barışçıl direniş yöntemini sorgulamaya başladılar. LDK kısa sürede popülaritesini yitirirken tek kurtuluş yolu olarak görülmeye başlanan silahlı direnişe de ilgi artıyordu.⁴⁵⁸ Böylece, 1992'de kurulmasına rağmen küçük bir organizasyon olarak kalmaya devam eden Kosova Kurtuluş Ordusu (*Ushtria Çlirimtare e Kosoves-UÇK*) Arnavutlar tarafından daha fazla desteklendi. UÇK, Sırp askerlerine karşı gerçekleştirdiği Mart 1998'deki eylemlerden sonra Kosova'nın büyük bölümünü ele geçirdi.⁴⁵⁹ Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi 31 Mart 1998 tarih ve 1160 No'lu Kararında UÇK'yi terörist olarak nitelendirip, Yugoslavya Federal Hükümetine politik bir çözümün sağlanması için Arnavut otoritelerle diyaloga geçmesi çağrısında bulundu.⁴⁶⁰ Karar, BM'in hem Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü hem de Kosovalı Arnavutların güçlü bir otonomi ve yerinden yönetim hakkını desteklediğini de belirtiyordu. Ancak birkaç ay sonra saldırıya geçen Sırp kuvvetleri UÇK'yle birlikte yüzbinlerce sivili bölgeden uzaklaştırdı. BM ve ABD'nin sonuç vermeyen müzakere çabalarına, Sırp güçlerinin sivillerin toplu ölümlerine ve kitlesel göçe yol açan ilerleyişi eşlik ediyordu. 23 Eylül'de yayınlanan 1199 No'lu BMGK Kararı daha fazla felaketin yaşanmasının önüne geçmek için, tarafları bir an önce müzakere yürütmeye davet etti.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ B. Rrecaj, 2011, s. 120.

⁴⁵⁹ J. Summers, 2011, s. 16.

⁴⁶⁰ S/Res/1160, 31 March 1998

⁴⁶¹ 1199 No'lu Kararı yerinden edilen Kosovalıların sayısını, 50.000'i barınma ve temel ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksun en az 230.000 kişi olarak ifade ediyordu. S/Res/1119, 23 Sept 1998

29 Ocak 1999'da Temas Grubu, tarafları barış görüşmeleri yürütmek üzere Fransa'nın Rambouillet şehrine davet etti. Rusya, ABD ve AB'yi temsilen müzakerelere aracılık eden Temas Grubunun önerdiği Rambouillet Anlaşması silahların susmasını sağlayacak bir geçici anlaşmayı ve 3 yıl içerisinde varılacak nihai anlaşmayı kabul etmeyi, anlaşma sağlanana kadar tarafların mevcut statüsünde değişikliğe gitmemeyi, Yugoslavya ve komşu devletlerin toprak bütünlüğüne saygı duymayı, Kosovalıların demokratik yollarla kurulmuş kurumlar aracılığıyla kendilerini yönetmesini ve uluslar arası misyonun krize müdahil olmasını düzenliyordu.⁴⁶² Sırp yönetiminin talebi üzerine uzatılan müzakerelerde Rambouillet önerilerini Kosova delegasyonu kabul ederken, karşı taraf kendi önerilerini sundu. Müzakereler sürerken Sırp güçlerinin Kosovalı Arnavutlara karşı 'etnik temizlik' hareketi yürütmesinden dolayı NATO, BM tarafından yetkilendirilmeden, 24 Mart 1999 tarihinde Sırp mevzilerini bombalamaya başladı.⁴⁶³ Bosna-Hersek'teki trajedinin tekrarlanmasına müsaade etmeyeceklerini söyleyen uluslar arası güçlerin, sivil alanları da etkileyen, 78 gün süren hava hareketlerinin sonunda taraflar ateşkes konusunda anlaştı.

1.1.5.2. Kosova'nın Bağımsızlığı

Sırbistan'ın ateşkes ilan etmesinden sonra, 3 Haziran 1999'da savaş sona erdi. BMGK 10 Haziran'da 1244 Sayılı kararı ile bölgedeki NATO güçlerinin de içerisinde bulunduğu kuvvetlerle birlikte, Kosova'da bir 'uluslar arası barış gücü' konuşlandırma kararı aldı.⁴⁶⁴ Karar BM'nin bölgedeki varlığını, Rambouillet

⁴⁶² J. Summers, 2011, s. 18.

⁴⁶³ NATO'nun bu eylemi üzerine BM Güvenlik Konseyi'nde yürütülen tartışmalar için bkz: <http://www.un.org/press/en/1999/19990324.sc6657.html> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴⁶⁴ S/Res/1244, 10 Jun 1999

Anlaşması çerçevesinde Kosova'nın öz yönetimi ve Yugoslavya'nın egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerini esas alan bir siyasi geçiş sürecini sağlamak olarak değerlendiriyordu. Taraflardan şiddet eylemlerini bir an önce sonlandırmalarını isteyen BM, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nden tüm güvenlik güçlerini Kosova'dan çekmesini talep etti. 1244 Sayılı karar bölgedeki iç savaşın sonlandırılması ve demokratik kurumların inşası kapsamında, UÇK ve diğer silahlı Arnavut örgütlerinin de silahsızlanmasını öngörüyordu.

12 Haziranda BM Genel Sekreteri, 1244 Sayılı Kararda belirtilen planlamaların hayata geçirilmesiyle görevli olacak olan BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK) ile ilgili raporu Genel Kurula sundu. Buna göre UNMIK geçici sivil yönetim, insani konular, kurumsal yapılanma, yeniden inşa alanlarında sorumlu olacak özel temsilciler aracılığıyla Kosova'nın geçici olarak idare edilmesini üstlenecekti. Kurulacak geçici öz yönetim kurumlarının işleyişi ve 1244 Sayılı Karar kapsamında denetimi, böylece UNMIK'in uhdesine bırakıldı.⁴⁶⁵ BM Genel Sekreteri Aralık 2005'te, BM'nin geçiş sürecinde kat ettiği mesafeye dayanarak Aralık 2005'te Finlandiya eski Cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari'yi Kosova'daki nihai barışın bir an önce tesis edilmesi için taraflar arasında müzakere yürütmekle görevlendirdi.⁴⁶⁶ 2006 ve 2007 yıllarında aralıklarla süren uzun müzakereler sonuç vermemiş, Komisyon tarafların uzlaşmalarının mümkün olmadığına kanaat getirmişti. Ahtisaari, Genel Sekretere sunduğu raporunda tüm alternatiflerin denenmesine rağmen sonuç

⁴⁶⁵ Ancak UNMIK görev kapsamında bölgedeki egemen otorite olsa da, dönem dönem yükselen tansiyonun önüne geçemiyordu. Nitekim 2004'te meydana gelen etnik çatışmalarda 19 kişi ölmüş, 954 kişi de yaralanmıştı.

J. Summers, 2011, s. 35.

⁴⁶⁶ UAD Kosova Danışma Görüşü, 2010, s. 31., p. 65.

<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

alınamayan müzakerelerden sonra artık Kosova'nın statüsünün belirlenmesi gerektiğini söyleyerek kendi çözüm formülünü sunuyordu:

“Kosova'nın statüsünün belirlenme vakti geldi. Kosova'nın yakın tarihini dikkate aldığımda, Kosova'nın şu anki gerçeklikleri ve taraflar arasındaki müzakereleri de göz önünde bulundurarak söyleyebilirim ki; Kosova için tek kalıcı çözüm, geçici bir süre uluslar arası kamuoyu tarafından denetlenecek bir bağımsızlıktır.”⁴⁶⁷

Ahtisaari aynı zamanda Kosova'nın Statüsünün Belirlenmesi İçin Kapsamlı Öneri başlıklı yol haritasını da BM genel Sekreterliğine sundu.⁴⁶⁸ Genel Sekreterin benimsediği planlama bazı üyeler tarafından taslak karar olarak imzaya açılrsa da, Güvenlik Konseyinden geçmeyeceği kesinleşince geri çekildi. Zira Rusya, Kosova'ya bağımsızlık statüsünü getirecek her türlü çözüme karşı olduğunu daha önce de göstermişti. AB, ABD ve Rusya aracılığıyla Ağustos ayında tekrar başlayan müzakereler, bir aylık maratondan sonra yine başarısızlıkla sonuçlandı.⁴⁶⁹

17 Aralık 2007'de yapılan parlamento ve yerel seçimlerde Arnavut çoğunluk yönetimdeki konumu pekiştirdi. 17 Şubat 2008'de Priştina'da 10 Sırp ve 1 Gorani üyenin yokluğunda toplanan parlamenterler, Kosova'nın bağımsızlığını ilan ettiler.⁴⁷⁰ Kosova halkının arzusu ve BM Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari'nin önerileri ile sunduğu kapsamlı planlamaya binaen açıklandığı söylenen bildiri, Sırbistan Parlamentosu tarafından tarafından hukuksuz ve bu sebeple de geçersiz ilan edildi.⁴⁷¹

⁴⁶⁷ UAD Kosova Danışma Görüşü, 2010, s. 33 p. 69.

<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴⁶⁸ <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/279/01/IMG/N0727901.pdf?OpenElement> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴⁶⁹ J. Summers, 2011, s. 40.

⁴⁷⁰ J. Summers, **a.g.e.**, s. 40.

⁴⁷¹ <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=43294> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

Sırbistan'ın tepkisi ve BM'deki girişimlerine rağmen, Kosova'nın bağımsızlık ilanı kısa sürede başta ABD ve AB üyeleri olmak üzere birçok devlet tarafından tanındı. Bunun üzerine Sırbistan, 8 Ekim'de BM Genel Kurulu'na başvurarak, Kosova'nın bağımsızlık ilanı konusunda Uluslar Arası Adalet Divanı'nın görüşüne başvurma kararı aldırdı.⁴⁷²

1.1.5.3. Uluslararası Adalet Divanı

Sırbistan'ın talebi ve BM Genel Kurulu'nun 63/3 Sayılı Kararı kapsamında, Genel Sekreter tarafından UAD'na gönderilen soru şu şekilde formüle edilmişti:

Kosova Öz-Yönetimi Geçici Kurumlarının tek taraflı bağımsızlık bildirisi uluslararası hukuka uygun mudur?⁴⁷³

Mahkeme incelemesine, söz konusu konunun politik bir mesele olduğu ve bağımsızlık ilanlarının uluslar arası hukuk tarafından düzenlenmediği görüşlerine cevap vererek başladı. UAD bir sorunun politik yönlerinin olmasının onun bir hukuk sorusu olduğu gerçeğini değiştirmeyeceğini ve önüne gelen sorunun politik yönü ne olursa olsun; Mahkemenin, soruya hukuki karakter kazandıran 'uluslar arası hukuka uygunluk' sorunsalını ele almaktan kaçınamayacağını savundu. (Par 27) Konunun politik ve hukuki yönlerine yapılan bu vurgular, uluslar arası hukukun en tartışmalı meselelerini önünde bulan Mahkemenin kendisinden beklentileri 'makul' bir düzeye çekme çabaları olarak okumak mümkündür. Zira meselenin içeriğine geçmeden önce inceleyeceği konuyu hangi sınırlar içerisinde ele alacağını belirleyen Mahkeme,

⁴⁷² J. Summers, 2011, s. 42.

⁴⁷³ UAD Kosova Danışma Görüşü, 2010, s.8.

<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

cevap vereceği sorunun lafzını açma gereği de duyuyordu. Buna göre soru dar ve spesifik bir önermeden ibaretti: “Kosova’nın bağımsızlık ilanı, uluslar arası hukuka uygun mudur?” Mahkeme bu nedenle konuyla ilgili ilk akla akla gelen; Kosova’nın kendi kaderini tayin hakkı kapsamında Sırbistan’dan ayrılma hakkına sahip olup olmadığı, bildirinin hukuki sonuçları, Kosova’nın devlet statüsü kazanıp kazanmadığı, şimdiye kadar açıklanan Kosova’yı tanıma tasarruflarının geçerliliği ya da hukuki sonuçlarının neler olduğu gibi soruları cevaplamasının kendisinden beklenmediğinin altını çiziyordu. (Par 51) Mahkemeye göre bu; önündeki meseleyi, Kanada Yüksek Mahkemesi’nin Quebec davasında önüne gelen ‘uluslar arası hukukun kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde Quebec’e ayrılma hakkını tanıyıp tanımadığı’ sorusundan farklı kılıyordu. Buna göre Mahkeme, Kosova’nın kendi kaderini tayin ve ayrılma haklarına sahip olup olmadığını değil, yapılan ilanın kendisinin uluslar arası hukuka uygunluğunu inceleyecekti. (Par 56) Bu bakımdan UAD yargıçları, sorunun politik -ve muhtemelen bela- olarak gördükleri ayrılık, toprak bütünlüğü, kendi kaderini tayin hakkı, egemenlik gibi yönlerini ele almayacaklarını peşinen açıklamış oluyordu. (Bknz. Par 81 ve 83)

Bağımsızlık bildirisinin hukukiliğini incelemeye geçen Mahkeme; ihlal değerlendirmesini uluslar arası hukukun genel ilkeleri, 1244 Sayılı BMGK Kararı ile UNMIK Yönetmeliği çerçevesinde yaptı. Mahkeme ilk olarak, çok sayıda devletin kurulduğu son üç yüz yıllık dönemde de görüldüğü üzere, uluslar arası hukukta bağımsızlık ilanlarını hukuksuz kabul eden hiçbir düzenlemenin olmayışına dikkat çekti. Ek olarak, bağımsızlık ilanlarının toprak bütünlüğüne aykırı olduğu ve hatta BM Güvenlik Konseyi’nin Güney Rodezya, Kuzey Kıbrıs, Krayina Sırp Cumhuriyeti gibi bağımsızlık ilanları hakkında kınama kararları yayınladığı tespitini de reddetti.

Buna göre verilen örneklerdeki bağımsızlık ilanlarının kendileri değil ve fakat ilanlara karar veren yapıların gayrı meşru güç kullanmaları ya da uluslar arası hukuk normlarını ihlal etmeleri sebebiyle kınama kararları verilmişti. (Par 81) Bu nedenle Mahkeme Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslar arası hukukun genel ilkelerini ihlal etmediğine kanaat getirdi. (Par 84)

Bildirinin 1244 Sayılı BMGK Kararı ile UNMIK Yönetmeliğine uygunluğunu inceleyen Mahkeme, ilk olarak ilgili karar ile UNMIK'in bölgede kurduğu rejimin hedeflerini inceledi. Mahkemeye göre 1244 Sayılı Kararın 1999 yılında Kosova'da devam eden krize müdahale etmek amacıyla alınan ve toplumsal, siyasi, askeri yönleri olan istisnai bir tedbir olarak anlaşılması gerekiyordu. (Par 97) İkinci bir husus 1244 Sayılı Kararla kurulan uluslar arası yönetimin amacının, kriz içindeki bölgede temel kamu düzenini yeniden tesis etmek ve Kosova'nın huzur ortamına geçmesini sağlamak gibi insani kaygılar olduğudur. (Par 98) Bu iki hususa dayanarak, BM kararının belirli bir süreyle sınırlanmamış olsa da geçici olduğunu vurgulayan Mahkeme şu tahlile varıyordu: Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne vurgu yapan BM'nin, UNMIK yönetimiyle Yugoslavya'nın Kosova üzerindeki egemenliğini sınırlandırması geçici bir önlemdi. Haliyle UNMIK tarafından kurulan istisnai ve geçici olan hukuki yönetimin Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü bozmayı hedeflemediği anlaşılmaktadır. (Par 100) Dolayısıyla bu kurumlar tarafından veya bu kurumlara dayanılarak yapılacak bağımsızlık ilanlarının, 1244 Sayılı Karara aykırı olacağı açıktır. Bu bakımdan bağımsızlık bildirisinin, UNMIK Yönetmeliğinin 9. Bölümünde düzenlenen Geçici Öz Yönetim Kurumlarından biri olan Kosova Parlamentosu tarafından ilan edilip edilmediğini tespit etmek gerekmektedir.

Kosova bağımsızlık bildirisi her ne kadar Parlamentonun ezici çoğunluğu tarafından imzalandıysa da, Parlamento adına ilan edilmemişti. ‘Biz, halkımızın demokratik bir seçimle göreve gelen liderleri olarak...’ diye ifade bulan bildiri, Kosovalıların temsilciliğini kazanmış seçilmişler adına kaleme alınmıştı.⁴⁷⁴ Bu hususa dikkat çeken Mahkeme ayrıca bildirin dilinden hareketle Kosovalı parlamenterlerin BM tarafından kurulan Kosova geçici öz yönetiminin sınırları çerçevesinde hareket etmediklerine kanaat getiriyordu. Bunun yerine hedeflenen Kosova’nın bağımsız ve egemen bir devlet olarak kurulmasıydı. (Par 105) Mahkeme bu sebeple 17 Şubat bildirisini kaleme alanların Kosova’nın geçici öz yönetim kurumlarından biri olan Parlamento adına değil, geçici yönetim dışında hareket eden Kosova halkının seçilmişleri olarak bağımsızlık ilanını açıkladıklarını belirtti. (Par 109) Diğer yandan Mahkemeye göre 1244 Sayılı Karar, Kosovalı seçilmişleri bu ilandan alıkoyacak bir ibare de ihtiva etmiyordu. Zira her ne kadar Karar Kosova’da kurulacak geçici yönetimle ilgili hususları belirtse de, Kosova’nın nihai statüsünün ne olacağını açıklamıyordu. Oysaki Kosova kararından yalnızca 19 gün sonra kabul edilen 1251 Sayılı BMGK Kararı Kıbrıs’ın nihai statüsünü⁴⁷⁵ ayrıntılı olarak düzenliyordu. (Par 114) Mahkeme BM’nin nihai statüsünün ne şekilde olacağını tespit etmemesini ve 1244 Sayılı Kararda bağımsızlık ilanını yasaklayan bir ibarenin olmayışını tespit etmekle kararını vermiş oluyordu. Buna göre, 17 Şubat 2008’de ilan edilen Kosova’nın bağımsızlık bildirisi uluslar arası hukuka aykırı değildi.

⁴⁷⁴ <http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,128,1635> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴⁷⁵ Mahkemenin referans verdiği, BM’nin Kıbrıs’la ilgili formülasyonu şudur:

‘Kıbrıs için çözüm bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü güvenceye alınan, tek egemenlik ve uluslararası temsil yetki ve tek vatandaşlık esaslarına dayalı bir Kıbrıs devletiyle sağlanmalıdır.’

S/Res/1251, 29 June 1999

Gelgelim Mahkemenin kararı, Kosova'yı tanımak isteyen devletlerin elini rahatlattıysa da; bu, bağımsızlık ilanında BM'in bölgedeki misyonunun payı konusundaki tartışmaları dindirmedi. Bu tartışmaları açmak gerekirse Kosova da, Bosna-Hersek örneğinde olduğu gibi, bağımsızlık ilan edildiğinde topraklarına egemen değildi. Yani uluslar arası hukukun bir devlet olabilmek için aradığı zorunlu olmasa da önemli kriterlerden biri, Kosova için mevcut değildi. Uluslar arası hukukta devletlerin egemenlik kriterinden yoksun bir yapıyı tanımalarını yasaklayacak bir düzenleme ya da teamülün olmayışı ve tanıma konusunun devletlerin politikasına göre değişebildiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda Kosova'nın bağımsızlık ilanını soğukkanlılıkla karşılamamak için hiçbir neden yoktur. Fakat Kosova'nın durumunu farklı ve eşsiz kılan, bağımsızlık ilanının BM'in Yugoslavya'nın egemenliğine son vermesinden dolayı mümkün olduğudur. Dahası, bağımsızlık ilanı Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne bağlılığını dile getirmiş olan BM'nin bölgedeki egemenliği sürerken yapıyordu. Bu durum -UAD'na göre iyi niyetle hareket eden-BM'nin, 17 Şubat bağımsızlık bildirisi ve dolayısıyla bağımsız bir Kosova devletini engellemek ve bunlara tolerans göstermekle 1244 Sayılı Kararda belirtilen yükümlülüklerini ve devletlerin toprak bütünlüğünü koruyan uluslar arası hukuk normlarını ihlal ettiği tartışmalarını beraberinde getirdi.⁴⁷⁶

Kuşkusuz bu durum, sınırları ve hukukiliği tespit edilmediği müddetçe devletler açısından hayati bir konu olarak kalacaktı. Zira şayet Kosova'nın bağımsızlığını kazanmasının BM'in müdahalesi neticesinde gerçekleştiği kabul edilirse, bu durumda ilerde BM'in herhangi bir bölgede egemen devletin

⁴⁷⁶ K. H. Kaikobad, "Another Frozen Conflict: Kosovo's Unilateral Declaration of Independence and International Law.", **In Kosovo: A Precedent?**, (Edt. J. Summers), Boston, 2011, s. 79.

egemenliğini sınırlandırdıktan sonra, bu bölgenin bağımsızlığını ilan etmesini sağlamayacağını garanti ne olacaktır?⁴⁷⁷ Kosova'nın egemenliğine dönecek olursak; Yugoslavya'nın bölgedeki egemenliğini sınırlayan Kosovalıların egemenliği ele geçirmesi değil, orada konuşlanan BM Misyonuydu. Aksine BM'in müdahalesinden önce bölgenin kontrolü büyük ölçüde Yugoslavya'nın elindeydi. Müdahalenin gerçekleşmesinden sonra ise, Sırbistan'ın Kosova'daki egemenliği sembolik bir nitelikteydi artık. Ancak bu durum, toprak bütünlüğünün korunacağı teminatını da kapsayan bir uluslar arası müdahalenin Sırbistan tarafından kabul edilmesi sonucunda gerçekleşmişti. Yani Pavkoviç'in de altını çizdiği gibi, Bosna-Hersek'in aksine NATO Kosova'daki çatışmayı askeri galibiyetle değil fakat Sırp güçleriyle vardığı uzlaşma neticesinde sonlandırabilmişti.⁴⁷⁸ Bir diğer deyişle, Sırbistan'ın Kosova üzerindeki egemenliği BM kararıyla engelleniyordu. 2008'deki açıklanan bağımsızlık ise Kosova temsilcilerinin BM'nin Sırbistan'ı engelleyen bu kararından yararlanarak, Kosova'da egemen olmamalarına rağmen devlet ilan etmeleri anlamına geliyordu. Öz itibarıyla ifade etmek gerekirse, Kosova konusunda tartışmaların kilitlendiği nokta şuydu: Ya Kosova'nın bağımsızlığı emsal teşkil ederse?

⁴⁷⁷ Nitekim bu kaygılar, Kosova'nın bağımsızlık ilanını emsal teşkil etmese dahi tanımayacağını açıklayan Kıbrıs delegasyonu tarafından güçlü bir şekilde vurgulandı:

“Şayet egemenliğinin bir kısmını geçici olarak paylaşan ya da devreden devletlerin bu egemenliğinin geri dönülmez biçimde kendilerinden alıkonabileceği riski taşıdığını bilmeleri halinde, Balkanlardaki gibi krizlerin çözümü için uluslararası yönetimleri ya da başkaca geçici çözümlere ikna olmaları için hiç ümit var mıdır? Bu bir çocuğu, bakmak üzere teslim ettiğiniz kişinin size onu bir daha asla geri alamayacağını söylemesine benziyor. Bu, BM'nin ya da UAÖ'nün veya AGİT'in uluslararası sorunlara, ölümleri sonlandırıp barışçıl çözümler bulmak için verdikleri mücadeleyi nasıl etkileyecektir?”

J. Kerr-Lindsay, “**Preventing the Emergence of Self-Determination as a Norm of Secession: An Assessment of the Kosovo ‘Unique Case’ Argument.**” *Europe-Asia Studies*, Vol. 65, no. 5, July 2013, s. 849.

⁴⁷⁸ A. Pavkovic, 2000, s. 199.

Bu itirazlara karşı verilen cevaplar, Kosova'nın emsal teşkil edemeyeceği zira Kosova'nın çok özgün, *sui generis* bir vakıa olduğu yönündeydi.⁴⁷⁹ Bu görüşleri Yugoslavya'nın dağılması, Kosova'da uzun bir süre devam eden sistematik insan hakları ihlalleri, Yugoslavya'nın söz konusu ihlalleri işlemek ve barışçıl bir çözüm üretememekle bölgedeki egemenlik haklarını kendisinin zedelediği;⁴⁸⁰ Ahtisaari'nin savunduğu üzere, bölgede yaşanan felaketler ve yol alınamayan müzakerelerin artık Kosova'da bağımsızlık dışında başka bir çözüm şansı kalmadığını gösterdiği gibi tezlerle özetlemek mümkündür.⁴⁸¹ Bu, Kosova'yı tanımak isteyen uluslar arası güçlerin başka bağımsızlık hareketlerine örnek oluşturmasını diye başvurdukları bir yöntemdi. Zira doğruluğundan kuşku duyulmayan bu tezlerden hiçbiri Kosova'ya özgü değildir. Örneğin bu kriterler nazarı itibara alınarak kendi kaderini tayin hakkı ve ayrılma hakkı meşrulaştırılacaksa, en az Kosova'daki kadar vahim tecrübeleri olan Kürtler, Tamiller gibi halklar açısından da aynı sonucun doğmasını beklemek gerekecektir.

Son olarak, uluslararası konjonktür dikkate alındığında, Kosova'nın bağımsızlığının emsal olmasından çekinen devletlerin kaygılarının yerinde olduğu çok geçmeden anlaşılmıştır. Fakat bir farkla: Kosova'nın durumunu emsal gösteren,

⁴⁷⁹ Daha 2001 yılında Dajena Kumbaro tarafından NATO için kaleme alınan Kosova raporunda, sınırların barışçıl değişiminin hala bir çözüm alternatifi olduğu ve Kosova için gündeme gelecek böyle bir çözüm planının Pandora'nın kutusunu açarak diğer ayrılıkçı gruplar için emsal oluşturacağı kaygısının Kosovalı Arnavutların bağımsızlık hakkına karşı bir argüman olarak ileri sürülemeyeceğini ifade ediyordu. Yazarın ifadesiyle 'Her ayrılıkçı iddianın kendi özgünlüğü ve farklı özellikleri vardır.' <http://www.nato.int/acad/fellow/99-01/kumbaro.pdf> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁴⁸⁰ B. Rrecaj, 2011, s. 141.

⁴⁸¹ M. Fabry ABD'nin Kosova'yı tanıma kararını açıkladığı demecinde şu gerekçelere dayandığına işaret etmektedir: "Yugoslavya'nın dağılma süreci, etnik temizlik konusundaki geçmiş ve Kosova'da işlenen insanlığa karşı suçları da içeren Kosova'nın özgünlüğünde kalan sıra dışı faktörler dizisi ve BM yönetiminin uzatılan görev süresi başka bir yerde mevcut olmayan etkenlerdir. Bu sebeple, söz konusu etkenler Kosova'yı özel bir vakaya dönüştürüyor. Kosova bugün dünyadaki başka hiçbir durum açısından emsal teşkil edemez."

M. Fabry, 2010, s. 204.

bir başka bağımsızlık hareketi değil Rusya'ydı. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Rusya'nın ilk askeri güç gösterilerinden biri olan Gürcistan savaşı, Kosova'nın bağımsızlığından yalnızca 6 ay sonra gerçekleşti. Rus yetkililerin şu anlayışla hareket ettiklerini tahmin etmek zor değildir: 'Şayet bir askeri müdahale, Kosova örneğinde olduğu gibi, yeni bir devlet ilanını meşru kılıyorsa neden Rusya da Güney Osetya için askeri müdahaleye girişmesin?'⁴⁸²

1.2. SOVYETLER BİRLİĞİ ÖRNEĞİ

Kuşkusuz, Sovyetler Birliği'nin kendi kaderini tayin meselesi üzerindeki etkisi yalnızca I. Dünya Savaşı ve dekolonizasyon sürecinde oynadığı rol ile sınırlı değildir.⁴⁸³ Sovyetler Birliği'nin bu iki süreç dışındaki etkisini iki başlık altında sıralamak gerekirse; birincisi, Sovyetler Birliği sosyalist felsefe doğrultusunda kendi kaderini tayin hakkını tanıyarak onu dünyanın geri kalanı için de savunan bir politika izlemekteydi. Elbette bu pragmatik politikanın da Komünist liderler için belirli sınırları vardı. Ancak yine de, bu sayede kendi kaderini tayin hakkı dünyanın iki süper gücünden birinin dış politikasındaki ideolojik ve siyasi bir belirleyen olarak yer alabildi. Gorbaçev'in dış politikayı radikal bir biçimde 'karışmazlık' ilkesi doğrultusunda revize etmesine kadar geçen sürede, kendi kaderini tayin hakkı Sovyet

⁴⁸² Nitekim Rusya Başkanı Dimitri Medvedev bu konuda şöyle konuşuyordu:

“Osetyalıların ve Abhazların Gürcistan içerisinde yaşayabilip yaşamayacakları ve bunu isteyip istemediklerini sormakta haklısınız. Bu onlara sorulması gereken bir soru ve kendi en uygun cevaplarını verecek olanlar onlardır. Bu soruyu onlar için cevaplamak ne Rusya ne de başka hiçbir ülkeye düşer. Bu uluslararası hukuk doğrultusunda katıyetle uyulması gereken bir şey. Her ne kadar son birkaç yılda uluslararası hukuk bize kendi kaderini tayin haklarını kullanan bazı çok karmaşık örnekler ve haritalarda yeni devletlerin belirmesini gösterse de! Kosova örneğine bir bakın!”

J. Kerr-Lindsay, July 2013, s. 854.

⁴⁸³ M. R. Beissinger, 2002., V. M. Zubok, **A Failed Empire**, Chapel Hill, 2007, C. A. Stevens, **The Soviet Union and Black Africa**, New York, 1976., N. Bisley, **The End of the Cold War and the Causes of Soviet Collapse**, New York, 2004., O. Geukjian, **Ethnicity, Nationalism and Conflict in South Caucasus**, Surrey, 2012., P. Kenez, **A History of the Soviet Union From the Beginning to the End**, Cambridge, 2006., J. B. Dunlop, **The Rise of Russia and the Fall of the Soviet Empire**, Cambridge, 1993., G. J. Neimanis, **The Collapse of the Soviet Union**, London, 1997., D. Zisserman, **Constructing Ethnopolitics in the Soviet Union**, New York, 2003.

liderleri için dünyanın geri kalanını dizayn etmek için kullanılan bir unsur olmaya devam etti. İkinci önemli nokta ise, hükmettiği devasa topraklardaki değişik etnik köken, dil ve inançtan sayısız toplulukla, Sovyetler Birliği'nin kendisi kendi kaderini tayin hakkının öznesi konumundaydı. Bir yandan tüm ezilenler için kendi kaderini tayin hakkını isterken diğer yandan kendi topraklarındaki benzer talepleri idare etmek, birlikte yürütülmesi gereken zorlu bir görev olarak Sovyet liderleri önünde duruyordu.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, cepheden galip ayrılan Sovyetler Birliği'nin önünde duran en acil mesele ülkenin yeniden inşasıydı.⁴⁸⁴ Ancak Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki devletlere savaş esnasında verdiği destekle perçinlediği komünist ittifak Batı tarafından tehdit olarak görülüyordu. ABD ve Avrupalı devletler, 4 Nisan 1949'da NATO'yu kurarak Sovyetler Birliği ve müttefiklerine karşı bir kalkan oluşturmayı amaçladılar. Batının bir diğer önemli adımı da Marshall fonlarıyla Sovyetler Birliği'nin yanında yer almamayı daha çekici hale getirmektir. Sovyetler Birliği'nin 1955 yılında Batı Almanya'nın NATO'ya üye olmasından sonra kurduğu Varşova Paketi'nden sonra artan gerilim dünya siyasetini belirleyen esas unsur olarak uzunca bir süre etkili oldu. Soğuk Savaş adını alan bu mücadele, herkesin bir taraf seçmek zorunda kaldığı ve seçtiği tarafa göre nimetinden de eziyetinden de mahrum kalmadığı bir uluslararası sistemdi.

⁴⁸⁴ Savaşta 26-27 Milyon Sovyet yurttaşının hayatını kaybettiği sanılmaktadır. Demografik yapı öylesine çarpıklaşmıştı ki, 1951'deki tahminlere göre kadın nüfusu erkek nüfusundan 21 Milyon daha fazlaydı. Bu durum, ülkedeki Rus nüfus oranını dramatik bir biçimde etkilediği gibi, doğum artış hızı ancak yıllar sonra normal bir düzey yakalayabildi. Tarım araçları yok olmuş, domuz, at, inek gibi hayvanların sayısı % 80'lere varan oranda azalmıştı. Tarımda hektar başına üretim 1963 yılında ancak 1913 yılındaki seviyeyi aşabilmişti.
P. Kenez. 2006, s. 166.

Soğuk Savaşın da etkisiyle hızla silahlanan Sovyetler Birliği'nin askeri gücü ve kapasitesi onun dünyanın en güçlü iki süper gücünden biri olmasını sağlarken, bu güç ona dünya siyasetini yönlendirebilme imkanını da veriyordu. Bilhassa Güney Amerika ve Afrika kıtalarındaki az gelişmiş ve Batının periferisinde kalan ülkelere yönelik politikasıyla Sovyetler Birliği, Batının çıkarlarını baltalamak için yoğun çaba sarf etti.⁴⁸⁵ Asya'da, ABD'ye karşı Kore ve Vietnam; Ortadoğu'da, Batının desteklediği İsrail'e karşı desteklediği Mısır; Güney Amerika'da, desteklediği bir dizi ulusal hareket ve ABD'ye karşı kullanılmak üzere nükleer başlıklar yerleştirdiği Küba; Afrika'da, ekonomik ve askeri yardım sunduğu devletler; Avrupa'da, yüzbinlerce askeri ve çok sayıda savaş üssüyle Sovyetler Birliği her yerdeydi. 'Ezilen ve sömürülen halkların kendi kaderini tayin hakkı' ise Sovyetler Birliği'nin bu politikalarını gerçekleştirmek için elinde tuttuğu, belki de, nükleer silahlardan da daha güçlü bir kozdu.

1.2.1. Sovyetler Birliği'nin Ulus ve Kendi Kaderini Tayin Politikası

1977 Anayasası Sovyetler Birliği'ni; ulusların özgürce kendi kaderini tayin etmesi ve eşit Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin gönüllü birlikteliği sayesinde oluşmuş integral, federal, çok uluslu bir devlet olarak tanımlıyordu. (Madde 70) Ülkeyi 15 birlik cumhuriyeti, 20 özerk cumhuriyet, 8 özerk bölge (*oblast*) ve 10

⁴⁸⁵ Az gelişmiş devletler kısa sürede, süper güçlerin ittifak zincirlerine yeni bir halka eklemek için çabaladığı iki kutuplu dünyanın yarattığı rekabetin nimetlerinden yararlanmayı öğrendiler. Komünist ülkeler 1954-68 yılları arasında Asya ve Afrika ülkelerine yaklaşık 9 Milyar Dolar ekonomik yardımda bulunmuştu. Bunun neredeyse %60'ı Sovyetler Birliği tarafından ödenmişti. Sovyetler Birliği'nin yardımları atomik ve termal santrallerden devasa barajlara, değişik alanlarda üretim yapan fabrikalardan radyo istasyonlarına kadar değişik projelere dayanıyordu. Ayrıca Afrika'nın neredeyse tümü politeknik okullarıyla donatırken, hastane ve otel gibi sosyal projeler de ihmal edilmedi. C. A. Stevens, 1976, s. 69.

özerk toprak (*okrug*) olarak düzenleyen Anayasa; 72. Madde ile yalnızca 15 birlik cumhuriyetinin ayrılma hakkını tanıyordu. Fakat Leninist felsefe doğrultusunda kendi kaderini tayin hakkını ayrılmak olarak düzenleyen Anayasa, bu hakkın nasıl kullanılacağını belirlememişti. Diğer yandan söz konusu hak etnisitelere göre değil toprağa dayanılarak tesis edilmişti. Böylece Sovyet Anayasası, ulusla özdeşleştirdiği ‘ulusal kendi kaderini tayin hakkı’ klişesinden farklı bir metot uyguluyordu.

Sovyet idari sistemini büyük ölçüde etno-teritoryal bir düzenleme olarak ifade etmek gerekirse de, tüm ülke topraklarının bu esasa göre düzenlemediği de ortadadır. Tatarlar Orta Asya’ya sürüldükten sonra Ukrayna’ya dahil edilen Kırım, Özbekistan’a dahil edilen kadim Tacik şehirleri Buhara ve Semerkand, Ermenistan’dan koparılıp Azerbaycan’a dahil edilen Dağlık-Karabağ gibi örnekler 15 cumhuriyete tanınan kendi kaderini tayin hakkının meşruiyetine gölge düşüyordu. Gerek düzenlemelerin arkasında yatan, Levon Çorbacıyan’ın ifadesiyle, politik kaygılar;⁴⁸⁶ gerekse Ohannes Geukjian’ın tespitiyle, Sovyetler Birliği’ndeki 100 etnik kesiminden neredeyse yarısının kendi yönetimlerine sahip olmaması⁴⁸⁷ Sovyet liderlerinin kendi kaderini tayin hakkı konusunda salt ilkesel bir tutum izlemediğini yeterince iyi açıklamaktadır. Lenin’in Büyük-Rus milliyetçiliğini mahkum etmesi ve halkların zindanı olarak nitelediği Rusya yerine, kendi kaderini tayin hakkının tanındığı federasyon sistemi Sovyetler Birliği’nin ulus politikasının resmi yüzüydü. Zira hakkın ilkesel olarak var olduğu kabul edilse de, kullanılması için hukuki ve pratik tüm yolların kapalı olduğu bir sistemden söz etmekteyiz.

⁴⁸⁶ L. Chorbajian, “The Nationalities Question in the Former Soviet Union: Transcaucasia, the Baltics, and Central Asia.”, **The National Question**, (Edt. Berch Berberoglu), Philadelphia, 1995, s. 238.

⁴⁸⁷ O. Geukjian. 2012, s. 79.

Sovyet liderleri ‘Komünist öz yönetim’ ve ‘demokratik merkezîyetçilik’ ilkeleri sayesinde ulusların kendilerini özgürce yöneteceklerine inanıyordu. Dahası tüm halkların desteğini sağlamak amacıyla hayata geçirilen yerlileştirme (*Korenizatsiia*) politikası çerçevesinde tüm etnik grupların kendi dilini, folklorunu, kültürünü geliştirmesi teşvik ediliyordu. Zira kültürlerin keşfedilmesi ve bunların politik arenaya taşırılması, sosyalizmin ilerlemesi olarak görülüyordu. Böylece ‘biçimsel açıdan ulusal, muhteva açısından proleter’ bir karakter kazanan kültürleriyle bireyler kendi kimliklerini korurken, bu kimliğin üstündeki proleter kimliğe de hizmet etmiş olacaktı.⁴⁸⁸ Örnek vermek gerekirse, bu anlayışa göre Sovyet bayrağı altında yaşayan en küçük topluluk dahi okuma yazmayı öğrenmeli, kendi anadilini geliştirmeliydi. Fakat eğer bir kitap yazılacaksa, bir beste yapılacaksa; bu, ‘dar milliyetçi burjuva’ görüşlerden değil sosyalizm felsefesinden beslenmeli, ona hizmet etmeliydi. Amaç ne olursa olsun ulusal gruplar kendi okulları, film stüdyoları, televizyon istasyonları, gazeteleri, ulusal müzeleri, yazılı basın ve kültürel kurumlarıyla adeta kültürel bir devrim yaşadılar. Elbette tüm bunlar, ancak ve ancak, Rus kadroların hegemonyasındaki Komünist Parti ve diğer devlet bürokrasisi gözetiminde mümkün olabilirdi.⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ Sovyet yöneticileri; özgürce ifade edilen kimliklerin ekonomik kalkınmanın da yardımıyla artık önemsizleşerek Sovyet kimliğinin ön plana çıkmasına hizmet edeceğini umuyorlardı.

D. Zisserman, 2003, s. 31.

⁴⁸⁹ Anayasa Cumhuriyetlere tarım, iç işleri, adalet, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi konularda yetki tanıırken güvenlik, dış ilişkiler ve ticaret alanlarını Komünist Partinin merkezi kontrolüne bağlıyordu. Yine, Slavlar ile rejime bağlılığını kanıtlamış diğer etnisitelerden kadroların sayısındaki görece artışı saymazsak, devlet bürokrasisinin Rusların elinde olmasına dönük politika Sovyetler Birliği’nin dağılmasına kadar devam etti. Örneğin 1970’lerin ortalarında Polütbüro üyeleriyle bakanlar konseyinin üyelerinin neredeyse % 90’ı Rustu. 1985’e gelindiğinde merkez komite sekreterlerinin %85’i, bakanlarla komite başkanlarının %83’ü ve ordunun %88’i Ruslardan oluşuyordu.

D. Zisserman, , a.g.e., s. 29.

1930'lara gelindiğinde bu Leninist politikada yaşanan değişimler, Sovyetler Birliği'nin yıkılana dek, içeride uyguladığı ulus politikasını belirledi. Söz konusu değişimin temel karakteri Rusların 'eşitler arasında birinci' ay da 'büyük abi' muamelesi görmesi ve diğer kesimlerin bir süredir yararlandığı özgürlüklerin kısıtlanmasıdır. Devlet bürokrasisinde Ruslaştırmanın teşvik edilmesi, Rusçanın okullarda ikinci zorunlu dil olması, bazı yerlerde Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçişin mecburi olması, tarih yazımında Ruslara ayrılan sayfalarda 'fazlasıyla müsbet' değişiklikler yapılması bu amaçla gerçekleştirilen başlıca tedbirlerdi. Rusların değişik Cumhuriyetlerde iskan edilmesini, kırsal kesimlerdeki toprakları kamulaştırıp göçebe toplulukları zorla iskan etmeyi hedefleyen bir programın hayata geçirilmesini de eklemek gerekir.⁴⁹⁰ II. Dünya Savaşı yaklaştıkça Stalin; düşmanla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle milyonlarca insanı sürgün ederken, Sovyetler Birliği'ni koruyacak güç olarak Rus milletini ön plana çıkardı.⁴⁹¹

Sovyetler Birliği'nin bir yandan baskı ve asimilasyon uygulamalarının da eşlik ettiği Rus kimliğini ön plana çıkarma diğer yandan sağlanan özerklikler sayesinde görece bir özgürlük tanıma politikası daha sonraki süreçte de devam etti. Aslında Kruşçev Şubat 1956'da, Komünist Parti'nin 20. Kongresindeki konuşmasında Stalin dönemi politikalarla arasına mesafe koyduktan sonra, daha

⁴⁹⁰ Kazakistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Ermenistan'da büyük isyanlara neden olan bu projenin sonucunda 1932-33 yıllarında meydana gelen kıtlık tahminlere göre 5 ila 8 Milyon insanın hayatını kaybetmesine neden oldu. 1.5 Milyon kayıpla Kazak nüfusunun üçte biri hayatını kaybetmişti. 6 Milyon kayıpla Ukrayna da nüfusunun neredeyse dörtte birini yitirmişti.

B. Fowkes, 1997, s. 64.; O. Geukjian, 2012, s. 88.

⁴⁹¹ 700.000 Volga Almanı Nazilerle işbirliği yapma ihtimalinden dolayı 1941 yılında göç ettirildi. 1944'de Kazakistan'a göç ettirilen 184.000 Kırım Tatarından çoğu yolda hayatını kaybetmişti. Ruslar, Çeçenler, İnguşlar Meşketyanlar, Adigeler ve Müslüman Osetyanlar, Koreliler, Kürtler, Yahudiler, Baltıklılar, Polonyalılar devam eden göçlerden nasibini alan bazı gruplardı.

B. Fowkes, 1997, s. 71.

özgürlükçe ve özerklikleri genişleten bir politika izledi.⁴⁹² Ancak kısa bir süre sonra ‘yerel milliyetçiliğe’ karşı mücadele etme kararı veren Komünist yönetim, dini kurumları kapatıp⁴⁹³ Sovyet halkları açısından ortak bağ olduğu söylenen Rusça dilinin eğitim kurumlarında yaygınlaşması için baskı uygulamaya başladı.⁴⁹⁴ 1965’te ülkenin başına geçen Leonid İ. Brejnev de merkezi otoriteyi güçlendirme ve Rusçayı yaygınlaştırma politikalarını devam ettirdi.⁴⁹⁵

Sovyetler Birliği uluslararası arenada da, sömürge ülkelerindeki halkların kendi kaderini tayin hakkının en fanatik savunucusu olarak sahneye çıktı. Kendi kaderini tayin hakkının uluslar arası hukukta yer alması ve sömürgelerde özgürlük mücadelesi veren halkların BM zemininde desteklenmesi bu politikanın sonucudur. BM nezdindeki kendi kaderini tayin düzenlemelerinin çoğunda öncü olan Sovyetler Birliği, kendi kaderini tayin hakkının dışsal bağlamda ve yalnızca sömürgelerle sınırlı tutulacak biçimde uygulanmasını savunuyordu. İkiz Sözleşmelerin hazırlanış safhasında 1951’de Genel Kurula, 1952’de İnsan Hakları Komisyonuna verilen önerilerin de gösterdiği üzere, Sovyetler Birliği’nin kendi kaderini tayin hakkının sözleşmeden yer alması yönündeki ısrarı sadece sömürgelerle ilgiliydi.⁴⁹⁶ Buna karşılık sömürgelere sahip Hollanda, BK, ABD, Avustralya, Yeni Zelanda gibi Batılı devletler ise kendi kaderini tayin hakkının, halkın kendi rejimini seçmesine

⁴⁹² Kruşçev, Stalin’in otoriter olduğunu ve Sovyet halklarının bedel ödemek zorunda kaldığı suçlar işlediğini, onu yücelten kişi kültürünün kaldırılması gerektiğini anlatıyordu.

http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/february/25/newsid_2703000/2703581.stm

⁴⁹³ 1959-1964 arasındaki 5 yıllık kısa süre içerisinde camilerin sayısı 1500’den 500’e, sinagogların sayısı 400’den 97’e düşmüştü. Komünist Parti’nin Ruslarla diğer etnisiteler arasında en eşit davrandığı alanlardan biri muhtemelen din konusuydu. 1959-1962 arasında, 10000’a yakın ortodoks kilise kapatılmıştı.

B. Fowkes, **The Disintegration of the Soviet Union**, London, 1997, s. 79.

⁴⁹⁴ D. Zisserman, 2003, s. 26.

⁴⁹⁵ O. Geukjian, 2012, s. 97.; D. Zisserman, 2003, s. 28.

⁴⁹⁶ A. Cassese, 1995, s. 49.

imkan verecek şekilde içsel boyutuyla da kabul edilmesini savunuyorlardı.⁴⁹⁷ Zira Batılı devletler, böyle bir düzenlemenin baskıcı komünist rejimleri hedef alacağından Sovyetler Birliği'ni zayıflatacağına inanıyorlardı. Nitekim Batılı devletler 1960'lardan itibaren Sovyetler Birliği'ne karşı içsel kendi kaderini tayin politikasını ön plana çıkarmışlardır. Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerine müdahalelerini bu bakımdan değerlendiren Batılı güçler, 1975 yılında 35 devlet tarafından imzalanan Helsinki Nihai Senedi sayesinde Sovyetler Birliği'ni bu bakımdan daha kolay etkileyebildiler.

1.2.2. Merkezi Politikalara Karşı Direniş ve Kendi Kaderini Tayin Talepleri

1960'ların ortalarına kadar, genel olarak, Sovyetler Birliği'ndeki ulusal taleplerde ayrılık ve kendi kaderini tayin konularının ikincil planda kaldığını söylemek mümkündür. Bu dönem neredeyse tüm grupların ortak özelliği Ruslaştırma politikasına karşı çıkararak, anadillerini ve kültürlerini geliştirmek için merkezle bir iktidar mücadelesi yürütmeleridir. Ayrıca her kesimin, ulusal ajandasındaki önceliklerine göre değişen talepleri de söz konusuydu. Ermeniler için 1915 Soykırımı konusunda Sovyetler Birliği'nin desteğinin sağlanması; sürgüne gönderilen Tatarlar için Kırım'a, Meşketyanlar için Gürcistan'a dönmelerine izin verilmesi; Volga Almanları ve Yahudiler için ata yurtları olan Almanya ve İsrail'e göç etmelerine müsaade edilmesi bu özgün taleplerden bazılarıydı. Öte yandan farklı etnisitelere mensup grupların idaresinde buldukları yönetimler tarafından kötü muamele gördükleri gerekçesiyle yapılan şikayetler de mevcuttu. Gürcistan'ın Azerbaycan'da

⁴⁹⁷ H. Hannum, "Rethinking Self-Determination", Virginia Journal of International Law, Vol 34:1, 1993, s. 24.

yaşayan Gürcülerle ilgili talepleri, Gürcistan'a bağlı Abhazların Gürcü yönetimden şikayetleri bunlara örnek verilebilir. Burada önemli bir husus da taleplerin dile getiriliş biçimidir. Merkezi kurumlara toplu dilekçeler göndermek, ortak imzalı ve hatta isimsiz bildirimler yayınlamak, önemli sembolik günlerde anmalar düzenlemek, protestolar örgütlemek, gazete ve diğer yayınlarda yazılar kaleme almak başvuru başlıca yollardı.⁴⁹⁸ Zira belirtmek gerekir ki sokak, söz konusu süreçte etnik taleplerin dillendirildiği bir mekan hüviyetini kazanmaktan çok uzaktı. Gösteriler ya hiç yapılmıyor ya da az katılımı gerçekleştiriyordu. Yapılan gösteriler ise hemen güç kullanılarak bastırılıyordu.⁴⁹⁹

Kruşçev'in başa geçmesiyle mümkün olan kısmi serbestiyet ve otonom yapıların yetkilerinin artırılması, kısa sürede milliyetçi hareketlerin güçlenip örgütlenmesine imkan tanıdı. Daha da önemlisi, başlangıçta asimilasyon politikalarına karşı milli kimliği koruma refleksiyle hareket eden öncülerin giderek ayrılıkçı bir karakter kazanmalarındır.⁵⁰⁰

⁴⁹⁸ M. R. Beissinger, 2002.

⁴⁹⁹ Örneğin Kruşçev dönemindeki dil politikasına tepki gösteren Ukraynalı entellektüeller yargılandı. Letonya, Kazakistan ve Ermenistan'da dil politikası konusunda işbirliği yapmayı reddeden parti sekreteri ve bakan gibi önemli pozisyonlarda bulunan kişiler görevlerinden alındı. O. Geukjian, 2012, s. 93.; D. Zisserman, 2003, s. 27.

⁵⁰⁰ **-1961'de** Ukrayna İşçi ve Köylü Birliği, Taslak Programında Ukrayna'nın anayasadaki haktan yararlanarak bağımsız devlet olmasını savunuyordu. **1977'de** Ukrayna Siyasi Mahkumları tarafından kaleme alınan metin Ukrayna'nın bağımsız devlet olacağını vurgulayıp, okuyucuları anadili kullanmaya teşvik ediyordu. **1980'de** Ukrayna Vatanseverler Hareketi yayınladığı bildiriye Sovyetler Birliği'nden ayrılmanın tek kurtuluş olduğunu savunuyordu.

-1966'da kurulan Ulusal Birlik Partisi, programında Ermenilerin kendi kaderini tayin hakkını kullanarak Sovyetler Birliği'nden ayrılmasını savunuyordu. **1977'de** Ermenistan Helsinki İzleme Grubu tarafından yayınlanan bir başka bildiri, Ermenistan'ın Birleşmiş Milletler'in tam ve eşit bir üyesi olması gerektiğini savunuyordu.

-1974'te Gürcistan'da yayınlanan bir yazıda Gürcistan'ın 1921'de işgal edilerek Sovyetler Birliği'ne dahil edildiği; bu nedenle Sovyetler Birliği'nin halkların kendi kaderini tayin hakkını tanıyarak bu sömürge rejimine son vermesini talep ediyordu.

-1971'de illegal bir şekilde örgütlenen Estonya Ulusal Cephesi en büyük hedef olarak kendi kaderini tayin hakkının kullanılacağı bir referandum gerçekleştirmeyi gösteriyordu. Bir yıl sonra Estonya

Helsinki’de yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nın ardından 1 Ağustos 1975’te Batılı ülkelerle Varşova Paktı üyeleri arasında imzalanan Helsinki Nihai Senedi’nin, Sovyetler Birliği’nde gelişen ulusal hareketler üzerindeki tesirinden de söz etmek gerekir.⁵⁰¹ Senet ile imzacı ülkeler; egemenliğe saygı, zor kullanmaktan kaçınma, sınırların ihlal edilmezliği, toprak bütünlüğüne saygı, iç işlere karışmazlık, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, halkların eşit hakları ile kendi kaderini tayin hakkına saygı, devletler arası işbirliği gibi ilkelerin ilişkilerinde esas alınması konusunda anlaşılıyorlardı.⁵⁰² Güven inşa etmek maksadıyla ekonomi, kültür, spor, eğitim ve insan hakları gibi alanlarda işbirliğine ve tarafların birbirlerini takip etmesine imkan veren Anlaşma Sovyetler Birliği’ndeki ulusal hareketler tarafından kısa zamanda, etkin bir şekilde kullanılmaya başlandı. Anlaşma sayesinde ilk olarak Moskova Helsinki Grubu ismiyle örgütlenen aktivistler, Sovyet Cumhuriyetlerinde kurdukları diğer Helsinki gruplarıyla ulusal programlarını güçlendirmeye çalıştılar.⁵⁰³ Milliyetçiler tarafından başvuru Helsinki Nihai Senedi, insan hakları bağlamında savunulan ulusal taleplerle gerçekleştirilen

Demokratik Hareketi ile birlikte Baltık ülkelerinin bağımsızlığı için bir referandum talebiyle Birleşmiş Milletler’e başvurdular.

-1972’de Romas Kalanta isimli Litvanyalı gencin kendini yakmasından birkaç gün sonra yapılan gösterilerde bağımsızlık sloganları atıldı. 24 Mayıs’ta bazı öğrenciler Varena’da Litvanya ulusal bayrağını dalgalandırdı.

-1982’de Estonya, Litvanya ve Letonya; Batılı demokratik ülkelerin liderlerine ve BM Güvenlik Konseyine hitaben yazdıkları ortak bir Memorandumla, onları ‘işgal edilmiş halkların’ kendi kaderini tayin hakkının tanınmasına davet ediyordu.

⁵⁰¹ Her ne kadar Sovyet liderleri, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan statükonun Batı dünyası tarafından kabul edilmesinin nişanesi olarak gördükleri Andlaşmayı başarı hanelerine kaydetseler de, bilhassa diasporadaki Baltıklıların tepkileri üzerine, başta ABD olmak üzere Batılı güçler Anlaşmanın Sovyetler Birliği’nin Baltık ülkelerini işgalini meşrulaştırmayacağını beyan ettiler.

Memorandum From the President’s Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Ford, Washington, 25 Jul 1975, Foreign Relations, 1969-1976, Vol. XXXIX, p. 925.

<https://2001-2009.state.gov/documents/organization/100959.pdf> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁵⁰² <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> Page 3, Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁵⁰³ O. Geukjian, 2012, s. 101.

eylemlerin uluslar arası kamuoyunda güçlü bir ses kazanmasını sağladı.⁵⁰⁴ Bir yaptırım mekanizmasına sahip olmayan Anlaşma başlangıçta etkili olmasa da, giderek Sovyetler Birliği'nin dağılmasına katkıda bulunan etkili bir mekanizmaya dönüştü.

⁵⁰⁴ O. Geukjian, **a.g.e.**, s. 101., N. Bisley, 2004, s. 102.

1.2.3. Reform Çabaları

1970'lerin sonlarına doğru Sovyetler Birliği; ekonomik, idari ve askeri alanlarda büyük güçlükler yaşamaya başladı. Silahlanma yarışı, rüşvet, yolsuzluk, yük olan müttefikler,⁵⁰⁵ Afganistan Savaşı⁵⁰⁶ ekonomi ve devlet idaresi açısından olumsuz etkenlerdi. 1985 yılında Komünist Parti sekreteri olan genç Gorbaçev de ülkedeki kötü gidişatı önlemek için bazı reformları hayata geçirdi. Ekonominin bir krize doğru gittiği, teknolojik gelişmenin geri kaldığı, Batıyla Sovyetler Birliği arasındaki gelişmişlik farkının çok açıldığına inanmasıyla birlikte çok daha köklü ve yapısal reformlar gerçekleştirmek için çalışmaya başladı.⁵⁰⁷ Temel olarak *Glasnost* (şeffaflık) ve *Perestroika* (yeniden inşa, reorganizasyon) şeklinde iki başlıkla ifade edilen bu reform süreciyle Sovyetler Birliği'nin adeta yeniden dizaynı hedefleniyordu. Hiç kuşku yok ki, bu da oldukça radikal ve cesur adımların atılmasını gerektiriyordu. Gorbaçev alkol yasağı konusundaki, takıntı sayılabilecek derecede tutkulu çabalarıyla kendisini ispatlamış sayılırdı. Nükleer silahsızlanma antlaşmaları,⁵⁰⁸ sınır dışındaki askerlerini çekme,⁵⁰⁹ müttefikleri yapılan yardımları kesip devam eden savaşların sonlanması için çabalama,⁵¹⁰ Batı ile daha ılımlı ilişkiler kurma bu açıdan en önemli adımlardı.⁵¹¹

⁵⁰⁵ 1980'ler doğru NATO üyelerine ekonomik bağımlılıkları artan Doğru Avrupa ülkelerinin Varşova Paketi'nin ekonomik politikasını takip etmesini sağlamak, ancak Moskova'nın daha fazla para harcamasına bağlıydı. Örneğin Polonya'daki siyasi ve ekonomik krizi aşmak için Sovyetler Birliği tarafından yapılan yardım sadece 1980 yılında 4 Milyar Doları aşıyordu.

V. M. Zubok, 2007, s. 269.

⁵⁰⁶ Gorbaçev, 5 Ağustos 1990'da Pravda gazetesine verdiği demeçte Afganistan'a yapılan müdahalenin neredeyse 60 Milyar Rubleyi bulduğunu açıklıyordu.

N. Bisley, 2004, s. 88.

⁵⁰⁷ P. Kenez, 2006, s. 249.

⁵⁰⁸ <https://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁵⁰⁹ http://unix.ocis.temple.edu/~rimmerma/gorbachev_speech_to_UN.htm Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁵¹⁰ Küba askerlerinin Angola'dan çekilmesi ve Angola, Güney Afrika, Küba arasında anlaşma sağlanması konusunda destekleyici oldu. Etiyopya'yı ekonomik ve askeri yardımlardan mahrum

Glasnost' kampanyasıyla Gorbaçov, basın ve entellektüel camianın üzerindeki sansür ve baskının kaldırılması, politik tutsakların sürgün ve hapislerden salıverilmesi, barışçıl protesto eylemlerinin serbestçe yapılması için adımlar attı. Kısa sürede daha önce yasaklı olan filmler gösterime girdi, BBC ve Amerika'nın Sesi yayınlarına müsaade edildi, romanlar okuyucularla buluştu, farklı tarihsel fikirlerin savunulabildiği konferanslar düzenlendi.⁵¹² Gorbaçov'un, değişim karşıtı muhafazakar kesimlere karşı müttefik olarak gördüğü entellektüel ve demokrat kesimler fikirlerini artık açıkça seslendiriliyor ve bunlarla ilgili kurumlar kuruyorlardı. *Glasnost*' neticesinde yeni bir sivil toplum ve aydın kesimini açığa çıkıyordu.⁵¹³ Gorbaçov'un *Perestroika* çerçevesindeki devleti yeniden organize etme hamlelerinin başında eski kadroların görev sürelerine kısıtlama getirmek, merkezin ekonomi üzerindeki hegemonyasını zayıflatıp özel teşebbüslerin önünü açmak,⁵¹⁴ bölgesel yönetimleri güçlendirmek⁵¹⁵ geliyordu. Ülkedeki demokratlarla merkez karşıtlarının baskılarının da bir sonucu olarak, Komünist Partinin merkezi gücünün

birakarak politik ve ekonomik reformlar yapmaya zorladı. Aynı şekilde Nikaragua'yı da ekonomik baskı ve silah satışı durdurmak yoluyla ABD destekli Contralarla siyasi bir çözüme varmaya zorladı. El Salvador'daki Küba askeri varlığı konusunda Castro'yu ikna etmeye çalıştı. Çin'le ilişkilerini iyileştirmeyi de hedefleyerek Moğolistan'dan askerilerini çekti ve Vietnam'ın Kamboçya'dan çekilmesini sağladı.

N. Bisley, 2004.

⁵¹¹ Mayıs 1987'de Varşova Pakti'nin askeri doktrini saldırı pozisyonundan stratejik savunma yönünde değiştiren Gorbaçov, 7 Aralık 1988'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma ile Doğu Avrupa ülkelerindeki siyasi gelişmelere müdahale etmeyeceklerini açıkladı. 14-16 Temmuz 1990 tarihlerinde Alman şansölye Helmut Kohl ile yapılan müzakerelerden sonra Gorbaçov, Almanya'nın birleşmesinin yanı sıra NATO'ya üye olmasına da rıza gösterdi. ABD'nin Irak'a askeri müdahalesine katıldı.

N. Bisley, , **a.g.e.**

⁵¹² N. Bisley, **a.g.e.**

⁵¹³ P. Kenez, 2006, s. 56.

⁵¹⁴ 1987'deki Devlet Girişimleri Hakkında Kanun ve 1988'deki Kooperatifler Kanununu çıkaran Gorbaçov, 26 Temmuz 1989'da üç Baltık ülkesine de ekonomik öz yönetim hakkı tanıdı.

G. J. Neimanis, 1997, s. 55.

⁵¹⁵ 'Güçlü merkez-güçlü cumhuriyetler' politikasının yerine daha da güçlendirilmiş federasyonların yer alacağı bir Birlik Yasasıyla ilgili düşüncelerini açıkladı.

M. R. Beissinger, 2002, s. 94.

dayanağı olan Anayasanın 6. Maddesi de kaldırıldı.⁵¹⁶ Böylece çok partili sisteme geçen Sovyetler Birliği'nde Mart 1990'da ilk serbest seçimler yapılmış oldu.⁵¹⁷

1.2.4. Yükselen Milliyetçilikler ve Sovyetler Birliği'nin Dağılması

Sovyetler Birliği'nin devasa coğrafyasına, onlarca etnik ve dini topluluğun oluşturduğu mozaik bakan biri bu 70 yıllık süreçte ayrılıkçı hareketlerinin cılızlığına, kendi kaderini tayin hakkı taleplerindeki nadirliğe tanık olacaktır. Ancak Gorbaçov'un *Glasnost* ve *Perestroika* yoluyla ülkeyi demokratikleştirerek krizden çıkarma çabaları, uzunca bir süredir inanılan bir yanlışın da açığa çıkmasını sağladı: Sebep her ne olursa olsun Sovyet kimliği etnik aidiyetin önüne geçmemiş, ulusal sorun hala orta yerde durmaktaydı.⁵¹⁸ Devasa bir bürokrasi ve elit işbirliğiyle kontrolü elinde tutan bir merkezi yönetim, milyonların yer değiştirdiği toplu sürgünler, sansür, tek partili sistem, ekonomik kontrol, muazzam askeri güç ulusal taleplerin üstünü örtmüştü. Artık engellenemeyen milliyetçi eğilimler kimi yerlerde etnik çatışmalar ve zamanın siyasi gündemine göre değişen politik eylemler şeklinde ortaya çıkmaya başlıyordu. Fakat *Glasnost*'un en büyük etkisi, onlarca yıllık Sovyet tecrübesinden kalma her ne varsa bunların kamusal alana taşınmasıydı. Haliyle bu, devam eden haksızlıklara son verilmesini ve statükonun değişimini arzulayan taleplerin, baskı dönemi anılarının gün yüzüne çıktığı bir süreç demektir. Sovyet

⁵¹⁶ J. B. Dunlop, 1993, s. 19.

⁵¹⁷ İlk defa yapılan serbest seçimlerde Komünist Parti yarışı önde götürmesine rağmen oldukça zayıflamıştı. Seçimlerde Komünist Parti Baltıklar, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan'da yenilmiş; Rusya, Ukrayna ve Belarus'ta reformistlerle ulusalcıların güçlenmesinin önüne geçememişti.

B. Fowkes, 1997, s. 182.

⁵¹⁸ 1961'deki 22. Kongrede kabul edilen Programda, Cumhuriyetler arasındaki sınırların gittikçe eski anlamını yitirdiği tespiti yapılıyordu. Kruşçev kongrede yaptığı konuşmada 'yeni Sovyet halkının' bir ortak anavatanı olduğunu, onun da Sovyetler Birliği olduğunu söylüyordu. Brejnev 1971'de yapılan 24. Parti Kongresinde 50 yıllık Komünist rejim iktidarından sonra artık yeni bir tarihsel halk topluluğu, Sovyet halkının (*sovetskii narod*) oluştuğunu iddia ediyordu.

D. Zisserman, 2003, s. 26.; B. Fowkes, 1997, s. 79.; O. Geukjian. 2012, s. 96.

döneminde refahın artmasıyla birlikte gelişen orta sınıf; eğitim düzeyinin artmasıyla sayıları artan ve şimdi statükoyu sorgulayan entellektüel öncüler bu sürecin aktörleri olarak⁵¹⁹ kendilerini daha iyi ifade etme imkanını yakaladılar. Bir diğer deyişle Gorbaçov dönemi reform politikaları, Sovyetler Birliği'ndeki uluslar tarafından kendi ajandalarını hayata geçirmek için bir fırsat olarak değerlendirildi.

Yukarıdaki tabloya ek olarak, ülkedeki milliyetçi taleplerin mobilizasyonunu mümkün kılan iki husustan bahsetmek gerekir. Birincisi yeni demokratikleşme ve ifade hürriyetinin, alanları Sovyet yurttaşlarının tasarrufuna açmasıdır. Daha önce mümkün olmayan protesto, anma ve diğer gösterilerin artık polis müdahalesine maruz kalmadan gerçekleştirilebilmesi sayesinde sokaklar yavaşça hareketlenmeye başlamıştı. Bir engelle karşılaşmadan gerçekleşen hippy, ekolojist, Yahudi refusenik, Rus ve Baltık milliyetçileri gibi değişik küçük grupların protestolarının tüm Sovyet yurttaşlarının gözünde yarattığı imaj, alanların artık protestolara açık olduğuydu.⁵²⁰ İkinci husus ise başlangıçtaki güçlü eylemlerin, içinde milliyetçi öğeler de barındıran ekoloji, ekonomi hakkındaki gösteriler olmasıdır.⁵²¹ Milliyetçi hislerle birleşen çevre

⁵¹⁹ B. Fowkes, 1997, s. 147.

⁵²⁰ M. R. Beissinger, 2002, s. 60.

⁵²¹ Ukrayna'da nükleer tesisler, Özbekistan'da sulama sistemi ve nükleer denemeler sebebiyle yok olmaya yüz tutmuş Aral Gölü, Kazakistan'da Semey nükleer deneme sahaları, Estonya'da fosforit madenleri, Ermenistan'ta Metsamor nükleer reaktörü ve Sevan Gölü çevre hassasiyetinin kaynaklarıydı. Hükümetin uzunca bir süre hakkında açıklama yapmadığı Çernobil felaketi, ekolojik kaygıları daha da derinleştirdi. Tartu'dan Erivan ve Bakü'ye, Moskova'dan Semipalatinsk'teki nükleer test sahalarına kadar ülkenin birçok yerinde çevreyle ilgili eylemler yapıldı. Eylemlerin hemen hepsi milliyetçi tezler de barındırıyordu aynı zamanda. Örneğin Estonya'da çevre hassasiyeti dışardan gelecek işçi sayısının artacağı kaygısı da dile getiriliyor, Bakü'de çevre kirliliği protesto ederken aynı zamanda ulusal anıtların restorasyonu da talep ederken, Aral Gölü'yle ilgili hassasiyetler Orta Asya'daki Cumhuriyetlerin su paylaşımı konusundaki çekişmesinden de besleniyordu.

Dolayısıyla sözünü ettiğimiz çevre hassasiyeti ve kötü ekonomi bir süre ülkedeki eylemlerin hareket noktasını belirledi. Nitekim Beissinger'in Sovyetler Birliği'ndeki etnik mobilizasyonu ortaya koyan tablolarında da, 1987 Temmuzunu saymazsak, ilk egemenlik ilanlarına kadar geçen dönemde yapılan ayrılıkçı eylemlerin, genel olarak tüm eylemlerin %30'undan daha az olduğunu görülmektedir. M. R. Beissinger, **a.g.e.**, s. 163.

hassasiyetinin altında yatan felsefe, daha fazla otonomi istemi, bir diğer deyişle merkezle çevre arasındaki egemenlik kavgasıydı. Zira bu görüşe göre şayet çevre ve yeraltı kaynaklarıyla ilgili kararlar yerelde alınsaydı, bu sıkıntıların çoğu yaşanmayacaktı.⁵²² Sonuçta ülkenin birçok yerinde ortaya çıkan ve on binlerin katıldığı protesto gösterileri, milliyetçi eğilimlere cesaret verdi.

1987 yılından itibaren milliyetçi eğilimlerde büyük artış yaşandı. Kurulan ulusal cepheler, Helsinki 86 gibi sivil toplum kuruluşları sürekli bir eylemsellik içerisindeydiler.⁵²³ Gelişen eylemsellikleri bölgesel meclislerin anadil, bayrak, milli marşla ilgili düzenlemeleri takip etti. 1989-1990 arasındaki dönemde farklı grupların egemenlik ilanları birbirini takip etti.⁵²⁴ Merkez için tehdit olan milliyetçi hareketler, aynı zamanda etnik çatışmaların da patlak vermesine yol açtı. Ermenilerle Azeriler, Gürcülerle ile Abhazlar ve Osetyanlar, Özbeklerle ile Kırgızlar ve Meşketyanlar, Taciklerle Kırgızlar, Moldovalılar ile Rus ve Ukra azınlık, Kazaklarla Çeçenler ve Lezginler arasında kimisi çok büyük etnik çatışmalar yaşandı. Bunlardan özellikle

⁵²² O. Geukjian. 2012, s. 134.

⁵²³ İlk ulusal cepheler Baltık ülkelerinde kurulmuştu. Ukrayna'da RUKH, Ermenistan'da Ermeni Ulusal Hareketi (*Haiots Hamazgayin Sharzhum*), Gürcistan'da İlia Çavçavadze Cemiyeti diğer aktif cephelerdi.

O. Geukjian, **a.g.e.**, B. Fowkes, 1997, s. 150.

⁵²⁴ Bu konudaki başlıca gelişmeleri özetlemek gerekirse:

-20 Şubat 1988'de Dağlık-Karabağ Ulusal Konseyi oy çokluğuyla Ermenistan'a geçme kararı aldı.

-Estonya 16 Kasım 1988'de, Letonya 28 Temmuz 1989'da egemenliklerini ilan ettiler. 11 Mart 1990'da Litvanya bağımsızlığını ilk ilan eden ülke oldu.

-Moldova'da Gagavuzlar 19 Ağustos 1990'da egemenliğini ilan etti. İki hafta sonra da Ruslar ve Ukraynalılar birleşerek kendi cumhuriyetlerini ilan etse de, yetinmeyip, bir yıl sonra bağımsızlıklarını duyurdular.

-5 Ocak 1989'da kabul edilen, Azerbaycan'ın egemenliğini ilan eden düzenleme aynı zamanda ayrılma ve kendi kaderini tayin hakkına da yer veriyordu.

-Gürcistan Kasım 1989'da merkezi düzenlemeler konusunda veto hakkını ve doğal kaynaklar üzerinde de egemenliğini ilan etti. Bu gelişmeden sonra Ağustos 1990'da Abhazyaya egemenliğini ilan etti. Eylül ayında da Güney Osetya kendini cumhuriyeti ilan etti.

-Gorbaçov'un 1986'da güvendiği isimleri iş başına getirmesiyle, kontrolü nispeten sağlamlaştırdığı Orta Asya'da statü talepli milliyetçi mobilizasyon diğer bölgelere göre çok zayıftı. Gorbaçov'a bağlı olan yöneticiler ipleri kendi ellerinde olan Sovyetler Birliği'ne bağlı otonom bir yapıyı bağımsız bir demokratik devlete tercih ediyorlardı.

B. Fowkes, 1997.; O. Geukjian. 2012,

Gürcistan ve Azerbaycan'da yaşananlara Sovyet askerlerinin müdahalesi can kayıplarını arttırmış, Gorbaçov'un demokratikleşme söylemine gölge düşürmüştü. Fakat etnik çatışmalara rağmen mücadeleyi ortaklaştırmak için yapılanlar da önemliydi. Özellikle Balkan ülkeleri, diğer bölgelerdeki ulusal mücadeleleri örgütlemek ve broşür gibi kaynaklar sağlamak konularında milliyetçi gruplara önemli katkılar sundular.⁵²⁵

Geleneksel Sovyet idaresinin, ulus politikalarını idare etmek için dayandığı güç de Gorbaçov'un ellerinden kayıyordu: Rus milleti. Sovyetler Birliği'nin istikbali için en zor zamanlarda yetişen, ordunun ve devlet bürokrasisinin teslim edildiği, ekonomik açıdan en zengin, demografik bakımdan en büyük ulus olarak Ruslar; Birliğin asıl sahipleri olarak görülüyordu. Kuşkusuz böyle bir bekçi tarafından korunan devlet mekanizmasına karşı söz gelimi Moldova ya da Gürcistan'ı karşı koymaktan alıkoyacak çok neden vardı. Ya Ruslar da Gürcistan ve Moldova'nın ayrılma taleplerini desteklerse?

Her ne kadar *glasnost'* ve *perestroika* politikaları Rusların da daha özgür ifade ortamına kavuşmasını sağlasa da, Rus etnik hassasiyeti diğer uluslara göre daha geç güçlü bir gündem oluşturabilirdi. Bunun nedeni esasen 1980'lerden sonra Rus milliyetçiliğinin, artan diğer milliyetçiliklere karşı bir reaksiyon olarak dönüşüp

⁵²⁵ Baltık ülkeleri Ukrayna, Belarus, Moldova, Ermenistan, Gürcistan, Kırım Tatarları ile işbirliği geliştirip, onlara yardımcı oldu. Buradaki ulusal cephelelerin rolü o kadar güçlüydü ki, Dağlık-Karabağ uyuşmazlığını çözmek üzere Ermenilerle Azeriler arasında müzakere yürüttüler. Balkanlardaki ulusal mücadelenin diğerlerinden daha güçlü olması tevekkeli değildi. En yakın bağımsızlık geçmişine sahip olan Baltıklar, Sovyetler Birliği'ne katılımın bir işgal olduğuna her zaman inandılar. Onların bu inancı başta ABD ve Avrupa devletleri olmak üzere uluslar arası kamuoyunda da paylaşılıyordu. Bunların dışında, özellikle ABD'de bulunan diaspora aktivizminin de Baltık milliyetçiliğinin başarısındaki payını vurgulamak gerekir.

B. Fowkes, 1997, s. 147.; G. J. Neimanis, 1997, s. 56.

güçlenmesidir.⁵²⁶ Bir diğer deyişle Rus milliyetçiliği bu tarihe kadar kendini modernizm ve Batı karşıtlığı üzerinden tahkim ederken, çevredeki milliyetçiliğin yükselmesiyle 1980'lerden sonra etnosentrik bir karakter kazanmıştır. Sovyetler Birliği'nin her köşesine iskan edilen yaklaşık 25 Milyon Rus, buralardaki milliyetçi dalgalanma büyüdükçe 'işgalci', 'yabancı', 'göçmen' gibi damgalarla etnik kimliklerini ve buldukları yere olan aidiyetlerini yeniden sorguladı, kimisi Rusya'ya göç etti.⁵²⁷ Göç etmeyenler ise Kazakistan ve Litvanya'da kurulan Birlik gibi karşı cepheler örgütleyip eylemler gerçekleştirdiler. Bozulan ülke ekonomisi de, Rusların zenginliklerinin diğer bölgelere aktarıldığına inananları etkiliyordu. 'Önce Rusya' sloganıyla ortaya çıkan bu milliyetçi kesim, Rusya'nın diğer bölgeler için üstlendiği 'büyük abi' misyonunun değil önce Rusların çıkarlarının gözetilmesini savundu. Ekonomik durum kötüye gittikçe bu düşünce, herkesin kendi yoluna gitmesi gerektiğine inanan milliyetçilerin pozisyonunu güçlendirdi.⁵²⁸ Boris N. Yeltsin'in liderlik ettiği cephe işçi kesimini, solcu demokratları, dini liderleri aynı çatı altında buluşturmayı başardı. Gorbaçov'un Birliği bir arada tutma çabalarını baltalayan Yeltsin diğer Cumhuriyetlerin ayrılmalarını teşvik ediyor, bunun için onlarla işbirliği yapıyordu.⁵²⁹ Daha fazla demokrasi talep eden demokrat cephenin örgütlediği protestolar, Rus milliyetçiliğinin artmasıyla başta Moskova ve Leningrad

⁵²⁶ İstatistikler, Rus mobilizasyonunun 1989 yılına kadar çok sınırlı olduğunu göstermektedir. Eylem sayısı kadar, eylemlere katılım da sınırlıydı. 1988'de yapılan sadece üç eylem 20000'in üzerinde Rusu bir araya getirebilmişti. Ancak özellikle, Rusların nüfusun üçte birini oluşturduğu Estonya'da ve diğer Baltık ülkelerinde gelişen milliyetçilikle beraber Rusların eylemlerinde ve eyleme katılan Rus sayısında artık yaşanmıştır.

M. R. Beissinger, 2002, s. 392.

⁵²⁷ J. B. Dunlop, 1993, S. 131.

⁵²⁸ J. B. Dunlop, **a.g.e.**, s. 50.

⁵²⁹ Litvanya'nın bağımsızlık ilanından sonra askeri müdahalede bulunan Gorbaçov'u, Estonya'yı ziyaret edip Rus askerlerine Litvanyalılara müdahale etmemelerini söyleyerek zor durumda bıraktı. Ağustos 1990'da Tataristan'ın başkenti Kazan'da söylediği 'Alabildiğiniz kadar bağımsızlık alın.' demecine benzer mesajları daha sonra Yakutiya ve Başkiriya'da da verdi. Aralık 1990'da Kiev'i ziyaret ederek Ukrayna ve Rusya'nın birbirlerinin egemenliğini tanıdığına dair bir anlaşma imzaladı. J. B. Dunlop, **a.g.e.**, s. (52-62).

şehirlerinde gelişen kalabalık eylemler, Yeltsin'in yönlendirmesiyle yüz binlerce işçinin katıldığı grevler devlet mekanizmasını işlemez hale getirmişti. Yeltsin ard arda gelen bağımsızlık ilanlarından sonra, Birliği korumak için askeri güce başvuran Gorbaçov'un bu planlarını da boşa çıkardı.⁵³⁰

Merkezi iktidarı güçlendirmek ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasını önlemek isteyen Hükümet ve KGB içerisindeki bir grup, 18 Ağustos 1991'de harekete geçerek darbe yaptı. Ancak darbeye karşı gelişen kamuoyu, darbe karşıtlarının arkalarına aldığı uluslar arası destek, ordu içindeki bölünme darbenin iki gün sonra başarısızlıkla sonuçlanmasını sağladı. Darbe başarısızlıkla sonuçlandı fakat bu aynı zamanda, resmen olmasa da, Sovyetler Birliği'nin sonu demekti. Darbenin başarısızlığa uğramasından yalnızca birkaç gün sonra Ukrayna bağımsızlığını ilan etti. Daha sonra sırayla Belarus, Moldova, Kazakistan, Tacikistan, Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Ermenistan, Türkmenistan, Gürcistan kendi kaderini tayin hakkına dayandırdıkları bağımsızlıklarını ilan ettiler. Darbeden önce bağımsızlıklarını ilan eden Baltık ülkeleri, diğer Cumhuriyetlerden farklı olarak, Sovyetler Birliği Anayasasında bulunan ayrılma hakkına dayanmamışlardı. Estonya, Letonya ve Litvanya'nın ilanları birer bağımsızlık ilanı değil, II. Dünya Savaşı'yla zedelenen devlet statüsünün yeniden tesis edildiğini duyuran bildirimlerdi.⁵³¹

Darbeyi bastırarak gücünü daha da perçinleyen Yeltsin, 6 Kasımda Komünist Parti'yi kapattı. 1 Kasımda, Ukraynalıların %90'la kabul ettiği bağımsızlık

⁵³⁰ 7 Ocak 1991'de Baltık ülkelerine, Moldova'ya, Ermenistan'a, Gürcistan'a, Ukrayna'ya asker indirilmişti. Yeltsin Rus askerlerine müdahalede bulunmama çağrısı yaptıktan sonra Tallin'e giderek her üç Baltık ülkesiyle Ortak Destek Antlaşması imzaladı.

N. Bisley, 2004, s. 159.

⁵³¹ Mesela 'Litvanya Devletinin Yeniden Kuruluşu Üzerine' isimli bildirimde bağımsızlık ilanı şu şekilde ifade bulmuştu: Litvanya yeniden bağımsız bir devlet.

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.50850>

referandumundan bir hafta sonra Rusya, Belarus ve Ukrayna Sovyetler Birliği'nin kaderini konuşmak için görüştüler. Slav birliğini oluşturan üç devlet, Sovyetler Birliği'ni dağıtarak Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurmak konusunda anlaştılar.⁵³² BDT 21 Aralıkta Alma Ata'da yaptığı ilk toplantıyla Baltık lkeleriyle Gürcistan dışındaki tüm devletleri de gruba katmış oldu. Fiili anlamda hiçbir etkinliği kalmayan Gorbaçov'un 25 Aralık'ta istifa etmesinden sonra, 31 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği resmen yıkılmış oldu.

Yugoslavya'nın aksine, uluslararası kamuoyu, Sovyetler Birliği'nin son üç yılına damgasını vuran egemenlik ve bağımsızlık ilanlarını tanımakta acele etmedi. Dağılma alametleri gösterse de, Sovyetler Birliği'nin potansiyel askeri gücü ve elindeki nükleer silahların böyle bir eğilimi doğurduğu kuşkusuzdur. Öyle ki, Sovyetler Birliği'ne dahil edilmeleri işgal olarak kabul edilen Baltık lkelerinin bağımsızlık ilanları konusunda bile ABD yönetimi Moskova'yı işaret ediyordu. Nitekim AT ve ABD'nin Baltık ülkelerini tanınması da, Sovyetler Birliği'nin bağımsızlıkları tanıyacağının belli olduğu 26 Ağustos'tan bir gün sonra gerçekleşebildi. Sovyet devlet mekanizmasının çökmesi ve Moskova'nın kontrolünü eline alan Yeltsin'in diğer cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını tanıyor olması, ABD ve AT devletlerini müstakbel devletleri tanıma konusunda daha rahat hareket etmeye yöneltti. nce, 4 Eylül 1991'de ABD yönetimi yeni kurulacak devletlerle diplomatik ilişki kurulabilmesi için gerekli olan kriterleri açıkladı.⁵³³ Helsinki Nihai Senedi'ndeki ilkeleri kabul etme; hukuk devleti ve demokrasiye bağlılık; insan haklarına saygı ve azınlıklara eşit davranma; i ve dış sınırları olduğu gibi kabul

⁵³² P. Kenez, 2006, s. 276.

⁵³³ M. Fabry, 2010, s. 184.

etme başlıca kriterlerdi. Ardından 16 Aralık'ta AT, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki Yeni Devletlerin Tanınmasına İlişkin Rehber İlkeleri açıkladı.⁵³⁴ ABD, Gorbaçev'in istifa ettiğini duyurmasından bir gün sonra bağımsızlığını ilan eden tüm eski Sovyet Cumhuriyetlerini tanıdığını açıkladı. 21 Ocakta 8 devleti tanıyan AT, diğer ilanları da üç ay içerisinde tanıdı.⁵³⁵

1.3. YENİ DEVLETLERİN KURULMASINDA DIŞ GÜÇLERİN ROLÜ

Her iki federasyonun dağılma sürecinde yaşanan uluslar arası gelişmeler, uluslar arası kuruluşlar ve devletler tarafından verilen kararlar birçok bakımından yeniydi. II. Dünya Savaşı'ndan beri ilk defa bu denli kanlı bir savaşa sahne olan Avrupa'nın birlik yönündeki adımlarının Yugoslavya'nın parçalanma sürecine denk gelmesi de tarihin ayrı bir cilvesiydi. Tüm dünyanın gözü önünde gerçekleşen soykırım, katliam, göç gibi felaketler karşısında etkin bir önleyici mekanizma organize edemeyen uluslararası güçler; kimlerin, ne şekilde ve hangi bedellerle devletler kulübüne girebilecekleri konusundaysa kritik roller üstlendiler.

Yukarıda, Yugoslav birliği fikrinin gelişmesinden itibaren genel olarak izah edilen tablonun ortaya koyduğu en temel gerçekliklerden birisi, bu koalisyonun -en öncelikle- şartların gerektirdiği menfaat birliğinin sonucu olarak hayat bulduğudur. Sovyetler Birliği ise zora dayanan bir birlikteliğin resmiydi. Politik, ekonomik ve uluslar arası gelişmelerden etkilenen bu koalisyonlardaki çatlakları motive eden en önemli etken, milliyetçilik oldu. Böyle olmadığı durumlarda ise ortaya çıkan sonuç milliyetçilik oldu. Ama onların dağılmasını salt milliyetçilik, baskı politikası yahut yanlış koalisyonla açıklamak, kuşkusuz yetersiz olacaktır. Zira AT, Avrupa

⁵³⁴ C. Hill, K. E. Smith, 2003, s. 375.

⁵³⁵ M. Fabry, 2010.

devletleri, ABD ve BM gibi aktörlerin oynadığı rol bu açıdan hayati önemdedir. Her ne kadar, mevcut konjonktürel durumun etkisi ve devlet olmanın gereği olarak bu aktörlerin hemen hepsinin krizin başlangıcında verdikleri demeçler söz konusu devletlerin toprak bütünlüğünün korunması gerektiğine yönelikse de, tablo daha yakından incelenmeyi gerektirmektedir.

Yugoslavya'dan ayrılma sürecinde çok önemli rol oynayan aktörlerin başında ABD ve Almanya gelmektedir. ABD'nin Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki etkinliğini zayıflatmak amacıyla bölgede uyguladığı politika ve bağımsızlıklarını ilan eden devletleri tanımak ve desteklemek konusunda izlediği rota diğer devletlerle uluslararası kuruluşların tavrını belirledi. Öte yandan Almanya, diğer AT üyelerinin Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını tanımaları için sürekli lobi faaliyetleri yürüttü.⁵³⁶ Almanya, bağımsızlık ilanlarını tanımanın JNA ve Sırbistan'ın yaklaşımını değiştireceğine inanıyordu. Zira Hırvatistan'ın bağımsızlığı kabul edilirse, bundan sonra JNA tarafından yapılan saldırılar bağımsız bir devletin egemenlik ihlali olarak değerlendirilecekti. Bu durumda da Hırvatistan'ın egemenliğini korumak adına diğer devletlerin müdahalesi meşru olacaktı.⁵³⁷ Slovenya'nın durumunda Avrupalı güçler müdahale için böyle bir meşrulaştırma aracına da gerek duymuyorlardı. Zira kuşkusuz 1991'de JNA'yla yapılan 10 günlük savaştaki Sloven başarısının arkasında Hollanda, İtalya ve Lüksemburg tarafından

⁵³⁶ Ullman, zaten hatırı sayılır bir Yugoslav göçmen nüfusuna sahip olan Almanya'nın yeni bir mülteci dalgasından kormasının dışında Berlin Duvarı'nın yıkılmasının etkisine de değinir. Buna göre söz konusu gelişmenin Yugoslavya konusunda ülke politik atmosferine kattığı hava şöyle özetleniyordu: Eğer kendi kaderini tayin hakkı Almanya'nın birleşmesini sağlıyorsa Yugoslav Cumhuriyetlerin ayrılmasını neden sağlamasın!

Richard H. Ullman, 1996, s. 18.

⁵³⁷ Nitekim önemin Almanya Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher, bağımsızlık ilanlarının tanınmasındaki gecikmenin JNA'nın saldırılarını arttırabileceği yorumunda bulunuyordu. M. Fabry. 2010, s. 195.

gizlice sağlanan piyade silahları ve çeşitli teçhizatların da rolü vardı.⁵³⁸ Diğer yandan Batının gücü yalnızca silah ve askeri destek ile sınırlı değildi. Batılı devletler Yugoslavya’da yaşanan gelişmeleri TV ve diğer yayınlar aracılığıyla sürekli gündemde tutmuş, ‘Sırp şiddeti karşısında yıkıma uğrayan şehirler’ imajıyla Cumhuriyetlerin davalarına uluslar arası destek örgütlemişti. Bu durum, özellikle Slovenya ve Hırvatistan’ın henüz savaşın başında egemenliklerini büyük ölçüde sağlamlaştırmalarını sağlayan uluslar arası müdahalelere imkan verdi. Elbette, Katolik Kilisesinin ‘manevi’ desteğini de azımsamamak gerekir.

Batı Dünyasının Yugoslavya meselesinde oynadığı kritik rollerden biri de tanıma konusundadır. Yugoslavya’daki örnekler bakıldığında, bir yapının devlet olarak kabul edilmesi için aranan, zorunlu olmasa da genel kabul görmüş hususlardan egemenlik ilkesinin Batılı güçler tarafından yeterince dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Topraklarının büyük bir kısmı Sırp milisler ve JNA tarafından işgal edilen Hırvatistan; üç farklı aktör arasında bölünerek iç savaşa sürüklenen Bosna-Hersek ve yönetimi BM’e devredilen Kosova’nın kendi toprakları üzerindeki egemenlikleri tartışmalı olmasına rağmen, üçü de kısa sürede ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından devlet olarak tanındılar.⁵³⁹ Bu durum, egemen olmamasına rağmen bağımsızlığı kabul edilen Bangladeş’i saymazsak, modern uluslar arası hukuk açısından oldukça sıra dışı bir gelişme sayılıyordu. Kaldı ki, Bangladeş bile ancak Pakistan tarafından tanınmasından sonra BM’ye kabul edilmişti.

⁵³⁸ A. Pavkovic, 2000, s. 138.

⁵³⁹ Kimilerine göre Yugoslavya’daki savaşa neden olan gelişmelerin başında Batılı güçlerin Yugoslavya Cumhuriyetlerini tanıması ya da onlara tanıma sözü vermeleri geliyor. R. G. C. Thomas, 2003, s. 34.

Sovyetler Birliği'nin durumu ise bir süper güç ve Soğuk Savaşın en önemli iki aktöründen biri olmasından dolayı farklılık gösteriyordu. Onun devasa askeri gücü ve her şeyden önemlisi çok sayıda nükleer silaha sahip olması Batılı devletleri gerek krize müdahale etmek konusunda gerekse kendi kaderini tayin hakkını kullanmak isteyen yapılara destek vermek konusunda temkinli yaklaşmalarına yol açıyordu. Öyle ki, Batılı ülkeler Sovyetler Birliği'nin Baltık ülkelerini ilhakını gayri meşru görüp ve hatta Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasının ilhakı tanımak anlamına gelmeyeceğini ifade etseler de, bu ülkelerin bağımsızlık ilanlarına cevap vermeyip bunun için Sovyetler Birliği'nin dağılmasını beklemişlerdir.⁵⁴⁰ Ancak bu soğukkanlılık, aslında, Sovyetler Birliği'ni hedef alan uzun erimli bir Soğuk Savaş mücadelesinin meyvesini vermesi için beklemek demektir aynı zamanda. Zira Soğuk Savaşın her iki kampı da birbirini hedef çok sayıda plan ve projeyle daimi bir hareketlilik içerisindeydiler. Helsinki derneklerinin çalışmaları, silahlanma yarışı ve dünyanın değişik bölgelerindeki vekalet savaşlarının Sovyet ekonomisini çökertmesi, Batı blokunun mücahitleri desteklemesi sonucunda gelen Afganistan yenilgisi, diasporadaki milliyetçilerin çalışmaları bu konuda başlıca örneklerdir. Öte yandan henüz 1982 yılında ABD tarafından Sovyetler Birliği ve diğer Varşova Paktı üyelerine karşı hayata geçirilen planlama da birçok konuyu kapsıyordu. Ekonomik baskı, liberal ve batı değerlere özendirme, serbest pazarı özendirme, askeri güçleri zayıflatma, kültür ve eğitim alanlarında transfer gibi başlıkların hayata geçirilmesini hedefleyen planlamanın Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da yarattığı etki muazzamdır. Komünist liderlerin gözünde Batıyı simgeleyen Rock müziğe duyulan

⁵⁴⁰ M. Fabry, 2010, s. 182.

ilgi, kurulan grupların sayısı bile tek başına söz konusu projenin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.⁵⁴¹

BEŞİNCİ BÖLÜM GÜNÜMÜZDE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

1.1. LİBERALİZM VE KÜRESELLEŞME EKSENİNDE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

20. yüzyılın sonunda meydana gelen iki gelişme birçok siyasi kavram gibi kendi kaderini tayin hakkını da etkileyip, ona yeni formlar kazandırdı. Bunlardan birincisi, özellikle 1960'lardan beri liberal hak teorisine yöneltilen eleştirilerin milliyetçilik ve egemenlik konuları üzerindeki tesiridir. Liberalizm, bu çalışmanın başında ayrıntılı bir şekilde açıklandığı üzere, ulus ile devlet özdeşliği üzerinde temellendirilmiştir. Ulusal birlik demokratik,⁵⁴² özgür,⁵⁴³ adil ve hatta müreffeh bir

⁵⁴¹ <https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-54.pdf>

⁵⁴² E. Nimni, "Nationalism, Ethnicity, and Self-Determination: A Paradigm Shift", **After the Nation?** (Edt. K. Breen, E. O'Neill), Hampshire, 2010, s. 23.

düzenin ilk şartı olarak kabul edilmiştir. Joh Stuart Mill'in görüşleri bu bakımdan oldukça nettir:

“Vatandaşlık duyguları taşımayan insanlar arasında, özellikle bu insanlar farklı dillerde okuyor ve konuşuyorlarsa, temsili kurumların işlemesi için zorunlu olan birleşik bir kamuoyu var olamaz...Genelde, hükümetin sınırlarının temel olarak milliyetin sınırlarına denk düşmesi gerektiği özgür kurumların zorunlu bir koşuludur.”⁵⁴⁴

Sonuçta liberalizm oldukça uzun bir süre boyunca azınlık milliyetçiliğini modernizme karşı bir direniş, kabilecilik, salt kan ve nesebe dayanan etnik milliyetçilik, demokrasi ve ilerlemenin önündeki bir engel olarak gördü.⁵⁴⁵ Azınlık milliyetçiliğinin kendini ifade ve gerçekleştirme zemini yakalamasına kesinkes karşı çıkan liberalizm, onu egemen sınıf içerisinde asimile etmek için çabaladı. Liberalizmin hak ve eşitlik anlayışı da bu çerçevenin meşrulaştırılmasında rol oynamıştır. Bu anlayışa göre tüm bireyler eşit hak ve özgürlüklere sahip vatanda olarak aynı ulusu oluştururlar.⁵⁴⁶ Haliyle bir ulusun aynı dile, kültüre, kimliğe sahip olması liberalizm açısından bir sorun değil değil, gerekliliktir.⁵⁴⁷

Liberalizmin katı bir eşitlik üzerinden tarif edilen siyasal sistemi grupların özgünlüklerini görmezden gelip kolektif hakları reddediyor, bireysel hakların toplumsal birlik ve adalet açısından yeterli olduğunu ön görüyordu. Nitekim toplumsal birlik açısından esas unsurun adalet olması gerektiğini savunan son dönemin iki ünlü düşünürü John Rawls ve Ronald Dworkin'in adalet teorileri de

⁵⁴³ M. Walzer, Pluralism: A Political Perspective, **The Rights of Minority Cultures**, (Edt: W. Kymlicka), New York, 1995, s. 140.

⁵⁴⁴ W. Kymlicka, 2010, s. 96.

⁵⁴⁵ W. Kymlicka, “Immigrant Integration and Minority Nationalism”, **Minority Nationalism and the Changing International Order** (Edt. M. Keating, J. McGarry) New York, 2001, s. 68.

⁵⁴⁶ C. Taylor, 2010, s. 60.

⁵⁴⁷ M. Keating, J. McGarry, 2001, s. 2.

bireysel haklar ekseninde ele alınmıştır.⁵⁴⁸ Burada bireyin adil bir sistemle yönetilmesi sayesinde adaletin ortak duygudaşlığı ve toplumsal dayanışmayı güçlendireceği savunulurken,⁵⁴⁹ örneğin bir grubun kendi anadilini konuşması ya da kendini yönetmesi gibi kolektif haklarından söz edilmemektedir.⁵⁵⁰ Ya da Chandran Kukathas'ın savunduğu gibi birey belirli bir gruba dahil olmasından dolayı değil, ancak diğer bireylerle eşit olarak haklardan yararlanabilmesi için bir özerkliğe sahip olabilir ya da anadilinde eğitim alabilir.⁵⁵¹ Bireysel haklar ekseninde gelişen liberalizm, dolayısıyla kendi kaderini tayin hakkı eksenindeki taleplerin de görmezlikten gelinmesine yol açmıştır. Ancak insan hakları alanındaki gelişmeler ve sömürgecilğe karşı tepkiler, liberalizmin yaklaşımını değiştirirken aynı zamanda BM'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra kolektif hakları görmezden geldiği politikasını sürdürmesini de imkansız kıldı.

1960'lardan itibaren Amerika ve Avrupa'da güçlenen toplumsal hareketler, liberalizmin hak anlayışını değiştirmeye başladı. Liberalizme yöneltilen başlıca eleştiriler şunlardı: Liberalizmin eşitlik anlayışı egemen sınıf dışındaki grupların kendi kimliklerini özgürce geliştirebilecekleri zemini sağlamamaktadır. Aksine bu katı eşitlik anlayışı, asimilasyon politikasından da anlaşılacağı üzere 'aslında tek bir hegemonyacı kültürün yansımalarıdır.'⁵⁵² Kymlicka'ya göre;

⁵⁴⁸ C. Taylor, 2010, s. 75

⁵⁴⁹ W. Norman, "Justice and Stability in Multinational Societies", **Multinational Democracies** (Edt. A. G. Gagnon, J. Tully), New York, 2001, s. 99.

⁵⁵⁰ N. Glazer, Individual Rights Against Group Rights, **The Rights of Minority Cultures**, (Edt: W. Kymlicka), New York, 1995, s. 125.

⁵⁵¹ C. Kukathas, Are There Any Political Rights?, **The Rights of Minority Cultures**, (Edt: W. Kymlicka), New York, 1995, s. 230.

⁵⁵² C. Taylor, 2010, s. 63.

“Grup üyeliğini dikkate almaksızın, tüm yurttaşlarına evrensel birey haklarını tanıyan bir çok uluslu devlet çeşitli ulusal gruplar arasında ‘tarafsız’ kalıyor görüntüsünü koruyabilir. Ancak aslında böyle bir devlet belli temel alanlarda -örneğin, ülke içi sınırların çizimi; okulların, mahkemelerin ve hükümet hizmetlerinin dili; resmi tatil günlerinin tayini; ve merkezi ve yerel yönetimler arasında yasama güçlerinin bölünmesi- çoğunluktaki ulusa sistematik olarak ayrıcalıklar tanıyabilir, ve genelde tanır da.”⁵⁵³

Devam edersek, egemen sınıf dışında kalan grupların da adil ve özgür bir yaşam sürdürebilmesi için yalnızca eşit olduklarının kabul edilmesi yetmemektedir. Devlet her bireyi ve grubu ulus, etnik köken, cinsiyet, cinsel tercih, din, ideoloji gibi farklılıklarıyla birlikte tanımalıdır.⁵⁵⁴ Ve böylece gerçek anlamda bir eşitlik için farklı kimliklere sahip grupların bu kimliklerini gerçekleştirme haklarını tanımalı ve bu konuda sorumluluk üstlenmelidir.⁵⁵⁵ Dolayısıyla devletin farklı grupların kolektif haklarını tanımanın yanı sıra, onların kullanılması için de pozitif bir sorumluluk altına girmesi bekleniyordu. Soğuk Savaşın bitmesi ve komünist rejimlerin yıkılması da liberal politikaların hızlı değişimine katkıda bulundu. Öte yandan kolektif hakların tanındığı İsviçre, Hollanda, Belçika, Kanada gibi ülkelerdeki gelişmeler liberalizmin azınlıklar konusundaki geleneksel yargılarının yanlışlığını ortaya koymuştu. Bu örnekler azınlıkların milliyetçiliğinin modernizme karşı direnen, muhafazakar ve etnik bir karakter taşıdığından dolayı ilerlemeye engel oldukları tezini çürütüyordu.⁵⁵⁶ Zira bu ülkelerde otonomi kazanan azınlıklar diğer egemen ulus kadar özgürlükçü, modernizme kucak açan, küresel pazarla bütünleşen müreffeh toplumlardı. Sonuç olarak liberalizmin kolektif hakları tanıması, azınlıkların kendi

⁵⁵³ W. Kymlicka, 2010, S. 95.

⁵⁵⁴ Amy Gutmann, “Giriş”, **Çokkültürcülük** (Hzrl: Amy Gutmann), İstanbul, 2010, s. 30.

⁵⁵⁵ M. Walzer, “Yorum”, **Çokkültürcülük**, (Hzrl: Amy Gutmann), İstanbul, 2010, s. 117.

⁵⁵⁶ M. Moore, “Globalization, Cosmopolitanism, and Minority Nationalism”, **Minority Nationalism and the Changing International Order** (Edt. M. Keating, J. McGarry) New York, 2001, s. 48.

kaderini tayin haklarının gerçekleştirilmesine dönük çabaları güçlendirdi. Bunu hızlandıran bir diğer gelişme de küreselleşmeydi.

Mevcut uluslararası sistemi radikal bir biçimde değiştiren küreselleşme bir dizi gelişmenin ürünüdür: Sermayenin ve emeğin mobilizasyonu, iletişim teknolojilerindeki ilerlemenin dünyayı adeta küçük bir mekana dönüştürmesi, göçlerin ve seyahatlerin yaygınlaşması gibi. Bu gelişmeler, başta devlet ve onun egemenliğine tesir etti. Her şeyden önce küreselleşmenin etkilerine kayıtsız kalmak, kendini onun dışında tutup özgün bir yapılanmayla geleneksel egemenliğini korumak imkansız hale geldi. Ulus-devletin sınırlarını kontrol etme, vergi sistemini düzenleme, ulusal ekonomiyi himaye etme politikaları, vatandaşları hakkında tasarrufta bulunma gibi önemli egemenlik alanları küreselleşmeden etkilendi. Öte yandan küresel ısınma, uluslar arası terör, hastalıklar, göç dalgaları gibi bir devletin tek başına cevap verebilmesinin imkansız olduğu gelişmeler de bu egemenliği sınırlayan nedenlerdir. Yeni sistem ortak bir ekonomi ve güvenlik politikası gerektiriyordu. Nitekim küreselleşme birçok bölgesel ve genel uluslararası kuruluşun doğmasını, mevcutların güçlenmesini sağladı. Bu, devletlerin egemenlik sınırları içerisinde sayılan geleneksel yetkilerin bir kısmının söz konusu uluslararası kurumlara aktarılması demekti. Devlet, ulus ve egemenlik konularındaki bu aşınma⁵⁵⁷ ve yetki devri artık devletlerin ortadan kalkacağına, sınırların kaybolup yeni evrensel değerlerin ön plana çıkacağına ilişkin görüşleri güçlendirdi.⁵⁵⁸ Öte yandan seyahat, göç, internet, karışık evlilikler gibi nedenlerle artan kültürler arası

⁵⁵⁷ M. Moore, 2001, s. 4; K. Breen, S. O'Neill, "Introduction", **After the Nation?** (Edt. K. Breen, E. O'Neill), Hampshire, 2010, s. 2.; M. Keating, "So Many Nations, So Few States: Territory and Nationalism in the Global Era", **Multinational Democracies** (Edt. A. G. Gagnon, J. Tully), New York, 2001, s. 42.

⁵⁵⁸ M. Keating, 2001, s. 43.

etkileşimin milliyetçiliği ve ulusları da ortadan kaldıracığı savunuldu ⁵⁵⁹
Küreselleşme bu bakımdan ulusal azınlıkların hakları konusunda daha özgürlükçü bir eğilime zemin sunarken, diğer yandan bu grupların devam eden kendi kaderini tayin hakkı taleplerinin yeni uluslararası düzen içerisinde nasıl karşılanması gerektiği konusunda farkı fikirlerin ileri sürülmesine olanak sağladı.

1.2. KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI İÇİN YENİ ÇÖZÜM MODELLERİ

Küreselleşme iki bakımdan kendi kaderini tayin hakkının ayrılık-devlet dışındaki çözüm arayışlarına hız kazandırdı. İlk etken, küreselleşmenin devletleri, ulusları, azınlıkları önemsizleştireceğine olan inançtı. Hobsbawm'ın bu konudaki tespiti çarpıcıdır:

“Milliyetçilik artık, söz uygun düşerse, on dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyıl başında temsil ettiği söylenebilecek kadar global bir politik program değildir. Olsa olsa başka gelişmeleri karmaşıktır bir faktör ya da katalizördür.”⁵⁶⁰

Burada, devlet ve egemenlik kavramlarının değişip dönüştüğü şeklindeki daha itidalli yaklaşımı da vurgulamak gerekir.⁵⁶¹ Her iki durumda da madem devletler ve uluslar değişiyor, önemsizleşiyor ve hatta ortadan kalkıyorsa, o halde yenilerini kurmayı hedefleyen kendi kaderini tayin hakkını bu bağlamın dışına çıkarmak gerekiyordu. Bir diğer deyişle tüm grupların kendi kaderini tayin haklarının sağlanacağı yeni bir

⁵⁵⁹ M. Moore, 2001, s. 45.

⁵⁶⁰ E. J. Hobsbawm, 2014, s. 225.

⁵⁶¹ M. Keating, 2001, 55

evrensel düzene olan inanç ulus-devleti lügatından çıkarmaya çalışıyordu. İkinci etken ise birincisinin yanlışlığının kısa sürede ortaya çıkmasının eseri idi. Zira küreselleşme iddia edildiği gibi milliyetçiliği ortadan kaldıramadı, ancak dünyanın birçok yerinde azınlık milliyetçiliği güçlendi.⁵⁶² Kùltürler arası etkileşim, *lingua franca*ya dönüşen İngilizce, güçlenen küresel pazar azınlıkları birbirine yakınlaştırırsa da milliyetçiliklerini ortadan kaldırmayı başaramadı. Tam tersine küreselleşme sonucunda doğan kurumlar çoğu zaman azınlık milliyetçiliğini güçlendirdi. Bazı durumlarda da bu kurumlar azınlıkların kendi milliyetçiliklerini yeniden üretmek için bir araç olarak kullanıldılar. AB, AK, ABÖ, NATO, NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması), AGİT, IMF (Uluslararası Para Fonu), DB (Dünya Bankası), ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) gibi kurumlar siyasi, ekonomik ve güvenlik gibi alanlarda sağladıkları koruma ile böyle bir işleve sahipti. Azınlıklara, bağımsızlıklarını kazanmaları durumunda bu kurumların sağladığı korumadan yararlanarak ayakta kalabileceklerine dair güven verdi.⁵⁶³ Hegel'in -Marx ve Engels da böyle düşünüyordu- küçük devletlerin ekonomik ve askeri açıdan zayıf olmalarından dolayı güçlüler tarafından ortadan kaldırılacaklarına ilişkin tezi bu kurumlar tarafından çürütülüyordu. Öte yandan bu birlikler gerek üyeliğe kabul şartı olarak gerekse daha sonraki süreçlerde, azınlıkların kolektif haklarının devletler tarafından tanınması için çalışmalar yürütmekte, anlaşmalar imzalamakta, üyelerine baskı yapmaktadırlar. Bu sayede daha fazla hak ve özgürlüklerden yararlanan azınlıkların milliyetçiliği de güçlenirken; BM'in insani müdahaleleri, uluslar arası

⁵⁶² W. Kymlicka, 2001, s. 61.

⁵⁶³ M. Keating, J. McGarry, **Minority Nationalism and the Changing International Order**, New York, 2001, s. 7.

alandaki aktif olan güçlü sivil toplum kuruluşlarının insan hakları konusundaki gözcülük rolü de bu konuda azınlıklara güven vermiştir.

Bu gelişmelerden anlaşıldığı üzere, küreselleşme kültürleri birbirine yakınlaştırıp bu yolla azınlıkların asimilasyonunu kolaylaştırmasına rağmen onların kimlik taleplerini ve aidiyet sorunlarını ortadan kaldıramıyordu. Öte yandan toprak, hala milliyetçiliği besleyen ve azınlıkların mücadelelerini inşa etmelerini sağlayan en önemli unsur olmaya devam ediyordu.⁵⁶⁴ Dolayısıyla azınlıkların devam eden milliyetçiliği kendi kaderini tayin hakkı taleplerinin, küreselleşmenin yarattığı yeni düzene uygun bir şekilde karşılanmasını dayatıyordu. Kaldı ki, bazı azınlıklar bağımsızlık ilanı yerine aynı devlet içerisinde özgürce kendini ifade edebileceği farklı çözümlere de açıktı. Her iki faktör kendi kaderini tayin hakkının özerklik, farklı yetki paylaşımları, çokkültürcü-lü-lük, ulusal kültürel özerklik benzeri devlet dışı formülasyonlarını popülarleştirdi.⁵⁶⁵ Yani küreselleşme bir bakımdan kendi kaderini tayin ayrılık-devlet formülüyle gerçekleştirilmesini zorlaştırıp bunu ancak müzakereye bağlarken, diğer yandan yeni çözüm modellerinin doğmasına imkan sağladı.

⁵⁶⁴ Keating toprak unsurunun ortak hareket etmeyi ve küresel pazarın olumsuz etkilerine karşı korunmayı kolaylaştırmasından dolayı daha önemli hale geldiğini savunmaktadır. Bu sebeple çoğu azınlık mücadelelerinin etnik vurgusunu toprağa dayanan bir temele kaydırmaktadır. Söz konusu eğilimi *'reterritorializing'* olarak isimlendiren Keating, bunun ulusal kültürel özerklik ve *consociationalism* modellerinden uzaklaşmaya yol açacağını savunmaktadır.

M. Keating, "Nations Without States: the Accommodation of Nationalism in the New State Order", **Minority Nationalism and the Changing International Order**, New York, 2001, s. 28.

⁵⁶⁵ Habermars'ın 'farklılığa duyarlı bir dahil ediş' olarak adlandırdığı alternatifler dizisi şöyledir: Federal yetkinin paylaşımı, devlet yetkilerinin işlevsel açıdan özgülleştirilerek devredilmesi ya da yerel makamlara aktarılması (yerinden yönetim), özellikle de kültürel özerklik güvencesinin verilmesi, sınıflara özgü haklar, eşitlik politikaları ve etkin bir biçimde azınlığın korunması için gerekli başka düzenlemeler.

J. Habermars, 2015, s. 53.

Ulusal kültürel özerklik modeli yeni dönemde akla ilk gelen çözümlerden biriydi. Daha önce ayrıntılı olarak açıkladığımız bu modelin neredeyse 100 yıl sonra yeniden gündeme geldiği yer yine Doğru Avrupa ve Rusya'ydı. Yugoslavya ve Sovyetler Birliği federasyonlarının yıkılmasından sonra kurulan yeni devletler bu modeli benimseyen ülkeler oldu. Zira etnik uyuşmazlıklarla ilgili diri bir hafızaya sahip olan bu devletler, ülkelerindeki azınlıklara toprağa dayanan özerklikler tanımının bölünme riskini arttıracığından korkuyorlardı. Bu bakımdan bireye dayanan ulusal kültürel özerklik modeli daha az riskli bir tercih olarak görülüyordu.⁵⁶⁶ Bu sistemi kabul eden ülkeler ulusal azınlıkları ve onların özgün kimliklerini kabul ederek kendilerini geliştirmelerine imkan tanıdılar. Ancak bu aynı zamanda, azınlığı toprak özdeşliğinden çıkarmaya çalışan ve asimile etmeksizin yeni çoğulcu sisteme entegre olmasını ümit eden bir paradigmadır. Onun bu yönü modelin AGİT, AB, AP gibi kurumlar tarafından da teşvik edilmesini sağlamıştır. Nitekim ulusal kültürel özerklik modeli kısa bir sürede Macaristan, Rusya, Estonya, Ukrayna, Hırvatistan, Slovakya, Romanya gibi devletler tarafından tercih edildi.⁵⁶⁷

Ancak ulusal kültürel özerklik, azınlıkların kendi kaderini tayin taleplerini karşılayabilecek yaygın bir model olamamıştır. Bunda, modelin uygulanmasındaki pratik zorluklar⁵⁶⁸ ve azınlıklar açısından toprağın hala en temel motivasyon, kimlikle özdeşleşen etken olması sebepleri etkilidir. Öte yandan Renner'ın tahayyül

⁵⁶⁶ W. Kymlicka, "Renner and the Accommodation of Sub-state Nationalisms", **National Cultural Autonomy and its Contemporary Politics**, (Edt. E. Nimni), New York, 2005, s. 122.

⁵⁶⁷ D. J. Smith, 2010, s. 84.

⁵⁶⁸ G. B. Levey, "National Cultural Autonomy and Liberal Nationalism", **National Cultural Autonomy and its Contemporary Politics**, (Edt. E. Nimni), New York, 2005, s. 133.

ettiği sistem tıpkı din gibi milliyetlerin de devletten ayrılmasına dayanıyordu.⁵⁶⁹ Oysaki Charles Taylor'ın vurguladığı üzere, liberal sistemin milliyetler karşısında yapısı gereği tarafsız olması beklenemezdi.⁵⁷⁰ Renner ve Bauer'in milliyetçiliği salt kültürel bir çerçeveye indirgemeye çalışıp, toprağın azınlıklar için önemini kavrayamaması modelin zayıf yönlerinden biridir. Nitekim göç, savaşlar, iskan politikaları, asimilasyon, küreselleşme gibi birçok etkene rağmen toprağın azınlık milliyetçilikleri açısından önemini koruduğu görülmektedir. Ayrıca toprağa dayanan özerkliklerin başarıyla uygulandığı birçok örnek, Renner ve Bauer'in topraksal özerkliğe karşı olumsuz argümanları zayıflatmıştır.⁵⁷¹ Ancak bu model güçlü ve kurumsallaşmış milliyetçiliklerin taleplerini karşılamak konusunda yetersizse de çingeneler, Yahudiler, Tatarlar, mülteciler gibi dağılmış toplulukların kimlik hakları açısından halen iyi bir alternatif olarak durmaktadır.

Kendi kaderini tayin hakkı için ortaya atılan diğer bir model de, Türkçeye eştoplumlaştırmacılık, oydaşmacılık terimleriyle geçen *consociationalism* modelidir. Öncülüğünü Arend Lijphart, John McGarry, Brendan O'Leary gibi düşünürlerin yaptığı model, 1960'ların sonlarından itibaren giderek daha fazla gündeme geldi. Sistem, kapsayıcı koalisyon ve grup özerkliği olarak adlandırabileceğimiz iki temel ilke ile orantılılık ve azınlık vetosu şeklindeki ikincil ilkelerle inşa edilmektedir.⁵⁷² Özellikle derinden bölünmüş toplumlar açısından savunulan modelde, Lijphart'ın *pre-determination* dediği yönetime göre, devletin bileşeni olacak gruplar önceden

⁵⁶⁹ J. Schwarzmantel, "Karl Renner and the Problem of Multiculturalism", **National Cultural Autonomy and its Contemporary Politics**, (Edt. E. Nimni), New York, 2005, s.61.

⁵⁷⁰ C. Taylor, "Tanınma Politikası", **Çokkültürcülük**, (Hzrl: Amy Gutmann), İstanbul, 2010, s. 82.

⁵⁷¹ W. Kymlicka, 2005, s. 123.

⁵⁷² A. Lijphart, "Self-Determination Versus Pre-Determination of Ethnic Minorities in Power-Sharing Systems", **The Rights of Minority Cultures**, (Edt: W. Kymlicka), New York, 1995, s. 277.

belirlenmektedir.⁵⁷³ Bu gruplar kültürlerini geliştirmek ve kendi kararlarını almak amacıyla esasları önceden belirlenmiş bir yetki paylaşımı çerçevesinde egemen kurumsal yapıya dahil olmaktadır. Paylaşılan yetkilerle gruplar çoğunluğu oluşturdukları bölgede ya da kendilerini ilgilendiren bilhassa eğitim ve kültür alanlarındaki konularda söz sahibi olurken, durumun özgünlüğüne göre devlet başkanlığı ve başbakanlık gibi kurumlar da sırayla ya da bölüşülerek dizayn edilmektedir.⁵⁷⁴ Bu kurumsal paylaşımın radikalleri de kapsayan her kesimden grup elitlerini toplumsal birlik ve sistemi sürdürmek konularında işbirliğine sevk edeceği beklenmektedir.⁵⁷⁵ Çoğunluk yönetimini önlemeyi gruplar arasındaki krizi sona erdirmek için elzem gören sistem, seçimlerde oransal temsiliyeti önermektedir.⁵⁷⁶ Görüldüğü üzere *consociationalism*, farklı grupları, buldukları devletin ayrı ve özgün bir bileşeni olarak kabul etmektedir. Onların bileşen olmaktan kaynaklanan iktidarı, grubun statüsünün sarsılacağına inandıkları durumlarda kullanabilecekleri veto yetkisinin tanınmasıyla daha da pekiştirilmektedir. *Consociationalism* modelinin uygulandığı yerler oldukça çeşitlidir: Hollanda, İsviçre, Avusturya, Malezya, Lübnan, Belçika, Burundi, Surinam, Kıbrıs, Kolombiya, Güney Afrika.⁵⁷⁷ Burada sayılan ülkelerin bölgesel ve kültürel açıdan çeşitliliğinin yanı sıra, siyasi sistemleri arasında da oldukça farklı yönleri bulunmaktadır. Zira bu sistem her ülke açısından uygulanacak belirli ilke ve kurumları düzenleyen katı bir formülasyon değildir. Bunun yerine, ana hatları yukarıda sayılan dört ilke çerçevesinde belirlense de ülkenin özgün koşullarına göre dizayn edilecek bir modeldir. Nitekim Lijphart'ın

⁵⁷³ A. Lijphart, **a.g.e.**, s. 276.

⁵⁷⁴ A.Lijphart, **Thinking about Democracy**, New York, 2008, s. 76.

⁵⁷⁵ A. Lijphart, **a.g.e.**, s. 32.

⁵⁷⁶ A. Lijphart, **a.g.e.**, s. 30.

⁵⁷⁷ A.Lijphart, 2008, s. 76.

son çalışmalarından yola çıkarak onun *consociationalism* modelini federalizm, ademi merkezileşme, ulusal kültürel özerklik, farklı yetki paylaşımları gibi farklı alternatifleri genel olarak kapsayan bir çatı model olarak tahayyül ettiğini göstermektedir.⁵⁷⁸

Consociationalism'e yöneltilen eleştirilerin başında milliyetçilikleri kurumsallaştırarak uzun vadede bağımsız bileşenler olarak görülen grupları birbirinden daha fazla uzaklaştırması, demokratik katılımı önlemesi, grup liderlerinin eline kötüye kullanılabilecek aşırı yetkiler teslim etmesi olarak ifade edilmiştir.⁵⁷⁹ Bu eleştiriler çerçevesinde D. L. Horowitz ve Benjamin Reilly tarafından savunulan entegrasyon modeli, söz konusu riskleri önlemek iddiasındadır. *Consociationalism* modelinde sözü edilen seçim sonrası işbirliğinin ayrışmayı önleyemeyeceğini savunan grup, bunun seçim öncesinde olması için gerekli mekanizmalar kurulmasını önermektedir. Dolayısıyla kurumsal yetki paylaşımına ve oransal temsiliyete dayanan düzenlemeler, grupları salt kendi tabanlarına hapsedip işbirliğini önlemesinden dolayı kabul edilmemektedir. Bunun yerine grupların birbirleriyle ve toplumun bir bütün olarak istikrarlı bir birliktelik yönünde entegre olması hedeflenmelidir.⁵⁸⁰ Birey ve grup eşitliği, toplumsal kapsayıcılık ve karşılıklı tolerans sayesinde farklı kültürlerin kendi kimliklerini koruyarak sosyal, ekonomik ve politik açıdan kaynaşacaklarına inanılmaktadır.⁵⁸¹ Bunun için de grup liderlerinin eline otomatik olarak aşırı güç emanet eden orantısız temsiliyet yerine çarşaf liste,

⁵⁷⁸ A.Lijphart, 2008, s. 84

⁵⁷⁹ M. Keating, 2001, s. 39.

⁵⁸⁰ I. O'Flynn, D. Russell, **Power-Sharing**, London, 2005, s. 5.

⁵⁸¹ T. Hadden, "Integration and Autonomy: Minority Rights and Political Accommodation", **Power-Sharing**, (Edt: I. O'Flynn, D. Russel), London, 2005, s. 35.

devredilebilir tek oy (*single transferrable vote*) gibi alternatif oylama yöntemlerinin tercih edilmesinin daha faydalı olabileceği savunulmuştur.⁵⁸²

Kendi kaderini tayin hakkının gerçekleşmesi için önerilen en güçlü modellerden biri de çokkültürcülüktür. Çokkültürcülük günümüzde kavram itibarıyla yalnızca ulusal azınlıkların değil feminist, ekolojist, engelli, LGBT-İ, göçmenler ve diğer grupları da içine alan geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla *multinationalism* ya da *plurinationalism* gibi ulusal kimliğe vurgu yapan kavramları içeren daha geniş bir kapsamı vardır. Bu kapsama giren tüm toplulukların ortak beklentisi ayrımcılığa uğramaksızın özgün kimlikleriyle tanınmaları ve bu kimliği gerçekleştirme özgürlüğünün yanı sıra gerekli duyulduğu takdirde devletin bu konuda sorumluluk almasıdır. Ulusal azınlıkları ve ulusları diğerlerinden ayıran özellik ise onların aynı zamanda güçlü bir öz yönetim talebinin var olmasıdır. Alternatif bir kültür temsil etmeyen ya da aynı ortak kültürü paylaşmasına rağmen ideolojik farklılıklara sahip diğer grupların yanı sıra göçmenlerin durumu da farklıdır.⁵⁸³ Zira Kymlicka'nın vurguladığı üzere, bu grupların amacı göç ettikleri ülkede kendi kimliklerini inşa etmek değildir.⁵⁸⁴ Onların isteği kültürlerinin kabul edilerek mevcut devlet ve toplum sistemine bu özgün kimliklerini koruyarak adapte olmalarına imkan verilmesidir. Dolayısıyla küreselleşme ile çok geniş bir yelpazeden sayısız grup politikleşip tanınma mücadelesi verirken, ulusal azınlıkların öz yönetim mücadelesi de devam etmiştir. Çokkültürcülük modeli hem toplumun değişik katmanlarından birey ve grupların tanınma taleplerini karşılamayı hem de söz konusu

⁵⁸² Stefan Wolff, *Electrol-Systems Design and Power-Sharing Regimes, Power-Sharing*, (Edt: I. O'Flynn, D. Russel), London, 2005, s. 63.

⁵⁸³ B. Parekh, *A New Politics of Identity*, Newyork, 2008, s. 3.

⁵⁸⁴ W. Kymlicka, 2010, S. 38.

öz yönetim mücadelelerini mevcut devletlerin bütünlüklerini tehlikeye atmadan çözebilmeyi hedeflemektedir. Bu anlayış birlikte yaşamayı hedeflediğinden felsefesinin odağında tanıma, kabul etme, tolerans empati, işbirliğine girme gibi kavramların ağırlığı görülmektedir.

Çokkültürcülük teriminin imlediği çoğul vurgu, yalnızca farklı gruplara işaret etmemektedir. Bu aynı zamanda, bireylerin birden çok kimliğe sahip olabilecekleri ve bunları aynı anda taşıma arzularını da yansıtan bir terimdir. Buna göre gey olmasından dolayı İran'da baskıya uğrayıp İsveç'e göç ettikten bir süre sonra İsveç vatandaşlığına geçen Şii Müslüman bir Azeriyi salt etnik, dini, mezhebi, cinsel tercih, vatandaşlık, eski yurttaşlık gibi kriterlerden biriyle tanımlamanın yanlış olacağına inanılmaktadır. Bir kişi bu kimliklerinden herhangi birini ya da birkaçını aynı anda vurgulama özgürlüğüne sahip olmalıdır. Steven C. Rockefeller bu durumu, insanların etnik kimliklerinin onların birincil kimliği olarak değerlendirilemeyeceğine işaret etmek için tekrar hatırlatmaktadır. Ona göre 'İnsan olarak sahip olduğumuz genelgeçer kimliğimiz bizim birincil kimliğimizdir, vatandaşlık olsun, cinsiyet olsun, ırk ya da etnik köken olsun, hiçbir kimlik bu evrensel kimliğimizin önüne geçemez.'⁵⁸⁵ Joseph Raz gibi o da tüm bu kimliklerin bir arada özgürce yaşayabilmesini de demokrasi ruhunun bütün bir topluma yayılmasıyla, belirli bir süreç içerisinde mümkün olacağına inanmaktadır. Bu çerçevede toplumsal, siyasi ve ekonomik dayanışmanın artacağı özgür ve demokratik bir toplumun çokkültürcü karakteri, grupların kimlik taleplerini de karşılayacaktır.⁵⁸⁶ Raz'ın çokkültürcülüğün başarıya ulaşması için sözünü ettiği şartlardan biri

⁵⁸⁵ S. C. Rockefeller, "Yorum", **Çokkültürcülük**, (Hzrl: Amy Gutmann), İstanbul, 2010, s. 106.

⁵⁸⁶ J. Tully, **Multinational Democracies** (Edt. A. G. Gagnon, J. Tully), New York, 2001, s. 8.

toplumun çoğunluk ve azınlık olarak değil, birden fazla kültürel grup olarak görülmesidir.⁵⁸⁷

Çokkültürcülük fikrini liberaller de ulusal azınlıklar da eleştirmişlerdir. Liberaller çokkültürcülüğün azınlıkları ‘toplumun ana akışıyla bütünleşmesini engellediği’, Quebec örneğinde görüldüğü üzere azınlıklar da ‘kendi ulus olma iddialarını göçmen etnikliği düzeyine indirgediği’ için eleştirdiler.⁵⁸⁸ Modelin göğüs germesi gereken diğer önemli bir mesele de ulusal azınlıkların ya da ulusların kendi kaderini tayin hakkı talepleridir. Çokkültürcülük birlikte yaşam üzerine kurulmuşken, ulusal azınlıkların daha bağımsız hale gelmek için savundukları özerklik taleplerini nasıl karşılayacaktır? Ya da halihazırda çokkültürcü bir devlet içerisinde güçlü bir özerklikten yararlanan İskoç, Katalan, Quebec gibi azınlıkların mevcut konumlarını bağımsız devlet haline gelmek için kullandıklarında nasıl bir tutum sergileyecektir? Kymlicka bunu çokkültürcülük teorisinin açmazı olarak görür. Zira ‘öz yönetim hakları yurttaşlığın bütünleştirici işlevine çok ciddi bir meydan okuyuş’ olduğundan ‘büyük siyasi topluluğun... otoritesini ve kalıcılığını sorgulama arzusunun taşıdığı’⁵⁸⁹ Ancak bu talepleri reddetmek de, dünyanın birçok yerinde görülen çatışmalardan da anlaşıldığı üzere, çare değildir. Çoğu durumda ulusal özerkliğin tanınmasının birlikte yaşamı güçlendirdiğine dikkat çeken Kymlicka’nın önerisi, çokkültürcülüğün bu taleplere açık olmasıdır. Hatta Michael Walzer’in toplumun tek bir yurttaşlık altında yaşamasının mümkün olmadığı ölçüde derinden bölündüğü

⁵⁸⁷ J. Raz, **Multiculturalism**, Ratio Juris, Vol. 11, No. 3, September 1998, s. 197.

⁵⁸⁸ W. Kymlicka, 2010,

⁵⁸⁹ W. Kymlicka, 2010, s. 275.

durumlarda ayrılması gerektiği yorumunu paylaşan Kymlicka, çokkültürcülüğün bu seçeneğe de açık olması gerektiğini belirtir.⁵⁹⁰

Çokkültürcülük modeli AB'nin birlik felsefesine de nüfuz etmiştir. AB'nin yanı sıra AK ve AGİT, üye devletlerin egemen sınıf dışındaki grupların tanınması ve bilhassa ulusal azınlıkların kendi kaderini tayin hakkı taleplerinin karşılanması açısından çokkültürcülük modelini teşvik etmektedir. Ancak bu kurumların kendi kaderini tayin hakkının yerine getirileceği yöntem konusunda katı bir politikaya sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. 1990 yılında AGİK tarafından gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinde alınıp, 1993'te AK tarafından da kabul edilen⁵⁹¹ kararların 35. Maddesi azınlıklar için yerel veya özerk yönetimlerin kurulmasını bir alternatif olarak düzenliyordu.⁵⁹² AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri Max van der Stoep 1999 yılında verdiği bir demeçte Kopenhag Kararlarında yer verilen toplumsal özerklik alternatifinin egemen devletler tarafından maksimum dirençle karşılanacağını belirterek, azınlıkların dikkatini hak ettiği ilgiyi görmeyen ulusal kültürel özerklik modeline çekiyordu.⁵⁹³ Yine İskoçların ayrılık referandumları ile Katalanların bağımsızlık çalışmalarının merkezi hükümetleri tarafından orantısız bir dirençle karşılaşmamasında bu kurumların rolü kritiktir. Dolayısıyla ortaya çıkan tablo Avrupa'nın bu güçlü kurumlarının kendi kaderini tayin hakkı konusunda temel olarak iki yönlü bir politikaya sahip olduğudur: İlk olarak üye ülkelerdeki self-determinasyon hakkı taleplerinin çokkültürcülük, demokrasi ve insan hakları, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, özerklik tanınması

⁵⁹⁰ W. Kymlicka, **a.g.e.**, s. 281.

⁵⁹¹ W. Kymlicka. 2005, s. 122.

⁵⁹² <http://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

⁵⁹³ D. J. Smith, 2010, s. 95.

gibi mevcut sınırları esas alan bir çerçevede çözmesi hedeflenmekte, taraflar bunun için teşvik edilmektedir. İkinci olarak şayet kendi kaderini tayin hakkının ayrılık-bağımsız devlet formülüyle gerçekleştirilmesinde ısrar ediliyorsa, bu seçeneğin ancak her iki tarafın müzakereleri sonucu mümkün olacağı kabul edilmektedir.

‘Ademi merkeziyetçi bir özyönetim ve kendi kendini örgütleyip düzenleme temeli üzerinde kurulu, işbirliğine yer veren sosyal bir toplum’ modeliyle anarşizm⁵⁹⁴ ve doğaya, hayvanlara, kısacası insan dışındaki diğer canlılara saygı duyup onu ikincil görmekten vazgeçmeyi savunan çevreciler kendi kaderini tayin hakkı tartışmalarının eksenini egemen liberal yaklaşımın dışına taşımaya çalışan alternatifler sunmaktadır. Bu her iki görüşün bir sentezini ortaya koyan Murray Bookchin,⁵⁹⁵ ekoloji hassasiyeti taşıyan kapitalizm karşıtı bir özyönetim modeli hakkında yazmıştır.⁵⁹⁶

1.3. KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI *JUS COGENS NORMA* DÖNÜŞMÜŞ MÜDÜR?

Self-determinasyon fenomeninin tarihsel yolculuğundan anlaşıldığı üzere ona yön veren, yeni devletler, sınırlar, hükümetler belirlemesine imkan veren güç; beslendiği moral değerlerden gelmektedir. Bu bakımdan kendi kaderini tayin ilkesi ile kendi kaderini tayin hakkı arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir. İlkinin daha geriye giden ve neredeyse sınırsız yorumlama kabiliyetine fırsat veren niteliğine rağmen, hak olarak kendi kaderini tayin daha genç ve modern bir unsurdur. Bir ilke olarak kendi kaderini tayin, devletlerden uluslararası kuruluşlara ve devlet dışındaki

⁵⁹⁴ R. Cantzen, **Daha Az Devlet Daha Çok Toplum**, İstanbul, 2000, s. 22.

⁵⁹⁵ M. Bookchin, **Özgürlüğün Ekolojisi**, İstanbul, 2013., M. Bookchin, **Toplumu Yeniden Kurmak**, İstanbul, 2013.

⁵⁹⁶ Bookchin’in fikirleri, 2011’de Suriye’de başlayan iç savaştan sonra Kuzey Suriye’de alternatif bir model hayata geçirmek isteyen Kürtlere ilham verdi.

aktörlere kadar hemen her kesimden kabul görmektedir. Burada self-determinasyon ilkesi; düşünce ve ifade hürriyeti, örgütlenme hakkı, eşitlik, oy verme hakkı, anadil hakkı gibi geniş bir manzumedan hem beslenir hem de onlara kaynaklık eder. Bu bakımdan demokrasi, özgürlük, hukuk devleti ile özdeşleştirilen self-determinasyon hakkına kimsenin itirazı yok gibidir. Ama konu hak olunca, kendi kaderini tayinin tanımını; haktan kimin, ne ölçüde, hangi şartlarla ve nasıl yararlanacağını belirlemek gerektiğinde aynı mutabakata rastlamak mümkün değildir.

Daha önce ifade ettiğimiz üzere, BM daha ilk kararlarından itibaren ‘halkların ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı’ ibaresini kullanmayı tercih etmiştir. Bu dönem söyleminden, ilk bakışta, self-determinasyonun hak olarak tanındığı ve bu hakkın da her kesimi kapsayan genel bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Fakat BM’nin, gerek aldığı kararlar gerekse kabul edilen uluslar arası sözleşmelerle ortaya koyduğu politika, kendi kaderini tayin hakkının yalnızca sömürgelemlerle sınırlı tutulduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Sömürgeciliğin ortadan kaldırılması konusunda oluşan evrensel konsensüs, 20 yıl gibi kısa sürede BM’nin sömürgeciliğin her türlüşünü suç olarak ilan etmesini sağladı. Bu ise, sömürgeciliğin ortadan kaldırılması için başvurulmuş kendi kaderini tayinin, ilkedan hakka geçişini sağlayan bir başka moral kaynak oldu. Bugün, en ortodoks yaklaşımlar da dahil olmak üzere, kendi kaderini tayin hakkının sömürgelemlerde yaşayan halklar bakımından uluslararası hukukta kabul edilen *jus cogens* bir norm olduğu konusunda mutabakat vardır.⁵⁹⁷

Aslında, neredeyse klasik anlamda hiç sömürgecinin bulunmadığı günümüzde, kendi kaderini tayin hakkının bu bakımdan *jus cogens* norm olduğunu söylemenin bir riski

⁵⁹⁷ A. Cassese, 1995; Y. El-Ayouty, 1971; M. Fabry, 2010; M. Sterio, 2013; H. Hannum, 2003; A. Xanthaki, 2005; A. Rigo. Sureda, 1973; A. Heraclides, 1991; D. Raic, 2002; D. Phillphot, 2003; M. N. Shaw, 2005; M. Weller, 2008.

de yoktur. Asıl sorun hala azınlıklar, yerli halklar, farklı gruplar ve otoriter rejimler altında yönetilen halklar söz konusu olduğunda, hakkın hukuki statüsünün ne olacağıdır.

Kendi kaderini tayin hakkının *jus cogens* norm olduğu çeşitli vesilelerle bazı devletler tarafından da dillendirilmiştir. Örneğin bir dizi devlet Genel Kurul ve diğer BM çalışmalarını bunun için değerlendirirken, Viyana Konferansında da hakkın *jus cogens* olduğu bazı devletler tarafından savunulmuştur.⁵⁹⁸ Ancak devletler bu genel ifadeyi kullanıp, daha ileriye gitmemeyi tercih etmişlerdir. Devletlerin hakkın azınlıkların kendi devletlerini kurmaları ya da otonomi elde etmeleri bakımından *jus cogens* norm olarak değeri görülmediklerini tahmin etmek zor değildir. Uluslararası Adalet Divanı da Batı Sahara kararında kendi kaderini tayini, sömürgeciliği derhal sonlandıran bir hak olarak ifade ederken⁵⁹⁹; Doğu Timor kararında Portekiz'in kendi kaderini tayin hakkının *erga omnes* olduğu görüşüne katıldığını belirtip hak için 'modern uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri' ifadesini kullandı.⁶⁰⁰ Irkçı rejimler, bir başka devletin haksız işgali ve otoriter yönetimlerin varlığı gibi durumlar karşısında uluslararası hukukta sağlanan güvenceler, kendi kaderini tayin hakkının bu durumlarda *jus cogens* bir norm olarak işlev görmesi gerektiğini düşündürebilir.⁶⁰¹ Yine belirli bir grubun varlığına kast edildiği durumlarda ayrılmak dışında hiçbir çare olmaması halinde de bağımsız devlet olmayı sağlayan kendi

⁵⁹⁸ Ukrayna, Çekoslovakya, Sovyetler Birliği, Peru, Pakistan, Trinidad ve Tobago, Irak ve Etiyopya Genel Kurul konuşmalarında; Yunanistan, İspanya ve İtalya diğer BM çalışmalarında hakkın *jus cogens* olduğunu dillendirdiler. Viyana Konferansında ise Siera Leone, Gana, Kıbrıs, Belarus, Polonya ve yine Sovyetler Birliği aynı görüşü ifade ettiler.
A. Cassese, 1995.

⁵⁹⁹ UAD Batı Sahara Hakkında Danışma Görüşü, 1975, s. 31, p. 55.

⁶⁰⁰ UAD Doğu Timor Hakkında Danışma Görüşü, 1995, s. 102, p. 29.

⁶⁰¹ Bazı BM raporlarında kendi kaderini tayin hakkından *jus cogens* bir norm olarak söz edilir.
A. Heraclides, 1991, s. 22.

kaderini tayin ilkesinin uluslararası hukuk normu olarak kabul edilmesi gerektiği savunulmuştur.⁶⁰² Ancak kendi kaderini tayin bu durumlar açısından hak olarak ifade edilse de, uluslararası hukukta *jus cogens* norm ya da mutlak hak olarak kabul edildiğini söylemek mümkün değildir.

Öyle görünüyor ki, bir ilke olarak kendi kaderini tayin hakkı daha uzun süre rolünü oynamaya devam edecektir. Doktrinde savunulan ‘bir kendi kaderini tayin teorisinin’ ya da kendi kaderini tayin hakkının uluslararası hukukta düzenlenmesinin gerekliliği bu durumu değiştirmemektedir. Zira, kendi kaderini tayin ilkesine asıl gücünü veren onun hem devletler hem de devletlere karşı diğer gruplar tarafından savunulmasına imkan veren husus ‘belirsizliği’dir. Bu belirsizlik sayesinde ne devletler ve uluslararası kurumlar ne de diğer gruplar kendi iddialarını self-determinasyon üzerinden temellendirmekte güçlük çekmişlerdir. Kendi kaderini tayin hakkının politik, ekonomik, stratejik çıkarlara göre güç dengeleri ve ittifaklar doğrultusunda egemen güçler tarafından kullanılması da bu belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Bir devleti işgal etmeyi, işgal eden devlete karşı savaşmayı, işgal edilen devletten ayrılarak kendi devletini kurmayı aynı anda meşrulaştıracak başka bir politik araç bulmak hayli zaman alacaktır.

⁶⁰² Yukarıda son çare başlığı altında incelediğimiz bu görüş UAD’nın Kosova’yla ilgili raporunda da geçmiştir. Raporda BM Genel Kurulunun 2625 No’lu Kararına benzer şekilde, kendi kaderini tayin hakkının sömürgelerdeki halklar ve yabancı işgali, tahakkümü ve sömürüsü altında olan halklar açısından bağımsızlık hakkını doğurduğu ifade edilmiştir. Fakat devamında, konu sömürgeler dışındaki bölgelere geldiğinde meselenin hala uluslararası hukukta tartışmalı olduğunu, her ne kadar Kosova gibi insanlığa karşı suçlara maruz kalmış bölgeler açısından kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde son çare olarak bağımsızlığa başvurulması gerektiği görüşleri yaygınsa da bu konuda da uzlaşımın olmadığını belirtmiştir. Mahkeme bu konulara önündeki dava bakımından cevap vermeye gerek olmadığını söyleyerek, konuyu yanıtız bıraktı. UAD Kosova Hakkında Danışma Görüşü, 2010, s. 37, p. 79 ve 82.

SONUÇ

Bu çalışmanın ortaya koyduğu üzere kendi kaderini tayin hakkı, 18. yüzyıldan günümüze dek devam eden yolculuğunun büyük bir kısmında devletle özdeşleşmiş, bir şekilde, onunla anılmıştır. Ulus-devletin makbul olduğu son iki yüzyılda, kendi kaderini tayin hakkının farklı bir rota çizmesini beklemek zordur. I. Dünya Savaşı da, bu olgunun tescillenip kendi kaderini tayin hakkının kendi devletlerine sahip olmak isteyen grupların milliyetçi fikirlerine ilham verdiği bir zirveydi. Lenin ve Wilson bu konuda kolaylaştırıcı olsalar da, esasında, onlar kopacak milliyetçi fırtınayı geliştirdikleri fikirlerle belirli bir çizgiye çekmişlerdir. Bu çizgi, kendi kaderini tayin hakkının 'meşruluğu' ydu. Bir diğer deyişle, 20. yüzyılın başında, zaten, kendi devletlerini isteyen milliyetçiler onu kendi kaderini tayin hakkı doğrultusunda 'meşru göstermek' durumunda kalmışlardır.

I. Dünya Savaşı ertesinde kurulan düzenin ikinci savaşın sebebi olarak görülmesi, azınlıkların statüsünün Nazi yönetimi tarafından kötüye kullanılması kolektif haklara dönük retçi bir politikanın doğmasına sebebiyet verdi. Yeni düzen kendi kaderini tayin hakkını da bireysel hak ve özgürlükleri geliştirmek, insan hakları ve demokrasiyi ilerletmekle sağlamak niyetindeydi. Bu politika kısmen başarılı olduysa da, hakkın sömürgeciliğe karşı mücadelede öncü güç olması nedeniyle yeterince etkili olamadı. Sömürgeciliği bitirmek noktasında kendi kaderini tayin hakkına başvuran yeni uluslararası düzen, böylece hakkın çifte standartla uygulandığı bir politika üretmiş oldu: Bir yanda özgürleşmeleri yalnızca kendi kaderini tayin haklarını kullanmalarına ve bunun tek yönteminin de kendi devletine sahip olmaya eşitlendiği sömürgeler, diğer yanda azınlıkların kolektif haklarının reddedilip devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenliklerinin ileri sürüldüğü

sömürgeler dışındaki bölgeler. Nitekim BM'nin kurulmasından itibaren bağımsızlıklarına kavuşan onlarca devletin neredeyse tümü eski sömürgelerdi. Fakat azınlıkların ve daha fazla demokrasi ve özgürlük talep eden halkların sömürgeleri yakından takip etmeleri, 1960'lı yıllarda kolektif haklara dönük taleplerin de ön plana çıktığı insan hakları mücadeleleri bu ikili politikanın uygulanmasını imkansız kıldı. Bu gelişmeler, uluslararası hukukta içsel kendi kaderini tayin hakkının kabul edilmesine ve hakkın sömürgeler dışındaki bölgelerde dışsal olarak nasıl uygulanabileceğine ilişkin tartışmaların artmasına vesile oldu.

Soğuk Savaş, birçok açıdan kendi kaderini tayin hakkının gelişimine de etkide bulunuyordu. Her iki tarafın birbirinin aleyhine olarak çeşitli grupların kendi kaderini tayin arzularını teşvik edip kullanmaları, 'kurtuluş hareketlerine' ve ayakta kalmaya çalışan hükümetlere askeri, ekonomik, siyasi destek vermeleri, uluslararası hukuk mekanizmalarını kendi kaderini tayin hakkının amaçlarına hizmet edecek şekilde yorumlanmasını sağlamak için kullanmaları bu etkenlerin başında geliyordu. Fakat, muhtemelen, bunlardan daha önemli bir etki varsa o da Soğuk Savaşın, sömürgeler dışındaki bölgelerde statükonun devam etmesini sağlayan doğasıydı. Soğuk Savaşın bitmesi bu düzeni yıkarken, diğer yandan klasik anlamda sömürgeler dışında-Sovyetler Birliği'nin hakimiyeti altındaki bölgeleri saymazsak- çok sayıda devletin kurulmasını sağladı. Bu, tarafların, ulusal hareketleri karşı tarafın aleyhine kullanmakta -en azından bir nebze- daha az istekli hale getirmesinden dolayı kendi kaderini tayin hakkıyla ortaya çıkan çok sayıda ulusal hareketin de zayıflamasına ya da son bulmasına yol açtı.

Soğuk Savaşın bittiği süreçte, Batılı devletlerin Yugoslavya ve Sovyetler Birliği devletlerindeki krize müdahale yöntemleri ve bu süreçte başvurdukları yollar uluslararası hukuk açısından yeni eğilimler barındırıyordu. Bu açıdan en önemli gelişmelerden biri, devletlerin kurulması açısından ‘tanıma’ faktörünün en temel unsur olarak konumunu tescillemesi oldu. Bu süreçte bağımsızlık ilanları kabul edilenler ancak, en azından hatırı sayılır sayıda, devlet tarafından tanınmış olanlardır. Bu bakımdan AB, ABD, BM tarafından tanınmak ve hatta IMF, DB gibi kurumlar tarafından desteklenmek devletlerin kurulmasının halihazırdaki önemli şartlarının başında gelmektedir. Nitekim bu aktörler tarafından tanınan Kosova 120’den fazla ülke tarafından tanınırken, beri yandan Rusya Federasyonu’nun 2008’deki Gürcistan müdahalesi neticesinde bağımsızlıklarını ilan eden Güney Osetya ve Abhazya’nın yalnızca birkaç ülke tarafından tanınması bunun en bariz göstergesidir. Tanımının taşıdığı bu önem, aynı zamanda, söz konusu aktörlerin yeni bağımsızlık ilanlarını tanımayı bağladıkları şartlar açısından da önemlidir. Ancak belirtmek gerekir ki, özellikle AB ülkeleri ve ABD tanıma için temel insan hakları ve diğer uluslararası sözleşmeleri kabul etme, nükleer silahlar konusunda işbirliği, azınlıkların hakları konusunda güvence verme, mevcut sınırları kabul etme gibi şartlar öne sürerken, diğer taraftan geleneksel uluslararası hukukun yeni yapıları devlet olarak tanıma için aradığı kriterleri de aşırdılar. Zira geleneksel devletler hukukunda egemenlik ya da etkililik ilkesi olarak bilinen politikaya göre, bir yapının devlet olarak tanınması için toprakları üzerinde belirli bir hakimiyet, asgari düzeyde kurumsallaşma gerekmektedir. Bosna Hersek, Kosova, Hırvatistan bu bakımdan söz konusu şartı yerine getirememelerine rağmen devlet olarak tanındılar. Bu gelişme, Dimitriyeviç’in işaret ettiği gibi, uluslararası hukukta devlet olarak tanınmak için

aranan şartlardan biri olan egemenlik ilkesinin eski önemini yitirdiği şeklinde okunabilir.⁶⁰³

Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasının son bulması, devletleri demokratikleşme ve ülkelerindeki azınlıkların kendi kaderini tayin hakkı taleplerini karşılamak yönünde daha cesur hareket etmelerini sağladı. Kolektif haklar için verilen mücadelenin güçlenmesi, sömürgeler dışındaki bazı ulusal hareketlerin taleplerini bastırmak konusunda yaşanan güçlükler zaten böylesi bir adımı zorunlu kılıyordu. Buna ek olarak, devletlerin farklı kendi kaderini tayin hakkı taleplerini uzlaşmayla sağlama politikasını kolaylaştıran en temel gelişme küreselleşme oldu. Devlet ve egemenlik kavramlarını belirsizleştiren, kültürlerarası etkileşimi doruk seviyesine çıkaran yeni düzenin felsefesi 'bir arada yaşam' üzerine kuruluydu. Bu da kendi kaderini tayin hakkının, bağımsız devlet dışındaki çözümlerini makbul hale getirdi. Bugün artık üzerinde uzlaşılan temel hususlardan birisi, kendi kaderini tayin hakkının çok değişik formlarda sağlanabileceğidir.

Ancak bu genel tablo, kendi kaderini tayin hakkının mevcut siyasi gelişmeler doğrultusunda çok farklı seyir izlemesine mani değildir. Küreselleşme, milliyetçilikleri zayıflatıp devletleri ortadan kaldıramadığı gibi devlet dışı çözümlere de mutlak bir nitelik bahşetmedi. Kosova ve Güney Sudan'ın bağımsızlıkları, BK, Irak ve İspanya'nın bölünme gündemleri, Kırım'ın ilhakı, daha da uç bir örnek vermek gerekirse kendi devletini ilan eden DAİŞ bu açıdan son 10 yılın önemli gelişmeleridir. Sonuç olarak, kendi kaderini tayin hakkı I. Dünya Savaşı, sömürgeciliğin sona erdirilmesi ve Soğuk Savaşın bitmesi olarak gösterilebilecek üç

⁶⁰³ Duško Dimitrijević, "The New International Legal Order and New States In the Balkans", Novi Medunarodni Pravni Poredak I Nove Drzave Na Balkanu, no. 3, 2006, s. 279.

safhaya benzer şekilde çok sayıda devletin kurulmasında rol alacak siyasi ve ulusal bir zemine sahip değildir. Ancak bu, onun yeni devletlerin kurulmasında ve farklı ulusal hareketlerle egemen devletler tarafından bu amaçla kullanılmaya devam etmesine de mani değildir.

KAYNAKÇA

- Abuloff, Uriel, **The Confused Compass: From Self-Determination to State Determination**, *Ethnopolitics*, vol. 14., n. 5, 2015, s. 488-597.
- Ahmad, Feroz, **Turkey, The Quest for Identity**, 1. ed., Oxford, Oneworld Publications, 2003.
- Ahmad, Feroz, **The Making of Modern Turkey**, 2. baskı, Routledge, 2003.
- Akipek, Serap **Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması, Sömürgeciliğin de Sonu Anlamına Mı Geliyor?**, *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*. 2001, 50(1):1-10.
- Aktoprak, Elçin, **Devletler ve Ulusları**, 1. baskı, Ankara, Tan Kitabevi Yay., 2010.
- Anderson, Benedict **Hayali Cemaatler**, 6. baskı, İstanbul, Metis Yay., 2011.
- Anderson, George R. M., **Federalism: An Introduction**, [Internet]. First. Oxford University Press; 2008 [cited 2017 Apr 21].
<http://www.forumfed.org/publications/a-primer-on-federalism/> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017
- Bauer, Otto, **The Question of Nationalities and Social Democracy**, 1. ed., Minneapolis, 2000.
- Bayrak, Mehmet, **Kürt Sorunu ve Demokratik Çözüm**, 1. baskı, Wuppertal, Özge Yay., 1999.
- Beissinger, Mark R., **Nationalist Mobilisation and the Collapse of the Soviet Union**, 1. baskı, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- Benedikter, Thomas, **Modern Özerklik Sistemleri**, 2. baskı, Ankara, Nika Yay., 2016,
- Berberoglu, Berch, editor. **The National Question**, 1. baskı, Philadelphia, Temple University Press, 1995.
- Bisley, Nick, **The End of the Cold War and the Causes of Soviet Collapse**, 1. baskı, New York, Palgrave Macmillan, 2004.
- Bookchin, Murray, **Toplumu Yeniden Kurmak**, 1. baskı, İstanbul, Sümer Yay., 2013.
- Breen, Keith, O'Neill, Shane (ed.), **After the Nation?**, 1. ed., Hampshire, Macmillan, 2010
- Bozarlan, Mehmet Emin (ed.), **JİN**, 1. baskı, Uppsala, Waşanxana Deng, 1988.

- Brubaker, Rogers, **Nationalism Reframed**, 9. baskı, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.
- Brubaker, Rogers **Citizenship and Nationhood In France and Germany**, 2. baskı, Massachusetts, Harvard University Press, 1994.
- Buchanan, Allen **Justice, Legitimacy and Self-Determination**, 1. baskı, New York, Oxford University Press, 2007.
- Buchanan, Allen, **Secession**, 1. baskı, Oxford, Westview Press, 1991.
- Burke, Roland **Decolonization and the Evolution of International Human Rights**, 1. ed., Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2010.
- Busch, Briton Cooper, **Mudros To Lausanne: Britain's Frontier In West Asia**, 1. ed., New York, State University of New York Press, 1976.
- Cantzen, R., **Daha Az Devlet Daha Çok Toplum**, 2. baskı, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2000,
- Cassese, Antonio, **Self-Determination of Peoples**, 1. baskı, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
- Celil, Celilê, **XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler**, 1. baskı, Ankara, Özge Yay., 1992.
- Cobban, Alfred, **The Nation State and National Self-Determination**, 1. ed., New York, Thomas Y. Crowell Company, 1979.
- Cooper, James M., **State of the Nation: Therapeutic Jurisprudence and the Evolution of the Right of Self-Determination in International Law**, 1999;(17):607-43.
- Crawford, Neta C. **Argument and Change in World Politics**, 2. ed., Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- Dimitrijeviç, Duško, **The New International Legal Order and New States In the Balkans**, Izvorni naucni rad, vol LVIII, n. 3, , July 2006, s. 272-93.
- Djokic, Dejan **Coming to Terms with the Past: Former Yugoslavia**, History Today. 2004 Jun; (54) : 17-9.
- Dockrill, Michael & Fisher, John, **The Paris Peace Conference 1919**, 1. ed., New York, Palgrave, 2001.
- Dunlop, John B., **The Rise of Russia and the Fall of the Soviet Empire**, 1. ed., New Jersey, Princeton University Press, 1993.

- Dünder, Fuat, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası**, 2. baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2002.
- El-Ayouty, Yassin **The United Nations and Decolonization: The Role of Afro-Asia**, 1. baskı, The Hague, Martinus Nijhoff, 1971.
- Etzioni, **Self-Determination: The Democratization Test**, Amitai, *Ethnopolitics*, vol. 14., n. 5, 2015, s. 470-478
- Fabry, Mikulas **Recognizin States**, 1. ed., New York, Oxford University Press; 2010.
- Foucault, Michel, **Sonsuza Giden Dil**, *Bilim Tarihi Dergisi*, Ocak 1993, sayı 3, s. 54.
- Fowkes, Ben **The Disintegration of the Soviet Union**, 1. ed., New York, Macmillan, 1997.
- Gagnon, Alain-G., Tully, James (ed.), **Multinational Democracies**, 1. ed., Newyork, Cambridge University Press, 2001
- Geukjian, Ohannes **Ethnicity, Nationalism and Conflict in South Caucasus**, 1. ed., Cornwall, Ashgate, 2012.
- Gellner., Ernst, **Nationalism**, 1. baskı, London, Weidenfeld&Nicolson, 1997.
- Ghai, Yash, **Nature and Origins of Autonomy. In: Practising Self-Government**, 1. baskı, Cambridge, Cambridge University Press, 2013.
- Ghanea, Nazila, Xanthaki, Alexandra (ed.), **Minorities, Peoples and Self-Determination**, 1. ed., Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2005.
- Göldaş, İsmail, Lozan **"Biz Türkler ve Kürtler"**, 2. baskı, İstanbul, Avesta Yay., 2009.
- Graebner, N. A.& Bennet, E. M., **The Versailles Treaty and Its Legacy**, 1. ed., New York, Cambridge University Press, 2011.
- Guibernau, Montserrat, **Self-Determination in the Twentiy-first Century**, *Ethnopolitics*, vol. 14., n. 5, 2015, s. 540-546.
- Habermars, Jürgen, **'Öteki' Olmak 'Öteki'yle Yaşamak**, 8. baskı, İstanbul, YKY Yay., 2015.
- Haklai, Oded, **From Independent Statehood to Minority Rights: The Evolution of National Self-Determination as an International Order Principle in the Post-State Formation Era**, *Ethnopolitics*, vol. 14, n. 5, 2015, s. 461-469.

- Hanioğlu, M. Şükri, **A Brief History of Ottoman Empire**, 1. ed., New Jersey, Princeton University Press, 2008.
- Hanioğlu, M. Şükri **Preparation for A Revolution**, 1. ed., New York, Oxford University Press, 2001.
- Hannum, Hurst, **Rethinking Self-Determination**, Virginia Journal of International Law, vol 34, n. 1, 1993, s. 1–69.
- Hannum, Hurst, **Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination**, 1. baskı, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1990.
- Harbord, James G., **American Military Mission to Armenia**, Washington-Government Printing Office, 1920.
- Hasani, Enver, **Self-Determination, Territorial Integrity and International Stability**, 1. baskı, Vienna, Akademiedruckerei Landesverteidigungsakademie, 2003.
- Headley, James, **National and Transnational Challenges In the Former Soviet Union and Former Yugoslavia**, Global Change, Peace&Security, vol. 24, n. 2, 2012 Jun, s. 251-269.
- Heater, Derek, **National Self-Determination**, 1. baskı, New York, St. Martin's Press, 1994.
- Hegel, G.W.F., **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, 1. baskı, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1991.
- Hekmreich, Paul C., **From Paris to Sevres**, 1. ed., Columbus, Ohio State University Press, 1974.
- Heraclides, Alexis **The Self-Determination of Minorities in International Politics**, 1. baskı, London, Frank Cass, 1991.
- Hill, C., Smith, K. E., **European Foreign Policy**, 1. ed., London, Routledge, 2003,
- Hillgruber, Christian, **The Admission of New States to the International Community**, European Journal of International Law. 1998;(9):491–509.
- Hobsbawm, E. J. **Milletler ve Milliyetçilik**, 5. baskı, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2014.
- Hobsbawm, E. J. **Devrim Çağı 1789-1848**, 7. baskı, Ankara, Dost Yay., 2013.
- Kalaycı, Hüseyin, **Referandumla Ayrılma Konusunda Yüksek Mahkemenin Tutumu: Kanda-Quebec Örneği**, AÜ SBF Dergisi, 2008, cilt.63, sayı. 1, s. 151–74.

- Kant, Immanuel **Pratik Aklın Eleştirisi**, 3. baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu 1999.
- Kant, Immanuel, **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme**, 1. baskı, AÜ SBF Yay., 1960.
- Keating, Michael, McGarry (ed.), **Minority Nationalism and the Changing International Order**, 1. ed, New York, Oxford University Press, 2001
- Keating, Michael, **Plurinational Democracy**, 1. ed, New York, Oxford University Press, 2001
- Kedourie, Elie, **Avrupa’da Milliyetçilik**, 1. baskı, Ankara, MEB Sosyal İlimler Komisyonu Yay., 1971.
- Kenez, Peter, **A History of the Soviet Union From the Beginning to the End**, 2. baskı, New York, Cambridge University Press, 2006.
- Kerr-Lindsay, James, **Preventing the Emergence of Self-Determination as a Norm of Secession: An Assessment of the Kosovo “Unique Case” Argument**, Europe-Asia Studies, vol. 65, n. 5, 2013 Jul, s. 837-856.
- Keynes, John Maynard, **Economic Consequences Of The Peace**, 1. ed., London, Abika Publiser, 1920, ebooks.
- Knop, Karen, **Diversity and Self-Determination in International Law**, 1. ed., Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- Kohn, Hans, **Nationalism**, 1. baskı, Florida, Robert E. Krieger, 1965.
- Kymlicka, Will (ed.), **The Rights of Minority Cultures**, 1. ed., New York, Oxford University Press, 1995.
- Kymlicka, Will, **Çokkültürlü Yurttaşlık**, 1. baskı, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1998.
- Lenin, V. İ. **Ulusların Kendi Yazgılarını Belirleme Hakkı**, 2. basım, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yay., 2014.
- Lewis, Bernard, **The Emergence of Modern Turkey**, 2. ed., New York, Oxford University Press, 1968.
- Lijphart, Arent, **Thinking about Democracy**, 1. ed., New York, Routledge, 2008,
- Luxemburg, Rosa, **Milliyetler Sorunu ve Özerklik**, 1. baskı, Frankfurt Am Mein, Rosa Luxemburg Stiftung Hessen, 2014.
- Maiz, Ramon, Reguejo, Ferran (ed.), **Democracy, Nationalism and Multiculturalism**, 1. ed., London, Fank Cass, 2005.

- Manela, Erez **The Wilsonian Moment**, 1. baskı, New York, Oxford University Press; 2007.
- Mardin, Şerif **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, 12. baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2015.
- Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, 24. baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2015.
- MacMillan , Margaret **Paris 1919: Six Months That Changed the World**, 1. ed., New York, Random House T. P., 2002, iBooks
- Moltchanova, Anna, **National Self-Determination and Justice in Multinational States**, 1. ed., New York, Springer, 2009.
- Moore., Margaret (ed.), **National Self-Determination and Secession**, 1. ed., New York, Oxford University Press, 1998.
- Motyl, Alexander J., editor. **Encyclopedia of Nationalism Vol. 2**, 1. ed., California, Academic Press, 2001.
- Neimanis, George J., **The Collapse of the Soviet Union**, 1. baskı, London, Praeger, 1997.
- Nimni, Ephraim, (ed.), **National Cultural Autonomy and its Contemporary Crisis**, 1. baskı, New York, Routledge, 2005.
- Norman, Wayne, **Negotiating Nationalism**, 1. baskı, New York, Oxford University Press, 2006.
- O'Flynn, Ian, Russel, David (ed.), **Power-Sharing**, 1. ed., London, Pluto Press, 2005
- U. Özkirimli, **Theories of Nationalism**, 2. ed., New York, Palgrave Macmillan, 2010.
- Özoğlu, Hakan, **Kurdish Notables and the Ottoman State**, 2004, New York, State University of New York Press, 2004.
- Quataert, Donald, **The Ottoman Empire 1700-1922**, 2. ed., New York, Cambridge University Press, 2005
- Qwartrup, Matt **Referendums and Ethnic Conflict**,. 1. baskı, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2014.
- Parekh, B, **Rethinking Multiculturalism**, 1. ed., London, Macmillan, 2000.
- Pavkovic , Aleksandar (ed.). **The Fragmentation of Yugoslavia**, 2. baskı, London, Palgrave Macmillan, 2000.

- Pavkovic, Aleksandar&Radan, Peter, **Creating New States**, 1. baskı, Hampshire, Ashgate, 2007.
- Pentassuglia, Gaetano, **State Sovereignty, Minorities and Self-Determination: A Comprehensive Legal View**, International Journal on Minority and Group Rights 9, 2002, s. 303-324.
- Pertev, **Ramazan, Edebiyata Kurdî ya Gelêrî**, 1. baskı, İstanbul, Avesta Yay., 2015.
- Pomerance, Michla, **Self-Determination in Law and Practice**, 1. baskı, The Hague, Martinus Nijhoff, 1982.
- Preece, Jennifer Jackson, **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi**, 1. baskı, İstanbul, Donkişot Yay., 2001.
- Radan, Peter **The Break-Up Yugoslavia and International Law**, 1. baskı, New York, Routledge, 2002.
- Ragazzi, M., “Introductory Note”, **Conference on Yugoslavia Arbitration Commision: Opinions on Questions Arising from the Dissolution of Yugoslavia**, 11 Ocak ve 4 Temmuz 1992.
http://www.pf.uni-lj.si/media/skrk_mnenja.badinterjeve.arbitrazne.komisije.1_10.pdf Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017
- Raic, David, **Statehood and the Law of Self-Determination**, 1. baskı, The Hague, Kluwer Law International, 2002.
- Ramet, Sabrina P., **Balkan Babel**, 4. ed., Colorado, Westview, 2002.
- Raz, Joseph, **Multiculturalism**, Ratio Juris, vol. 11, no. 3, Sept. 1998., s. 193-205.
- Roshwald, Aviel **Ethnic Nationalism and The Fall of Empires**, 1. baskı, New York, Routledge, 2001.
- Rousseau, Jean-Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, 7. baskı, İstanbul, T. İş Bankası Yay., 2011.
- Rousseau, J. J., **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliği Kaynağı**, 13. baskı, İstanbul, Say Yay., 2010.
- Seton-Watson , Hugh, **Nations and States**, 1. baskı, London, Methuen, 1977.
- Shah, Sikender, **An In-Depth Analysis Of The Evolution Of Self-Determination Under International Law And The Ensuing Impact On The Kashmiri**

- Freedom Struggle, Past And Present**, Northern Kentucky Law Review, vol. 34, n.1, 2007, s. 29-50.
- Shaw, Stanford, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey Vol 1**, 11. ed., New York, Cambridge University Press, 1997
- Shaw, Stanford J., **Ezel Kural Shaw. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey Vol. 2**, 8. ed., New York, Cambridge University Press, 1997.
- Simpson, Gerry **Great Powers and Outlaw States**, 1. ed., New York, Cambridge University Press, 2004.
- Sirutavicius, Vladas, **A Few Observations Regarding Woodrow Wilson's Principle of National Self-Determination and Its Application**, Lithuanian Historical Studies, n. 13, 2008, s. 9–20.
- Smith, Tony, **America's Mission**, 1. ed., New Jersey, Princeton University Press, 1994.
- Smith, Antony D. **Nationalism and Modernism**, 1. baskı, New York, Routledge, 1998.
- Smuts, Jan Christiaan, **The League Of Nations: A Practical Suggestion**, Hodder and Stoughton, 1918 Dec.
- Stalin., Joseph V., **Maxism and The National Question**.
<https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1913/03a.htm> Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017
- Sterio, Mileno, **The Right to Self-Determination under International Law**, 1. ed., New York, Routledge, 2013.
- Stevens, Christopher A., **The Soviet Union and Black Africa**, 1. ed., New York, Macmillan, 1976.
- Stilz, Annie, On Colonialism and Self-Determination.
https://law.yale.edu/system/files/documents/pdf/Intellectual_Life/LTW-Stilz.pdf
- Summers, James (ed.), **Kosovo: A Precedent?** 1. baskı, Boston, Martinus Nijhoff, 2011.
- Sureda, A. Rigo, **The Evolution of the Right of Self-Determination**, 1. ed., Leiden, A.W. Sijthoff, 1973.

- Şahin, Mustafa, **Avrupa Birliğinin Self-Determinasyon Politikası**, 1. baskı, Ankara, Nobel Yay., 2000.
- Şen, İlker Gökhan, **Sovereignty Referendums in International and Constitutional Law**, 1. baskı, New York, Springer, 2015.
- Taylor, Charles, **Çokkültürcülük** (Ed. Amy Gutmann), İstanbul, 2010, s. 49.
- Thomas, Raju G. C. (ed), **Yugoslavia Unraveled**, 1. ed., Maryland, Lexington Books, 2003.
- Transchel, Kate **The Breakup of Yugoslavia: Conflict in the Balkans**, 1. ed., New York, Chelsea House Publishers, 2007.
- Throntveit, Trygve **The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination**, Diplomatic History, Vol. 35, n. 3, June 2011, ss. 445-481.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler Vol 1**, 2. baskı, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yay., 1988.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi partiler Vol 2**, 2. baskı, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yay., 1988.
- Ullman, Richard H., editor. **The World and Yugoslavia’s Wars**, 1. baskı, New York, USA Council on Foreign Relations Book, 1996.
- Uzgel, İlhan **Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması**, AÜ SBF Dergisi, 1992, cilt. 47, sayı. 1, s. 217-244.
- Uzgel, İlhan **Yugoslavya’da Miloseviç Döneminin Sonu**, AÜ SBF Dergisi, 2000, cilt. 55, sayı. 3, s. 178-182.
- Wachtel, Andrew B., **Making A Nation, Breaking A Nation**, 1. baskı, California, Standford University Press, 1998.
- Weber, Max, **Sosyoloji Yazıları**, 6. baskı, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 2004.
- Weller, Marc, **Escaping the Self-Determination Trap**, 1. baskı, Leiden, Martinus Nijhoff, 2008.
- Wolff, Stefan, Weller, Marc (ed.), **Autonomy, Self-governance and Conflict Resolution**, 1. baskı, New York, Routledge, 2005.
- Woolf, Stuart (ed), **Nationalism In Europe 1815 to the Present**, 1. ed., New York, Routledge, 1996.
- Xanî, Ehmed, **Mem û Zîn** (Hzrl: Jan Dost), 1. baskı, İstanbul, Avesta Yay., 2010.

Zisserman, Dina, **Constructing Ethnopolitics in the Soviet Union**, 1. baskı, New York, Palgrave Macmillan, 2003.

Zubok, Vladislav M., **A Failed Empire**, 1. baskı, Chaple Hill, The University of North Carolina Press, 2007.

Zürcher, Eric Jan, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, 3. baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2005.

Decolonization: Fifteen Years of the United Nations Declaration of the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, [Internet] 1975 [cited 2017 Mar 21]. Available from: http://www.un.org/en/decolonization/pdf/decolonization/decon_num_6-1.pdf Son Erişim Tar.: 15 Nisan 2017

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, kendi kaderini tayin hakkının evrimsel gelişimini ele almaktır. Çalışma, bu bakımdan, dört ana safha üzerinden temellendirilmiştir: Fransız Devrimi ve Avrupa'da milliyetçiliğin yükselmesi, I. Dünya Savaşı ve Paris Barış Konferansı, BM'in kurulması ve dekolonizasyon sürecinin başlaması, komünist rejimlerin yıkılması ve yeni modellerin ön plana çıkması. Çalışmanın ortaya koyduğu üzere, kendi kaderini tayin hakkı bu yolculukta neredeyse iki asır boyunca ulus-devletle özdeşleştirilmiştir. Ancak küreselleşme, bu özdeşliği bozmaya aday bir gelişme olarak, kendi kaderini tayin hakkının özerklik, çokkültürcülük, daha demokratik yönetimler gibi yollarla da sağlanabileceğini ortaya koymuştur. Çalışma bu evrimsel süreci kabul etmekle birlikte, kendi kaderini tayin hakkı ile ulus-devlet ve milliyetçilik arasındaki güçlü bağın küreselleşmeye rağmen devam ettiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kendi kaderini tayin hakkı, milliyetçilik, ulus-devlet, özerklik, BM.

ABSTRACT

This study aims to delineate the evolution of the right of self-determination. From this point of view the study is based on four stages: French Revolution and the rise of nationalism in Europe, First World War and Paris Peace Conference, United Nations and the process of decolonization, the end of communist regimes and the emergence of new models. As the study indicates, in this journey the right of self-determination has been equivalent to the nation-state. But globalization, while offering new ways of self-determination such as different autonomy models, multiculturalism, more democratic governments, as a result, has risen as an alternative for that equation. Although the study accepts this evolution of the right of self-determination, it also draws attention to the fact that the strong relationship between the right and nation-state and nationalism has despite globalization continued.

Keywords: Self-determination, nationalism, nation-state, autonomy, UN.